תולדות
יצחק אינזיק

ספרי׳ — אוצר החסידים — ליובאוויטש

ספר
תולדות
יצחק אייזיק

תולדותיו וקורות חייו של הגאון החסיד

ר׳ יצחק אייזיק הלוי ע״ה
עפשטיין
מהומיל

נערך על ידי
הרב אלי׳ יוחנן גוראר׳

הוצאה חדשה ומתוקנת
עם הוספות

יוצא לאור על ידי מערכת
״אוצר החסידים״
770 איסטערן פארקווייי — ברוקלין נ.י.
סניף אה״ק ת״ו — כפר חב״ד
שנת חמשת אלפים שבע מאות ארבעים ושבע לבריאה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

TOLDOS
YITZCHOK EIZIK

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

בהוצאת לפנות אל:

"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway, Brooklyn 13, .N.Y.
Tel. HY acinth 3-9250

הוצאת ספרים קה"ת
ת.ד. 3, כפר חב"ד 60978
טל': 9606018, 9606725

נדפס בבי"ס לדפוס "יד החמשה"
כפר חב"ד
Printed in Israel

תולדות יצחק אייזיק

תוכן העניינים

פתח דבר 11

פרק ראשון — **תולדות יצחק** 15

פרק שני — **מתלמידי רבנו הזקן** 23

פרק שלישי — **בהיכל כ"ק אדמו"ר האמצעי** 37

פרק רביעי — **במחיצת הצמח צדק** 45

פרק חמישי — **רבנותו** 59

פרק ששי — **עובד ומשכיל** 69

פרק שביעי — **תרי צנתרי דדהבא** 77

פרק שמיני — **אז נדברו יראי ה'** 87

כשהיינו אברכים — עבודת התפלה ונסיעה לרבי — אז והיום — על חסידים הראשונים — הגוף מעלים — יעמידו את אייזעלע על כף היד — באם שלמה המלך הי' חסיד — בין סטוצק לליאזני — מבשרי אחזה אלקה — וחסידיך ירננו — ים של דמעות — בית דין טועה — הכרה בפנים — מזיגת כוס יי"ש — ה"מזרח" האמיתי.

פרק תשיעי — **מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים** 100

ורבים השיב מעון — בוחן לבבות — לגמרה של תורה — עינין פיקחין — בסוד שיח נשמות — והוי זהיר בגחלתן — נהנין ממנו עצה ותושי' — אותיות מאירות — אף בשרי ישכון לבטח.

פרק עשירי — **באהלי צדיקים** 109

פרק אחד עשר — **פה מפיק מרגליות** 117

תשובה נצחת — פירוש־המלות חסידי — תפלת הפה — הגנה מעמלק — חסידות ב"חוצות" — תלת קשרין — עינים מאירות רואות — בלבי צפנתי אמרתך — העולם נופל — דור דור ודורשיו — לה' הישועה — לשון חסידך — מגרפה של זהב — חסידות בחמשים כסף — אמרתך חיתני — מהו יהודי — נקודות־מבט שונות — אמונה ובטחון — מי בראש — לפום גמלא שיחנא — תלוי מי המונה — יוקח נא מעט מים.

פרק שנים עשר — **רבי אייזיק מספר** 129
ראינו אלקות — קיים זה מה שכתוב בזה — ד׳ אמות של רבי — ביכורים חסידיים — קשר של תפילין הראה לו — הפלאת ספר התניא — ,,קיבה בריאה״ — הסתכל בשלשה דברים — מצות אהבת ה׳ — נשמות גבוהות וחורבן הבית — קם אדעתי׳ דרבי׳ — סדר עבודה — ה״לבת אש״ של מתן תורה — יסורים בדלין הימנו — חזיון לילה — עולם ברור — מי שת בטוחות חכמה — עצבות ומרירות — אהוב יהודי, והקב״ה יאהב אותך — ,,ערלים״ וצדיקים — סדר חגיגת י״ט כסלו.

פרק שלושה־עשר — **מהנהגותיו** 139

פרק ארבעה עשר — **מחונניו ותלמידיו** 145
שתי מעלות במקוה — ר׳ גרשון דוב — ר׳ יצחק שאול — ר׳ ליב יצחק — ר׳ מרדכי יואל — ר׳ אברהם דוב בער — הרב ארי׳ ליב זיוואוו.

פרק חמשה־עשר — **נסיעה לרבי** 155

פרק ששה־עשר — **מאגרותיו והסכמותיו** 171
השפעתה של תורת החסידות — אמונת חכמים — הסכמה לשלחן ערוך רבנו הזקן — הסכמה ללקוטי תורה.

פרק שבעה־עשר — **שתי פתקאות** 193

פרק שמונה־עשר — **שאלות ותשובות** 199

אורח חיים

מלאכה בשבת ע״י גוי 201

יורה דעה

בהמה שיצאה מלאה ובאה ריקנית 203
עוקץ בשבר הצלע נגד מראה אדומה בריאה 208
נגע הסכין בארץ בשעת שחיטה 209
דרוסת הזאב 209
קולית שנשברה 212
מים מלוחים בכוליא ומראיהן זך 217
בשר ששהה ג׳ ימים ונגלד ונפשר 219
עגל כרוך אחר הפרה ופרסותיו קלוטות 220
צרימת אזן הבכור 225
פרה שיצא ממנה דם עם החליבה 225
הגהות לשו״ת הצמח צדק חלק יו״ד סי׳ קכט 229
חלב שנחלב ע״י אינו־יהודי בשוגג 230

אשה שמוצאת תמיד נקודות דמים 232
בענין הפארפאל 232
אשה שמוצאת על העד מראה אודם משהו 233
אחד שאסר על עצמו בקונם מלאכת הטליתים 240

אבן העזר

בענין עגונה 243
בענין קדושי קטן 244
גדולה שנשאת לקטן 244
שאלת קידושין 245
בדיני שמות גיטין 256
בדיני שמות גיטין 257
בדיני שמות גיטין 257
עגונה שנישאה בהיתר הצ״צ ואח״כ מתו איזה ילדים בעיר ר״ל 259

חושן משפט

היתר עיסקא 261
קנין יי״ש בלי רשות בעל הרשיון 262

פרק תשעה עשר — משיב מלחמה שערה 265

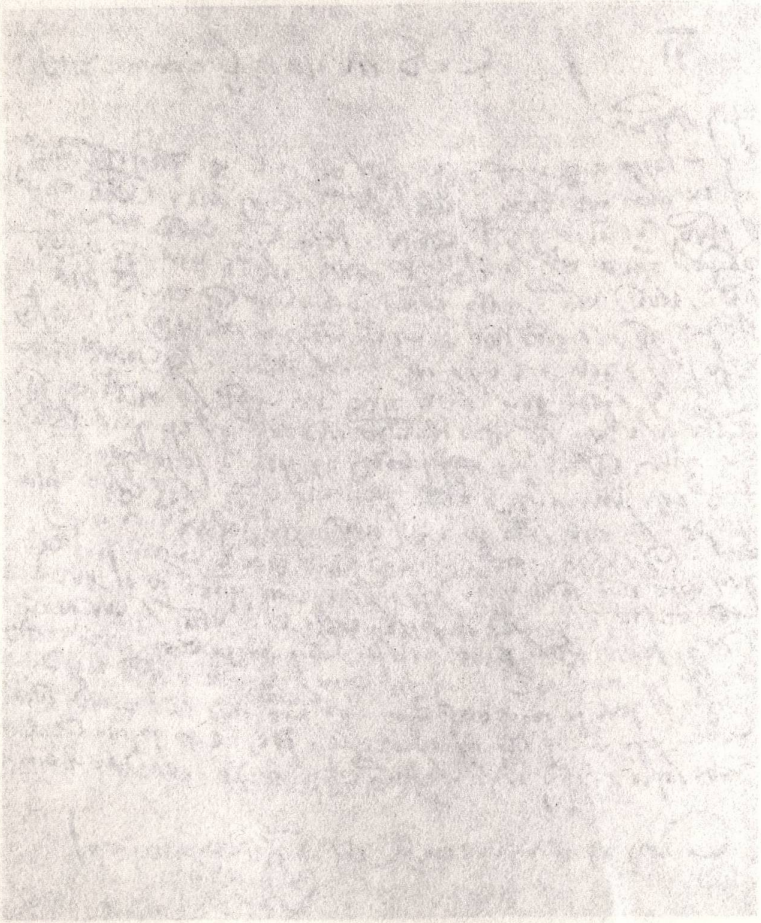
פרק עשרים — ספריו 279

רשימת הספרים מהם נלקטו הסיפורים 286

רשימת התמונות והפאקסימיליות 287

מפתח שמות 289

פאקסימיליא מכתב־ידו של ר׳ יצחק אייזיק (נדפס לקמן ע׳ 256)

פתח דבר

ברגש של ,,גיל ברעדה״ הנני מתכבד להגיש לפני הקוראים את ביכורי פרי עטי, ספר תולדות חייו ופעלו של הגאון החסיד רבי יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נ״ע מהומיל בעל ,,שני המאורות״, מגדולי תלמידיו של כ״ק אדמו״ר הזקן מליאדי נ״ע בעל התניא והשו״ע, שנאספו ונלקטו מפי סופרים ומפי ספרים, משיחות רבותינו הקדושים ומסיפורי זקני החסידים.

ספר זה מהווה חוליה ראשונה בשרשרת תולדות ומעשי גדולי חסידי חב״ד שבכל דור ודור, שהנני עוסק זה זמן באיסופם והכנתם לדפוס במסגרת סדרה של ספרים שייקראו בשם הכולל ,,אוצר חסידי חב״ד״. מתוך סדרה זו כבר מוכנים אצלי לדפוס תולדותיהם של בני הדור הראשון, הם חסידי ותלמידי אדמו״ר הזקן, אשר רבי יצחק אייזיק הלוי היה מן האריות שבחבורה קדושה זו.

למותר לציין חשיבות מפעל גדול ונכבד זה, להנציח לדורות את חייהם ופעולותיהם של אנשים גדולים אלה, שהיו ענקי רוח בכל המובנים; גדולים בתורה, בנגלה ובנסתר, ועובדי ה׳ באמת ובמסירות־נפש, תוך כדי היותם קשורים בכל נפשם ונשמתם אל רבותינו הקדושים, נשיאי חב״ד, וכשהם שואבים מלוא חפניים של תורה וקדושה מבארות מים חיים שלהם.

יש בדבר גם משום הצבת נר זכרון לאישים גדולים אלה, וגם משום הדרכה והוראה בעבודת ה׳ לקוראים, לאמר: כזה ראו — עמודי אור ואש, ולכו בעקבותיהם וקדשו את עצמכם ואת חייכם בקדושת התורה והעבודה. בטוחני שכל הקורא את תולדות חייהם ופעלם של חסידים ראשונים יתעורר ברגשי קודש של התלהבות: ,,מתי יגיעו מעשי למעשיהם״.

כבר עמדו רבותינו הקדושים בשיחותיהם על חשיבותם הגדולה של סיפורי חסידים. מוסכם ומקובל על כל ההולכים לאור תורת הבעש״ט הק׳, מייסד החסידות, ותלמידיו הקדושים ותלמידי תלמידיו, כי אין ערוך למעלות ולסגולות הטמונות בסיפורי חסידים, ובעיקר גדולה תרומתם להתעלות הרוחנית־נשמתית של האדם.

נוסף על כך יש במפעל כגון זה סיוע להפצת מעיינות החסידות, אשר לפי הבטחת המשיח תסייע לזירוז הגאולה השלימה.

משום כך התעוררתי לגשת למלאכה גדולה זו של איסוף וליקוט ועיבוד תולדותיהם של גדולי חסידי חב״ד שבכל הדורות. טורח מרובה היה כרוך באיסוף הפרטים, ממקורות רבים ומגוונים, מהם שהם עדיין בכתב יד, ומפי השמועה ב,,תורה שבעל פה״. אספתי וסידרתי את הדברים למען ירוץ בהם הקורא.

זכיתי אשר קיבלתי ברכת כ״ק אדמו״ר שליט״א למפעל זה, וזה לשונו הקדוש:

...מפורסם דברי מורי וחמי אדמו״ר בחשיבות רשימת זכרונות כנ״ל ותועלת הפצתם וכו׳, ומעשה רב — שרואים זה בפועל.

ויהי רצון שיברך בקרוב על המוגמר וסמוך לזה יבשר טוב אודות התועלת שכבר התחילו וכו׳

אעה״צ ויבשר טוב.

ובכחו הקדוש ניגשתי אל עבודת הקודש, ות״ל הנני מברך בע״ה על המוגמר, בהגישי את הספר הראשון לפני קהל הקוראים, בצפיה ובתפלה שיתקבלו ויירצו הדברים, ויביאו התועלת הדרושה.

כאן אולי ההזדמנות לבקש מכל היודע או ששמע פרטים על גדולי חסידי חב״ד בכל הדורות להואיל ולשלוח לי חומר המתאים להיכלל במסגרת מפעל ההנצחה המתוכנן. תודתי, בוודאי גם תודת הקוראים, נתונה להם מראש.

★

הכל תלוי במזל אפי׳ ס״ת שבהיכל (זח״ג קלד, א), איתרע מזלו של ר׳ אייזיק, ועל אף ששמש ברבנותו **למעלה מיובל שנים**, לא נשתייר ממנו קובץ של תשובותיו. תשובות בודדות נדפסו בתור הוספה לספרי החסידות שלו, פזורים אחת הנה ואחת הנה, רק לאחרונה התחילו להדפיס בקובצים ,,יגדיל תורה״ היוצאים לאור בניו יורק ובירושלים תשובות חדשות מתוך כת״י.

ולכן קבצתי את כל התשובות שמצאתי נדפסים, והדפסתים בספר זה מסודרים לפי חלקי השו״ע.

★

כאן המקום להודות לידידי וחברי הרב אלתר אליהו הכהן שי' פרידמן ולידידי הרב טוביה שי' בלוי, הרב אברהם חנוך שי' גליצנשטיין, והרב יעקב חיים שי' יעקובוביץ, שעברו על החומר והעירו את הערותיהם.

★

ואסיים בתפלה שאוכל להמשיך במפעל חשוב זה שהחילותי בו ואזכה להגיש לפני הקוראים את כל סדרת הספרים שבמפעל ,,אוצר חסידי חב״ד״ כלולים בהדרם, ויהא בכך צעד נוסף בהפצת מעיינות הבעש״ט הק' ותלמידיו הק', בנשיאותו ובהדרכתו של נשיא דורנו כ״ק אדמו״ר שליט״א (שזכיתי, יחד עם בני ביתי שיחיו, להימנות על שלוחיו שעלו בשליחות הקדושה, בשנת תשל״ו, לאה״ק ת״ו, להשתקע בעיה״ק צפת ת״ו, כדי לסייע לבנין הארץ הק' בגשמיות וברוחניות), ויהי רצון שנזכה לבצע את כוונתו הק' ולקיים את שליחותו, מתוך הרחבה ושמחה וטוב לבב.

אלי' יוחנן בלאאמו״ר **נתן** שי'
גוראר'

ט״ו במנ״א ה'תשי״מ
שנת השלושים לנשיאות כ״ק אדמו״ר שליט״א

צפת עיה״ק ת״ו

פרק ראשון

תולדות יצחק

תולדות יצחק

החסיד הגאון המשכיל והעובד רבי יצחק אייזיק בהר״ר מרדכי הלוי עפשטיין, הידוע בשם ,רבי אייזל האמליער׳, נולד בערך בשנת תק״ל[1].

על גזעו ושחר נעוריו כותב אחד מקרובי משפחתו[2]:

,,משפחת עפשטיין היא משפחה מפוארה בישראל. זקנו של רבי אייזיק הי׳ הרב דוד הלוי עפשטיין, רבה דק״ק הלוסק. הוא היה שאר בשרו של הרב הגאון והמקובל מו״ה ארי׳ ליב הלוי עפשטיין[3]. מהגדולים האלה נסתעפה אחר כך משפחת עפשטיין הנכבדה, אשר לא פסקו ממנה עד עתה גאוני התורה ועשירים.

ר׳ דוד הנ״ל הניח אחריו עשרה בנים, והקטן מכולם בשנים הי׳ ר׳ מרדכי, אביו של רבי אייזיק.

גם בדורות שקדמו הרבה לר׳ דוד ור׳ ארי׳ ליב התנוססו כאבני נזר בין בני המשפחה הרמה הזאת אנשי שם, גאונים ומקובלים, ומשום כך הוסיפו בני דורו של רבי אייזיק לתואריו גם התואר ,שלשלת היוחסין[4].

---

1. בבית רבי (ח״א פכ״ו) מביא שר״א נפטר בשנת תרי״ז בגיל ע״ז, ולפי דבריו נולד ר״א בשנת תק״מ (וכן כתבו כל רושמי תולדותיו). אבל הוא טעות דמוכח, דהרי ר״א בא לליאזני בפעם הראשונה בשנת תקנ״ג, בהיותו בן עשרים וכמה שנים (ראה פרק הבא)! וראה ספה״ש תש״ה ע׳ 108, שר״א הי׳ קשיש בהרבה מכ״ק אדמו״ר האמצעי — ואדמו״ר האמצעי נולד בשנת תקל״ד! ובאגרות־קודש אדמו״ר מוהריי״צ חי״ד ע׳ רפד מפורש: ,,הרה״ח הריי״א מהאמי׳ לעת זקנותו בהיותו כבן פ׳ ויותר״ (ראה להלן בפרק ,,אז נדברו יראי ה׳״).
2. בקובץ ,כנסת הגדולה׳ (וורשה, תר״נ).
3. אב״ד דק״ק קאניגסבערג. בעהמ״ס ,הפרדס׳, ,אור השנים׳, ועוד. הובאו דבריו בדרך מצותיך להצ״צ ע׳ 4. (וראה שם ע׳ 408. לקו״ש חי״ז ע׳ 313).
4. ראה לקמן בפרק ,אגרותיו והסכמותיו׳ בהתחלת הסכמתו לשו״ע רבנו הזקן.

בנעוריו למד בבית זקנו ר' דוד, וישקוד בתלמוד ופוסקים וכתבי הקדש ובדקדוק הלשון, כפי מנהג ליטא מאז, ויעש פרי בלימודו, כי הי' גאון גדול חריף ובקי בכל חדרי התלמוד ומפרשיו. כאשר נתפרסם שמו של אדמו"ר רבי שניאור זלמן מליאדי נתאוה רבי אייזיק ללמוד תורת החסידות מפיו[5], ויסע אליו למרות פי זקנו הנ"ל שלא הסכים לכך, ויחל ללמוד את תורת החסידות בשקידה נפלאה, ויעש גם בה גדולות".

על רבי אייזיק עצמו הוא מוסר לנו תיאור זה:

"מלבד צדקתו ותורתו הי' חכם גדול לענות לשואליו דבר בכל ענין ועסק. לשונו היתה שנונה וחדה, וחידודיו הנפלאים אשר יצאו מפיו המה לשיחה בפי כל יושבי הומיל וסביבותי' גם עתה, אחרי עבור יותר משלשים שנה מיום מותו.

כל איש אשר דיבר אתו פעם אחת לא יוכל לשכוח את הרושם הנעים אשר עשתה בו חברתו של רבי אייזיק.

הליכותיו היו נעימות, בגדיו נקיים. הוא הי' רם הקומה, יפה אף נחמד במראהו, ולדאבון לבבנו לא יכלו מעריציו להשיג את תמונתו, כי לא נתן לצייר את תמונתו בשרד, ומלאכת הפוטוגרפי' טרם נודעה אז בארץ רוסיא".

פרטים נוספים על אישיותו נמצאים זעיר שם בשיחותיו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ[6]:

"הי' איש נחמד ואהוב לבריות. הי' דיבורו בנחת עם הגדול ביותר כמו עם הקטן ביותר... הי' בעל חושים וכשרונות נפלאים ובעל ציור בדיבור יפה ומסודר, ופה מפיק מרגליות... הי' מקפיד על בגדיו, והי' תמיד נקי ביותר. לפעמים הי' לובש בגדי לבן אפילו בחול, ולאו דוקא בשבת".

★

בשנת תקס"ה נתמנה לרבה של העיר הומיל[7], והוא כיהן פאר ברבנות

---

5. ראה לקמן פרק ,מתלמידי רבנו הזקן'.
6. ספה"ש תש"ד ע' 96; לקו"ד ח"ד ע' 1490; ספה"ש תש"ג ע' 16.
7. ,אוצר הרבנים' ע' 233.

זו עד יום פטירתו, למעלה מחמשים שנה. למרות שהציעו לו משרות רבניות נכבדות, לא זז מהומיל[8]. בשנותיו הראשונות בהומיל היתה עליו מחלוקת גדולה[9], אך על ידי השתדלותו של כ״ק אדמו״ר האמצעי שקטה המחלוקת, וברבות השנים היו כל אנשי העיר יראים וחרדים ממנו והנהגתו היתה ברמה מאד[10].

רבי אייזיק שימש גם ראש הישיבה שהיתה בעיר ועמד בראש הכולל לאברכים[11].

לאחר הסתלקותו של רבנו הזקן נתקשר רבי אייזיק לכ״ק אדמו״ר האמצעי, ולאחר הסתלקותו של אדמו״ר האמצעי נתקשר אל כ״ק אדמו״ר הצמח צדק[12].

רבי אייזיק נפטר בשיבה טובה, זקן ושבע ימים, ביום כ״ו אייר (יסוד שביסוד) תרי״ז, ומ״כ בהומיל.

אודות ימיו האחרונים והסתלקותו מסופר[13]:

בקיץ תרט״ז התפלל רבי אייזיק בביתו במנין שלו, ולאחר קדיש תתקבל יצא, ובחזרתו הרגיש כי אצבעות ידו הימניות נוטלו ממנו [שיתוק ר״ל] וכאשר נכנס לביתו אמר: ,,כנראה שגם כבר אינו רוצה שאניח תפילין״... וסבל מכך עד יומו האחרון.

רופאים מומחים אמרו לו שכאשר יחתכו בניתוח חלק מאצבעו עם הציפורן יתכן שתעלה ארוכה לכל האצבעות, אך הוא נ״ע סירב באמרו: ,,איזה בעל־בית אני על אברים שאינם שלי?! נתנום לי לזמן מוגבל, וכאשר יגיע הזמן עלי לבוא ולומר הרי שלך לפניך, האברים כולם בשלימותם״.

ביומו האחרון, בין מנחה למעריב צוה לר׳ מרדכי יואל שיאמר לפניו

---

8. ,מליצי אש׳ ח״ג הוספות ע׳ 69.
9. ראה לקמן בפרק ,בהיכל כ״ק אדמו״ר האמצעי׳.
10. בית רבי שם. ושם: ,עד עתה רועדים לשמו ולזכרו׳.
11. ראה לקמן סוף פרק ,נסיעה לרבי׳. ספר התולדות הצ״צ ע׳ 144.
12. בבית רבי (שם), שהי׳ ,אוהב נאמן וכפוף׳ להצ״צ. אבל ראה לקמן פרק ,במחיצת הצמח צדק׳.
13. רשימת ר׳ טובי׳ בלקין ע״ה, מפי ,,החסיד רמ״י״ [ר׳ מרדכי יואל הלוי דוכמאן], נדפסה ב,כפר חב״ד׳ גליון מס׳ 146 ע״י הרב יהושע מונדשיין.

הדף גמרא שהוא עומד בו, וקרא רמ"י ,,הא דר"נ בדותא", אמר לו ר"א ,,אמור ברותא היא"[14]. אח"כ שלח את רמ"י מלפניו והתחיל להתפלל מעריב ושמעו ממנו: ,,פרצוף לאה אומר דיבורים אלו ופרצוף רחל אומר דיבורים אלו", ובזה עסק עד הבוקר, עד שיצאה נשמתו הטהורה.

בשעה שעמדו תלמידיו סביב מטתו, נכנס לבית אדם עם ,,שאלה" בדין ביצים שנמצאו במעי התרנגולת. הרה"ח רבי ארי' ליב זיוואוו[15] יצא עם השואל לחדר סמוך, כדי שלא לבלבל את רבי אייזיק, אך ר"א הבחין בדבר ושאל לפשר התכונה. כשסיפרו לו את תוכן השאלה, אמר ר"א — ,,הרי זה הרמב"ם בקדושה"[16]! ואז הסב פניו אל הקיר ויצאה נשמתו ב"קדושה"[17].

מיד אחר תפלת שחרית התחילו להתעסק בטהרה ובקבורה. לא השתמשו במטת החברה קדישא הכללית, אלא הוציאו את הרב מביתו במטתו דוקא. כדי שיוכלו להוציא את המטה הוצרכו להרוס את המזוזות של פתחי הבית.

מכל קצות העיר זרמו אנשים שבאו לחלוק לרב את הכבוד האחרון. הקולות והבכיות של חסידי חב"ד בעיר נשמעו כל הדרך עד לבית העלמין. כשהגיעו לבית החיים והורידו את הנפטר הגדול ממטתו לקברו, הרים אחד מנכבדי העיר[18] את קולו בקינה: ,,תורה תורה חגרי שק"! ואז נתחדשו שוב הקולות והבכיות, עד שנשארו בלי כח...

לאחר הקבורה התאספו כל חסידי חב"ד בעיר בבית הכנסת, יחד עם מספר גדול של תושבי העיר, וכולם נהגו אבלות כדין.

זמן קצר לאחר הסתלקותו הוקם על קברו אוהל קטן.

---

14. וראה במסורת הש"ס פסחים יא, א, מערוך ערך בר (הד'): פי' במקום שטעו חכמים ולא דברו כהלכה לא רצו לגנותם ולומר טעו אלא אמרו ברותא, כלומר דעת חיצוניות היא.
15. ראה אודותו להלן בפרק ,מחונכיו ותלמידיו'.
16. הלכות מאכלות אסורות פ"ט ה"ה.
17. מסיפורי הרה"ח ר' שנ"ז אליעזר הלוי גורביץ ע"ה ששמע מהרה"ח ר' ישעי' ששמע מזקנו הרב זיוואוו ז"ל (כפ"ח שם).
18. הג' הערצע גינצבורג (גיסו של אדמו"ר מליאדי).

תמונת ר׳ צבי דוב לאטקער — נכד ר״א

ובכל שנה ביום היארצייט מגיעים חסידים רבים להתפלל על קברו[19]. תלמידיו באים כל אחד מעירו ומתפללים תפלת שחרית באריכות, אחר התפלה עורכים התוועדות חסידית קצרה עד זמן מנחה גדולה, ואז מתפללים תפלת מנחה וחוזרים לביתם. זי״ע ועל כ״י אמן.

★

רבי אייזיק הניח אחריו בן אחד ושמו ר׳ יעקב יוסף. הוא הי׳ ,,בעל הבית״ ולא שימש ברבנות. לר׳ יעקב יוסף היו בן אחד ושלש בנות. בנו הי׳ ר׳ מנחם נחום[20] וחתניו היו ר׳ ישראל, ר׳ אליעזר שמעון תומארקין[21], ור׳

19. ובבית רבי שם: ועל קברו הולכים להשתטח ולבקש רחמים מהשי״ת.

20. הי׳ גבאי בביהכנ״ס ,,ליובאוויטש גדול״ בהומיל. הי׳ לו בן יחיד ושמו ר׳ אייזיק (ערים ואמהות בישראל כרך ה׳ ע׳ 260).

21. בנו של הרה״ג ר׳ יוסף תומארקין מ״ץ דקרעמענטשוג (ראה אודותו בית רבי ח״ג פ״י.

צבי דוב לאטקער[22].

★

המשפיע הידוע רבי שמואל גרונם אסתרמן התבטא פעם באחת מהתוועדויות, בדברו על רבי אייזיק:

— ,,הוא הי' איש אשכולות. הי' גדול הן בהשכלה והן בעבודה; הן בתורת הנגלה והן בתורת החסידות; הי' גדול בחסידות וחכם בעניני העולם״[23].

ואכן הי' רבי אייזיק איש שהכל בו. גאון עולם ששמו הולך לפניו; משכיל נפלא בתורת החסידות; עובד מופלג בעבודה שבלב; וחסיד מסור בתכלית לרבותיו הקדושים.

בפרקים הבאים יתגלה לפנינו טפח משיעור קומתו הנעלה.

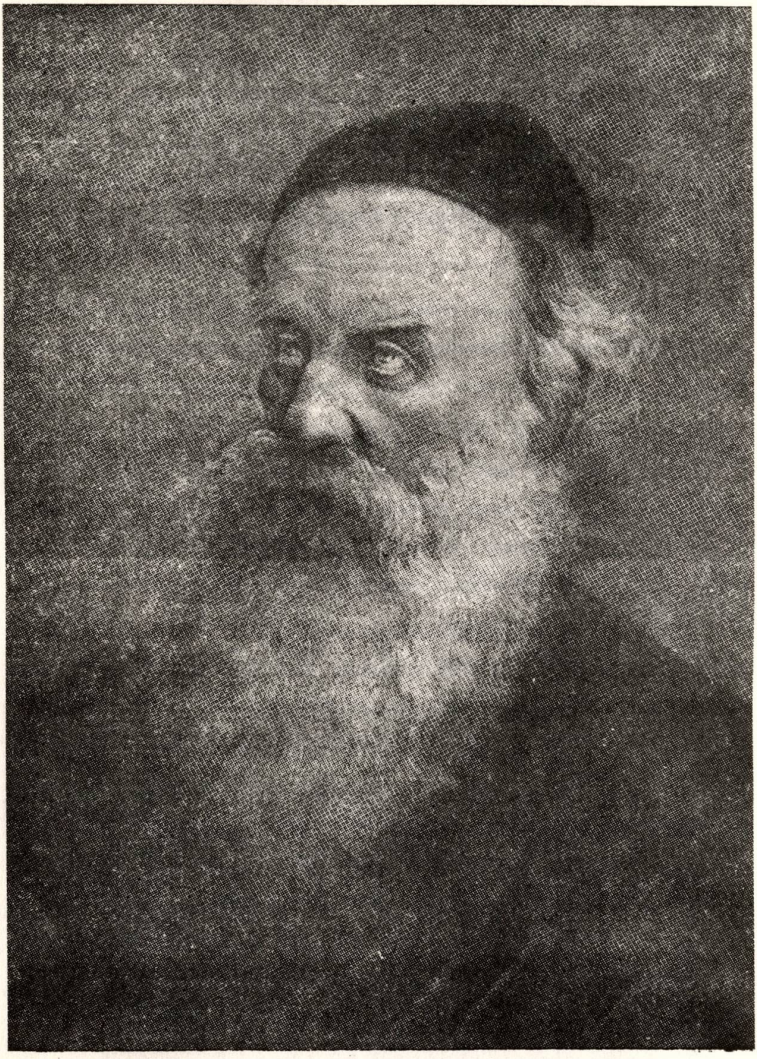
ועוד). — על ראי״ש לעת זקנותו, מספר אחד ממכיריו: ,,הי' פקח וממולח, ולמרות גודל חסידותו לא הדיר עצמו מבדיחה נאה. לרגל מסחרו הי' נוסע לפעמים למוסקבה. במוסקבה גר סוחר גדול יהודי וכרוב גדלו בפרקמטיא, כן גדלו בתורה ובחסידות והי' נוהג לערוך ,,שולחן״ בשביל קוניו ולהנות אותם גם במילי דשמיא וארעא. הישיש ט[ת]ומארקין הי' אומר: טוב ליהנות מסעודתו ואף מתורתו של יהודי זה ואולם סחורה צריך לקנות אצל הגוי איבן פעטרוויטש ניבורצילאוו...״ (ערים ואמהות בישראל שם ע' 253). וראה אודותו עוד לקמן ע' 147, 149 ואילך.

22. הוא שימש ברבנות בהומיל לאחר פטירתו של ר״א, בחייו של ר״א התפרנס ממסחר.

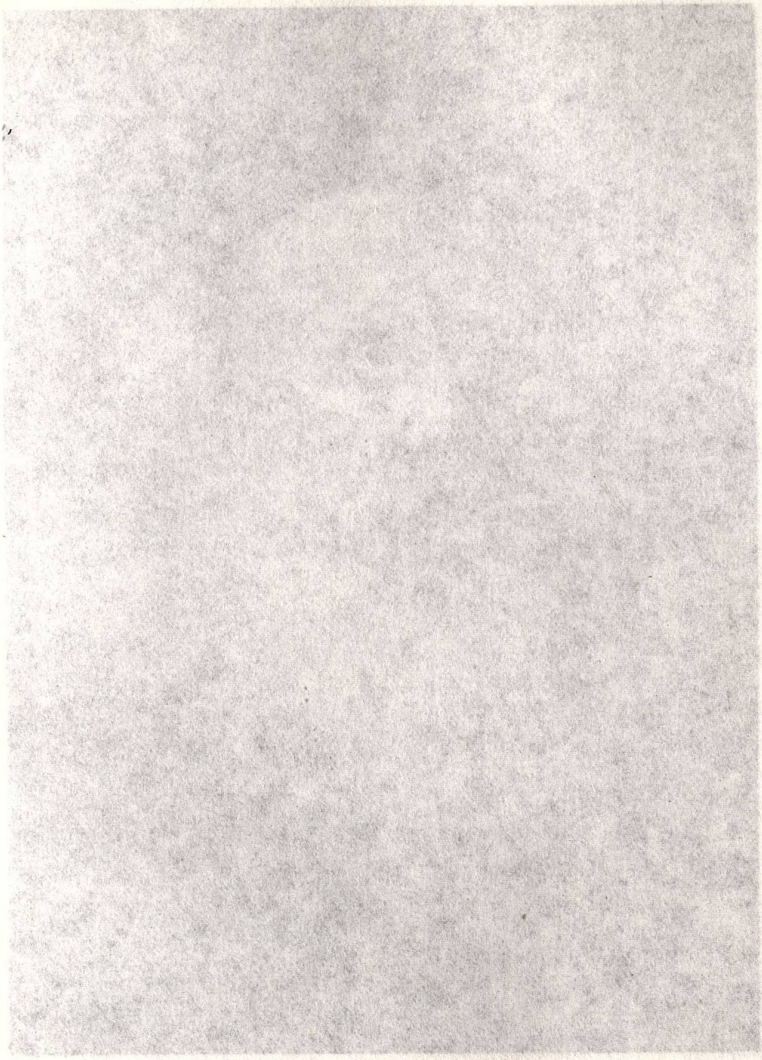
23. שמו״ס ח״א ע' רכה.

פרק שני

מתלמידי רבנו הזקן

תואר פני רבנו הזקן, בעל התניא והשלחן ערוך

מתלמידי רבנו הזקן

למרות היותו מצעירי תלמידי רבנו הזקן, זכה לקירוב מיוחד והי׳ מקושר אליו בכל נימי נפשו. סיפורים רבים שנותרו בכתובים ונאספו כאן לראשונה, שופכים אור על היחס בין רבנו הזקן לחסידו זה.

על התקרבותו אל רבנו הזקן מסופר:

רבי אייזיק הי׳ חביב עד מאד בעיני כל תושבי הישוב בו נולד. הלומדים שבהם נהנו ביותר משיעורו הלמדני בגמרא, והפשוטים שבהם הקשיבו בסיפוק רב כשהי׳ משמיע לפניהם מאמר רז״ל או ,,עין יעקב״ וכיוצא בזה. כל תושבי העיר, אנשים ונשים, התברכו בו[1].

רבנו הזקן הי׳ נוהג, כשהי׳ שומע שמעו של אברך מצויין באיזה עיר, הי׳ שולח אליו משולח לקרבו לחסידות, וגם לרבי אייזיק שלח שליח. השליח הגיע לאחר חג הסוכות, והצליח להשפיע עליו לנסוע לרבנו הזקן לליאזני. כשחזר רבי אייזיק סידר מנין שבו התפללו בנוסח חב״ד.

בפרוס חג הפסח, חזר ר׳ מרדכי, אביו של רבי אייזיק, מנסיעתו ללייפציג, ומאחר שלא הי׳ נמנה על עדת החסידים, אסר על בנו בגזירת כיבוד אב להתפלל במנין החבד״י. אמנם בהסיבם יחד אל השלחן בליל ה,,סדר״ אמר רבי אייזיק לומדות על ההגדה, ובכך שיכנע את אביו שהחסידות לא ,,הזיקה״ לו, ור׳ מרדכי התיר לו להתפלל במנין ההוא. בימים האחרונים של חג הפסח התפלל כבר גם ר׳ מרדכי במנין החבד״י, ולחג השבועות נסעו שניהם יחדיו — האב והבן — לרבנו הזקן[2].

---

1. ספה״ש תש״ג ע׳ 3.
2. לשמע אזן ע׳ 179. ובשיחת יט״כ תשט״ז, שאביו הושפע מכך שר״א עשה סיום בערב פסח על כל הש״ס, כדרכו (ראה להלן ע׳ 144).

לאחר הכנות של שנתיים בלימוד החסידות ובהדרכת זקני החסידים, כנהוג אצל חסידי רבינו הזקן, נסע – ע"מ להיכנס ליחידות – לאדה"ז. בדרכו עבר דרך העיירה קאזאן הסמוכה לפולוצק, שם התגורר אחד מחסידי רבינו הזקן בשם ר' שאול. כשנכנס אליו אמר לו ר"ש:

שמעתי מחסידים הראשונים דוויטעבסק, שכשיסד רבינו את דרך החב"ד, אמר: ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים[3]. ,,ששה חדשים בשמן המור" – זוהי התבוננות המביאה למרירות אמיתית; ,,וששה חדשים בבשמים" – זוהי טוב טעם בהשגת אלקות[4]. וכל זה צריך לשמש כהכנה ליחידות.

משמע את הדברים החליט להמתין עוד שנים עשר חדש ואחר כך ללכת ליחידות[5].

כשהגיע ונכנס ליחידות כתב ב"פדיון נפש" שלו ,,נפש העמלה איך תתקרב לאלקות" וכשהגיש הפ"נ – התעלף[6].

בראשית התייסדית חסידות חב"ד, הקהיל רבנו הזקן אברכים בעלי כשרון מצויינים, לומדים מופלגים, וביניהם כמה עילויים נקובי שם, וסדרם בכתות ולמד עמהם תורת החסידות. כל כתה נקראה בשם,חדר': חדר א, ב, ג. (תנאי הקבלה לחדר א': בקיאות בש"ס, מדרש, ,,עיקרים", ,,כוזרי", וידיעה יפה בזהר)[7].

כשהגיע ר"א לליאזני נתקבל לחדר ב'. את הבחינה בתורת הנגלה עבר בכי טוב (הבוחן הי' הרה"ג והרה"ח ר' יהודה ליב, אחיו של רבנו הזקן), אך כשנמסרו תוצאות הבחינה לרבנו הזקן, שאל: ומה עם ה,,עיקרים", ה,,כוזרי" וה,,מורה נבוכים"? נתן לו חמשה חדשים על כך, ואמר שבאם יהי' לו דבר מוקשה באחד מספרים אלה ישאל אצל אדמו"ר האמצעי[8].

---

3. מג"א ב, יב.
4. ראה תו"א ד"ה ויושט המלך ס"ב-ג (הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א בספה"ש ה'ש"ת ע' 85).
5. ספה"ש ה'ש"ת שם.
6. ספר זכרון להרב ברוק ע' 104.
7. ספה"ש ה'ש"ת ע' 22. ובספה"ש תש"ד ע' 163: ר"א אמר, שבחדרים א' וב' היו כארבע מנינים.
8. ספה"ש תש"ב ע' 4.

בן עשרים וכמה שנים הי׳ ר״א כשבא לראשונה לליאזני[9]. בגיל צעיר זה הספיק כבר ללמוד את הש״ס על כל נושאי כליו שבע פעמים, ובאמתחתו הי׳ חיבור גדול על הש״ס. אך כשבא לליאזני שרף את חיבורו, כי החליט שלימוד זה אינו לימוד. לעת זקנתו הביע ר״א צער על צעדו זה, באמרו: ,,חבל ששרפתי, היו שם הרבה דברים טובים״[10].

כשהגיע רבי אייזיק לליאזני נהגו חבריו לבטלו ולבטשו, וכינוהו ,דער זיבעלע׳ מאחר וסיים את הש״ס שבע פעמים.

פעם התאונן לפני הרבי על הנהגת החברים, ויאמר לו הרבי: מה אפשר לעשות ונשמתך היא נשמה דאצילות אך גופך אינו כלי מתאים עבורה, ולפיכך זקוק הוא לביטושים שיכשירוהו לכלי מתאים לנשמה[11].

כששב מביקורו הראשון בליאזני, שאלוהו: מה שמעת שם, והרי בידך תורה הרבה? השיב, שמעתי אמנם מעט, אך ראיתי הרבה: ראיתי את אור התורה, מעין הגילויים שהיו בבית המקדש. הוסיפו ושאלוהו: כיצד ניתן לראות את אור התורה? ענה: בשעה שיש לאדם ,,עיינין סתימין ואזנים אטומין״, ככתוב בזהר הקדוש[12], אז אין רואין ואין שומעים; אך כשאין לאדם עינים עוורות ואזנים חרשות אפשר לשמוע ולראות כעין האור שבבית המקדש[13].

על אחד מביקוריו הבאים סיפר ר״א עצמו[14]:

בהיותי אברך הייתי בין הצעירים אצל רבינו הגדול, ופעם אחת שמענו מאמר ,,על שלשה דברים העולם עומד״, והדרוש הי׳ עמוק מאד, ולא ידענו אותו.

---

9. ספה״ש ה׳ש״ת ע׳ 103. וראה ספר זכרון להרב ברוק שם. לקו״ס ע׳ שיב.
10. לקו״ס שם.
11. מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ קפד. ובלש״א ע׳ 180, שר״א הי׳ אומר: התביישתי מ,תוארי זה (,דער זיבעלע׳) כבושת גנב. וראה לקו״ס שם.
12. ראה זח״ג רכב, א.
13. משיחת פורים תש״ז. ושם: לומר פתגם כזה צריכים להיות ר׳ אייזל. אנו מאחלים לעצמנו היום — הלואי שנחזור על פתגם של חסיד קשיש בפנימיות, ועם ,,דערהער״.
14. לקו״ד ח״ד ע׳ 1330. — הסיפור נמצא בנוסח שונה קצת ב,התמים׳ חוברת שלישית ע׳ כב (254).

על ידי השתדלות זקני החסידים זכינו להבטחה שאחר התפלה ביום א' יכנסו כעשרה אנשים לחזור על המאמר לפני רבינו הגדול, ואנחנו האברכים הצעירים גם לא קוינו להיות בין הזוכים להכנס[15].

בעת ההיא הי' כ"ק רבינו הצמח צדק ילד קטן, וכל היום הי' בחדרו של רבינו הגדול, כי רבינו למד אתו אמירת הברכות.

הילד ר' מענדעלע שיחק בדברים של מה בכך, כנער בן גילו, ובשעת תפלתו של רבינו הגדול לקח תפוחי אדמה ועשה מהם כדוגמת בתים של תפילין קשורים בשרוכים ולבשם בזרועו ובראשו. כאשר רבינו הגדול הי' חולץ תפיליו, הי' גם הילד חולץ ,,תפיליו", ומשחק בהם, אוחז בשרוכים ומושכם על גבי הרצפה, כמשחק נערים קטנים.

בעת שחכינו לחזרת הדרוש, ראינו דרך אחד הסדקים כי אחד החוטים הסתבך סביבות רגל השלחן, וישחה רבינו הגדול ויסיר העיכוב. הילד ר' מענדעלע התענג מאד ורץ לרקוד כילד קטן.

כשחלץ רבינו הגדול תפילין דר"ת, פתח את הדלת ויכנסו לחזור את הדרוש. אנכי נשארתי על עמדי, כי יראתי להיכנס פנימה, אך כרגע שאל רבינו הגדול מי נשאר שם, ענה אחד החסידים ,,נשאר שם אברך", ואמר רבינו ,,יכנס גם הוא, מאברך הלא יכול להיות זקן".

התבלבלתי מאד עד כי ברגעים הראשונים לא ראיתי ולא שמעתי מאומה, רק הדברים דברי קדש ,,מאברך הלא יכול להיות זקן" האירו לנגד עיני, ומלאו את מוחי ולבי, ועבר איזה זמן עד אשר באתי אל בינתי, ונכנסתי ועמדתי בשורה האחרונה.

בה בשעה הרגשתי איך שהילד ר' מענדעלע דוחק עצמו בינינו. נדמה הי' לי כי מחפש הוא אחר אחד הצעצועים שלו ויראתי שלא יבלבל, ואפנה ואראה כי אוחז הוא תפוחי האדמה בידיו, ודוחק עצמו לשמוע. מחשבה עברה במוחי: האפשר הדבר כי יחפוץ לשמוע?

---

15. ב,התמים' שם: ע"י השתדלותו של אדמו"ר האמצעי פעלו שרבנו הזקן יחזור את הדרוש, ורק שלא יהיו יותר משלושים איש. ובחסדו וטובו של אדמו"ר האמצעי גם אני (ר"א) זכיתי להיות בין הנכנסים.

ואשמע קול קדוש רבינו הגדול לאמר: ,,הוא שומע, הוא שומע, עוד תדע שהוא שומע״[16]. לשמע דברי קדש אלה נבהלתי, ובבואי למנוחתי הנה בעוד עמדי ב״גן עדן העליון״ יראתי לחשוב איזה מחשבה כי במוחש ראיתי, אשר רבינו הגדול רואה ומרגיש במחשבותיו של כל אחד.

אחרי צאתינו, ובבואנו להיכל לחזור הדרוש בינינו, חקרו ודרשו החסידים בינם לבין עצמם לדעת על מי, ולמי, אמר רבינו הגדול ,,הוא שומע, הוא שומע, עוד תדע שהוא שומע״, ונשאר הדבר בסוד גמור יותר מארבעים וחמש שנים.

(לסיום הסיפור — ראה לקמן בפרק ,,במחיצת הצמח צדק״).

כ״ק אדמו״ר מהוריי״ץ סיפר על כך באחת משיחותיו[17]:

,,רבי אייזיק בא לאדמו״ר הזקן בהיותו בן עשרים וכמה שנה. מוניטין יצאו לו בכל האיזור כעילוי. כשבא לליאזני אמר שכל ההכנות שעשה אינם מספיקים כלל, והתחיל להתכונן ל,יחידות׳.

ר׳ אייזיק אמר: הרבי פתח לי את החב״ד שבנשמה שתהי׳ השגה בחסידות. אחד ממאמרי הרבי שפתח החב״ד שבנשמה שיאיר אצלי בגילוי הי׳ המאמר ,,על שלשה דברים העולם עומד״.

גאוני מינסק, ווילנא ושקלאוו שנפגשתי עמם ושוחחתי עמם בלימוד שיבחו ביותר החידושי תורה שלי, הם התפעלו מעמקות השכל ומעשירות הידיעה. אך כשבאתי אל הרבי ראיתי דלותי בידיעת התורה.

הרבי נתן לי סדר בלימוד הנגלה וסדר בלימוד הקבלה והחסידות וברכני בברכת הצלחה במוחין דגדלות ובאריכות ימים. בטבעי הייתי שקדן ושומר הזמן.

במשך שלשים וחמש שנה, תקנ״ג־תקפ״ח, הצלחתי בברכת הרבי בידיעת התורה הנגלית וידיעת הקבלה והחסידות״.

---

16. בהתמים: אני דמיתי כי בודאי הסתבך אצל הילד חוטי רצועות ברגלי ויראתי שלא יבלבל בעת החזרה, וחפצתי להגיד לו דבר מה ולבקשו כי לא יבלבלני. ומה מאד נבהלתי בשמעי רבנו הזקן אומר: ,,הנח לו, הוא רוצה לשמוע, הוא שומע, תדע שהוא שומע״.
17. ספה״ש הי״ת ע׳ 103.

בעל לב טוב וניחן בלבביות שעלתה על גדותיו, הי' ר"א אבל לא הי' יכול לסבול אנשים גסים.

אירע פעם שתוך כדי דיבורו עם יהודי אחד, ניגש אליו עגלון שהסיע חסידים אל רבינו הזקן ואמר לו משהו, גער בו ר"א וקראו ,,בעדיוק" (איש פשוט ביותר).

כשהגיעו הדברים לרבנו הזקן, קרא אליו את ר"א ואמר לו: בסוד הנשמות אתה עם הארץ גמור. הוא נעלה ממך בכחות הגלויים, ומה עוד בכחות הנעלמים. בשעה שהוא אומר שמע ישראל שותקים המלאכים. וסיים: כשרוצים לדעת איך להסתיר משהו, יש ללמוד מגנב: הגנב איננו מסתיר את הדבר במקום גלוי, וגם לא מאחורי מנעולים, אלא בתל, ולאחר זמן הזרע צומח.

לעת זקנתו אמר ר"א: הענין של ביטול הזולת הוסר ממני מיד; וכדי לעבד את זה (דורכטאָן דאָס) התייגעתי במשך ששים שנה[18].

פעם אמר רבנו הזקן לרבי אייזיק: ,,ברצוני לתת לך דרך חדשה בעבודת החסידות". השיב ר"א: ,,עוד לא סיימתי הדרך הישנה"[19].

פעם אחרת כששהה רבינו הזקן במקוה, ור"א עמד בסמוך, אמר לו: אייזיק הכנס אלי למקוה ואעלך למדריגת צדיק. השיב: רבי, מוטב לי להיות ,,בינוני" על ידי יגיעתי, מלהיות צדיק על ידי מתנה.

לעת זקנתו התחרט ר' אייזיק על זה, באמרו: הי' עלי לקבל המתנה, ועבודתי ועמלי היתה יכולה להיות בהקו ד"ועשה טוב"[20].

לעומת זאת, היו מקרים אחרים בהם קבל ר"א מדריגות גבוהות בעבודת ה' בדרך ,מתנה'. וכן מסופר:

רבנו הזקן צוה פעם לר"א ולעוד מחסידיו לקרב לחסידות את אחד

---

18. ספה"ש תש"ה ע' 118.
19. לש"א ע' 36.
20. שמו"ס ח"ב ע' 53.

מהמתנגדים, שהי׳ למדן גדול. במשך איזה שבועות קירבוהו. קרא רבנו הזקן לר״א ואמר לו: בשכר זה יהי׳ לך ,,אהבה בתענוגים״[21].

בהזדמנות אחרת אמר לו: אתה צריך להאריך ימים, כי יש לך הרבה לעשות (דורכטאָן). וסיים: אריכות ימים פירושו שהימים לא ילכו על דברים טפלים ודברים מכאיבים[22].

ברכתו של רבינו הזקן ,,אייזיק, תהיה נגיד״ נתקיימה במלואה. מן ההשלשות שהפקידו אצלו — נתעשר[23].

ר״א הי׳ מפליג בשבחו של רבו הגדול, עד שמרגלא בפומי׳: ישנו יהודי אחד שהשלים כוונת ירידת נשמתו למטה והוא רבינו הזקן[24]. בהזדמנות אחרת אמר שהוא נעלה אף מאדם הראשון לפני החטא. פעם אף התבטא: באם הי׳ בא אלי משה רבינו עליו השלום והי׳ אומר לי עשה כך, והרבי הי׳ אומר לי עשה כך, הייתי אומר: אתם עשו כפי הבנתכם; אני אינני יכול למרות פיו של הרבי שלי[25].

רבי אייזיק היה רגיל לומר שהעובדה שהוא בקי בכתבי האריז״ל הרי זה בדרך הכרח, כי ללא זה לא הי׳ אפשר לעמוד בתוך ארבע אמותיו של רבינו הזקן[26].

בימי חורפו נהג ללכת לחתונות ולשמח את המסובים ב״בדחנות״. את שכר ה״בדחנות״ הי׳ מקדיש ל״קופת רבינו״ (הכספים שנשלחו לרבינו הזקן עבור פדיון שבויים והחזקת הישוב בארצנו הקדושה).

מסופר שפעם השתדך רבי משה, מחסידי רבינו הזקן, עם ר׳ מאיר נתן מסלוצק, עשיר גדול ולמדן מפורסם, שהיה מגדולי המנגדים. בחתונה התגאה ר׳ מאיר נתן ביותר בלמדנותו ועשרו. ר״א אמר ,,בדחנות״ כדרכו,

---

21. ליקוט סיפורים ופתגמים.
22. ספה״ש תש״ה שם.
23. לש״א ע׳ 174. ושם: ר״א התנהג בביתו בעשירות. בכל חדר הי׳ שעון.
24. ליקוט סיפורים ופתגמים.
25. לש״א ע׳ 20. ושם, שכ״ק אדמו״ר שליט״א העיר ע״ז: וכהסיפור דרבנו תם ומשה רבנו עליו השלום — סדר הדורות ח״א ד״א תתק״ל.
26. ספה״ש תש״ד ע׳ 19.

וכיון שהיי זה לפני חג הפסח, ביאר תוכן ענין חמץ ומצה על פי חסידות, במדות והנהגת האדם. דבריו עוררו רושם רב על ר' מאיר נתן, ולבסוף נעשה מגדולי החסידים[27].

פעם אחרת נשתדכה משפחת חסידים ידועה מהומיל עם משפחה מנכבדי סלוצק. כששמע המחותן הסלוצקאי את דברי ה"בדחנות" אמר: אצלנו בחתונה כזאת היו נשמעים תלי תלים של חריפות ובקיאות, וכאן עוסקים ב"בדחנות"... אמר לו המחותן: מחותני! עם האברך הבדחן הזה יוכל לשוחח גם בדברי תורה. התחיל לדבר עמו בדברי תורה ונשתומם: גאון אדיר! פנה למחותנו ואמר: רשעים! גאון שכזה נמצא אצלכם, ואתם מניחים לו להתפרנס מ"בדחנות"! גילה לו המחותן שאין אומנתו בכך, ואינו עושה כן אלא לשם ,,קופת רבינו". נחה דעתו של המחותן והדבר הוטב בעיניו[28].

לעת זקנתו נהג להשפיל את עצמו ביותר. ופעם התבטא שאין לו במה ללכת לעולם הבא, פרט לדבר אחד: שימוש תלמידי חכמים.

וסיפר: פעם הלכתי בימי הקיץ ברחוב בליאזני, ורבינו הזקן ישב ליד חלון ביתו ועיין בספר. נשבה הרוח וטלטלה דף אחד מהכתבים לחוץ. הגבהתי אותו והחזרתיו לרבינו.

משראה בת שחוק על שפתי אחד השומעים, אמר ר"א: מה הצחוק? על פי דין הרי זה שימוש תלמידי חכמים אמיתי[29].

פעם שאלו את החסיד רבי פנחס רייזעס[30]: במה גדול כחו של רבי אייזיק?

השיב רבי פנחס: הוא בקש מאדמו"ר הזקן שיהיו לו כלים רחבים, והרבי נתן לו עצה לכך — לחזור משניות מסכת כלים בעל פה[31].

---

27. ספה"ש תש"א ע' 111.
28. ,סיפורי חסידים' (תורה) ע' 273.
29. לש"א ע' 35.
30. ראה אודותו לקו"ד ח"ב ע' 470.
31. ספה"ש תש"ג ע' 134.

חסידים מספרים:

רב אחד החליט לתהות על קנקנו של רבינו הזקן, ויסע אליו ונכנס ליחידות ולא זיהה עצמו. רבינו הזקן הרגיש מיד בכבודו כי אדם גדול הוא, ויחלק לו כבוד הראוי לו.

רבינו הזקן אף אמר לו את האכסניות בהם עליו להתאכסן בשובו, ובהומיל אמר לו להיות אצל ר׳ אייזיק. רבינו הזקן אף שלח מכתב לר׳ אייזיק שישתדל לכבדו בכבוד גדול, כי אדם חשוב הוא, ור״א אמנם כבדהו ביותר.

כשעמד הרב לנסוע מהומיל, שאלו רבי אייזיק: מה דעתכם על רבינו הגדול? השיב לו הרב: — בזה הלשון שמעתי ממנו: אמר לי המגיד על הבעל שם טוב כהאי לישנא: באם לא הי׳ אומר לי שהוא ילוד אשה, לא הייתי מאמין. ואף עליו אני אומר כדברים האלו.

מאוחר יותר הצטער ר״א שלא בירר כוונתו — האם אמר זאת הרב על רבינו הזקן או האם אמר זאת רבינו הזקן על המגיד[32].

---

32. שמו״ס ח״ב ע׳ יב. ושם, שכנראה אמר זאת הרב על אדמו״ר הזקן, כי זה הי׳ בתוך תשבחותיו וקילוסיו על האדמו״ר.

פרק שלישי

בהיכל כ״ק אדמו״ר האמצעי

פאקסימיליא מכתב־יד קדשו של כ״ק אדמו״ר האמצעי נ״ע

פרק שלישי

בהיכל כ״ק אדמו״ר האמצעי

חיבה יתירה וקירבה מיוחדת כלפי חסידו זה גילה אדמו״ר האמצעי עוד בחיי אביו כ״ק אדמו״ר הזקן[1]. קשר זה הלך והתהדק עם הסתלקותו של אדמו״ר הזקן והכתרתו של אדמו״ר האמצעי לנשיא השני של חב״ד.

בתחילה אמנם לא הכיר רבי אייזיק את אדמו״ר האמצעי ולא עמד על מידת גדולתו. עד שיום אחד, תוך כדי שיחה ביניהם, אמר אחד הנוכחים ,,ברכו״ ואדמו״ר ענה אחריו ,,ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״. ר׳ אייזיק אחוז התרגשות קרא מיד ,,למה רימיתני, לא ידעתי עם מי אני מדבר״...[2]

לאחר שעמד ר׳ אייזיק על טיבו של אדמו״ר האמצעי נכנס פעם (לאחר שלגם קצת ,,משקה״) לרבינו הזקן ואמר: ,,על האלקים אני יודע ממך; חסידות אני יודע מדבריכם; אך ,,טעם״ בחסידות יש לי מרבי בער שלכם...״ לשמע הדברים צהבו פני רבינו הזקן[3].

במשך ט״ו שנות נשיאותו של אדמו״ר האמצעי היה ר׳ אייזיק שותה בצמא את דבריו ומתחמם לאורו.

כך למשל מסופר שאדמו״ר האמצעי אמר פעם לר״א: ,,אתם מחסידיו של אבא, עליכם ללמוד מה זה הענין של ביטול עצמי, אנחה חסידית על מה שחסר בעבודה. ואנחה חסידית אפשר ללמוד מהחסיד ר׳

---

1. ראה לעיל ע׳ 30 הערה 15.
2. סיפורי רמל״ש ע׳ ו.
3. לש״א ע׳ 42. והשוה ללקור״ש אות פה ורמ״ח אותיות אות עז.

ישראל יצחק מדריבין שהי׳ במעזריטש ואח״כ אצל הרבי בליאזני״[4].

בהזדמנות אחרת שאל את ר׳ איזייק מדוע אינו מתעסק עם חסידים? השיב ר״א: ,,הלא אין לי רגע חפשי לעצמי ואיך זה אעסוק עם הזולת?״ השיבו האדמו״ר: ,,...אייזיק, איי אייזיק, מדוע לא תלמד ממני? כשהנני רואה שאבדה תקוותי (,,איך בין אַ פּאַרפּאַלענער״), הנני דואג לפחות לעשות טובה לזולתי״[5].

בתקופה הראשונה לנשיאותו התעניין אדמו״ר האמצעי מאד לדעת מעמדם ומצבם של תלמידי אדמו״ר הזקן. פעם ציוה ליתן הרבה משקה לר״א, ושתה כל כך הרבה עד — כפי שסיפר לתלמידיו — שלא ידע מה הוא סח והתחיל לומר ,,גראַמען״ (חרוזים) לפני אדמוה״א.

וישאלהו אדמוה״א: ואיך יהיה עתה? השיב ר״א: עד עתה היה אדמוה״ז הרבי, אתם הייתם ה,חב״דניק׳ ואנו היינו החסידים, וכיום אתם הרבי, אנו החב״דניקעס וכל השאר יהיו חסידים. ויותר מזה לא זכר ר׳ אייזיק מאומה.

למחרת כשנזכר שהיה בגילופין חשש פן דיבר לפני הרבי דברים שאינם ראוים להשמע, נכנס אל הרבי והתחנן לפניו שימחול לו אם דיבר דיבורים מיותרים, כי היה מבוסס ולא בדעת דיבר וכו׳. השיב לו אדמוה״א: אייזיק, אַיי וויא גילופין׳דיק דוא ביזט גיווען, און וויא גוט דוא האָסט גירעדט...[6].

ופעם בחג השבועות אחר תפלת שחרית העמידו לאדמו״ר האמצעי כסא בחצר, ורבנו אמר מאמר ארוך כדרכו, כשסיים לא פנו אנ״ש לביתם היות וראו כי רבנו מכין עצמו למאמר נוסף. שוב האריך בדרוש, סיימו והתכונן למאמר שלישי.

ר״א ראה את הנעשה ורץ מיד לבית חתן רבנו — אדמו״ר הצ״צ — שלא נהג לבא בקביעות לשמיעת מאמרי אדמוה״א, כי חשש פן באריכות

---

4. ספה״ש תש״א ע׳ 111.
5. לש״א ע׳ 40. ושם משמע שהדבר הי׳ בחיי רבנו הזקן. והשוה לשמו״ס ח״ב ע׳ 139.
6. מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלד.

ההסבר יבולע ח״ו לאותיות רבנו הזקן. אך ר״א, בראותו האש המתלקחת מאדמוה״א לא יכול לתת מעצור לרוחו, תפס את הצ״צ בזקנו, ואמר לו: מענדל, מענדל! קום הער און זע וויא עס גיסט זיך אלקות אין גאַס! (בוא, שמע וראה כיצד משתפכת אלקות בחוצות!)[7].

ר׳ אייזיק הי׳ זהיר ביותר בכבודו של אדמו״ר האמצעי, ועל כך מעיד הסיפור הבא: החסיד ר׳ יחזקאל דרויער[8] עבר פעם דרך הומיל. כשנכנס לר׳ אייזיק, אמר לו הלה: ,,בעצם לא הייתי צריך אפילו להסתכל עליך שהלא היית נגד הרבי שלי; אלא שרואה אני שכחו של הרבי עדיין נמצא בך. הא לך חדר והי׳ שם״[9].

בימי אדמו״ר האמצעי ידע ר״א רדיפות מבית ר׳ מאיר הנגיד, לאחר שאברך א׳ צעיר לימים ממשפחה עשירה מעיר הומיל שהי׳ מקושר אליו ובביתו הי׳ אוכל וישן, הלך פעם, בצמאו למים בשנתו, אל המזנון שבו עמד הכן בקבוק עם מי שתי׳ ובטעות שתה מבקבוק אחר שהי׳ בו סם המות ר״ל ומת על מיטתו.

משפחת האברך עוללה לר״א, בשל כך, רדיפות ועגמת נפש, ואף הוציאו עליו שם רע של א״א, עד שנאלץ להעתיק את מושבו לבעליצע הסמוכה עד יעבור זעם. חסידי הומיל היו באים לבקרו ולהתוועד עמו שם. משבש לביתו המשיכו לרדפו ע״י צעקות לתוך ביתו שעה שלמד עם האברכים גפ״ת.

ויסע ר״א אל כ״ק אדמו״ר האמצעי ושאלו לפשר הדבר, מאין בא לו שם רע כזה שאינו שייך לו כלל.

כ״ק אדמו״ר התעניין בסדר יומו של ר״א וכשסיפר שנוהג להתפלל

---

7. שם ע׳ קפז. ושם, שכשנכנס ר״א ליחידות לאדמוה״א אמר לו רבינו: שאל נא את חתני רמ״מ מדוע אינו בא לשמיעת הדא״ח, מה דורש הוא ממני, רוה״ק? גלוי אליהו? הלא הארת ,,יחידה״ שבנפש גבוהה היא משניהם גם יחד!
8. ראה אודותו בבית רבי ע׳ 152. לקו״ס ע׳ שדמ.
9. לש״א ע׳ 207.

מנחה ומעריב בביתו, כדי להרויח את זמן ההליכה לביהכנ״ס עבור לימודו, אמר לו כ״ק אדמו״ר:

מצינו במפורש בדברי רז״ל[10] שבנ״י חשדו את משה באשת איש על שהבדיל עצמו מן העדה, כי משה לקח את האהל ונטה אותו מחוץ למחנה[11] והיה מייחד יחודים שלא בתוך העדה[12].

חסידים מספרים:

בנסיעתו האחרונה של אדמו״ר האמצעי לניעזין[13] עבר דרך הומיל והיתה אכסנייתו אצל ר׳ איזייק. אז ,,ביטש״ אדמו״ר האמצעי את ר״א בכל מיני ביטושים וגידופים, כאחד הריקים.

לרבי נחום (בנו של אדמו״ר האמצעי) הי׳ קשה מאד לשמוע דברים קשים אלו, וכנסעו מהומיל שאל את אביו: איך בטשת את האדם הגדול הזה בביטושים כאלה?! ואמר שלפי דעתו יבעט ברבו. אדמו״ר האמצעי לא ענה לו, רק אמר: כאשר תסע חזרה לביתך תראה איך הוא מבעט בי. לאחר הסתלקותו של אדמו״ר האמצעי בניעזין, חזר רבי נחום בחזרה לביתו ועבר שוב דרך הומיל. כשבא לשערי ביתו של ר׳ אייזיק רץ ר״א וצעק בקול מר עד שניחר גרונו, באמרו: רבי הקדוש, מחמד עיני, איך עזבתני כספינה בלא תורן...[14]

---

10. סנהדרין קי, א.
11. תשא לג, ז. וראה בגמ׳ שם.
12. שמו״ס ח״ב ע׳ 155. והשוה ללש״א ע׳ 183. לקור״ש אות מ. רמ״ח אותיות אות סד. ובר״ד ע׳ רא, מסופר בשם הצ״צ.
13. הי׳ נוסע מידי פעם לניעזין — ראה בית רבי ח״ב ע׳ יב הערה א.
14. ,ספורים נוראים׳ ע׳ לז. וראה לש״א ע׳ 42, שאדמו״ר האמצעי לא הרשה לר״א להתלוות אליו בנסיעתו האחרונה לניעזין. ושם, שהחסיד רמ״י אמר על זה: זהו הסוד שאדמו״ר האמצעי לא הי׳ נוכח בשעת הסתלקותו של רבנו הזקן (ראה ספה״ת אדמוה״ז ע׳ רסג); ר״א לא הי׳ נוכח בשעת הסתלקותו של אדמו״ר האמצעי; ואחד מבני הצ״צ (רב״ש או מהרי״ל) לא הי׳ נוכח בשעת הסתלקותו.

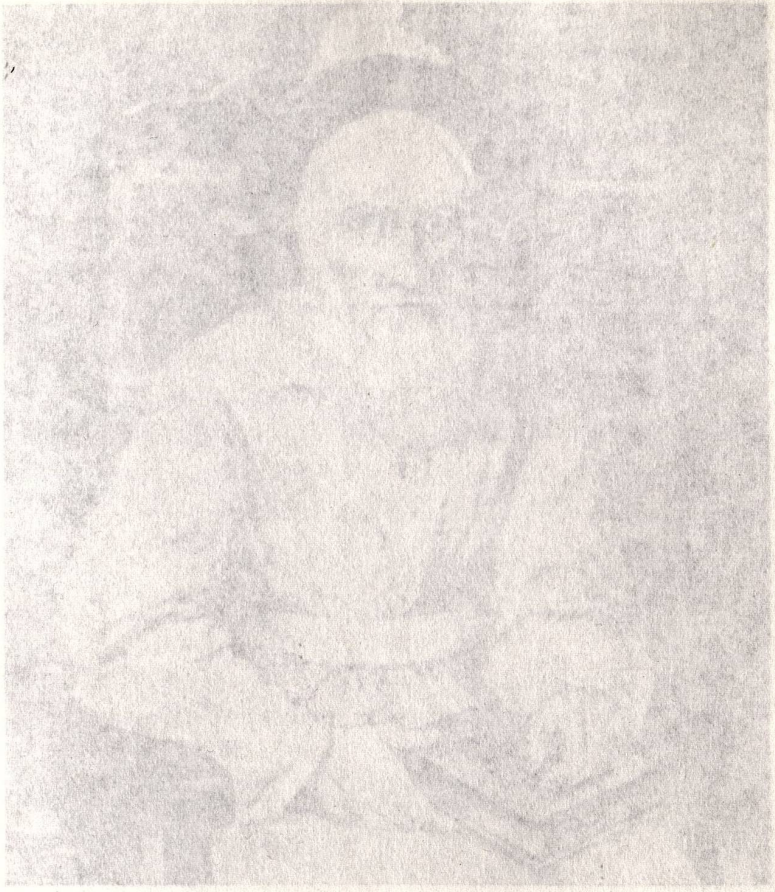
*) כ״ה בלש״א. בשיחת י״ג ניסן תשי״א כתוב שהר״ר שמואל ע״ה לויטין סיפר שהי׳ זה המהרי״ל.

פרק רביעי

במחיצת הצמח צדק

תואר פני כ״ק אדמו״ר ה״צמח צדק״ נ״ע

במחיצת הצמח צדק

לאחר הסתלקותו של אדמו״ר האמצעי (ביום ט׳ בכסלו תקפ״ח) בקשו החסידים מכ״ק אדמו״ר ה,,צמח צדק״ לקבל עליו את הנשיאות, אך הוא סרב. לאחר מכן באו זקני החסידים אל רבי אייזיק בבקשה לקבל את הנשיאות, והוא נענה להם וכבר לבש בגדי לבן ואף עמד לעלות על העגלה שעמדה להסיע אותו למקום קבלת הנשיאות. אולם כשהעמיד רגלו על העגלה נזכר בדברי אדמו״ר הזקן שנתן לו בהזדמנות פרוסת ,,קוגעל״ — פשטידא — ואמר לו: אייזעלע, אייזעלע, אכול קוגעל ולא תתאוה להיות רבי (נוסחא ב׳: אייזיל, תרחם על ילדי).

לימים אמר ר״א: הרגשתי אז — כשעלה על העגלה לבוש בבגדי לבן — איך שנעשו מוחי ולבי זכים אלף פעמים ככה[1].

משקבל כ״ק אדמו״ר ה,,צמח צדק״ על עצמו, לבסוף, ערב חג השבועות תקפ״ח, את הנשיאות, לאחר הפצרת גדולי וחשובי החסידים ובתוכם ר״א[2], אמר את המאמר הראשון שלו ביום הראשון לשלשת ימי הגבלה. סביב אירוע זה מסופר:

כשקבל ה,,צ״צ״ על עצמו את כתר הנשיאות צהלה העיר ליובאוויטש ושמחה. זקני החסידים, שהסתופפו בחצרות רבינו הזקן ורבינו האמצעי,

---

1. ספר זכרון להרב ברוק ע׳ 111 ולקו״ס ע׳ שיג.
2. מסופר שהצ״צ טען כלפי החסידים המפצירים בו: מה יש לכם עלי! הוא (אדמו״א) יושב עתה בג״ע ודורש דא״ח לפני כל הנשמות, ואותי הניח כאן שייטפלו אלי!! אינני מסכים! השיב ר״א: דוקא בגלל שאתם מסרבים באמת, לפיכך רוצים אנו, ודוקא אתכם! (מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ קצה).

הורו למחנות החסידים להתקשר אל הנשיא השלישי לבית חב״ד בכל תוקף ועוז, בהתקשרות פנימית. הם אף חילקו ביניהם את המדינה וכ״א מהם קיבל על עצמו לעורר את החסידים שבסביבתו במשך השנה. ר״א נטל את כל מחוז שקלוב, מוהליב וז׳לובין, בנוסף למקומות הסמוכים להומיל, עיר מגוריו[3].

עם תחילת נשיאותו הופיע הצמח צדק לבוש בגדי לבן — אותם קבל בירושה מרבינו הזקן, ישב על הבימה והתחיל לומר המאמר ,,על שלשה דברים העולם עומד״. כשהתחיל את המאמר, נזכר רבי אייזיק ששמע את המאמר מרבינו הזקן, וכרגע נזכר באותו מחזה כשהילד הקטן נכדו של רבינו הזקן מפלס לו נתיב ונזכר בדברי קדש הקדשים שאמר אז רבינו הזקן[4]: הנח לו, הנח לו, הוא רוצה לשמוע, הוא שומע, עוד תיווכח שהוא שומע...

כשנזכר באותו מחזה ובדברי הנבואה והתבונן בהווה, כי הילד ההוא הנהו הרבי בהווה, נשיא-לרבבות ישראל — עבר הרהור במוחו לאמר: אכן! זהו כח עליון, ומראה הצמח צדק כחותיו הכמוסים אשר חננו השי״ת[5].

עודנו מהרהר, והצמח צדק פסק מלומר את המאמר, פנה אל ר״א ואמר בקול תחנון: תחשדוני בדבר שאין בי, מה אעשה וסבי רבינו הזקן צוה עלי לחזור מאמר זה... ואחר כך סיים את המאמר.

בבוא ר״א לאכסניתו הרגיש כי חולה הוא במחלת הקדחת בחום גבוה, עד שאינו יכול להזיז איבריו, וכך הי׳ כל היום הרביעי, לעת ערב הוטב מצבו מעט כי סר החום, וכתב בכתב ידו ,,פדיון נפש״ אל הרבי ובלילה הוטב לו אבל עדיין הי׳ חלוש. למחרת, ערב חג השבועות — כשחזר

---

3. ספה״ת הצ״צ פרק ,קבלת הנשיאות׳. ושם, שאדמו״ר הרש״ב אמר ע״ז: במשך ג׳ שנים עסקו יהודים גדולים אלה, חסידים משכילים ועובדי ה׳ באהבה ויראה, בענין פנימי במס״נ ממש, דיברו דברים היוצאים מן הלב, ובאותה שעה ידעו שעדיין חסרה להם ההתקשרות האמיתית אל הרבי הצ״צ כמו שצריכה להיות התקשרות של חסיד מסור, ורק כעבור ג׳ שנים הגיעו לכך.

4. כמסופר לעיל ע׳ 31.

5. להעיר מלקו״ד ח״א ע׳ 42.

הצמח צדק מבית הטבילה ועבר ליד אכסניתו נכנס לבקרו ואמר לו: במאמר חז"ל[6] ,,הב לי ידך, יהיב לי' ידי' ואוקמי"', טמונים שמות קודש הממונים על הרפואה[7] והחל להסביר לו את הדברים.

משסיים הצמח צדק ביאור המאמר, בקש את ר"א להושיט לו את ידו, החולה התיישב ומחלת הקדחת חלפה ועברה.

סיפר ר"א: ראיתי אז במוחש שהוא ממלא מקום אבותיו, רבותינו הקדושים, ונהייתי למקושר פנימי שלו.

לימים, אמר ר"א לר"ה מפאריטש[8]:

— אין לנו כל מושג במהותו של הרב הנכד (הצמח צדק). תחלת השגתו היא מצד גלוי חב"ד שבנשמה. כשם שאסור לאדם למעט בהערכת חסרונו בהעדר גילוי חושי חב"ד שבנפשו, כך אסור לו למעט בהערכת גילוי חושי החב"ד שבנפשו[9].

ה,,צמח צדק" מצידו רחש אף הוא חיבה יתירה לחסידו זה שהיה נכנס אליו כל עת שחפץ[10], בנוסף להיותו מיחידי סגולה שהיו מוזמנים לשולחנו לסעודת שבת[11] ומהבודדים שכובדו לעמוד על הבימה בעת אמירת דא"ח[12].

ר"א נהג לנסוע לעיתים תכופות לליובאוויטש לחסות בצל רבו זה, ותמיד היו בני הצמח צדק יוצאים לקבל פניו[10].

הוא נטל חלק פעיל ביותר אף בעבודת הכלל המסועפת שניהל הצמח

---

6. ברכות ה, ב.
7. ראה שער מארז"ל להאריז"ל בתחלתו.
8. ראה לקמן פרק ,תרי צנתרי דדהבא'.
9. ספה"ש הי"ת ע' 103. ולהעיר מלקו"ד שם ע' 134: אף שר"א הי' מהצעירים אצל רבנו הזקן, הנה בהיותו אברך הי' מקבל טוב, ובימיו של הצ"צ כבר הי' בעל מדריגה. הוא הי' נוסע, אמנם, להצ"צ, אבל עשה זאת מתוך קבלת עול חסידי.
10. שמו"ס ח"ב ע' 168.
11. ספה"ת שם ע' 107.
12. ראה לקמן פרק ,נסיעה לרבי'.

צדק. כשנסע בחורף תרי״א לפעטערבורג בעניני הכלל בשליחות מאחר ושלט היטב בשפת המדינה, בדיבור ובכתב, ולא בא לליובאוויטש לשבת, כמתוכנן, לא אמר הצמח צדק חסידות באותו שבת[13]. ידוע לנו שהוא עמד בראש הועד שמינה הצ״צ בתחילת נשיאותו שעל פיהם נחלטו כל עניני הכלל[14]. בקשר לעבודתו זו אף נחקר על ידי הבולשת הרוסית[15]. כן ידוע שכשהצמח צדק ערך תשובה לשאלון הממשלה בעניני שינויים מסויימים ביהדות, שלח העתק אחד אל רבי אייזיק[16].

בשליחות רבו נסע גם להרה״ק מרוזין בעניני הכלל (ראה בפרק ,באהלי צדיקים׳).

בביקורו בליובאוויטש בחג השבועות (של שנת תר״ח או תר״ט), קראו הצ״צ ואמר לו: אגיד לפניכם דברי חסידות ששמעתי מהסבא, תורה של הבעל שם טוב אות באות עם ביאורו של הסבא.

כשיצא מהצמח צדק פגש בכמה אברכים וצעירים שלמדו בישיבתו של הצ״צ, ורקד עימהם והתנשק אתם. ויהי לפלא אצל החסידים, שבעל מוחין רחבים ועצומים כר״א יהי׳ בהתפעלות גדולה כזו. כולם הבינו אשר בודאי הוא דבר גדול, אך איש לא הרהיב לשאול את פיו לשמחה מה זו עושה[17].

בביקור אחר, באחד מימי החורף הקרים בקש מיד בבואו, חרף הקור הגדול, שהצמח צדק יאמר לפניו חסידות. כשנשאל באיזה ענין? ענה: בענין ,,ברכות״.

בעת המאמר נכנסו רק בני הצמח צדק והתעניגו האם יראו איזה שינוי והתפעלות בפני ר״א.

באמצע המאמר שאל ר״א: לפי הנ״ל, מה יהי׳ הפירוש של מאמר

---

13. לש״א ע׳ 177.
14. ספה״ת שם ע׳ 145.
15. שם ע׳ 107. עי״ש.
16. שם ע׳ 176.
17. לקו״ד ח״א ע׳ 134. ושם, שר״א זכה לכך עקב גודל מסירותו אל הצ״צ. וראה לקמן ע׳ 91.

רז״ל[18] ,,כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל כו״״ השיב הצמח צדק שהוא על דרך מה שכתוב[19] ,,באר המים אשר גזלו גו״״.

ראו בני הצמח צדק איך שפני ר״א מאדימים מהתפעלות[20].

אחרי שמיעת המאמר התפלל תפלת ערבית, אכל ארוחת ערב, ונכנס לחדרו וישב ללמוד זמן רב.

אמר הצמח צדק לבניו: שימו לב להכחות של חייל זקן והקבלת עול שלו — איש זקן בא מדרך ארוכה ובקור גדול, ועם כל זה הוא שומר על שיעוריו[21].

בהזדמנות אחרת סיפר לבניו: פעם דיברתי עם ר״א בדברים העומדים ברומו של עולם עד שעה מאוחרת בלילה, ואחר כך הלכתי לנוח. לבסוף החלטתי לראות מה עושה ,,חיילו״ של הסבא. וראיתי והנה הוא לומד גמרא בעמידה, כמו אברך מתמיד שכבר לא למד מזמן[22].

חיבתו היתירה של ר״א הביאה פעם את הגאון החסיד ר׳ אליהו יוסף ריבלין[23], בעת שהיה בשליחות מארץ ישראל לחו״ל, לעבור דרך הומיל כדי לבקש מר״א מכתב המלצה שהצ״צ יסכים לקבלו, מאחר ונודעה לו בדרך פקודת הצ״צ שלא יבואו אליו. כששטח את מבוקשו, אמר לו ר״א: אוי ואבוי לדור הזה אם אתם החסיד! כשהיינו אצל הרבי הנה אם היי אומר לנו ללכת באש או במים היינו הולכים, ולא מתוך תקוה שהרבי יציל אותנו אלא על מנת להישרף, ואתם מחפשים דרכים לבטל רצון הרבי מפני רצונכם? לא ולא![24]

על יחסו של רבי אייזיק להצמח צדק יעיד גם הסיפור הבא[25]:

---

18. ברכות לה, ב.
19. וירא כא, כה.
20. בית רבי ח״א פכ״ו.
21. שמו״ס ח״ב ע׳ 168. וראה סיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלה.
22. לש״א ע׳ 179.
23. ראה תולדותיו בתחלת ספרו ,אהלי יוסף׳.
24. שמו״ס ח״ב ע׳ 161.
25. אגרות קדש אדמו״ר מוהריי״צ ח״ג ע׳ שפא.

באחת מנסיעותיו של הצמח צדק בפלכי רוסי׳ הלבנה, נסע אתו בנו כ״ק אדמו״ר רבי ישראל נח, ואתם אחדים מהחסידים המפורסמים.

סדר הנסיעה הי׳: שקלוב, רוגצ׳וב, הומיל, מינסק. בבואם לרוגצ׳וב הוכרח הרבי להתעכב שם כשלשה שבועות מפני רוב הבאים לקבל את פניו.

ולפי שבסדר הנסיעה היה קבוע שמרוגצ׳וב יסע להומיל, בא לרוגצ׳וב רבי אייזיק עם אחדים מאנ״ש נכבדי הומיל לקבל את פני הצמח צדק ולהתארח אתו עד הביאם אותו להומיל.

ביום נסעם מרוגצ׳וב, יום שלישי בבקר, אחרי עברם כעשרים פרסאות, צוה הצמח צדק לעמוד במלון אחד שעמד על הדרך ביער גדול.

באותו מלון הי׳ פרדס גדול של תפוחים ושאר אילנות נושאי פירות, ובפרדס בית קטן המכיל שני חדרים קטנים. את הבית הקטן הזה בחר הצמח צדק למעון לו, נכנס לבית וסגר את הדלת בעדו.

כ״ק רבי ישראל נח והחסידים המפורסמים שנסעו יחד עם הצמח צדק, חשבו שבודאי חפצו לנוח כמה שעות מעמל הדרך, אחרי שהי׳ עיף ויגע מאד במשך שלש השבועות בקבלת אלפי אנשים ביחידות ואמירת דברי חסידות. אבל מה מאד התפלאו בשמעם מפי רבי ישראל נח שאביו צוה להביא לחדרו את התיבה עם הספרים שהיו עמו בדרך, וכי חושב הוא לשבות בשבת הקרובה באותו מקום.

בו ביום לפני תפלת מנחה, הלך רבי ישראל נח לבקר את אביו, ועוד מרחוק שמע נעימת קולו של אביו שהי׳ מנגן את הניגון הידוע של רבנו הזקן בעל ארבעת הבבות.

ידוע ומקובל שבליובאוויטש היו מנגנים ניגון זה רק בזמנים קבועים מראש חודש אלול עד שמחת תורה ועד בכלל, י״ט כסלו, פורים; בסעודת תנאים וחתונות; בברית מילה, מז״ט, בר מצוה, אבל בשאר זמנים היו נזהרים מלנגנו.

כשמוע רבי ישראל נח שאביו מנגן ניגון זה, הבין כי דבר גדול הוא ויפעם לבו על זה וימהר ללכת, אבל בגשתו אל דלת חדרו של הצמח צדק והנה היא סגורה וקול ניגונו של הצמח צדק נשמע בבכי׳ עצומה.

רבי ישראל נח חיכה כשעה ויותר, וכשהגיע זמן תפלת מנחה חזר אל המלון שם ישבו החסידים וחזרו את הדרושים והטיבו לבם בשיחות

וסיפורים משמחי לב, כי היו נהנים מאותה נסיעה נעימה בה שמעו הרבה חסידות, התראו והתדברו עם אנ״ש.

בבוא רבי ישראל נח אליהם ראו והנה הוא מוטרד מאד ורוח עוצב מרחף על פניו, ויתפלאו מאד, וישאלוהו מדוע ככה נשתנו פניו, הלא זה כשעה מקודם ישב אתם יחד שמח וטוב לב, ומה זה אירע בשעתא חדא שנשתנו פניו. ויספר להם ככל האמור.

רבי אייזיק ענה לרבי ישראל נח, מה אתה חושב, להיות רבי זה דבר קל כאכילת עוגה בחמאה? לאכול עוגה בחמאה גם כן צריכים לדעת איך, ורבי יכול לאכול עוגה בחמאה.

ויספר רבי אייזיק את אשר שמע בעצמו מרבנו הזקן, שפעם אחת אחרי תיקון חצות יחד עם הרה״ק הרה״צ כ״ק רבי אברהם המלאך (בנו של הרב המגיד ממזריטש) מיהר רבנו הזקן ליטול את ידיו ולאכול עוגה בחמאה שבזה הציל את רבי אברהם המלאך מכלות הנפש.

כשגמרו להתפלל תפלת מנחה הלכו אל הגן לבקר את מעונו של הצמח צדק, ומצאו שאחדים מהאברכים עומדים ליד כותל הבית ושומעים תפלתו וניגונו של הצמח צדק, ובבואם מקרוב ושמעו קול ניגונו וגודל עוצם הדביקות — נפל עליהם פחד גדול.

עודם עומדים ומשתוממים, והנה המשרת ר׳ חיים דוב בא ויאמר לרבי ישראל נח שהרבי עדיין לא טעם היום מאומה, כי בבקר אחרי התפלה כשהביא לו פת שחרית אמר שהיום לא יסעוד פת שחרית, ואחר־כך טרודים היו בנסיעה ושכח גם להביא איזה מאכל לרבי, ועתה הבינו כי יושב הוא בתענית.

בעיר הסמוכה לרוגצ׳וב על הדרך להומיל, שהצמח צדק הי׳ צריך לעבור בה דרכו, חיכו החסידים כל היום לבואו וכאשר עברה שעה ושתים אחרי המועד שהיו צריכים לעבור, התחילו אנשי העיר וכל אלה שבאו מהסביבה להתרגש, אבל בינתיים הגיע רץ מיוחד מרבי אייזיק לעירו הומיל להודיע שהצמח צדק התעכב בדרך מסעו ויבוא אי״ה אחרי שבת להומיל, ולא לשבת כמו שחיכו מראש.

כשנודע שהצמח צדק התעכב במלון ודעתו לשבות שם, נסעו מיד לשם, מי ברגל ומי בעגלה, וכאור הבקר כבר הי׳ שם קהל גדול.

כעבור שעה גדולה אחרי תפלת ערבית, פתח הצמח צדק את דלת חדרו והמשרת נכנס, הביא מנורה והציע להכין סעודת הערב. הצמח צדק לא השיב לו מאומה רק אמר לו שיבקש את בנו לבוא אליו, ובבוא רבי ישראל נח אליו אמר לו, בבקשה ממך שתרחם עלי ברוחניות ובגשמיות ותשמור עלי שלשת ימים אלה עד שבת שלא יבלבלו אותי ויניחו אותי להחיות את נפשי, רק תבחר שני אברכים שישמרו על הבית מבחוץ, וכשידרש לי איזה שימוש אקרא אותם וישמשוני.

קיצורו של דבר: הצמח צדק צם תענית הפסקה שלשה ימים רצופים, וביום ששי, ערב שבת טבל בנהר אחרי חצות וטעם משהו, ובעוד היום גדול אמר מאמר חסידות, ולמחרתו ביום שבת כמה שעות לפני תפלת מנחה אמר עוד פעם מאמר חסידות, והוכרח להתעכב ביום ראשון ושני עד חצות יום השלישי כדי לקבל ליחידות את כל הקהל הגדול שנתקבץ במשך שלשת הימים לפני שבת שבהם לא קבל שום איש.

ביום הרביעי וביום החמישי ביאר רבי אייזיק את מאמרי חז"ל ע"פ ויחל משה[26] על דרך החסידות וביאר מאמר הזהר[27] אתפשטותא דמשה בכל דרא. וסיפר בארוכה מה ששמע בעצמו מפי רבינו הזקן רמז על נשיאותו של הרבי הצמח צדק, וסיים: אצלנו, הוא — הצמח צדק — המשה רבנו שבדור.

חסידים מספרים:

בפעם האחרונה שהיי ר"א בליובאוויטש, כשעמד לחזור לביתו, יצא הצמח צדק ללוותו. אף שכבר נפרד ממנו לפני השינה, בכל זאת יצא אליו עוד פעם בשעה 2-3 בלילה.

בתחלה נפרדו בברכות של נחת מבנים ובני בנים, כמנהג העולם, ואחר כך הניח הצמח צדק את ראשו על כתפו של ר"א וזה הניח את ראשו על כתפו של הצמח צדק וכה עמדו חצי שעה.

---

26. תשא לב, יא. ברכות לב, א.
27. תקו"ז תיקון סט.

אחר כך אמר ר״א: היו בריאים, כי כנראה שלא נתראה עוד, אלא אם יבוא משיח.

הצמח צדק הלך אחרי העגלה והרים ידיו הקדושים למעלה, באמרו: סעו לשלום, סעו לשלום.

כעבור זמן מה נפטר רבי אייזיק[28].

28. לש״א ע׳ 178. והשוה לשמו״ס ח״ב ע׳ 168.

פרק חמישי

רבנותו

רבנותו

בשנת תקס״ה נתבקש לקבל על עצמו את משרת הרבנות בעיר הומיל. אחדים מלומדי העיר בקשו לתהות על קנקנו ולראות עד כמה גדול כחו בתורה. לכבודם כתב קונטרס גדול, שהכיל פלפול עמוק בהלכות חלה, שנשלח לעיר וויעטקא הסמוכה להומיל, שהיתה ידועה כמקום מושבם של גאונים וחריפים־לעיון. הפלפול מצא חן בעיני מבקריו, ותושבי הומיל החליטו מיד לעטרו בכתר הרבנות[1], אותו נטל על עצמו בהתאם להוראת כ״ק אדמו״ר הזקן, שאמר לו ב,,יחידות״:

אתה הולך להעשות רב בישראל ולקבל עליך כהונת הרבנות. נוסף על כך שעליך להשגיח ולהורות בכל הדינים וההנהגות בכל מקצועות החיים של אנשי הקהלה בנוגע להלכות ודינים שבארבעה חלקי השלחן ערוך, עליך עוד לדעת כי זכותי הקהילה וחטאי, במדות טובות ורעות ובהנהגות טובות ורעות, תלויים ברב העיר, כי עליו יביטו בשבע עינים וממנו יתלמדו אנשי הקהלה להטיב ולהרע, וזכויותיהם וחטאיהם תלויים בו[2].

עירו הומיל היתה מהערים הראשונות לאחר העיר ליאזני שאנשיה נהו אחר חסידות חב״ד. כל יושבי העיר, מבני תורה מובהקים עד בעלי המלאכה והרוכלים הפשוטים ביותר היו חסידי חב״ד[3].

---

1. קובץ ,,כנסת הגדולה״ (ורשה, תר״ס).
2. אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ ח״ח ע׳ תצג.
3. ספה״מ תש״י ע׳ 90.

כשבקר פעם כ״ק אדמו״ר האמצעי בהומיל, וקראו לזה ,,חג השבועות הגדול״ היו בעיר אלפי אנשים, עד שהי׳ נראה שלא יהי׳ מה לאכול ונתמלא הנהר הזורם בעיר ממין הדג ,,סאז״ כך שהלכו עם דליים ושאבו ממנו דגים[4].

על אף היותו חסיד התייחסו אליו גם המתנגדים בכבוד. על זה מעיד הסיפור הבא:

בעיר שרוב תושבי׳ ,,מתנגדים״, בקשו החסידים לבנות לעצמם בית כנסת. המתנגדים הסכימו בתנאי שלא יבנו ,,חדר שני״[5]. החסידים הסכימו לתנאי, אולם בשעת הבני׳ החליטו להקים גם ,,חדר שני״.

באו המתנגדים לפני ר״א ואמרו: אמנם יודעים אנו שכבודו הינו חסיד, אך בטוחים אנו בו שיפסוק דין אמת.

לאחר שהמתנגדים שטחו את טענותיהם שאל את החסידים מה יש להם לומר על זה, ולא היה להם מה לענות.

פנה ר״א אל המתנגדים ואמר: האמת היא שהצדק אתכם, אולם היות ואנו יודעים שהמתנגדים והחסידים מחולקים ביניהם בפירוש ,,והוא אחד ואין שני״, וכן בענין ה,,נפש השנית״[6], יהיו כבר חלוקים גם בדבר ה,,חדר שני״[7].

כאשר התיר את הדג ,,שאייטרע״[8], הרעיש הדבר את עולם הרבנות. גאוני אשכנז ובהם הגאון מו״ה אליעזר הלוי הורוויץ אב״ד דק״ק וויען (בעל ,,יד אלעזר״) הסכימו לדעתו. הגאון רבי עקיבא איגר התפלא על רוחב בינתו בתלמוד ובפוסקים, ואמר שלא האמין כמעט לשמועות שכוכב מאיר כזה יאיר בשמי רוסיא הלבנה, וחלק לו כבוד גדול[9].

ר״א נהג את רבנותו ברמה, כפי שמעיד נוסע שביקר אצלו ואצל

---

4. לש״א ע׳ 39.
5. חדר נוסף צדדי שמטרתו הוא לאפשר לאלו המתפללים באריכות להתפלל שם באין מפריע.
6. ראה תניא רפ״ב.
7. ספר זכרון להרב ברוק ע׳ 102. וראה ספה״ש תש״א ע׳ 114-115.
8. ראה שו״ת דברי נחמי׳ חלק יו״ד ס״ט.
9. ,,כנסת הגדולה״ שם. ושם, שלרוב בקשת גאוני דורו נתרצה ר״א לבטל את היתרו.

שאר רבני האיזור באותם ימים: ,,הרבנים הם גדולי הדעה בתורה, חכמים מחוכמים, בעלי מדות טובות, ובעלי השפעה מרובה על עדתם, נוחלים כבוד רב ונערצים מכל שדרות העם״[10]. גם לגאונותו יצאה מוניטין עד כי החסיד הידוע רבי משה ווילענקער[11] התבטא ,,כל חסיד הפסיד משהו בזה שנעשה חסיד. נקח לדוגמא את ר״א: לולי היה חסיד בודאי היה גאון כמו הש״ך...״[12].

על מידת גאונותו יעיד הסיפור הבא:

ה,,צמח צדק״ שאל פעם את ר״א באיזה שו״ת והוא השיב מיד. אח״כ שאלו הצ״צ שו״ת שהוא עצמו עסק בהם כבר שנים אחדות, ור״א לא קאי אז בהאי מסכת (בצעירותו אמנם הי׳ קאי בכל מסכת ומסכת...). ראיתי — סיפר הצ״צ לבניו — שהי׳ יכול להשיב מיד אולם הוא דחה את הדבר עד לאחר זמן ואז השיב[13]. בהזדמנויות אחרות הי׳ הצ״צ אומר: ,,או שגאונותו היא מסוף העולם ועד סופו או שחייל העובד את המלך שלא ע״מ לקבל פרס כלל, נותנים לו מה שהוא רוצה...״[13].

הצמח צדק אף התייחס אל חוות דעתו של ר״א בכובד ראש והי׳ מתחשב עם פסק הלכה שלו (ראה לדוגמא להלן בפרק שאלות ותשובות ע׳ 245). כשהגיע בנו של הצמח צדק, כ״ק אדמו״ר מהר״ש, לגיל שבע עשרה, צוה עליו אביו להוציא תעודת סמיכה, ואדמו״ר מהר״ש קבל ,סמיכה׳ מר״א[14].

כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ אמר באחת משיחותיו[15] בנדון: ,,לגאונותו יצאו מוניטין לא רק בוויטעבסק ובמינסק אלא גם בווילנא חזרו על תורתו״. במקום אחר הוא מכתירו בתואר ,,אביר הגאונים״ ו,,הגאון האמיתי״[16].

---

10. ספה״ת הצ״צ ע׳ 94.
11. ראה אודותו ,התמים׳ חוברת ששית ע׳ ח [542].
12. לקו״ס ע׳ שיב. והשוה לשמו״ס ח״א ע׳ רכו.
13. לש״א ע׳ 178.
14. ספה״ת אדמו״ר מהר״ש (לכ״ק אדמו״ר שליט״א) ע׳ 13.
15. פורים תש״ז.
16. אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״ץ ח״ח ע׳ תצג. ח״ו ע׳ עו.

לעת זקנתו התפלפל עם תלמידו הרב ארי׳ ליב זיוואו[17] בהלכות חלה, והשמיע דברים המנוגדים לדבריו שחוה בקונטרס שחיבר ערב עלותו על כסא הרבנות. לא יכול תלמידו להתאפק, ויאמר: ,,כמדומני שכת״ר עצמו מתנגד לדעה זו״. ,,מתי אמרתי לך ההיפך מזה״? שאל ר״א. משלף ראי״ל את הקונטרס, נטלו, עיין בו כל הלילה ולמחרת אמר לתלמידו: ,,עתה אדע עד כמה גדול הי׳ כחי בתורה בימי עלומי״...[18]. כשחזר לביתו אחר ביקורו האחרון בליובאוויטש, התעכב בעיר מאהליב, כל גדולי המתנגדים דשם באו אליו וכבדוהו מאד.

בשעת משתה לכבודו בבית אחד מהגבירים, שאלו ממנו הרבה ענינים בנגלה בבלי וירושלמי כו׳, והוא השיב להם על הכל כיד ה׳ הטובה עליו, עד שנתפעלו מאד[19].

כששמע אחד מתלמידיו חוזר על דברי רבו לפני שאר התלמידים, ומסביר להם איך שהרב (רבי אייזיק) כלכל את דבריו באופן כזה שלא ישאר מקום לשום קושיא, נענה ואמר: כנראה שבצעירותי הייתי יכול ללמוד[20].

לרבי בצלאל אזאריצער[21] ששאלו פעם מפני מה אינו נזהר באכילת ,,גלאַט״, הסביר: הרי אני רב בעיר, וכשאני פוסק למישהו שזה כשר, אני לא רואה את עצמי יותר טוב ממנו שלא אוכל את זה. אך רבי בצלאל לא הרפה ממנו, עד שנענה ואמר: שמע צאלקע, אני כבר יהודי זקן, אבוד (אַ פאַרפאַלענער), ולא תצליח לעשות ממני ירא שמים גדול יותר...[22]

למרות גדולתו של רבי אייזיק בתורה ועבודה התנהג בענוה ובפשטות, וכפי שאמר כ״ק אדמו״ר מהוריי״ץ באחת משיחותיו:

---

17. ראה לקמן פרק ,מחונכיו ותלמידיו׳.
18. ,,כנסת הגדולה״ שם.
19. בית רבי ח״א פכ״ו.
20. לש״א ע׳ 172.
21. ראה אודותו בית רבי ח״ג פ״י.
22. לש״א ע׳ 187. ושם, שכשהגיעו הדברים אל הצמח צדק, אמר לר״ב: מה לך להתגרות עם חיילו של סבא?

,,חסידים הראשונים לא השתמשו בתוארים כ,מורנו' או,הרה"ג'. היו קוראים להם אייזיק האמליער, הלל פאריטשער ופסח מאלאסטאווקער[23]. הגם שהיו גאוני עולם, ארזי הלבנון, לא הרגישו את מעלת ההפלאה שלהם"[24].

כשחזר לביתו אחר ביקורו האחרון בליובאוויטש, התעכב בעיר מאהליב, כל גדולי המתנגדים דשם באו אליו וכבדוהו מאד.

פעם נכנס אל רבי אייזיק בעל עגלה ושאלה בפיו: רבי, אני כהן, מותר לי לקחת גרושה? (הוא הי' מסיע אנשים לפאריטש, ואשה אחת, גרושה, בקשה ממנו לקחת אותה לעיר זו). נגש רבי אייזיק אל ארון הספרים, הוציא ספר הסמ"ע, ועיין בו כרבע שעה. אח"כ פנה אל בעל העגלה ושאל: לאן, לפאריטש? לפאריטש מותר לך...[25].

---

23. ראה לקמן ע' 90 הערה 10.

24. ספה"ש ה'ש"ת ע' 108. ושם: גדולי החסידים היו כולם בדרגת ,ארזי לבנון', אלא שהיו ארזי לבנון חסידים. השי"ת הטביע בארז שתי תכונות הפכיים: הם גדלים לגובה גדול; וככל שיהיו גבוהים הם נכפפים עד הארץ ואינם נשברים, וכשמניחים אותם הם מתרוממים ביחד עם הדבר הנתלה בהם. לבנון הוא ל"ב נו"ן. ל"ב הוא ל"ב נתיבות חכמה של הנשמה, ונו"ן הוא נו"ן שערי בינה. וזהו התואר ,ארזי לבנון': המוחין והמדות של חב"ד מעלים עד לשרשם ומקורם, ששרשם ומקורם יתגלה בתורה ועבודה בחסידי חב"ד.

25. משיחת י' כסלו תרפ"ד, נדפס בקובץ רז"ש ע' 76. ושם, שאדמו"ר הריי"ץ הוסיף: רבע שעה של ר"א הי' יקר מאד, בזמן זה הי' יכול להשכיל השכלות; אבל מכיון שע"פ דין אסור לזלזל בשאלתו של ע"ה (כדי שלא יתבייש לבא עוד פעם), לא התחשב ר"א עם זמנו.

פרק ששי

עובד ומשכיל

עובד ומשכיל

ברבי אייזיק נתמזגו יפה יפה שני התוארים החסידיים ,עובד' ו,משכיל'[1]. סיפורים רבים מעידים על סדר עבודתו המופלגה, וספרי החסידות שהשאיר אחריו מעידים על עומק השכלתו והבנתו.

מבין חיבוריו הי' המאמר ,,שני המאורות" חביב עליו ביותר, כפי שמעיד על כך המוציא לאור בפתח שער הספר: ,,המאמר הזה היה חביב בעיניו עד לאחת, כי בו יזכה לאסתכלא ביקרא דמלכא"[2].

ופעם אחרת, בהביטו על ספרו זה אמר: כנראה שבצעירותי היתה לי הבנה בחסידות[3].

כששאל פעם כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ את אביו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מדוע אינו מעיין בספרי חסידות אלו, הרי גם אדמו"ר מהר"ש היה מעיין בהם[4]? ענה לו אביו: אצל אבא היו אותיות הרב לנגד עיניו ממש (המאמר שאמר לו אביו הצמח צדק על הבר מצוה שלו חזר עליו במחשבה לא יותר משמונה דקות וכבר חזר עליו לפני אות באות), ובכן לא התיירא מבלבול והי' יכול להבדיל בין קדש כו' (ולא סיים ,,לחול"); ואילו במי שאין אותיות הרב לנגד עיניו, הגם שחקוקות הם בנפשו, אפשר

---

1. ראה לקמן בסוף פרק ,תרי צנתרי דדהבא'.
2. וראה לש"א ע' 173.
3. שם ע' 172.
4. מסופר שפעם עבר אדמו"ר מהר"ש דרך הומיל ובקש שיתנו לו את כתביו של ר"א. אמרו לו: ההעתקות משובשות. השיב האדמו"ר: לפנינו אין שגיאות מסתירים (לש"א ע' 213). וראה ספה"ש ה'ש"ת ע' 104: אדמו"ר מהר"ש אמר על מאמרי החסידות של ר"א שיש להם יסוד. אפילו למשל ה,,מהענטשעלעך" יש מקור בקבלה.

להיות בלבול ואינו יכול להבדיל בין קדש כו׳ (ושוב לא סיים ,,לחול״). ואם יאבד תיבה אחת מדברי הרב — איננו שוה לי כל ההשכלה.

וסיים אדמו״ר מהוריי״צ: מזה הבנתי שהשכלה אמנם יש שם[5].

כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ כותב באחד ממכתביו[6]:

...אנו רואים בחיים בהבדל בין דברי החסידות שהם דברי הרב ובין דברי החסידות שכתבו החסידים תלמידים כמו ר״א מהאמלע ור׳ הלל מפאריטש וכדומה זצ״ל, אשר בדברי אלו האחרונים אנו שומעים הבנה, כלומר — ה,,גוף״ שבחסידות; ובדברי רבותינו אנו שומעים ה,,נשמה״ שבחסידות.

אפילו במקומות אשר ההבנה מביאה אותנו להרגש של ,,מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ״[7] הנה גם אז המלות האחדות של דבר הרב ,,בהמות הייתי עמך״[8] שורפות את החומריות שלנו ומושכות את לבנו, כחותינו וחושינו באי ההבנה יותר מההבנה של דברי התלמידים.

והראי׳ על זה — מהפועל יוצא. מההבנה ההוא של דברי החסידים יכול לצמוח משכיל מבין מאד שתופס כל ענין ביסודו ועל בורי׳, אבל מוחו ולבו נשארים רחוקים ונפרדים זה מזה; משא״כ מדברי הרב צומח עובד המקדיש כל חייו לבירור וזיכוך המדות.

קוים לדרך עבודתו הנפלאה מצאנו בסיפורים הבאים:

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע שאל פעם את אביו, אדמו״ר מהר״ש: מה זה ,,עצמי״? (תואר חסידי זה בא לתאר מי שעובד את ה׳ בעצם עצמותו ומהותו).

ענה לו אביו: דרגא זו אפשר לראות ברבי אייזיק, שהיה בציור של ,,עצמי״ במשך כמה שנים[9].

---

5. משיחת חגה״ס תרצ״ט.
6. נדפס באגרות־קודש שלו ח״ב ע׳ שצז.
7. תהלים עג, כה.
8. שם, כב.
9. לקו״ד ח״א ע׳ 134.

ספר
מאמר
שני המאורות

מאמר עשירי מן עשרה מאמרות שחיבר עיר וקדיש
פומא קדישא דמלילי תלת אלפי משלי
מרן יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נבנ"מ, אב"ד דהאמי"
קאים אדעתיה דרביה קודש הקדשים אדמו"ר הזקן נבנ"מ.

ספמ"ר כוס סיס תכיכ כפיניו פד לתת כי ט יוכב לפתכלת כיקרת העלכת.

יצא לאור ע"י התעוררות אחד מתלמידיו הרב התמיד הישיש ר' מרדכי יוזל הלוי ש',
ועול ההדפסה וההנה והתיקון והתהעסקותם ביגיעת נפש ובשר קיבל על עצמו הרה"ג
ר"י מארכין רב מקאראש, ובשולחן גבוה זכו גדיבי עם להיות אושפיזיכן לשכינה
בצדקת פורנם על עשיית המאמרין בברדיטשוב שנת תרע"ד שנעלם עתה שמיתם.
ומצד המלחמה נאמרה נמר ההדפסה בהוהרה עתה בקיהי"ה ונגמרה בפלטבה שנת תרע"ח
ע"י ח"א הכהן ביחאווסקי.

ואלה שנתנו על נמר ההדפסה:

ה' א. אהרנסאן לפילוי נכמת מניו אברהם נתן נר' ישעי' הכהן ז"ל מאות רי"כ,
ר"א שור מפ' רו"כ, ר"מ לייקין, רש"י, לוריא, שלעזינגער, ר"פ דאבקין כ"ת מפ' רו"כ,
ד"ש לאשקר נ"ה, ר"מ לעוו', שיפרין כ"ת עסריכ ומפ' רו"כ, ר' יואל ווכעלעזיצקי
ח"י רו"כ. כל חלו נגדמו כוופ וכמתוק להיות בפתותיו כל נדיק דוכטת, פיהו יגל מפוג
בכיכ פסור מן כהוכח. ופמלוי וכנוכ לכלל תיוב. נהוכח ונמלות. (וכמו שכי' רכינו הקדוש
מוהי"ל כני ביתו בקידוש היום, פמני היכוך כמכנה), יבולם לכם כחדהם שלם ח"ו פגמו
כתיוב דנר אלהים הקדוכה קוראם פתים, נדיקים בכתיו פס. יחיו לנוחם. כמ"ב מן הייב
נמחויקים כה כל כתי' חיים בזוכרו כהפלת רב, יובפע מתיי כתייב עליכב וכל כל כסוניב כוב.

נמצר הספר הקדוש
בדפוס "האלמנה והאחים ראבינאוויץ"
שנוסד ע"י הרה"ג ר' אלי' עקיבא ראבינאוויץ וצ"ל.

פלטבה

שנת כדהמאורות לפ"ק.

ספר

חנה אריאל

אמרות טהורות

מזוקק שבעתים. אשר השאיר אחריו ברכה

הרב הגאון אלקי צדיק חסיד ועניו שלשלת היוחסין נשיא הלוים כקש"ת

מוהר"ר **יצחק אייזיק הלוי עפשטיין** אבד"ק האמי'.

נבג"מ זיע"א:

אשר כבר יצא מוניטין שלו בספרו מאמר השפלות והשמחה ומאמר יציאת מצרים. ועתה יצא הברך הזה כולל ד' מאמרות:

א) מאמר השבת. ב) מאמר הבדלה. ג) מאמר הברכות.
ד) מאמר כללות התורה (טה"ק). ועוד איזה דרושים יקרים ולקוטים ושו"ת ואגרות קדש.

יעוד לי בכתובים מאמרים נכבדים בכמותם ואיכותם הי"ה „מאמר מצה וכוסות" ו„מאמר שני המאורות". השי"ת יזכנו להוציא גם אותם לאור עולם:

וכגון דא צריך לאודועי שהגאון הצדיק היה משתעשע מאד במאמרותיו היקרים, ופ"א אמר שתקותו להשי"ת שבעבור המאמרית שהניח לא יבוש בעולם העליון. וע"פ דבריו הקדושים מובטחים אנחנו שכל מי שיזכה להביא ספר הקדוש הלזה לביתו בידאי זכות הצדיק יגן עליו בעלמא דין ועלמא דאתי.

זי"ע ועל כל ישראל אמן:

יצא לאור בעזרת נדיבים מאנשי עיר האמי' ואגפיה הסמוכים וגם מהרחוקים. ושמות המנדבים והעושים והמעשים נרשם בהס' חנה אריאל על פרשיות התורה שיצא עתה לאור עולם בעוהשי"ת:

נסדר והוגה ע"י הרה"ג ר' יעקב יואל נ"י סאראקין רב ומו"צ בקאראפ, והוו"ח ר' חיים אליעזר ביחאווסקי נ"י אשר הוא סוכן הכסף והספרים.

ובדפוס נסדר והוגה ע"י ר' חיים מאיר בר' אברהם שמואל נ"י היילמאן מריעפלי'. (מחבר ס' בית רבי). המתגורר בעת בק"ק ברדיטשוב.

ברדיטשוב, בדפוס „שעפטיל"

שנת **זה ספרי חנה האריאל** לפ"ק

פעם התענה משבת לשבת, בלא שאיש ידע על כך, שכן סדר עבודתו היה כרגיל. בסוף השבוע, כשקידש על היין, השתעל בחוזק, והרבנית נתמלאה דאגה מזה, אמר לה: עס מאַכט ניט אויס, מ'וועט גאַנץ זיין (זה לא נורא, נשאר שלמים)[10].

בפעם אחרת ישב ארבעים יום בתענית, ונהג בסוף כל יום (לפני שקיעת החמה) לשתות מעט מים, כך שלא עלה לו היום ליום של תענית. וזאת כדי שלא יהנה מן הצום[11].

יום אחד קם כדרכו, השכם בבקר, גמר ברכות השחר, ובעמדו באמצע החדר התחיל לומר קאפיטל קי"ט שבתהלים. אמירה זו נמשכה שלש שעות.

משרתו סיפר שהי' צריך לטאטא את הרצפה במטאטא מרוב הדמעות שנצטברו עליה[12].

משנכנס אליו פעם יהודי אחד מצאו יושב על התנור ומתחמם. כשנגע האיש בהתנור, נכוה. מיד הבין שר"א יושב ומסגף את עצמו[13].

כשנגשו אליו פעם שנים מתלמידיו ומחונכיו (ר' אליעזר שמעון ור' מרדכי יואל[14]) במרירות גדולה, לאחר שעסקו שעה ארוכה בחשבון הנפש, ושאלה בפיהם: מה יהי' הסוף והתכלית?! ענה להם: האי גברא נמי בהאי פחדא יתיב[15].

פעם חלה בעלה של נכדתו, ר' ישראל, ובבית היו ילדים קטנים, והי' מצב המשפחה עגום ביותר. נכנסה אליו נכדתו ובכתה בדמעות שליש. נענה ואמר לה: מה יש לך עלי? הקב"ה יכול לעשות לי מה שרוצה, ולא אומר לו שום דעה (איך וועל אים אַ דעה ניט זאָגען)[16].

---

10. לש"א ע' 186.
11. שמו"ס ח"ג ע' 310. וראה לש"א ע' 172.
12. לש"א שם.
13. שם ע' 174.
14. ראה לקמן בפרק ,מחונכיו ותלמידיו.
15. (לי' הגמ' — סנה' צה, ב) — לש"א ע' 171.
16. שם ע' 187.

משסיפרו לו שישנם יהודים הלועגים על פיאות ארוכות, שמעוהו אומר: רבונו של עולם! גם בני ישראל מתלוצצים כבר מפיאות ארוכות, קחני נא מן העולם[17].

ר' אייזיק ביקר פעם בהסטעפעס — המושבות החקלאיות — וראה איכר אחד עומד לו בין שתי עגלות (עשה לו מחיצה מהעגלות) ומתפלל מנחה. נענה ואמר: הלואי הייתי מרגיש בתפלה מה שנשמתו מרגישה, אף שהוא עצמו אינו יודע מזה[18].

בהזדמנות אחרת הוכיח אחד שעבר לפני התיבה והתפלל במהירות מופרזת. התנצל הלה: כשאני מתפלל בצורה כזו אין לי מחשבות זרות. השיבו ר"א: אם לא היו לך מחשבות זרות — מסופקני; אך ודאי שלא היו לך מחשבות טובות[19].

כשהוא עצמו היה מתפלל ראו העומדים סביבו בחוש את מאמר חז"ל[20] ,,איזוהי עבודה שבלב? — זו תפילה". אחד מנכדי הצ"צ (הרה"ק מקאַפוסט) אף העיד עליו שהי' יכול לעמוד בתפילה שמונה שעות רצופות כאבן דומם ממש, בלא כל תנועה[21].

באחת ההזדמנויות סיפר שבהיותו בפעטערבורג[22] הי' קשה לו להתחיל להתפלל, אך לאחר שעבר את ההכנות לתפלה והתחיל להתפלל ,,איז געוואָרן ליכטיגער און נאָך ליכטיגער" (הלך האור וגדל)[23].

לא רק תפילותיו הפיחו בו חיות. גם אמירת חסידות נסכה בו רוח חיים, כפי שמעידים הסיפורים הבאים:

פעם אמר חסידות על כל פסוק של שיר השירים (כשאמר על הפסוק[24]

---

17. שם ע' 174.
18. ספה"ש תש"ג ע' 16.
19. לש"א ע' 188.
20. תענית ב, א.
21. בית רבי ח"א פכ"ו.
22. ראה לעיל ע' 51.
23. שמו"ס ח"ב ע' 154 (ולהעיר משמו"ר פי"ב, ה).
24. שה"ש ז, א.

,,שובי שובי השולמית״ — הי׳ אש להבה). בגמרו כל שיר השירים עשה סעודה[25].

אחד מנכדי הצמח צדק, שהי׳ מפליג ביותר בשבחו של רבי אייזיק, סיפר:

פעם בקר אצלו בהומיל, ובקש ממנו לומר לפניו חסידות. בתחלה סרב ר״א, באמרו: הרי אתם בקירוב מקום אל הצמח צדק, ואיזה צורך יש לכם בהחסידות שאומר? כשהנכד לא הרפה ממנו, הסכים ר״א לבקשתו, ושאל אותו באיזה ענין רוצה שיאמר לו. ענה הנכד: בענין ,,תלת כלילין גו תלת״[26]. הניח ר״א את ראשו על ידיו זמן מה, ואחר כך פתח ואמר חסידות בענין זה במשך ארבע שעות[27].

את התרשמותו מר״א תיאר הנכד במלים הבאות: ,,...ברגש קדש אזכרה ואחשבה אותן השעות היקרות מני פז כו׳, אף לרגעים אבחנם, בעת אשר פה טהור כו׳ הטיף לי מבועין דנחלין עמיקין כו׳ ונפשי נקשרה בו כאשר הייתי עומד ויושב בביתו בצל חכמתו הרחבה מני ים״[28].

הרבי מהר״ש אמר לבנו הרבי מהרש״ב ביחידות:

שתי כתות חסידים היו בזמנו של רבנו הזקן, ושתי הכתות היו ,משכילים׳ ו,עובדים׳. כמו הגאון החסיד רבי אייזיק והגאון רבי זלמן זעזמער[29].

רבי אייזיק התחיל מהשכלה והגיע לעבודה, ורבי זלמן התחיל מעבודה.

השכלה — קרירה, ועבודה — חמימה. ההבדל בעבודה בפועל הוא:

---

25. לש״א ע׳ 184.
26. זח״ב נ, א.
27. בית רבי שם.
28. קטע זה נדפס בהקדמת המו״ל ל,,חנה אריאלי״ עה״ת (ברדיטשוב, תער״ב). המכתב בשלימותו נדפס ב,מגדל עז׳ ע׳ תריד.
29. ראה אודותו ספה״ש תש״א ,ע׳ 34.

במשכיל מורגשת גם בעבודה קרירות ההשכלה, ובעובד מורגשת בהשכלה התרגשות הלב[30].

לעת זקנתו נסע לליובאוויטש עם אחד מתלמידיו. במשך כל הנסיעה, שארכה כארבעה ימים, היה בדביקות ולא בא אל פיו מאכל או משתה. האברך שהודאג מאד מכך הפציר בו לטעום משהו, אך הוא סירב.

ביום הרביעי לנסיעה, פנה לפתע אל האברך ואמר: לו היו מים חמים הייתי שותה כוס תה. סרו מיד למלון, שם ביקש האברך־המלוה מבעל המלון כוס חמין ויגש אותו לר״א, שישב ליד השולחן שעה ארוכה, תפוס במחשבותיו, כשראשו נשען על ידיו. לבסוף פנה אל האברך ואמר: הבה נסע הלאה. את התה לא שתה[31].

כשחלה, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להם: אינני אוהב פנים עצובות. לכו קחו קצת משקה ואחר כך תכנסו אלי[32].

חסידים מספרים:

החסיד המפורסם ר׳ זלמן זעזמער[29] בא פעם לר״א ובקשו שיחזור את המאמר האחרון שאמר רבנו הזקן בליאדי קודם נסיעתו האחרונה משם, ור״א זכה להיות מהשומעים.

ר״א פתח בחזרת המאמר, אך לא הגיע לאמצע הדרוש ונתעלף. לכשהעירוהו סירב להמשיך מיראה פן יתעלף, אולם כשהפציר בו ר״ז ביותר אמר שישתדל לעצור ברוחו ולגמור הדרוש. לא ארכה השעה ושוב נתעלף. אחר כך לא עזרו הפצרות ר״ז שימשיך ויאמר, ונאלץ להרפות ממנו.

כעבור כמה ימים שב ר״ז אליו ואמר כי לא יניחו עד שיגמור המאמר. בקשו ר״א שיאחז באבנטו, וכך חזר המאמר עד גמירא[33].

---

30. ספה״מ תש״ט ע׳ 143.
31. שמו״ס ח״ב ע׳ 53. ושם, שהחסיד רש״ג ביאר ע״ז שכל ימיו של רבי אייזיק היתה עבודתו בבחינת אתכפיא, אף לעת זקנתו.
32. לש״א ע׳ 171.
23. מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלד.

פרק שביעי

תרי צנתרי דדהבא

פרק שביעי

תרי צנתרי דדהבא

ר׳ אייזיק ור׳ הלל

החסיד רבי הלל, הנודע בשם ,,ר׳ הלל פַּאריטשער״[1] היה חביב מאד על ר״א. פעמים רבות נסע ר׳ הלל לשמוע ד״ת מפי חברו זה, בכוונו את אורחותיו דרך הומיל[2]. עד ראיה יודע לספר על השמחה העצומה בהפגשם יחד[3].

את ההערכה וההערצה שרכש רבי אייזיק לרבי הלל ניתן לראות מהסיפורים הבאים.

בעת התוועדות אחת הגישו כוסות לאמירת ,לחיים׳, אך רבי הלל נמנע מלשתות בהם. חסידים בדקו את הדבר ויודע שהכוסות לא נטבלו. נענה רבי אייזיק ואמר על רבי הלל: הי׳ אכר ונעשה רופא (כלומר: הי׳ איש פשוט ונעשה אדם גדול)[4].

---

1. ראה תולדותיו בהקדמה לספרו פלח הרמון.

2. בית רבי ח״א פכ״ו. וראה בליקוטי ביאורים של ר״ה בתחלתו: וע״ד ששמעתי מהרה״ג החסיד המפורסם מוהר״ר יצחק אייזיק נר״ו שיש ג׳ בחינות... זהו תוכן הנקודה ששמעתי מפיו וכתבתיו בתוספות ביאור. וראה בסוף תשובת ר׳ הלל שנדפס בסו״ס פלח הרמון בראשית: בהא סלקינן ובהא נחתינן דאיתתא דא שרי אם יסכים הרב המפורסם מה׳ יצחק אייזיק מהאמי׳ ע״ז.

3. ראה לקמן פרק ,נסיעה לרבי׳.

4. ספה״ש ה׳ש״ת ע׳ 104. (ושם, שאחד המסובים שאל: האם הי׳ חסר לו לר״א עבודה, שדיבר על אודות ר״ה ברגש של קנאה? והשיב כ״ק אדמו״ר מהוריי״ץ: רז״ל אומרים (אבות פ״ג מ״י) ,,כל שחכמתו מרובה ממעשיו״, הרי לא נאמר שיעור הריבוי, אלא כל אחד לפי ערכו). רשימת ר״ג שי׳ יוניק. וראה ספה״ש תורת שלום ע׳ 109. והשוה לסיפורי הרע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלז.

בעת התוועדות אחרת אמר רבי הלל: אני מקנא בשלום יוסף הבנאי (הוא הי' מחסידי אדמו"ר הזקן, איש פשוט ביותר), וגעה בבכי'.

נענה רבי אייזיק ואמר: אני מקנא ברבי הלל. משכיל, ידען[5] ועובד שכזה, והוא מקנא את הפשטות של שלום יוסף הבנאי!

ויאמר רבי הלל: נו...

ענה רבי אייזיק: אין לזלזל בכך, אם יש למישהו דרגה כזו הרי הגיע למשהו. זהו רק מצד געגועי הנשמה הנמשכת לאלקות, ועל זה אנו מתייגעים, שנזכה לזה[6].

רבי אייזיק הי' חריף והי' מסוגל להשמיע דברים כדרבונות. פעם אמר לרבי הלל: הלל, אני מקנא בך, גופך הוא גלגול של חמורו של רבי פנחס בן יאיר[7]. השיב רבי הלל: הלואי. זה רק מצד הגוף ובא על ידי יגיעה גדולה על פי התורה[8].

יחסו של רבי הלל לרבי אייזיק, לאידך, ניתן לראות מסיפורים הבאים.

פעם אמר ר"א לר"ה: הלל, אתה צדיק. ענה רבי הלל: אבל מר חסיד, וחסיד נעלה מצדיק[9].

ופעם התעלף רבי אייזיק כשהגיע ל,,ואין זולתו" בתפלת ערבית. כשהקיצוהו מעלפונו, גמר את תפלתו. כשהגיעו הדברים אל רבי הלל, אמר: מההתעלפות איני מתפעל; אך אני מתפעל מזה שהי' אפשר לו להמשיך תפלתו[10].

בהזדמנות אחרת, עת בקר ר' הלל אצל ר"א ובקש ממנו לומר דברי חסידות, השיבו: למה אומר אני? יאמר מר!

---

5. ידוע שר"ה הי' בקי בכתבי האריז"ל באותיותיו.
6. משיחת י"ט כסלו תש"ו.
7. ראה שבת קיב, ב. ירושלמי דמאי פ"א ה"ג (הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א בפלח הרמון בראשית בתחלתו).
8. ספה"ש תש"ג ע' 82.
9. שמו"ס ח"ב ע' 50.
10. שם ח"ג ע' 309.

ענה ר׳ הלל בתמיהה: האם אני הוא הגאון[11]? אני הוא הצדיק? אני הייתי אצל אדמו״ר הזקן[12]?!

— ,,גאון — הרי זה תורתו של ה׳. צדיק — איננני צדיק. ואשר להיותי אצל אדמו״ר הזקן — תודה לא-ל שעבדתי אותו תשע עשרה שנה״, נענה ר״א תוך הדגשת המלים האחרונות[13].

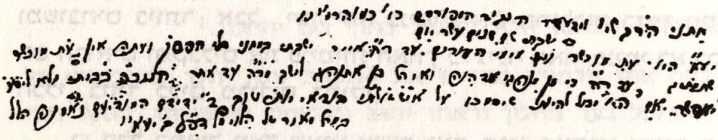
רבי אייזיק אמר פעם: רוח הקודש של רבינו הזקן לא עזבה אותו אפילו רגע כמימרא; לאדמו״ר האמצעי יש רוח הקדש בכל עת שהוא רוצה (היו זמנים שלא רצה ברוח הקודש); והרבי הצמח צדק יש לו רוח הקודש פעמיים או שלש פעמים ביום.

שאלו ר׳ הלל: ולמר יש רוח הקדש?

ענה: לא.

שאל שוב ר׳ הלל: אם כן הא מנין לך?

ענה רבי אייזיק: אַ מבין בין איך (הנני מבין בזה)[14].

פאקסימיליא מכת״י של ר׳ הלל מפאריטש

בשנת תר״ד חל ל״ב בעומר ביום השני תענית שני בתרא שרוב החסידים נהגו להתענות, והוא תענית ציבור. גדולי ההוראה, ר׳ אייזיק,

---

11. ראה בית רבי שם, שאחד מנכדי הצ״צ התבטא פעם: בצורת ר״ה היתה ניכרת צורת חסיד; ובצורת ר״א היתה ניכרת צורת חסיד וגאון.
12. ראה להלן ע׳ 91 ובהערה 12 שם.
13. לש״א ע׳ 180. ושם, שהחסיד רמ״י אמר ע״ז: הלא אסור לעבוד בו״ד, ובכל זאת אמר כך.
14. לש״א ע׳ 19.

ר״א מוויטעבסק[15] ור׳ נחמי׳ מדובראוונעי[16] התירו, כהוראת שעה בשמחה דרבים, להפסיק את התענית אחר מנחה גדולה (אחר תפלת מנחה גדולה ביום ל״ב בעומר היו עורכים סעודה גדולה בדגים ובשר שנמשכה עד תפלת ערבית). אך ר׳ הלל לא הפסיק את תעניתו.

במסיבה הוכיח ר״א את ר׳ הלל על אשר הוא מרבה בהידורים ובזהירות יתרה על המדה, דהרי ,,כל יתר כנטול דמי״[17] ומעיקרי העבודה הוא ללכת בדרך המיצוע. וכמו שהחליטו חכמי המחקר אשר אין יתרון לאחד מן הצדדים, גם לא אל הקצה היותר נעלה, אלא אל הממוצע והוא האושר האמיתי. וביאר מאמר חכמי המחקר באופן נפלא, בהסבירו את הכתוב[18] ,,צדיק הוי׳ צדקות אהב, ישר יחזו פנימו״: המעולה הוא משובח בכל עת ובכל מקום ובכל ענין, אבל הוא עלול הירידה והנפילה ולפעמים גם באופן פתאומי, כי רשע מכתיר את הצדיק. אבל הממוצע אין לו הפכי; ולכן הוא האושר האמיתי להיותו מבוסס בהוה ומבוא למעלה משובחת חזקה ונטועה ביתד בל תמוט. ,,צדיק הוי׳ צדקות אהב״, האין סוף בהתלבשותו באורות ותוארי ההלבשה הרי התואר ,,צדיק״, כלומר אור אין סוף שבבחינת צדיק, כביכול, אוהב הצדקות, שהם המעולים ומשובחים ביותר; אבל ,,ישר יחזו פנימו״, אלו ההולכים בדרך המיצוע הם הרואים ומקבלים את פנימיות האור, כי גילוי האור פנימי בא בהכנת הכלי, בסוד כלים מרובים דתיקון.

ר׳ הלל התנצל מאד שאינו עושה זאת מפני היוהרא וגסות הרוח, ומתוך בכי רב סיפר שבמשך שלש שנים עיבד את גופו ואיבריו שיהיו בדרגא של ,,טוב באמת״ ולא בדרגה של ,,צדק״ (שיהי׳ טוב באמת, לא רק מוצדק). כי לבד זאת אשר עבודה ישרה היא רק כאשר הגוף הוא טוב, ולא רק כאשר הוא צדק על פי כמה התנצלות, לבד זאת הרי כאשר נפטרים מעלמא דין ובאים לעלמא דקשוט יקר הזמן במאד וחס לאבדו

15. ראה לקמן ע׳ 90 הערה 8.
16. ראה שם הערה 7.
17. חולין נח, ב.
18. תהלים יא, ז.

על הדין ומשפט בדברים של מה בכך[19].

עשר שנים אחרי כן, בחנוכה שנת תרי״ד, נזדמנו שוב שני ענקי הרוח בליובאוויטש. הצמח צדק אמר אז הרבה מאמרי חסידות, והם היו חוזרים אחר כך עליהם.

על פי הוראת הרבי, הי׳ בנו, אדמו״ר מהר״ש, הולך לשמוע מהם את החזרה. פעם צוה הרבי על בנו שיחזור לפניו על המאמרים, כפי ששמעם מפי ר״א ור׳ הלל, כי הוא רוצה לדעת כיצד הם חוזרים. אדמו״ר המהר״ש חזר לפניו, וכשסיים אמר לו הרבי: — רבי אייזיק הוא משכיל, ורבי הלל — עובד.

שאלו אדמו״ר מהר״ש: מה בין משכיל לעובד? הרי משכיל הוא גם עובד, והעובד הוא גם משכיל. שתק הרבי.

כעבור שבוע אמר הצמח צדק מאמר חסידות ביחוד לפני בניו והחסידים ר״א ור׳ הלל. בחצי הלילה, בשעה שתים או שלש, שלח הצמח צדק לקרוא אליו את בנו אדמו״ר מהר״ש. כשבא, ציוהו ללכת ולראות מה עושים כעת ר״א ור׳ הלל... והוסיף, שלא יכנס בפנים, בחדרי ה,,אכסניות״ שלהם, אלא יסתכל בחוץ בעד החלון.

לקח אתו אדמו״ר מהר״ש את המשרת שלו, והלך להאכסניא של ר״א. הסתכל בעד החלון וראהו יושב ומתעמק במחשבתו, ראשו נטוי לאחוריו, עיניו סגורות, פניו משולהבות ובידו מקטרת מעשנת.

משם הלך להאכסניא של רבי הלל. הציץ וראה והנה הוא יושב כפוף, ובהיותו נמוך ורזה מטבעו נראה עכשיו נמוך ורזה עוד יותר, אצבעו בתוך פיו — אות להעמקת המחשבה — פניו חיוורות, ונראה מודאג מאד.

כשבא וסיפר לאביו מה שראה, אמר לו הרבי:

---

19. לקו״ד ח״ג ע׳ 1046. ושם, שאדמו״ר הרש״ב אמר ע״ז: אצל זקני החסידים הי׳ נראה מהותם העצמי בכל מלה ובכל תנועה. וראה שמו״ס ח״ג ע׳ 204: ר״א הי׳ קורא לספר התניא ,ספר המורה׳; ור״ה — ,ספר הסגולות״. וראה שיחת ש״פ תש״ה, שר״א אמר: איך האָב זיך אויסגעלעבט בהשגה; ור״ה — בניגון ובריקוד.

— שניהם מתבוננים במאמר החסידות של אתמול, אלא שרבי אייזיק מתבונן בענין של ,,כתר עילאה״ שדובר בהמאמר, ורבי הלל מתבונן בהענין של קבלת עול שדובר בו, וחושב על אודות עצמו[20].

אדמו״ר מהר״ש אמר: רבי אייזיק הוא משכיל ורבי הלל עובד. השכלה ועבודה הנן שני עולמות, ומשכיל ועובד הנם שני אנשים. כך הי׳ מיום שנברא העולם, עד שבא הרבי[21] וחיבר שני העולמות ושני האנשים.

רבי אייזיק הוא משכיל נפלא, ממציא משלים המכוונים אל פנימיות נקודת ההשכלה שהוא מבאר; והוא עובד מופלג בעבודה שבלב.

רבי הלל הוא עובד הוי׳ בגופו, שהגוף מרגיש בעצמו מה שהוא צריך ומה עליו לעשות; והוא משכיל נפלא המסביר הענינים הכי עמוקים עם ביאורים והסברים המיוסדים על יסודות בריאים[22].

חסידים מספרים:

,,בחייהם ובמותם לא נפרדו״. דומה שתיאור זה הולם גם את יחסם של ר״א ור׳ הלל.

וכך מסופר:

פעם יצאה פקודה מאת המלכות לפנות את המקום בו הי׳ קברו של רבי אייזיק. גבאי ה,,חברה קדישא״ אמר לפקיד הממונה שלא יגע בקברו, אך הפקיד כעס ודרש למלא את הפקודה.

בלילה חלם הפקיד שרבי הלל בא אליו והתרה בו שאם יהרסו את הקבר לא יוציא שנתו. הפקיד התעורר בבהלה והחל להסתובב

---

20. ספה״מ תש״ח ע׳ 260.

21. רבנו הזקן.

22. לקו״ד ח״ג ע׳ תקכו. וראה ספה״ש ה׳ש״ת ע׳ 114: ,משכילי ו,עובדי׳ שניהם שמות התואר שבהם היו עדת החסידים מתארים את מעלתם של זקני החסידים. חסידים יודעים שמשכיל חסידי הוא עובד ועובד חסידי הוא משכיל; ובכ״ז מורים התוארים ,משכילי ו,עובדי׳ על דרגות חלוקות. ר״א הי׳ עובד ומהות מעלתו העצמית היתה השכלה בחסידות; ור״ה הי׳ משכיל מופלג בחסידות ומהות מעלתו העצמית היתה עבודה.

בעצבנות בבית. עם שחר רץ לבית הכנסת כשהוא לבוש בבגדים אזרחיים, וספר לרב את דבר החלום והתנצל שהוא לא אשם כי הגזירה היא מהמלוכה ולא ממנו. אמר לו הרב כי הוא הרי המוציא לפועל. ויעץ לו שיתפטר מהמשרה לתקופה קצרה עד שהענין יסתדר. הפקיד עשה כעצת הרב ועל ידי כך נשאר הציון במקומו[23].

23. שמו"ס ח"ג ע' 309.

פרק שמיני

אז נדברו יראי ה'

כשהיינו אברכים — עבודת התפלה ונסיעה לרבי — אז והיום — על חסידים הראשונים — הגוף מעלים — יעמידו את אייזעלע על כף היד — אילו שלמה המלך הי' חסיד — בין סטוצק לליאזני — מבשרי אחזה אלקה — וחסידיך ירננו — ים של דמעות — — בית דין טועה — הכרה בפנים — מזיגת כוס יי"ש — ה"מזרח" האמיתי

אז נדברו יראי ה'

ה"התוועדות" תופסת מקום חשוב בדרכי החסידות מאז ועד היום, כשחסידים מתאספים יחד ואיש את רעהו יעזרו בעבודת ה'. מן המעט שנשמר לנו מהתוועדויות החסידים הראשונים שבהם השתתף רבי אייזיק ופתגמים שונים שהשמיע בשעת ההתוועדויות נאספו כאן.

שני סוגי התוועדויות היו: א. כשהתוועד עם מושפעיו בעירו הומיל. הי' נוהג להתוועד עם הבעלי־בתים בנפרד ועם אברכים לבד פעמיים בשבוע, ואלו שהיו נוכחים פעם אחת לא היו רשאים להיות בפעם השני'[1]. ב. סדר היה אצל זקני החסידים אשר בכל זמן בואם לליובאוויטש היו מתוועדים יחדיו[2].

כשהיינו אברכים

כשהיינו אברכים היינו מתוועדים, ולפני כל התוועדות היינו מחליטים מה יהי' ה"בכן" (התוצאה בעבודה בפועל) של ההתוועדות[3].

עבודת התפלה ונסיעה לרבי

כשהרבי הי' אומר חסידות, היתה הנפש הבהמית בורחת; ואילו היום אפשר לשמוע חסידות וללמוד חסידות והנפש הבהמית היא בתקפה ובגבורתה ולא איכפת לה. רק לתפלה באריכות ונסיעה לרבי היא מתנגדת[4].

---

1. ספה"ש תש"ד ע' 102.
2. לקו"ד ח"א ע' 134.
3. לש"א ע' 185.
4. שם. ושם, שהחסיד רמ"י אמר ע"ז: חסידים בסאסניצע סיפרו לו (רמ"י הי' חתן בעיר הזאת), שכשהיו צריכים לנסוע אל הצמח צדק היו צצים המניעות הכי גדולות, וכשגברו עליהן ונסעו, הנה בשובם היו רואים איך שהמניעות הן אין ואפס.

אז והיום

כשהיינו אברכים היינו לומדים כל הלילה בעמידה, ובבקר היינו הולכים בלי פרווה (לא מפני שלא היתה לנו פרווה, אלא מפני שלא חפצנו ללובשה) לשבור את הקרח וטבלנו במקוה, ורק אחר כך התפללנו.

היום אי אפשר לדרוש עד כדי כך, אבל ללמוד ולהתפלל אפשר גם היום[5].

על חסידים הראשונים

בחתונת כ״ק אדמו״ר מהר״ש[6] התוועדו החסידים הגדולים כדוגמת רבי אייזיק, ר׳ נחמי׳ דובראוונער[7], ר׳ יצחק אייזיק מוויטעבסק[8], ר׳ הלל פאריטשער, ר׳ פרץ בעשענקאוויטשער[9], ר׳ פסח מאלאסטאווקער[10], ועוד.

כולם התוועדו יחד בהתוועדות גדולה בשמחה רבה. מתוך התרגשות גדולה עמד ר״א ואמר בקול מחריד:

חסידי אדמו״ר הזקן ידעו מה דורשים מהם וידעו היכן הם עומדים; ואילו חסידי זמנינו יודעים מה שדורשים מהם אך אינם יודעים היכן הם עומדים[11].

הגוף מעלים

באמצע התוועדות אחת עם הבעלי בתים בכה ואמר: הגוף מעלים,

---

5. לש״א שם.
6. בשנת תר״ט.
7. תלמיד מובהק לרבנו הזקן. בזווג שני חתנו של הרה״ק ר׳ חיים אברהם (בנו של רבנו הזקן). תקנ״ב־תרי״ב. בעהמ״ס דברי נחמי׳.
8. ראה ספה״ש הי״ת ע׳ 78.
9. חן. רב בבעשענקאוויטש, נעוועל, טשערניגאוו. מחסידי אדמו״ר האמצעי והצ״צ. ראה התמים׳ חוברת שלישית ע׳ כא [קכז].
10. מצעירי חסידי רבנו הזקן ואח״כ ממקושרי אדמו״ר האמצעי והצ״צ. הי׳ חסיד גדול ועמקן בחסידות.
11. ספה״ש הי״ת ע׳ 137. ושם, שכששמע כ״ק אדמו״ר הרש״ב את הסיפור (בשנת תרנ״ה) זלגו עיניו דמעות ואמר: כך אמר מחונכו של הרבי לפני 45 שנה — ומה נאמר אנחנו. ומסיים שם כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ: זה אמר כ״ק אדמו״ר הרה״ק בשנת תרנ״ה בליובאוויטש, ומה נאמר אנחנו בשנת תש״ט בניואורק. — וראה ספה״ש שם ע׳ 145, שר״א התעלף באמרו דברים אלו. ושם, שהחסיד ר׳ פסח הסביר את פתגמו של ר״א ע״ד מארז״ל ,,איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי״ (ברכות כח, ב).

המוח הוא קר. היינו אצל הרבי ושמענו תורה ממנו (ר"א הי' נמנה על האברכים שהורשו ליכנס ל,חזרה' כשהי' רבנו הזקן חוזר על המאמר שאמר בשבת). ושיבח ביותר את ר' הלל (ר"ה לא ראה את רבנו הזקן ורק שמע קולו[12]), וסיים: ומפני ר' אפרים[13] יש להתבייש[14].

יעמידו את אייזעלע על כף היד

פעם אמר על עצמו: כשיבא המשיח יעמידו את אייזעלע על כף היד (כברי' קטנה), ויאמרו: ברי' זו למדה, ברי' זו התפללה[15].

אילו שלמה המלך הי' חסיד

פעם ישבו ר' הלל, ר' זלמן זעזמער[16] ור' פסח מאלאסטאווקער[10] והתוועדו יחד, לאחר שנפגשו בליובאוויטש באורח פתאומי ושמחו ביותר איש עם רעהו, באהבה וידידות נפלאה. בתוך כך נכנס ר"א, והשמחה גדלה והתוועדו בצורה טובה ביותר.

ר' הלל, ר' זלמן, ור' פסח היו עייפים ביותר מההתוועדות, והתחילו לנמנם. ר"א, שבא כאמור מאוחר הי' בכחו עדיין עמו להמשיך בהתוועדות.

פתח ואמר: שלמה המלך הרי הי' בעל חכמה נעלית, ככתוב[17] ,,וה' נתן חכמה לשלמה", החכמה נתונה לך[18], ומה יכול להיות גדול ונעלה וטוב יותר מחכמה, ומה גם עצם החכמה? ומכל מקום — לא הי' לו רבי.

---

12. ראה לקו"ד ח"ג ע' תקכד ואילך.
13. הי' עמקן גדול ומשיג אמיתי, וככל שהשגתו היתה גדולה הביא את הכל בעבודה בפועל.
14. ספה"ש תש"ד ע' 102.
15. לקו"ד ח"א ע' 134 (זה הי' לאחר שהצ"צ אמר לפניו חסידות ביחידות, כמסופר לעיל ע' 52). ושם: זה שביטל ר"א את כללות ה,,ציור" שלו בהשגה ועבודה הי' צ"ל בינו לבין עצמו. כשהכהן גדול הי' צריך לטבול ולבדוק א"ע מחוצצי טבילה היו פורשים סדין בינו לבין העם (יומא פ"ג מ"ד). גם גדול חייב לבדוק א"ע מחוצצי טבילה; אך הדבר צ"ל בינו לבין עצמו. ידוע מה שאמר רבנו הזקן בטעם השם ,,חסיד", שהוא עפמ"ש התוס' (נדה יז, א) דחסיד עושה לטובת זולתו גם בדבר המזיק לו. ר"א עשה זאת לטובת החסידים, שילמדו איך צריך חסיד להתנהג.
16. ראה אודותו ספה"ש תש"א ע' 34.
17. מ"א ה, כו.
18. שהש"ר פ"א א (ט).

באם הי׳ נוסע לרבי, הנה חוץ מזה שהחכמה היתה אז באופן אחר, הרי היו לו אז חברים חסידיים, והי׳ משתתף בהתוועדויות של חסידים, ואז הי׳ מתאר כל ההפלאות של אוהב ואהוב על חסיד ורבי!

וסיפר: בהיותי בפעם הראשונה בליאזני, כשהייתי אברך צעיר לימים, לנתי ב,,מנין הקטן״ אצל אדמו״ר הזקן. פעם נתעוררתי באמצע הלילה וראיתי את זלמן (משרתו של אדמו״ר הזקן) הולך ונר בידו והרבי בעצמו הולך אחריו. נתבלבלתי ולא הי׳ בכחי להזיז אבר. וסיים — כך אוהב רבי את חסידים, יותר מאהבת האם לילדה[19].

בין סטוצק לליאזני

בחנוכה של שנת תר״ה נזדמן בליובאוויטש יחד עם רבי הלל, ורבי יצחק אייזיק מוויטעבסק[8]. באחת ההתוועדויות ביניהם נסבו הדברים על אודות ראשית התקרבותם אל עדת החסידים.

כל אחד מהם סיפר בארוכה העילות והסיבות על קירובם לעדת החסידים, כפי האמור בהרשימה[20].

ר״א ורבי הלל היו גם אבותיהם מבני החסידים[21], אך רבי יצחק אייזיק מוויטעבסק הי׳ מבעלי היחס בעדת המתנגדים.

שאל רבי אייזיק את הריי״א: מהו ההבדל בין התורה שלמדתם אצל הגאון הצדיק רבי זעמעלע סטוצקער לתורה שלמדתם אצל הרבי בליאזני?

השיבו הריי״א: מלבד החילוק בעצם הלימוד, שהרבי עם שכלו הגאוני והבחיר פתח את העינים לדעת כיצד צריכים ללמוד, הנה עיקר ההבדל הי׳ בהמצב לאחר הלימוד.

— בתוך כך התחיל לבכות בבכי׳ עצומה, באמרו רק תיבות אלו ,,אַי רבי, אַי רבי״, עליהם חזר כמה פעמים בזעקה חרישית, מעומק פנימיות נקודת לבבו, מה שעשה רושם אדיר על כל המסובים.

---

19. לקו״ד ח״ד ע׳ תשמה. וראה שיחת יום שמח״ת תשט״ז, ס״י.
20. הרשימה אינה ידועה לנו.
21. ראה לעיל ע׳ 27. וצ״ע.

שאל ר״א: ובמה הי׳ ההבדל לאחר הלימוד?

הרי״א עודנו מתמוגג בדמעותיו ובגניחותיו, וכשנרגע במעט, המשיך דיבורו בקול רועד מהתרגשות פנימית ומבכי׳ לבבית:

לאחר שיעורו של הדוד הצדיק ר׳ זעמעלע היית מרומם, ב״ה שיודעים פלפול גאוני נוסף וחידוש תורה גאוני נוסף; ואילו לאחר שיעורו של הרבי היית שבור מזה שחסר לך מושג כל שהוא בהמאור שבתורה, ומהגסות העצמית שאין מרגישים את נותן התורה יתברך[22].

מבשרי אחזה אלקה

בחנוכה תר״י נפגש בליובאוויטש עם רבי פסח[10], ובשעת ההתוועדות שהיתה אז היו שנים אלה ראשי המדברים.

פתח רבי פסח וביאר בהרחבה גדולה הענין של ,,ביטול היש״, ובתוך דבריו הסביר איך שהגוף מצד עצמו הוא מות ורע. וסיים: הגוף בלי נפש ונשמה הוא נבילה סרוחה.

נענה ר״א ואמר: אתה צודק, זהו פחיתות הגוף שנעשתה על ידי הירידה של חטא עץ הדעת; אבל מצד עצם עצמותו הגוף הוא דרגא נעלית ביותר.

וסיפר: כשבא אברהם סמיליאנער[23] לאחר הכנה של כמה חדשים להרבי בליאזני, נכנס ל,,יחידות״ וסיפר מה שסיפר ושאל מה ששאל. אמר לו הרבי: כתיב[24] ,,ומבשרי אחזה אלקה״, יש לנקות את הבשר כדי לראות אלקות.

עשרות שנים — אומר ר״א — מקדישים לניקוי הבשר, באמצעות זיעה של לימוד, זיעה של תפלה, דמעות של תיקון חצות, הרבה עבודת הלב ועבודת המוח, אבל סוף סוף, אצל זה שנה קודם ואצל השני שנה מאוחר יותר, השי״ת מרחם וקורעים את החלודה המושרשת של הגוף ומנקים את הבשר. וכשמנקים את הבשר — רואים אלקות.

---

22. אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ חי״ד ע׳ תכב־תכג.
23. אביו של הרה״ח ר׳ נחמי׳ מדובראוונע. ראה אודותו גם בלקו״ד חי״א ע׳ קלב.
24. איוב יט, כו.

כשסיים את דבריו פנה אל ר׳ פסח ואמר: זוכר אתה מה שאמר הרבי[25] בל״ג בעומר תקע״ד, לאחר שגמר המאמר ,,אתה הצבת גבולות ארץ״, לר׳ אלעזר חיים זשלאבינער[26] בהיותם בשדה[27]? הרבי אמר: ,,תשיר ניגון של אבא ונהי ביחד עם אבא״. ושניהם עמדו מלא קומתם ושרו את הניגון של הרבי, פניהם נלהבים, עיניהם עצומות, והדרת קדש נשמעה בזמרם, דבר שעשה רושם עז על האברכים שהיו נוכחים.

כשגמרו לנגן המשיך: פתגמו של הרבי שיש לנקות את הבשר כדי לראות אלקות — הוא התחלה בלבד, כעין מה שכתוב[28] ,,דא תרעא לאעלאה״, זהו הפתח שצריכים להיכנס שם. העבודה של ניקוי הבשר היא אחת המדריגות שעל ידן עולים בסולם העבודה. זהו ,,מוצב ארצה״ בלבד, אך על ידי עבודה אמיתית אפשר להגיע ל,,וראשו מגיע השמימה״[29].

וחסידיך ירננו

החסיד רבי שמואל בצלאל שעפטיל, הידוע בשם ,רשב״ץ׳[30], סיפר:

לחג השבועות תרי״ז[31] באו לליובאוויטש למעלה ממאה ועשרים רבנים, וביניהם גדולי וזקני רבני החסידים, הגאונים המפורסמים רבי אייזיק, רבי יצחק אייזיק מוויטעבסק[8], ורבי הלל פאריטשער. כמו כן באו מנינים רבים של גבירים ובעלי בתים.

ביום השני, ט׳ סיון, התקיימה התוועדות גדולה בגן שליד הבתים שם גר הצמח צדק עם בניו ונכדיו ומשפחותיהם. זקני החסידים, שהיו ראשי המדברים, חזרו על מאמרי החסידות שאמר הצמח צדק ועל דברי התורה שהשמיע — כדרכו בקודש — בסעודת יום השני דחג השבועות, ותהי השמחה גדולה מאד.

---

25. אדמו״ר האמצעי.
26. ראה אודותו לקו״ד ח״ב ע׳ 668.
27. ידוע שבל״ג בעומר נהג אדמו״ר האמצעי לצאת לשדה (,היום יום׳ ע׳ נה).
28. זח״א ח, א.
29. לקו״ד ח״ב ע׳ שלד.
30. ראה אודותו ,התמימים׳ חוברת ראשונה ע׳ סז [לה].
31. כן הוא בגוכתי״ק. וצ״ע כי רבי אייזיק נסתלק באייר תרי״ז.

בדברי החסידות שאמר אז הצמח צדק נדונו מושגים אלקיים עמוקים, ורק גדולי המשכילים בתורת החסידות הבינו את הדברים. רק מאמר אחד — דיבור המתחיל ,בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע' — הבינו כל החסידים, אפילו הפשוטים ביותר, לרבות העגלונים שהסיעו את החסידים לליובאוויטש. במאמר זה דובר אודות כח המסירת נפש על אלקות והעקשנות האיתנה על תורה ומצות שיש בכל יהודי, והצמח צדק עיטר את הדברים על ידי כמה מאמרי רז"ל וביאר את הנחת רוח שיש לו להקב"ה כביכול מאיש הפשוט ביותר המקיים מצוה בלהט של יראת שמים, וכמאמר[32] ,,נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני".

בשעה שחזרו גדולי החסידים על המאמרים ודברי ה,לומדות' העמוקים, לא הבינו פשוטי החסידים מאומה; הם אמנם הטו אזן קשבת אבל הדברים היו מהם והלאה. לעומת זה — בשעה שחזרו על המאמר ,בשעה שהקדימו' צהבו אפילו פניהם של העגלונים הפשוטים משמחה. כשנסתיימה חזרת המאמר יצאו כל החסידים הפשוטים והעגלונים בריקוד שלובי זרוע, כשעל שפתם נישא הניגון החסידי הידוע ,ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו', ומרגע לרגע גדלה השמחה — קולות הזמרה נתגברו, התיבות הושמעו בטון גבוה יותר, ההתלהבות גברה וקצב הריקוד נעשה יותר מהיר.

רוב החסידים, אגב, היו עניים גדולים. הפתגם הבא שהי' מהלך ביניהם מעיד על מצבם הכלכלי: ,התעניות של בה"ב השנתי (שצמים בימי שני וחמישי), יום ששי, ערב ראש חדש, ותענית ,סתם ככה' הם מועילים ביותר למצב הפרנסה הדחוקה'.

הריקוד מלא החיים עם הזמרה הנעימה וקריאות הגאון של ,ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו' עשו רושם עז על רבי אייזיק, רבי יצחק אייזיק ורבי הלל. הם התפלאו מהתלהבותם ושמחתם של פשוטי החסידים והעגלונים ומפניהם השחוקים והקמוטים שהאירו בשביעת רצון גדולה ביותר.

---

32. ספרי פנחס כח, ח.

פנה רבי יצחק אייזיק אל רבי הלל ואמר: מה אתה אומר על ה,ונתן לנו תורת אמת' של נחום העגלון? דודי, הגאון רבי זעמעלע סטוצקער, לא אמר מעולם ,ונתן לנו תורת אמת' עם חדוה כזו...

ענה רבי הלל: ומה דעתכם על הרוממות של ה,וחיי עולם נטע בתוכנו' של שלמה'קע ה,שמייסער' ושלום ,לטוטניק'[33]? לרוטשילד אין רוממות כזו מחיי עולם העשירים שלו!

נענה רבי אייזיק ואמר: ריקוד זה עם ה,ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו' יביא את הפראסטאקעס (הפשוטים) שלנו אל המקומות הכי יפים וטובים. כשיבא המשיח ויחיו המתים ויעמדו האבות הקדושים, השבטים, משה ואהרן, הנביאים, התנאים והאמוראים, וגאוני וצדיקי כל הדורות, הנה כולם ישתעשעו עם הפראסטאקעס האלו, שאותיות התורה — מבלי שידעו אפילו את פירוש המלות — הם אצלם ,תורת אמת', וריקוד חסידי לאחר דבר תורה חדורה עם יראת שמים הוא אצלם ,חיי עולם'.

עם פה מפיק מרגליות כשלו וכשרונו הגדול בתיאור, דיבר רבי אייזיק על התקופה של ביאת המשיח ותחיית המתים, וצייר איך שהיהודים הפשוטים בעלי מסירת נפש יזכו להערכה והערצה מהאבות הקדושים. וסיים: הריקוד הראשון ירקוד משה רבנו עמהם, כי עליהם עומדת התורה הקדושה, לא על הגאונים מחדשי חידושים; והריקוד האמיתי ירקוד דוד המלך עם מגידי תהלים הפשוטים האלו[34].

ים של דמעות

כ"ק אדמו"ר מהוריי"ץ סיפר באחת משיחותיו[35]:

חסידים הראשונים היו חיים עם פתגם אחד ששמעו מהרבי ופתגם זה הי' עבורם מורה דרך בעבודת ה'.

---

33. סנדלר.

34. אג"ק אדמו"ר מוהריי"ץ ח"ו ע' חצר. ושם: אכן — אחת התכונות הנעלות ביותר של יהודי הוא מסירת נפש העקשני על יהדות; אך נחוץ לגלותו ע"י עבודה מסויימת. למה הדבר דומה? למעין מים חיים שנמצא מתחת לארץ, שנחוץ לסלק את העפר והאבנים המכסים עליו. והוא הדין לנקודת היהדות (דאָס פינטעלע אידן) שממנו נובע המס"נ העקשני על יהדות: יש לגלותה תחלה ע"י הסרת כל הדברים הגופניים והגשמיים המכסים עליו.

35. ספה"ש ה'ש"ת ע' 108.

ר' ליב דריבענער הי' חתן בוויטעבסק, מחסידי רבנו הזקן. בשנת תקכ"ט שמע מרבנו הזקן ביחידות את המאמר ,כל ימיו בתשובה'[36], והרבי ברכו באריכות ימים והצלחה בעבודה בשמחה ויראת שמים חסידי.

פעם נפגשו ר"א ור"ה בליובאוויטש, והתוועדו ביחד עד שעה מאוחרת בלילה, כשנושא הדיבור הי': מה תובעת חסידות ומה היא צריכה לפעול בחסידים.

החסיד ר' ליב הנ"ל הי' בחדר שני[37] והתפלל תפלת ערבית, תפלה שארכה ארבע שעות. לאחר חצות הלילה, בשעה מאוחרת, וההתוועדות עדיין נמשכה, נכנס אליהם ר' ליב וקרא: אייזיק, מה יהי' עם תשובה? ההשכלה נניח למלאך מיכאל ומלאך גבריאל. וזלגו עיניו ים של דמעות.

בית דין טועה

בחג השבועות תרי"ג נזדמנו לליובאוויטש החסידים המפורסמים רבי אייזיק, רבי הלל, רבי פסח, רבי פרץ, רבי נטע ממנסטוירשצינא, רבי משה יצחק מיאסי, רבי יעקב מקיידן, ועוד.

בכל שנה ושנה ביום השני של חג השבועות היו הרבנים המשפיעים וזקני החסידים קרואים לסעודת יום טוב אצל אדמו"ר הצמח צדק. בתוך הסעודה הי' הרבי אומר דברי תורה בסוגיות הש"ס או בשאלות ותשובות, והי' מבקש שהרבנים יפלפלו בענין ויחוו דעתם. לפעמים הי' מספר איזה סיפור.

בסעודת יום השני של החג בשנה ההיא הואיל הרבי לומר חידושי תורה בסוגיא דבית דין טועה ובסוגיא דגביית עדות ועדים זוממין, והרבה לדבר על גודל הצער של אותו בית דין טועה בעולם האמת כשהם מכירים בטעותם, נוסף על חרפתם. זה גופא, אמר הרבי, הוא ענשם המר, נוסף על העונשים הפרטים, אשר ישית עליהם בית דין של מעלה עבור התוצאות של טעותם במשפט.

---

36. ראה שבת קנג, א.
37. ראה לעיל ע' 62 הערה 5.

באסרו חג התקיימה התוועדות בביתו של אחד החסידים, והרבנים הגאונים החסידים חזרו על דברי תורתו של הרבי וכל אחד הוסיף ביאור והסבר לפי סגנונו.

הגאון האדיר המקובל והחסיד המופלא רבי אייזיק, שהי' פה מפיק מרגליות, הנה בצחות סגנונו ומתק לשונו ביאר ותיאר את מעמד ומצב הבית דין טועה של וילנא וסלוצק במשפטי החרמות וההתנגדות על אדמו"ר הזקן והרדיפות על החסידים והחסידות. הוא קרא בשם את כל אחד ואחד מחברי הבית דין (כי ידע את כולם משנת תקנ"ט, כשהלשינו על אדמו"ר הזקן), ולאחר שתיאר את כל אחד ואחד מהם במעלות ידיעתו בתורה, צדקתו ויראתו ותמימותו, ביאר את גודל תוגתם ועגמת נפשם כשנודע להם בעולם האמת את גודל טעותם שטעו, הם ונשיאם הגאון החסיד נ"ע בראשם, ואת כלימתם וחרפתם הגדולה וגודל קנאתם לעדת החסידים.

— רב מתנגד מקנא לעגלון חסיד, סיים רבי אייזיק.

בינתיים נשמע קול בכייתו החרישית של רבי הלל, ועיני כל המסובים הופנו אליו בתמי'. רבי אייזיק הפסיק את דיבורו, וכל המסובים התרגשו ביותר מקול הבכי, שנגע ללבם. רבי הלל עצמו לא יכל להוציא הגה מפיו מרוב התרגשות.

כשנרגע מעט, פתח ואמר: אם בדורות הראשונים, שהיו גאונים וצדיקים ותמימים, כך, הנה בדור הזה, שנתמעטו הגאונות והצדקות וספה התמימות, וכבר נודע להם טעותם, ובכל זה הם הולכים בעקבות הטועים — מה גדול עונם חטאם ופשעם, ואוי להם מכלימתם וחרפתם. ובפירוש שמעתי מפי אדמו"ר האמצעי: אהבת ישראל צריכה לחדור (בעדארף דערנעמען) עד מיצוי הנפש[38].

הכרה בפנים

פעם ישבו רבי אייזיק ורבי הלל בהתוועדות.

נענה רבי אייזיק ואמר: אני יודע להכיר בפניו של איש את חטאות הנעורים שלו.

---

38. אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ חלק ו' ע' קעא.

שאל רבי הלל: — מה תכירו בפני?

השיב רבי אייזיק: בפניך אינני רואה מאומה.

אמר רבי הלל: עבור זה עלי להכיר טובה לאבי ז״ל. משום שבהיותי קטן ישבתי פעם על ברכי אבי, והוא למד ,,ראשית חכמה״ ובכה מאד. שאלתי אותו: אבא, מדוע תבכה? והוא השיב: שלא תדע מזה אתה בני[39].

מזיגת כוס יי״ש

לעת זקנתו, בהיותו כבן שמונים ויותר, כאבו עיניו של רבי אייזיק, והרופאים אסרו עליו לשתות משקה. בשעת ההתוועדות (שהי׳ מרבה בהם, באמרו שכך הי׳ דרכם של חסידים הראשונים) היו מוזגין לו כוס והי׳ טועם ואומר: קוקען קען ניט שאַטען (ההסתכלות אינה יכולה להזיק)[40].

ה,,מזרח״ האמיתי

פעם התוועד רבי אייזיק עם בעלי־הבתים בהומיל והוכיח אותם בדברי מוסר[41], וכך אמר:

ה,,מזרח״ האמיתי בבית הכנסת הוא — מאחורי התנור, שם עומד המלמד. יש לשמוע פתגם חסידי ממלמד וללמוד אותו כשם שלומדים פתגם של רבי!

לאחר התוועדות זו בער ה,,מזרח״ תחת רגליהם של בעלי־הבתים במשך שנה תמימה, והם התענגו במעט טבק ממלמד כאילו הי׳ זה מעדן מיוחד.

מאז — התחיל להאיר בהומיל[42].

---

39. שמו״ס ח״א ע׳ רלג.
40. אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ ח״ד ע׳ רפד.
41. ביניהם — הסיפור דלהלן בפרק ,,רבי אייזיק מספר״ — ,,ערלים׳ וצדיקים״.
42. ספה״ש תש״ד ע׳ 96.

פרק תשיעי

מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים

ורבים השיב מעון — בוחן לבבות — לגמרה של תורה — עיניו פיקחין — בסוד שיח נשמות — והוי זהיר בגחלתן — נהנין ממנו עצה ותושי׳ — אותיות מאירות — אף בשרי ישכון לבטח

מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים

בין הסיפורים הרבים שהגיעו אלינו, ישנם כמה המוכיחים שלפנינו איש מורם מעם, ,,טפח למעלה מן הארץ״. אמנם ידוע שבין חסידי חב״ד מעולם לא החשיבו את הענין של מופתים[1], ואופייני הוא הסיפור בנדון עם החסיד המפורסם ר׳ שמואל מונקעס[2]. אך בכל־זאת ערוכים בפרק זה כמה מהסיפורים שניתן לראות בהם משום ,,מופת״ או ,,רוח הקודש״ כו׳.

ורבים השיב מעון

כשנסתלק רבי אייזיק, בכה אברך אחד, שלא הי׳ נמנה על תלמידיו, בלי הפוגות. כששאלוהו לפשר בכייתו, סיפר: פעם, בבחרותי, עלה בדעתי לעבור עבירה. בהליכתי והנה רבי אייזיק הולך אחרי, ויצעק אלי: לאן אתה הולך? לא עניתי לו והמשכתי בדרכי. צעק שוב רבי אייזיק: לאן אתה הולך? לך לבית הכנסת ואמור קאפיטל תהלים!

וסיים: ואיך לא אבכה על צדיק כזה, שהציל את חיי[3].

בוחן לבבות

פעם התארח רבי אייזיק אצל הגביר פייגין בצערניגוב. בישבו לסעודה שהכין לכבודו, ישב ליד בנו של הגביר. כאשר סיימו לאכול את הדגים, שאל בן הגביר את רבי אייזיק: רבי, מה יכול להיות אם אין שוטפים את הפה לפני אכילת הבשר[4]? ענה רבי אייזיק: אם אין שוטפים

---

1. ראה ,,התמים״ חוברת שני׳ ע׳ נו (150).
2. ספה״ש תש״ג ע׳ 175. — אודות ר״ש ראה ספה״ת אדמוה״ז ע׳ שצ. ועוד.
3. לש״א ע׳ 183.
4. ראה שו״ע יו״ד סי׳ קטז ס״ג.

את הפה אפשר להשתמד ר״ל.

לימים השתמד בן הגביר ר״ל.

אמר על כך רבי אייזיק: זה מתחיל מדבר פעוט[5].

לגמרה של תורה

בעת חלוקת הש״ס בי״ט כסלו[6] היה ר״א נוהג לקרוא בשם את כל אחד מהמשתתפים והי׳ שואלו אם למד במשך השנה המסכת שקיבל, והלה השיב שלמד. וקרה פעם כשהגיע למסכת אחת, ושאל, כרגיל, את זה שקיבלה אם למד, ומשהשיבו: כן, הוסיף רבי אייזיק ושאלו: האם כל המסכת כולה למדת? וכשזה השיב שוב: כן, לא הסתפק בתשובתו ושאלו שוב: האם בשנה זו למדת כל המסכת כולה? גמגם האיש והשיב: באמת בשנה שעברה, קודם י״ט כסלו, כשגמרתי בדעתי שבי״ט כסלו אקבל מסכת זו ללמוד, התחלתי בלימודה כבר ימים אחדים קודם י״ט כסלו.

מיד ציוה רבי אייזיק לחלק תיכף אותם הדפים הראשונים של המסכת בין המסובים, לזה עמוד ולזה עמוד, עד שגמרו את ה,,חסר״. ואמר: באגרת רבנו[6] כתוב ,,לגמור כל הש״ס **בכל שנה ושנה**״, ולכן צריכים לגמור דוקא בתוך משך שנה זו כל הש״ס[7].

עינין פקחין

פעם באו אל ר״א בתענית אסתר ושאלוהו אם להכין ,,פורים שפילער״, כנהוג בכל שנה. רבי אייזיק ענה בשלילה, באמרו שהלא ישנם כמה גזירות קשות ר״ל[8]. בלילה, לאחר קריאת המגילה, שלח אחרי ה,,פורים שפילער״ ויצו עליהם להכין למחר תכנית כנהוג בכל שנה, ולא עוד אלא שיהי׳ מתוך שמחה גדולה ומיוחדת. איש לא ידע לשמחה זו מה עושה.

לימים נודע שבאותה שעה נהרג הקיסר הרשע ניקאליי הראשון[9].

---

5. שמו״ס ח״ב ע׳ 156.
6. ראה אגה״ק ד״ה הוכח תוכיח.
7. לש״א ע׳ 181. ספורי חסידים מועדים ע׳ 210.
8. התכוון לגזירת ה,,קונטוניסטים״ (היו לוקחים ילדי ישראל לשרת בצבא הרוסי בעל כרחם, והעיקר — שהיו מכריחים אותם ביסורים קשים ומרים להשתמד ר״ל).
9. לקו״ס ע׳ קכד. ושם: החסיד המשפיע הנודע ר׳ שמואל גרונם ז״ל אמר על זה שר׳ אייזיק הרגיש תיכף שיש איזה שינוי גדול ושנזדכך האויר. — הקיסר ניקאליי הי׳ רשע עריץ

בסוד שיח נשמות

כמו בשאר ערי ועיירות ישראל, נהגו גם בעיר הומיל לבקר בל"ג בעומר בבית העלמין. ביחוד היו עוסקים בכך בני ה„חברה קדישא", שאחרי שרואים את הטעון תיקון בבית העלמין (מצבות, גדר, „שורות" וכדומה), נכנסים לבית הסמוך לבית העלמין, או מסתדרים על יד שלחנות שמעמידים בשדה מעבר לגדר של בית העלמין, ועורכים „סעודה" של י"ש, ביצים ומיני מזונות.

כשרבי אייזיק שימש ברבנות בהומיל, היו נוהגים שאחרי שבני החברה קדישא השלימו את ביקורם בבית העלמין ונכנסו לבית ל„סעודה", היו שולחים מרכבה, להביא את הרב. ר"א הי' נכנס לשעה קלה לבית העלמין ואחר כך הי' יושב עם הקהל אל השלחן בבית, מבלה אתם קצת ואומר דברי חסידות.

בל"ג בעומר אחד קרה, שכשר"א נכנס לבית העלמין, התעכב ליד מצבה אחת, קרא את הכתובת שעל המצבה, עמד איזה זמן תפוס במחשבותיו, פנה אחר כך להשמש הראשי של ה„חברה קדישא", שליווה אותו, ואמר: למעלה, בעולם האמת, תובעים מהנפטר הזה: איפה הן כל אותן המעלות הכתובות במצבתו?

שהה עוד והוסיף: לך נא מיד והביא גרזן. הביא הלה גרזן, ורבי אייזיק צוה לקצץ תיכף את הכתובת מעל המצבה. לאחרי שהשמש הראשי קיים את פקודתו, נכנס רבי אייזיק אל הקהל שישב בבית וחיכה עליו, ואמר: עכשיו נקח ביחד קצת י"ש, עשיתי טובה לנשמה[10].

והוי זהיר בגחלתן

פעם נכנס לר' אייזיק החסיד ר' יצחק ובקש ממנו טובה בענין פרטי. ר"א סירב, באמרו שהדבר שייך לה„צמח צדק". כשיצא ר' יצחק טרק בדלת. אמר ר' אייזיק: איטשע, מה לך טורק בדלת?

וצורר היהודים, ובהיותו אדוק באמונתו הי' כל מגמתו להעביר בעלי דתות אחרות לאמונת הנוצרים, והוא שגזר גזירת ה„קונטוניסטים".

10. שמו"ס ח"ב ע' 156. וברשימת דברים (חיטריק) ע' רלא: ביום ל"ג בעומר האיץ בהמתפללים להתפלל בהשכמה, ושלא להאריך יותר מדי. וגם הוא התפלל בציבור. הכוונה היתה כדי שיוכלו להתוועד כל היום.

לימים אחזתו לר׳ יצחק מחלת הקדחת וסבל ממנה משך שנה שלימה[11].

נהנין ממנה עצה ותושיה

עגונה אחת באה אל ה,,צמח צדק״ לבקש עצה, וה,,צמח צדק״ שלח אותה אל ר׳ אייזיק. נסעה האשה להומיל ונכנסה לר״א, אך הוא שלח אותה לבעלי העגלות. במפח נפש יצאה מעמו והתחילה בוכה ליד פתח ביתו. עבר עגלון וראה אותה בבכייתה וספרה לו. שאל אותה העגלון על מראה פני בעלה ותארה אותו בפרוט, נזכר העגלון שרק אתמול הביא אדם הדומה במראהו לתיאור שתארה האשה לאכסניא אחת, לקח את האשה והביאה לאכסניא זו, לאחר ששאל את בעל האכסניא באיזה חדר נמצא האדם הזה, נכנסה אליו האשה והסתכלה בו והכירה שאמנם זהו בעלה. בעל העגלה הקיצו משנתו ונתן לו מנה הגונה, באמרו: מה זה עשית? הנחת אשה וברחת? בתחלה הכחיש האיש שהוא נשוי, אך לאחר שגם אשתו נכנסה נאלץ להודות בכל, וסידר לה גט כדין[12].

★

ושוב סיפור בעגונה ששלח אותה ה,,צמח צדק״ אל ר׳ אייזיק. כשבאה אליו אמר: מנין לי לדעת איפה בעלך? האשה נשארה בהומיל, ובכל יום היתה נכנסת לביתו והוא הי׳ משלחה מביתו. פעם אחת באה כרגיל וצעקה, ור״א ניסה לשלחה, אך ללא הצלחה. התחיל ר׳ אייזיק לדחוף את משרתו והמשרת את האשה עד שדחפוה לחוץ. כשיצאו החוצה והנה נוסעת עגלה ובה יושב בעלה! האשה התחילה לצעוק ועצרו את העגלה והענין נסתדר[13].

אותיות מאירות

פעם הביאו לרבי אייזיק מזוזות שכתב רבי שמואל סופר. הציץ בהם ואמר: הם מאירים ביותר, אני מתיירא להכניסם למכסה. והניחם במגירה[14].

---

11. לש״א ע׳ 206. וראה שם פרטי הסיפור.
12. שמו״ס ח״ג ע׳ 309.
13. לש״א ע׳ 182.
14. רמ״ח אותיות אות קסט. ושם, שר״א הביא ,דורון דרשה׳ להחתונה דזשלאבין —

אף בשרי ישכון לבטח

בשנת תרנ״ז הי׳ צורך להעביר את רבי אייזיק ממקום מנוחתו. עסקו בכך שני תלמידיו המפורסמים, האחים ר׳ זלמן ור׳ מרדכי יואל[15]. אחר תענית, טבילה, ולבישת בגדי לבן, פתחו את הקבר ומצאו אותו שלם בגופו כביום קבורתו — ארבעים שנה קודם[16].

פרשיותיו של ר״ש. כשהניחם לפני אדמו״ר הזקן, נענה אדמו״ר הזקן ואמר: ליכטיק, ליכטיג (הם מאירים).

15. ראה לקמן פרק ,,מחונכיו ותלמידיו״.

16. שמו״ס שם עי׳ 308. — וראה שבת קנב, ב.

פרק עשירי

באהלי צדיקים

באהלי צדיקים

אהבה גדולה שררה בין כ״ק אדמו״ר הצמח צדק והרה״צ מרוזין, וקרה שר״א שימש כשלוחו של הצמח צדק[1] אל הרה״צ רבי ישראל להתדבר בעניני הכלל. באותן הזדמנויות[2] עקב מקרוב אחר הליכותיו בקודש. רבי ישראל מצידו קירבו מאד כפי שמעידים הסיפורים הבאים:

ר״א הגיע לרוזין בערב שבת קודש. בבואו לבית הרה״צ רבי ישראל לא מצאו בביתו ואמרו בני ביתו שהוא נמצא עתה באורוות הסוסים.

בשוב הרה״צ לביתו, עמד להתפלל והעיד על כך ר״א שראה כיצד תפלת הרה״צ חדרה בכל ח״י החוליות.

אח״כ קבלו הרה״צ לשיחה, ובמהלכה עישן במקטרתו שהיתה גדולה וארוכה. בעת כניסת השבת השליך את מקטרתו ונשתנו פניו הקדושים[3]. וסיפר ר׳ אייזיק: השינוי היה כה גדול, שאם לא הייתי נוכח כל הזמן בחדרו לא הייתי מאמין שזהו אותו אדם[4]. וסיים: בזיון כזה לא היה לי מעולם — הרגשתי שהוא נתעלה למעלה ראש ואני נשארתי למטה[5].

---

1. בבית רבי ח״א פכ״ו: פ״א נסע בשליחות אדמו״ר **האמצעי** לרוזין.
2. בסיפורי הרמל״ש (ספור ה) שבקר אצלו **כמה פעמים**.
3. להעיר מב״ר פי״א, ב: אינו דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא בשבת.
4. לקו״ש ח״ה ע׳ 30. ושם, שזה הי׳ אחר הסתלקות אדמו״ר האמצעי, כשעמד ר׳ אייזיק על ,,פרשת דרכים״.
5. ר״ד (חיטריק) ח״א ע׳ רל. לקו״ס ע׳ שיג.

סיפר אחד מאנשי קלימאוו (פלך טשערניגאוו) שבו בחר רבנו הצ״צ לשרת את ר״א כששלחו להרה״ק ר׳ ישראל בעניני הכלל:

בהגיעם לרוז׳ין טבל ר״א במקוה, לבש את בגדי הש״ק והכין עצמו לקבל פני הצדיק. הגיעו לחצרו וראוהו מטייל בה אנה ואנה, לבוש חלוק משי, נעלים מבריקות לרגליו וכלל לא שם לבו לאורחים הנצבים עליו. הדבר לא מצא חן בעיני ר״א ושב למלונו.

לתפלת הש״ק הלכו להתפלל בביהמ״ד של הרה״ק מרוז׳ין ועם כניסתם יצא שליח לקרוא את ר״א לרבי פנימה. בכניסתו ראהו כמלאך אלקים ומיד נרתע לאחוריו, והרה״ק התחיל לקרבו במלים עד שהתפעלותו היתה יותר מאשר מוחו יכול להכיל, וכל משך הש״ק קיבל חיות קודש המתעלה מרגע לרגע.

במוצאי הש״ק הציע שליחותו לפני הרה״ק ר״י, ועם בקר נסע לדרכו. אך רושם השבת לא נתן לו מרגוע והרגיש כאילו בטלה ממנו כל החיות שקיבל מרבנו בדרך החב״ד, ומקושר הוא להרה״ק מרוז׳ין. דבר זה הכאיב לו מאד והחליט לשטוח שיחו לפני רבנו הצ״צ ולבקש החיות שהיתה לו מעודו.

עם כניסתו פנה אליו רבנו: מה לך כי נתפעלת כל כך?! הרי זו הדרך הייתה שייכת קודם מתן־תורה, אך אנו זכינו לדרך רבנו הזקן שהוא עפ״י התורה דוקא.

ובמלים אלו שבה לר״א חיותו[6].

על אחד מביקוריו של ר״א אצל הרה״ק ר״י מסופר:

הצדיק רבי ישראל הי׳ נוהג בעת ,,קבלת שלום״ של החסידים וכן בשעת קבלת האנשים (שקורין בין חסידי פולין ,,פראוון זיך״) ובעת קריאת הפתקאות (,,קוויטלאך״), למנות אחד מיחידי סגולה של זקני החסידים להיות מתורגמן בינו ובין החסידים. הנבחר כונה בשם ה,,מקורב״ והי׳ עומד מימינו, כשמשמאלו גבאי ראשון.

---

6. מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלג.

יסורגו בי הורשלוים

חתי"ק של הרה"צ מרוזין

בין האורחים ששהו אותו זמן ברוזין הי' אחד מגדולי הרבנים בבוקובינה, המפורסם לגדול בתורה וממקושריו הכי גדולים של רבי ישראל, שהביא את חיבורו כדי לקבל עליו הסכמה של הצדיק. גם אחד החסידים בא עם ספרו, בו אסף במשך כמה שנים סיפורי מעשיות מצדיקים וחסידים, ואף הוא רצה לקבל הסכמה מרבי ישראל.

בשעת קבלת האנשים עמדו שני המחברים, הרב והחסיד, וחיבוריהם בידיהם. על פי הוראת הצדיק נטל ה„מקורב" את ספריהם וקרא לפניו באיזה מקומות מחיבורו של הרב ואחר כך איזה סיפורים מספרו של החסיד המלקט. הצדיק ישב בדביקות זמן מה, והתחיל לדבר במעלת סיפורי צדיקים והרושם הגדול שדבר זה עושה למעלה, בהיכלות הצדיקים שבגן עדן. אחר כך דיבר בפלפול רב בעניני חידושי תורה שה„מקורב" קרא לפניו מספרו של הרב. משסיים, צוה להמקורב לכתוב את הסכמתו על שני הספרים.

ר' אייזיק שם לב במיוחד על סדר קבלת האנשים והתפלא על עומק הפלפול והסגנון המיוחד שחידש רבי ישראל בדברי תורה של הרב. אבל הי' מוקשה לו למה הקדים רבי ישראל את הערותיו לסיפורי החסיד על תורתו של הרב, וכן למה בציוויו לכתוב את ההסכמות הקדים את לקוטי הסיפורים על הספר של הרב.

יומיים אחרי כן חל ראש חודש. רבי אייזיק הוזמן לסעודת ראש חדש. בתוך הסעודה אמר רבי ישראל:

— הגאון הליטאי התפלא עלינו שדברנו מקודם על סיפורי הצדיקים

ואחר כך על חידושי התורה, וכן על שהסכמנו מקודם על הסיפורים ואחר כך על התורה. באמת הרי זו קושיא גדולה ועתיקה, וכבר עמד על כך רש"י הקדוש, שהי' אור עולם בין בנגלה ובין בנסתר[7] ובפסוק הראשון של התורה הוא שואל קושיא זו עצמה: ,,לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם, ומה טעם פתח בבראשית? משום כח מעשיו הגיד לעמו", ,כח מעשיו היינו הנשמה של מעשי הבריאה בכל עת ובכל רגע. אבי זקני, המגיד הגדול ממזריטש, קיבל מהבעל שם טוב הקדוש הדרך איך לראות בכל דבר את הנשמה שבתוך הגוף של אותו דבר. אנחנו, פנה הצדיק רבי ישראל אל רבי אייזיק, הולכים באותו הסדר שהשי"ת נתן לנו את התורה הקדושה: מקודם ספר בראשית, סיפורי צדיקים, כנאמר במדרש: במי נמלך בנשמותיהם של צדיקים, ואחר כך ספר שמות, החדש הזה לכם.

שני המחברים הם חסידים בעלי צורה, ובשני החיבורים יש חידושים נפלאים. בחידושי תורה מתגלה למדנותו הגדולה והסברות הישרות שחידש המחבר בתורה הקדושה; ובסיפורי הצדיקים מסופר חידושיו הכבירים של השי"ת שחידש בעולם. על כן הקדמתי את ההסכמה לספר סיפורי הצדיקים לפני ההסכמה על ספר חידושי התורה[8].

בהזדמנות אחרת שאל הצדיק מרוזין את ר"א: למה מתחילים אצלכם את מאמר החסידות בפסוק מסויים, אף שהמאמר מדבר בענינים אחרים? ענה ר' אייזיק: אצלנו ישנם גם אנשים פשוטים שאינם מבינים תוכן המאמר, ויודעים הם על כל פנים ביאור הפסוק על פי חסידות.

לימים אמר ר' אייזיק לא אמרתי לו את הטעם האמיתי; כוונה אחרת יש בענין[9].

חסידים מספרים:

בשנת תר"ב שלח הצמח צדק את ר"א להרה"צ מרוזין להתייעץ בדבר ביטול גזירת המלכות. כשבא, קבלו הרוזינאי בסבר פנים יפות,

---

7. ראה במבוא ל,מפתחות ללקוטי לוי יצחק' ע' יג. וש"נ.
8. אגרות קדש אדמו"ר מוהריי"ץ ח"ו ע' עו.
9. לש"א ע' 171.

ובשמעו את דבר השליחות אמר: ובכן נאמר כמה פרקי תהלים, ויפתח לנו השי"ת שערי אורה, ונראה מה הענין.

וביום השבת, בעת שאמר הצדיק מרוזין תורה, פסק באמצע התורה, וצוה שכל החסידים יצאו מן החדר, פרט לר' אייזיק. כשיצאו כולם, אמר לו: עצתי נאמנה לשלוח שני שליחים לעיר המלוכה, בטענות אלו ואלו, והגזירה תתבטל אי"ה, וגם הרבי שלכם מסכים עמדי.

באותה שעה אמר הצמח צדק: בשעה שהצדיק הקדוש מרוזין אומר תהלים כל העולם פתוח לפניו, ובתהלים דשבת רואה בהשרשים דכל עניני עולם, ואז הוא יכול לתקן בהשרש, ובמילא נדחית ונתבטלה הגזירה, ואני הנני מסכים עם עצת הצדיק הקדוש מרוזין[10].

10. אגרות קדש אדמו"ר מוהריי"צ ח"ד ע' 4.

פרק אחד עשר

פה מפיק מרגליות

תשובה נצחת — פירוש־המלות חסידי — תפלת הפה — הגנה מעמלק — חסידות ב„חוצות" — תלת קשרין — עינים מאירות רואות — בלבי צפנתי אמרתך — העולם נופל — דור דור ודורשיו — לה' הישועה — לשון חסידך — מגרפה של זהב — חסידות בחמשים כסף — אמרתך חיתני — מהו יהודי — נקודות־מבט שונות — אמונה ובטחון — מי בראש — לפום גמלא שיחנא — תלוי מי המונה — יוקח נא מעט מים.

Table of Contents

Introduction 1

Chapter 1 5

Chapter 2 12

Chapter 3 20

Chapter 4 31

Chapter 5 44

Conclusion 58

Bibliography 63

פה מפיק מרגליות

תשובה נצחת

אחד משרי המלוכה[1] שאל את רבי אייזיק:

איך הנך מעיז פניך לברך בכל יום ברכת ,,שלא עשני גוי״? הלא אתם חוסים בצל מלכות הגוים!

השיב לו מיניי ובי׳: וכי יעלה על דעתך שיש בזה משום שנאה להגוים, והלא אנו מברכים גם ,,שלא עשני אשה״, ומי שונא את אשתו? אך הטעם הוא כי אין להן מצות רבות כמו לאנשים, וכן מברכים ,,שלא עשני גוי״ מחמת שאין להם מצות רבות כל כך[2] כמו ליהודים...[3].

פירוש־המלות חסידי

,,אלקינו ואלקי אבותינו, זכרנו בזכרון טוב לפניך, ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו ה׳ אלקינו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך״.

ר״א ביאר אריכות לשון תפלה זו (,,זכרנו״, אחר כך ,,ופקדנו״, ושוב ,,וזכר לנו״) על ידי משל.

למה הדבר דומה? לשני אוהבים נאמנים שלא נפרדו איש מרעהו מעולם והיו תמיד ביחד. ויהי היום ואחד מהם הוכרח ללכת למרחקים, וכתוצאה מזה נצטננה אט אט הידידות עד שכמעט שנשכחה מלבם. יום

---

1. ראה לעיל ע׳ 51.
2. שו״ע אדה״ז או״ח סי׳ מ״ו ס״ד.
3. שמו״ס ח״ב ע׳ 154.

אחד נתעורר אחד מהם ויצעק מעומק לבו — מה שלומו של ידידי הטוב אי שם? קריאתו זו פעלה על חברו וגיהק (כמאמר העולם). אך מזה לא באה התעוררות האהבה אצל השני, ונשאר בהעלם כמקודם. רק כשהראשון נתעורר יותר ויותר עד שכתב מכתב להשני ובו דברי אהבה, הנה דברי המכתב הגשמיים עוררו את העבר וחדשו את אהבתם הישנה כמקודם.

הנמשל הוא: לפני ירידת הנשמה לגוף היתה חבוקה ודבוקה באלקים חיים, אך אחרי ירידתה נתרחקה ממנו יתברך. ועל זה אנו מבקשים: ,,אלקינו (יחוד או"א) ואלקי אבותינו (יחוד זו"נ) זכרנו בזכרון טוב לפניך", היינו שיעשה בנו ה,,גיהוק". וזהו ,,זכרנו", כי זכירה הוא מצד המשפיע לבד ואין להמקבל כלום מזה.

והבקשה היא שיהי' ,,זכרון **טוב**", דייקא, דהנה כתיב[4] ,,כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", וכמו כן כתיב[5] ,,צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא", היינו שתתכן התעוררות אצל האדם (,,ובשם ה' אקרא") בשני אופנים: או על ידי ,,כוס ישועות" או על ידי ,,צרה ויגון", ח"ו. ולכן אנו מתפללים ,,זכרנו בזכרון **טוב** לפניך".

וכהמשך לזה באה הבקשה ,,**ופקדנו** בפקודת ישועה", כי פקידה (משא"כ זכירה, כנ"ל) הוא גם מצד הנוקבא המקבלת, ככתוב[6] ,,וה' **פקד** את שרה גו' ותהר ותלד".

[וזהו שאנו מתפללים בתפלת ראש חדש וברגלים ,,זכרנו כו' בו לטובה ופקדנו בו לברכה", כי ברכה — המשכה **למטה** — הוא דוקא על ידי פקידה].

ומוסיפים אנו לבקש ,,(בפקודת ישועה) **ורחמים**", כי מצד הישועה לבד אפשרי הדבר שלמקבל לא יהי' טובה **נגלית**, משא"כ מצד הרחמים מגיע להמקבל טובה נגלית ונרגשת.

---

4. תהלים קטז, יג.
5. שם ג־ד.
6. וירא כא, א־ב.

ומבקשים עוד שהזכירה והפקידה יהיו ,,משמי שמי **קדם**", היינו שאף על פי שאין אנו ראויים לכך, תהי' הזכירה מקדמונו של עולם, מקום שאין מעשה התחתונים נוגע שם. אך מאחר שהסדר צריך להיות אתערותא דלתתא המעורר האתערותא דלעילא, מבקשים גם ,,וזכר לנו ה' אלקינו אהבת הקדמונים", היינו שזכות אבותינו תחשב לאתערותא דלתתא, שתעורר האתערותא דלעילא להמשיך כל טוב סלה[7].

תפלת הפה

,,כי אתה שומע תפלת כל פה", פירוש: אפילו תפלה כזו שהיא עוברת דרך הפה בלבד[8].

הגנה מעמלק

,,זכור את אשר עשה **לך** עמלק"[9] — עמלק יכול לפגוע רק במי שהוא מובדל בפני עצמו (,,לך"), אך מי שהוא ביחד עם חסידים אין עמלק יכול לשלוט בו[10].

חסידות ב,,חוצות"

,תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות"[11]. אבנים הן אותיות, ו,,אבני **קדש**" היינו אותיות של חסידות; ב,,ראש כל חוצות" — במי שיש לו אהבה ויראה בחיצוניות הלב[12].

תלת קשרין

הזוהר שופע לתוך קבלה; קבלה שופעת לתוך חסידות; וחסידות — לתוך התפלה[13].

עינים מאירות רואות

ישנם אנשים שרואים סביב מנורת נפט עיגול בגוון תכלת־אדמדם,

---

7. שמו"ס ח"ב ע' 151.
8. לש"א ע' 188.
9. תצא כה, יז.
10. לש"א ע' 213.
11. איכה ד, א.
12. סיפורים ופתגמים ע' 3. ושם, שהחסיד ר' שמואל קריסלאווער הי' אומר ע"ז: ר"א הי' מצטער על חיצוניות הלב, אבל אנחנו צריכים לפרש ,,כל חוצות" פשוטו כמשמעו: אֶלע פוסטקייט. אלא שצריכים להיות בשמחה מזה שאעפ"כ ,,תשתפכנה אבני קדש".
13. רמ"ח אותיות אות קפח.

ואחרים רואים אור זך. וטעם הדבר הוא, כי חלושי הראי' רואים עיגול, וזכי הראי' אינם רואים אותו (כלומר: מי שהוא מזכי הראי' רואה בהעולם את האלקות שבו, לא ההעלם והסתר של העולם)[14].

בלבי צפנתי אמרתך

בשנותיו האחרונות סרב לומר חסידות עד שהפצירו בו שוב ושוב. והי' אומר: לא שסחורתי טובה יותר, אלא שזה עולה לי ביוקר, ולכן הנני רוצה מחיר גבוה יותר[15].

ובשנתו האחרונה ממש, כשהיו מבקשים ממנו שיאמר חסידות, הי' אומר: איננני יכול לומר מה שהנני חושב; ולומר סתם כך אני גם לא יכול[16].

העולם נופל

בימיו האחרונים אמר:

העולם נופל, יזדקקו שוב להרבי בעולם הזה. לאחר זמן הוסיף: העולם נופל בירידה גדולה ביותר, ולכן יצטרכו ל,,סדר", היינו הבעל שם טוב, המגיד, ורבנו הזקן[17].

דור דור ודורשיו

הבעל שם טוב הי' כתר דאצילות; הרב המגיד הי' או"א דאצילות; רבנו הזקן הי' ז"א דאצילות (ז.א. מה ש,,ז"א ועתיקא כולא חד", לא מה ש,,ז"א בעתיקא אחיד ותליא"[18]); אדמו"ר האמצעי הי' מלכות דאצילות כמו שהיא באצילות; ואדמו"ר הצמח צדק הוא מלכות דאצילות כמו שהיא בעולמות בי"ע[19].

לה' הישועה

פעם במסיבת י"ט כסלו אמר:

---

14. לש"א ע' 187.
15. שם ע' 170.
16. שם ע' 184.
17. שם ע' 170.
18. זהר ח"ג קמא, א. רצב, א.
19. לש"א ע' 19. ושם, שכשהגיעו הדברים אל בני הצמח צדק, אמרו: כך אמר על אבא?

למי היתה הישועה של י״ט כסלו? להרבי? אחת היא לו איפה שהי׳ נמצא. לא חסר לו דבר גם בישבו במאסר. שמא תאמרו שהיו חסרים לו בגדי שבת להחליף? אף זה לא חסר לו, כי היתה לו מטפחת אף, ובכל ערב שבת הי׳ קורע פס קטן ממנה לקשור את הגרביים בדבר חדש, והי׳ יוצא בזה ידי בגדי שבת מיוחדים[20].

אלא — למי היתה הישועה? ,,לה׳ הישועה״[21]! שכן נתפשט על ידי זה גילוי אלקות למטה. ומכיון שכן, הבה נרקד... ובהתלהבות עצומה הלכו כולם בריקוד[22].

לשון חסידך

ידוע ששביעי של פסח הוא גילוי משה רבנו עליו השלום ואחרון של פסח הוא גילוי מלך המשיח.

על זה הי׳ אומר (כדרכם של חסידים למצוא בכל ענין כפי שהדבר מופיע בחסידים): חסידו של משה רבנו ע״ה וחסידו של מלך המשיח[23].

מגרפה של זהב

יהודי אחד בא אליו וביקש ללמדו תורת החסידות, באמרו ששמע שחסידות היא סגולה למחשבות זרות. נשא משלו: ידוע שבאוצר המלך ישנם כל הכלים הנמצאים בעולם, אפילו מגרפה לזבל, אבל שם הרי מגרפת הזבל עשוי׳ מזהב. ברור מאליו שבאם יבוא מישהו ויקח המגרפה מאוצר המלך ויגרוף בה את הזבל, הרי יצחקו וילעגו לו.

הנמשל הוא: חסידות היא אמנם סגולה נפלאה למחשבות זרות, כשם שכלי הזהב של המלך עשוי עבור הזבל, אבל האם קיימת חסידות עבור סגולה זו? הרי היא נעלית הרבה מזה[24]!

---

20. להעיר מלקו״ש ח״ה ע׳ 440.
21. תהלים ג, ט.
22. ספה״ת אדמו״ר הזקן ע׳ רמז.
23. ספה״ש תש״ד ע׳ 105.
24. שמו״ס ח״א ע׳ רכה. ושם, שהחסיד רש״ג אמר ע״ז: המשל האמור הוא על ענין **העבודה** שבחסידות, אשר עצם העבודה, עם היותה עשוי׳ זהב, בכל זאת הרי היא כלי, בדוגמת הכלי הפשוט; ואילו עניני **ההשכלה** שבחסידות הוא בדוגמת אדם שיאסוף את הזבל **בכוסות** זהב.

חסידות בחמשים כסף

פלוני בא לפניו ובקש לומר לפניו חסידות, כי הענין נוגע לו ממש עד הנפש.

אמר לו רבי אייזיק: אמירת חסידות שווה אצלי חמשים רובל. אילו באתי לבקש ממך חמשים רובל, כלום היית נותן לי? שתק פלוני ולא בקש עוד, והדיבור נסב לענינים אחרים.

לבסוף אמר לו רבי אייזיק: בא וראה כמה שקרן אתה. אילו ענין החסידות נוגע לך באמת, כלום היית מרפה ממני?[25].

אמרתך חיתני

במסיבה אחת אמר ר״א חסידות כדרכו. משסיים הלכו החסידים בעלי ההשכלה לחזור על התורה ששמעו, ואילו הבעלי בתים המשיכו בסעודה כאילו לא ארע דבר.

פנה בעל הבית אל רבי אייזיק ושאל: הלא כולנו שמענו חסידות מפי כבודו, וכולנו הבננו, וגם בבואנו לביתינו נחזור על הדברים, ומדוע לאלה אין להם מנוחה ומיד נתקבצו יחד וחוזרים ושונים את התורה?

כעבור רבע שעה והנה פעמון הדואר מצלצל, כי מרכבות הדואר הגיעו. בעל הדואר נחפז לצאת ולראות אם יש צורך בסוסים נוספים כו׳ ודאג לכל הסדרים, ויתר האנשים המשיכו בסעודתם.

פנה אל בעל הבית ואמר: ראה, הלא כולנו שמענו קול הפעמון, ומדוע כולנו נשארנו שקטים, ואילו בעל הדואר יצא לקול הפעמון? התשובה היא, מפני שזה עסק שלו, זה פרנסתו, ולכן זה נוגע לו. וכאן גם התשובה לשאלתך: הבטלנים האלו, זהו ה,,עסק״ שלהם והחיים שלהם, הם חיים מזה, ולכן נוגע להם וחוזרים על החסידות, ואילו אנחנו...[26]

מהו יהודי

אין אנחנו יודעים איך צריכים לאהוב יהודי. מהו יהודי? נשמה ואמונה ותורה ומצות, ואיך לא אוהבים את זה?[27]

---

25. ,באר החסידות׳ (צדיקים ראשונים ואחרונים) ע׳ 170.
26. שמו״ס ח״ב ע׳ 155.
27. לש״א ע׳ 186.

ס פ ר

חנה אריאל

דרושים עמוקים ע"ד הב"ד על סדר פרשיות התורה.
מעט מהרבה אשר דרוש דרש האר"י החי לפני יחידי
סגולתו בשבתות ומועדים. בנוים ע"פ עומק יסוד הקבלה
וההסידות מרבותינו הקדושים נ"ע זיע"א. והוא ברוחב
בינתו ועומק דעתו צלל במים אדירים והעלה מרגניתא.

הקרם וגם הכינם בכי"ק:

ה"ה הרב הגאון אלקי צדיק חסיד ועניו שלשלת היוחסין נשיא הלוים
בקש"ת מו"ה **יצחק אייזיק הלוי עפשטיין** האבד"ק האמי'
נבג"מ ויע"א:

אשר כבר יצא מוניטין שלו בעולם בספריו: מאמר השפלות והשמחה.
ומאמר יציאת מצרים שכבר נדפסו:

בראשית
שמות
ויקרא
במדבר
דברים

ברדיטשוב, בדפוס „שעפטיל"

שנת זה ספרי חנה האריאל לפ"ק

ספר

חנה אריאל

מאמר מצה וכוסות

בנוי עפ"י עומק יסוד הקבלה והחסידות מרבותינו הקדושים נ"ע זיע"א. והאר"י הקי ברוחב בינתו ועומק דעתו צלל במים אדירים והעלה מרגניתא. חקרם וגם הכינם בכי"ק.

ה"ה הרב הגאון אלקי צדיק חסיד ועניו שלשלת היוחסין נשיא הלויים

כקש"ת מו"ה **יצחק אייזיק הלוי עפשטיין** האבד"ק האמי'

נבג"מ זיע"א.

אשר כבר יצא מוניטין שלו בעולם בספריו הקדושים. מאמר השפלות והשמחה. ומאמר יצי"צ שנדפסו מכבר. ועוד ספרי חנה אריאל על התורה וכמה מאמרות שנדפסו אשתקד.

הובא לדפוס בעזרת הנדיבים הנקובים בשמותם מעל"ד ובספרים הקודמים.

ובהשתדלות הרה"ח ר' יעקב יואל שי' מארקין מו"צ דק"ק קאראפ.

והרה"ח ר' **חיים אליעזר הכהן שי' ביחאווסקי** מחאלמי.

ובדפוס נסדר והוגה ע"י הרבני מוהר"ר חיים מאיר נ"י בהוו"ח ר' אברהם שמואל נ"י הוילמאן מליעפלי:

ברדיטשוב, בדפוס „שעפטיל".

שנת **זו ספרי חנה האריאל** רפ"ק

מחיר הספר 75 קט' לבד המשלוח.

נקודות־מבט שונות

שלשה סוגים באוחזי כסף. להתינוק הרי זה צעצוע; להמבוגר הרי זה שכר לחם או בשר; ולהסוחר הוא דבר שאפשר להכפילו על ידי משא ומתן[28].

אמונה ובטחון

אין ביכלתנו להיות בעלי בטחון. כי בטחון פירושו שבאם יש לי ידיד נאמן ואני עושה ככל אשר מצוני, בטוחני שימלא בקשתי. אבל בשעה שאני עושה ההיפך ממה שמצוני, איך יהי׳ לי בטחון?

אלא שיש לי אמונה שה׳ הוא טוב וחפץ חסד, ובודאי ימלא בקשתי[29].

מי בראש

פעם התייחס אל אנשים המתיימרים לומר שהם ממנהיגי העולם. ואמר: הקצב מוליך את השור לבית המטבחיים ומשום שאי אפשר לקשור אותו אל עגלת הסוס משום כלאים, הרי הוא מוליך את השור בעצמו על ידי חבל ארוך. והנה לפעמים קורה שהשור קופץ בראש ונראה שהשור הוא המנהיג; אך כשמגיעים לבית המטבחיים מתגלית האמת[30].

לפום גמלא שיחנא

רבי אייזיק שמע פעם איך שאשה אחת מספרת לחברתה אודות אסון שקרה לאשה פלונית ל״ע, והוסיפה שהיא (המספרת) לא היתה יכולה לסבול צרה ואסון כזאת.

בעת אחת ההתוועדויות חזר על הדברים ששמע, ואמר: איך זה אומרת המספרת שהיא לא היתה יכולה לסבול הצרה, והרי פלונית קבלה הצרה וחי׳. אלא שבאמת צדקה בדברי׳, כי הצרות ניתנות לכל אדם לפי מדתו וכושר הקיבול שלו[31].

---

28. רמח אותיות אות עב.
29. לש״א ע׳ 169.
30. הלקח והלבוב ע׳ רג.
31. שם. ומציין שם לאגה״ת רפי״ב.

תלוי מי המונה

פעם הגיע אברך חסידי להומיל כדי להשתתף בהתוועדות עם רבי אייזיק, וכבדו את האורח להיות שליח ציבור. האברך האריך בתפלתו ביותר, כך שלאחר שגמר רבי אייזיק את תפלת שמונה עשרה, הוצרך להמתין עד שסיים האברך את תפלתו.

אחרי התפלה שאל רבי אייזיק את האברך: מדוע הארכת כל כך בתפלת שמונה עשרה?

השיב האברך: הלא צריך להיות כמונה מעות!

אמר לו רבי אייזיק: אבל תלוי מי המונה — יהודי, או גוי פשוט[32].

יוקח נא מעט מים

בשעת סעודת שמחת הנישואין של בת אדמו"ר האמצעי עם הרה"ק מטשרקס, בנו של הרה"ק ר"מ מטשרנוביל, פתח אדמו"ר האמצעי ואמר מאמר חסידות ארוך.

כשסיים המאמר, הפטיר המחותן, הרה"ק מטשרנוביל: יוקח נא מעט מים, מעט מים...

גדולי רבני החסידים שנכחו באותו מעמד התחילו להביא ראיות על הצורך להרבות באמירת תורה. רבי אייזיק השיב על כך מיני' וביי': הרי אברהם הי' סבור שאורחיו ערביים הם, ולהם נותנים מעט מים; אבל לנשמות ישראל חייבים לתת הרבה מים[33]!

---

32. ר"ד ח"א ע' רלא.
33. מגדל עז' ע' קעב.

פרק שנים עשר

רבי אייזיק מספר

ראינו אלקות — קיים זה מה שכתוב בזה — ד' אמות של רבי — ביכורים חסידיים — קשר של תפילין הראה לו — הפלאת ספר התניא — ,,קיבה בריאה" — הסתכל בשלשה דברים — מצות אהבת ה' — נשמות גבוהות וחורבן הבית — קם אדעתי' דרבי' — סדר עבודה — ה,,לבת אש" של מתן תורה — יסורים בדלין הימנו — חזיון לילה — עולם ברור — מי שת בטוחות חכמה — עצבות ומרירות — אהוב יהודי, והקב"ה יאהוב אותך — ,,ערלים" וצדיקים — סדר חגיגת י"ט כסלו

רבי אייזיק מספר

בפרק זה נאספו סיפורים ופתגמים שונים ששמע רבי אייזיק מרבותיו הקדושים ומסר אותם לתלמידיו ושומעי לקחו.

ראינו אלקות

סח רבנו הזקן: חסידים סוברים שהקב"ה הוא ,,עתיק" ו,,אריך", אבל האמת הוא שהקב"ה הוא ה,,אושניאק".

הוסיף ר"א: בעת מעשה ראינו אלקות, לא ה,,אושניאק"[1].

קיים זה מה שכתוב בזה

רבנו הזקן יצא פעם אל חסידים ונתן משקה. על שאלתו של אחיו (המהרי"ל) לשמחה מה זו עושה, ענה — היום קיימתי מה שכתבתי בספר התניא שלי[2] ,,והוי שפל רוח בפני כל האדם כו' אפילו בפני קל שבקלים", והוספתי ,,ממש".

והמשיך: היום נכנס אלי אדם שעבר על כל התורה כולה, וחשבתי לעצמי — נו? ואז השענתי את ראשי על ידי לשלש דקות, ומצאתי שהנני גרוע ממנו בשבעה דברים.

בספרו סיפור זה הי' ר"א דופק על השלחן ואומר: רק הרבי הי' יכול לעשות דבר כזה[3].

---

1. לש"א ע' 21.
2. ריש פ"ל (,,עוד זאת ישים אל לבו לקיים מארז"ל והוי שפל רוח בפני כל האדם. והוי באמת לאמיתו בפני כל האדם ממש אפי' בפני קל שבקלים").
3. לש"א ע' 26.

ד' אמות של רבי

שח רבי זאב ווילענקער[4]: פעם הי' נמצא בחדר השני של רבנו הזקן בעת שלמד רבנו הזקן, ואז ,,הונח'' אצלו הענין ד,,אין עוד'', ורישומו נשאר לו כל ימי חייו[5].

ביכורים חסידיים

רבנו הזקן ראה פעם חסידים הבאים לקבל פני רבם ולפניהם הולך שור רתום וחבילותיהם מונחות על העגלה. נענה רבנו הזקן ואמר: כך הביאו ישראל ביכורים לבית המקדש[6].

קשר של תפלין הראה לו

רבנו הזקן אמר פעם לאדמו"ר האמצעי: הנני שוכב לנוח קימעא, עמוד ליד הדלת ותעיר אותי לתפלת מנחה. עמד אדמו"ר האמצעי ליד הדלת כמצווה עליו, והנה הוא רואה איך שמטתו הקדושה של רבנו זזה אנה ואנה. לפתע יצא רבנו ואמר: רוץ נא מהר וקרא לראובן הסופר[7] שיבא עם רצועה. כשבא ראובן הסופר ובידו רצועה, הראה לו רבנו הזקן איך לעשות הקשר של ראש[8].

הפלאת ספר התניא

פעם הלך רבנו הזקן לבית בתו הרבנית פריידה לומר חסידות. חסידים, בחפצם לשמוע המאמר, טפסו על העצים שעמדו מסביב לביתה. גם אני — מספר רבי אייזיק — זכיתי להיות בביתה.

נענה רבנו הזקן ואמר לאדמו"ר האמצעי: עתונים הם רוצים, עתונים? וסיים: מדוע אין לומדים תניא? אני אומר לך — מהתניא אפשר להיות חסיד גדול כמו אברהם אבינו[9].

---

4. אחיו של ר' משה ווילענקער. הי' עשיר וחכם גדול מאוד ואדם גדול בתורה ויראה.
5. רמ"ח אותיות אות קסח. ושם, שהחסיד רש"ג ביאר ע"ז: מצד גילוי השכינה ממש בביהמ"ק שבאו להשתחוות קבלו והונח אצלם שהוא לבדו הוא ואין זולתו. וסיים: אך צריך כלי לקבל את זה.
6. לש"א ע' 34.
7. ראה אודותו בית רבי ע' 154. שמו"ס ח"ג ע' י"ח. לקו"ס ע' נ"ח.
8. לש"א ע' 33. ושם, שהחסיד רמ"י אמר ע"ז: זה הי' ,,קשר של תפלין הראה לו'' (ראה ברכות ז, א).
9. לש"א ע' 22.

„קיבה בריאה"

ה„צמח צדק" אמר פעם לבניו: רבנו הזקן אמר שלהרמב"ם היתה „קיבה בריאה", הוא היי יכול לאכול אפילו נחשים ועקרבים והדבר לא היי מזיק לו. וכן אמר על עצמו, וכן אמר עלי.

הוסיף הצמח צדק: אך אתם אינכם רשאים (ודיבר אודות לימוד המורה נבוכים), ואתה (כאן הצביע על אחד מבניו ביחוד) פשיטא שלא[10].

הסתכל בשלשה דברים

שנה אחת חל י"ט כסלו ביום הששי. לפני קבלת שבת עמד מוכן בבית הכנסת של רבי אייזיק שלחן ערוך עם י"ש ולפתן. ר"א קידש על משקה חזק ביותר עם הניגון של שמחת תורה, וצוה על כל המסובים לקדש. לאחר הקידוש אמר: אתן לכם מתנה, אספר לכם מה אמר הרבי בסעודת ההודאה של י"ט כסלו הראשונה[11].

הרבי אמר: קבלתי מהסבא (הבעל שם טוב) אשר שטות, לא רק רוח שטות, אלא שטות כפשוטה, כדרך שהבריות מכנים אדם לא חכם; עצבות; והרגשת מעלת עצמו — הם אצל חסידים עבירות דאורייתא. ואילו חכמה — מה שאנשים קוראים אדם חכם; שמחה על ידי מציאת הטוב והמשמח בכל דבר; וזריזות במתינות — הרי הם אצל חסידים מצות דאורייתא[12].

מצות אהבת ה'

שמעתי פנים אל פנים מאדמו"ר נ"ע בזה הלשון:

כך קבלתי מהרב המגיד דמעזריטש, וכך קבל הוא ז"ל מהבעל שם טוב, שמצות „ואהבת" היא לתקוע מחשבתו ודעתו (בל"א: מע זאל זיך אריין טאן) בדברים המעוררים את האהבה, ומה שיבא מזה אין זה מעיקר המצוה[13].

---

10. רמ"ח אותיות אות צד (ושם מוסיף: והוא פלאי).
11. בשנת תקס"ב (ראה עד"ז בארוכה בספה"ת אדמו"ר הזקן ע' רמא).
12. ספה"ש ה'ש"ת ע' 49. וראה ספר „רבי ישראל בעל שם טוב" (קה"ת) ע' 137.
13. ספר שני המאורות ח"ב ס"ב. ר"א סיפר שבשעה שרבנו הזקן אמר לו את הדברים עמד על רגליו, כי הרי אמר מה ששמע מרבו הרב המגיד, וארז"ל „כל האומר שמועה בשם אומרה יהא רואה כאלו בעל השמועה עומד לפניו" (ירושלמי קידושין פ"א ה"ז). — לקור"ש אות קעט. וראה ספה"מ תש"א ע' 116.

נשמות גבוהות וחורבן הבית

רבנו הזקן אמר: לפני נשמות הגבוהות כמו רבי שמעון בן יוחאי לא נחרב הבית כלל[14].

קם אדעתי' דרבי'

פעם באו נשמות ישנות לאדמו"ר האמצעי בחלומו, ויבקשו ממנו לדרוש מאביו אמירת חסידות, כי היום הוא ,,קם אדעתי' דרבי'"[15].

כשמסר אדמו"ר האמצעי את הדברים לרבנו הזקן, ענה מתוך התפעלות ובניגון, כדרכו: הייתי "קם אדעתי' דרבי'" בה באותה שעה[16].

סדר עבודה

היו זמנים אצל אדמו"ר האמצעי, עוד בחייו של רבנו הזקן, שבימי הקיץ בשעה תשע וחצי כבר הי' לאחר תפלת שחרית ופת שחרית, והי' לומד שמונה שעות רצופות בעמידה (כשהוא נשען על דבר מה), ואחר כך הי' מתעסק עם חסידים[17].

ה,,לבת אש" של מתן תורה

פעם ישבו חסידים והתוועדו לפני חג השבועות, נושא דיבורם הי' מה שצריכים לבקש מאת הקב"ה בליל שבועות. לבסוף שאלו את פי אדמו"ר האמצעי לדעתו.

מה מאד הופתעו, כשבמקום לומר שיש לבקש פנימיות התורה, הבנה והשגה, ענה להם אדמו"ר האמצעי: הייתי מאחל לעצמי ה,,לבת אש" של מתן תורה[18].

יסורין בדלין הימנו

בימיו האחרונים של אדמו"ר האמצעי נכנס אליו ר"א ומצאו שוכב במיטה. האדמו"ר אמר לו שאמנם הוא סובל יסורים גדולים ל"ע, אך

---

14. ספר פלח הרמון שמות ע' ז. וראה שם הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א (ע' תלד).
15. ראה ע"ז ה, ב: עד ארבעין שנין לא קאים אינש אדעתי' דרבי'.
16. לש"א ע' 41. ושם, שהחסיד רמ"י הי' מביא סמוכין לזה מתניא (אגה"ק סכ"ז): ,,אשר שמעה אזני ותבן להי" — מיד ש,,שמעה אזניי" הי' ,,ותבן להי". וראה ספה"מ באתי לגני ע' רנג. לקו"ש ח"ד ע' 1262.
17. לש"א שם.
18. ספה"ש תש"ה ע' 108.

כשהוא יושב וכותב חסידות על הפסוק[19] ,,שערך כעדר העזים״ הוא שוכח על כל יסוריו. ומיד ירד מהמיטה והתיישב ליד השלחן והתחיל לכתוב חסידות[20].

חזיון לילה

אדמו״ר האמצעי אמר פעם לרבי אייזיק: אייזיק, בא ואספר לך חלומה של פריידה שלי, חלום קצר אך עמוק.

בחלומה והנה אבא עומד לפני׳, והיא הביטה בו. אמר לה: בתי, מה את מסתכלת עלי כך? אמרה: לבוש קדוש ביותר. ענה אבא: הה, אצל רשב״י ישנו לבוש בהיר יותר.

וחזר אדמו״ר האמצעי עוד פעם: חלום קצר, אך עמוק[21].

עולם ברור

כשנגזרה גזירת ה,,קאנטאניסטים״[22], הי׳ אחד שבכה והתענה הרבה עד שנגלו לו רבותיו. שאל אצלם: היתכן, יש גזירה מרה כזו ואתם מחרישים? ענו לו: אמנם תבענו, ואז הראו לנו התענוג שיש למעלה מ,,בירורים״ אלו, והתביישנו לומר שלמטה זה נחשב לגזירה[23].

מי שת בטוחות חכמה

החסיד רבי משה ווילענקער[24] סיפר:

פעם יצא אדמו״ר הזקן מחדרו לחדר החיצון, שם ישבו חסידים, ופני קדשו היו בהתלהבות, ואמר:

,,מי שת בטוחות חכמה, או מי נתן לשכוי בינה״[25]. מי נתן שחכמה יהי׳ ראיית המהות, ומי נתן ששכל אנושי ישיג אלקות.

---

19. שה״ש ד, א.
20. לש״א שם.
21. לש״א ע׳ 23. ושם, שהחסיד רמ״י אמר ע״ז: ראה, שעד רשב״י לא נקט.
22. ראה לעיל ע׳ 104 הערה 7.
23. לש״א ע׳ 171.
24. ראה אודותו ,התמים׳ חוברת ששית ע׳ ח [524].
25. איוב לח, לו.

כשרבי משה חזר על פתגמו הקדוש של הרבי, סיפר רבי אייזיק, פעל הדבר בי דביקות פנימי והתגלות המוחין[26].

עצבות ומרירות

שמעתי מחסידים הראשונים של רבנו הזקן:

בתחלת נשיאותו ביטל רבנו את ענין העצבות, ומתוך אי־הבנה כללו חסידים מרירות יחד עם עצבות והיו תמיד בעבודת השמחה. עד שכתב רבנו בתניא[27] ובכל עצב יהי' מותר, ואז הבינו חסידים שמרירות אכן חייב להיות[28].

אהוב יהודי, והקב"ה יאהוב אותך

כשבאתי לליאזנע מצאתי עוד מזקני החסידים שהיו אצל הרב המגיד ממעזריטש והרה"ק רמ"מ מהורודוק. והוה מרגלא בפומייהו: אהוב יהודי, והקב"ה יאהוב אותך; תעשה טובה ליהודי, והקב"ה יעשה לך טובה; תקרב יהודי, והקב"ה יקרבך.

בחסידות זו חיו החסידים עשיריות שנים, עד שבא הרבי והטיל בהם נשמה, ואמר להם: כל זה הוא רק בגוף, שצריכים גוף בריא ונקי; אבל החסידות היא השכלה והשגה. והעמידם בקרן אורה[29].

„ערלים" וצדיקים

בעיר שקלוב גר מלמד חסידי בשם רבי אליעזר משה. פעם שוחח המלמד עם אחד מלמדני העיר, רבי סעדי', והלה אמר לו אודות יהודי אחד שהוא צדיק.

נענה רבי אליעזר משה ואמר: הערלים שלנו גדולים יותר מהצדיקים שלכם!

רבי סעדי' נחרד לשמוע דברים אלו, ובעיר נהי' רעש גדול מדבריו של המלמד. תוך זמן קצר נלקחו ממנו כל התלמידים שלמד אתם, וכך נשאר עני ואביון.

---

26. ספה"ש הי"ת ע' 154.
27. פרק כו, לא. ע"ש.
28. ספה"ש תש"א ע' 55.
29. היום יום ע' קח. וראה אג"ק אדמו"ר מוהריי"ץ ח"ד ע' טו.

אחד מחסידי שקלוב הי׳ הגאון החסיד רבי בנימין קלעצקער[30]. רבי בנימין, שהי׳ אברך חריף ורחב־לב, נכנס לבית הכנסת של גדולי המנגדים, נתן דפיקה בבימה, ואמר:

אני אסביר לכם את פשר דבריו של המלמד. לא שמעתי זאת ממנו, אבל כך נראים לי הדברים. הרי ידוע ששלש שנים הראשונות של פירות האילן הם ערלה. האדם הוא עץ השדה, ולכן אותם האברכים ששהו אצל הרבי רק שנתיים נקראים ,,ערלים״; ולזה התכוון המלמד באמרו שהערלים שלנו גדולים יותר מהצדיקים שלכם[31].

סדר אמירת המאמר בי״ט כסלו

בי״ט כסלו נוהג הי׳ רבנו הזקן להגיד מאמר חסידות, כדרכו בשבת וחג. בדרך כלל הי׳ מחלק את המאמר לשנים: החלק הראשון הי׳ אומר בליל י״ט כסלו, והחלק השני — בליל כ׳ כסלו. לפעמים הי׳ אומר בלילה השני ביאור על המאמר שאמר בלילה הקודם[32].

---

30. ראה אודותו אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״ץ ח״ו ע׳ שלג.
31. ספה״ש תשי״ד ע׳ 97.
32. ספה״ש תשי״ג ע׳ 23.

פרק שלשה עשר

מהנהגותיו

מהנהגותיו

הי׳ מדליק נרות שבת קדש בחדרו[1].

★

לא לבש בגדי צמר מחשש שעטנז. וכן אסר על הרבנית שלו מרת עלקא ללבוש בגדי צמר[2].

★

הי׳ נזהר אף מלנסוע בעגלת הדואר מפני חשש שעטנז[3].

★

הי׳ מרבה בסכך יותר מהשיעור של כוכבים נראין מתוכו[4].

★

במוצאי יום הכיפורים הי׳ יושב ללמוד, באמרו: כשלא למדו במשך מעת לעת שלם, צריכים לישב וללמוד[5].

★

אף על פי שהי׳ מאריך בתפלתו, הנה ביום השוק, כשכל הקהל

---

1. לש״א ע׳ 173.
2. שם.
3. שמו״ס ח״ב ע׳ 168.
4. שם ע׳ 20. ושם, שפעם שאלוהו ע״ז, וענה: רבנו הזקן הי׳ מורה להרבות בסכך; ואחרת אינני יכול. וראה ספר המנהגים ע׳ 65.
5. שם ע׳ 205.

מיהרו לסיים תפלתם, הי׳ גם הוא מתפלל מוקדם יותר. והי׳ אומר: אינני רוצה להיות שונה בהרבה מהציבור[6].

★

עד גיל שבעים שנה הי׳ נוסע שנה שנה להשתטח על קברי רבותיו בהאדיץ (לאהל כ״ק אדמו״ר הזקן) ולניעזין (מקום מנוחתו של אדמו״ר האמצעי). כשהגיע לגיל שבעים אמר: נפרדתי מהם ואמרתי להם שלא אבא עוד[7].

★

בהגיעו לגיל שבעים החל ללבוש בגדי לבן בשבת וחג[8].

★

הי׳ נוהג לאחר לימוד כמה דפי גמרא לחזור עליהם. ומרגלא בפומי׳: מי שלומד כל היום — מהו ה,,אתכפיא״ שלו? לחזור על לימודו[9].

★

הי׳ נוהג לומר תחנון גם בי״ט כסלו, ורק בשנתו האחרונה לא אמר תחנון[10].

★

פעם בא אליו נכדו הרב צבי דוב ואמר לו שמחר יש לו יארצייט ועליו לעבור לפני התיבה, אבל הלחי שלו נפוח. אמר לו רבי אייזיק: אם תבטיח לתת משקה מחר, זה יעבור. חייך הנכד. נענה רבי אייזיק: אצל חסידים הראשונים הי׳ ענין זה (נתינת משקה ליארצייט) להבת אש![11]

★

---

6. שם ע׳ 184.
7. שם ע׳ ~~29~~ 32
8. שם ע׳ 172. (בבית רבי ח״א פכ״ו: כשמלאו לו שבעים שנה התחיל להתנהג כאחד הגדולים אשר בארץ והי׳ לובש בש״ק ויו״ט בגדי לבן כו׳). ושם, שהמספר הוסיף: אינני זוכר אם לבש ארבע או שבע בגדים. — ראה בזה דרכי חו״ש סי׳ שס״ה ע׳ קו.
9. לש״א ע׳ 179.
10. מסיפורי רע״ז סלונים — ,מגדל עז׳ ע׳ רלד. ושם: כששאלוהו לטעם הדבר, הסביר כי אם חסידים אינם אומרים, א״כ אין צריך לומר.
11. לש״א ע׳ 170.

הי' מתפלל תמיד בבית הכנסת, ולא בביתו (אף על פי שהי' מאריך בתפלתו)[12].

★

החסיד המפורסם ר' אברהם דובער מבאברויסק[13] סיפר על סדר חגיגת ל"ג בעומר בעיל הומיל:

,,במועד הל"ג בעומר היו עושים סעודה גדולה באחד מבתי כנסיות הגדולים, ורבי אייזיק הי' אומר דברי חסידות, ובהיות כי אי אפשר הי' להספיק מקום לכל החסידים והבעלי בתים, היו חוגגים שלשה וארבעה ימים, ולפעמים גם חמשה ימים.

מנהג עתיק הי' בהומיל אשר השבת שאחר הל"ג בעומר היו עושים אותו ליום טוב, והיו קוראים אותו שבת של שמחה (,,דער פריילעכער שבת"), כמו שבת בראשית אחר שמחת תורה, ואם הי' ל"ג בעומר חל בראשון בשבת היו חוגגים כל השבוע עד אחר השבת של שמחה.

סדר החגיגה הי', כי אחר התפלה היו כל החסידים הלומדים והגבירים הזקנים באים לבית רבי אייזיק, והיו מדברים בעניני תיקוני העיר הרוחניים, ובצרכים הגשמיים, היו עושים הערכה בשביל צרכים שונים, והיו נוסעים לבקר את בית הקברות, ומשם היו באים לאותו בית הכנסת אשר שם נערך שלחן הסעודת מצוה[14].

כל ימי החגיגה הי' רבי אייזיק אומר דברי חסידות, ובמשך הימים ההם היו אוספים כסף ההערכה בשביל צרכי העיר האמורים, בימים ההם היו מכניסים תינוקות לבית רבם, והיו בוחנים בני התלמוד תורה והישיבה.

---

12. שם ע' 183. וראה בזה לעיל ע' 44.
13. ראה פרק הבא.
14. ראה לעיל פרק ,,מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים".

כשחל מועד הל״ג בעומר ביום ה׳ או ביום ו׳, התקין רבי אייזיק אשר אז יימשך המועד עד אחר השבת השני״ה״[15].

★

הי׳ נוהג לנקות בעצמו את החנוכי׳, משום חיבת ויוקר המצוה[16].

★

רבי אייזיק הי׳ בכור, ונהג לעשות ,,סיום״ בערב פסח בכל שנה על כל הש״ס[17].

★

15. התמים חוברת שני׳ ע׳ קיט (214).
16. לקו״ס ע׳ שלט.
17. שיחת י״ט כסלו תשט״ז ס״ז.

פרק ארבעה עשר

מחונכיו ותלמידיו

שתי מעלות במקוה — ר' גרשון דוב — ר' יצחק שאול — ר' ליב יצחק — ר' מרדכי יואל — הרב ארי' ליב זיוואוו — ר' אברהם דוב בער

מחונכיו ותלמידיו

נוסף על היותו רב העיר הומיל, עסק רבי אייזיק גם בהדרכת האברכים בדרכי החסידות ולימודה, והיו הרבה אברכים שעסקו בעבודת התפלה בהדרכתו[1]. בעת ובעונה אחת העמיד גם רבנים מפורסמים ידועי שם, ששמשו ברבנות בערים שונות. אספנו את הידוע לנו על אחדים מחניכיו ותלמידיו השונים.

שתי מעלות במקוה

ר״א נתן לאברך אחד סדר של מקוה שלא היי לפי ערכו. שאל האברך פירוש על זה אצל דודו, שהיי חסיד, והוא שקירבו לר״א.

הסביר לו הדוד: אין המדובר במקוה שמחוייבים בה, אלא בענין הטהרה. כי בכל יום ויום יורדת הנשמה למטה בגוף, ולכן צריך להיות סדר מסודר בעבודה, על דרך עבודתו של הכהן גדול, דהלא מצד נשמתו הרי כל יהודי הוא בבחינת ,,כהן גדול״.

אולם — דרך זו אינה שווה לכל נפש. ישנם כאלו שאצלם צריך להיות הסדר כפי שהוא על פי תורה. סדר זה מקיף את האדם מ,,מודה אניי״ עד ,,בידך אפקידי״. ואצל אנשים כאלו ענין המקוה הוא — הדפנות.

כשסיפר הדוד את הדברים לר״א, השיבו שאכן לזה התכוין[2].

---

1. מהם ידועים לנו חסידים אלו: ר׳ שלום סענדער, ר״ד ניחומקין, ר׳ אליעזר שמעון תומארקין, ועולה על כולנה — ר׳ מרדכי יואל (שמו״ס ח״ב ע׳ 170).
2. ספה״ש תש״ד ע׳ 96. ושם: לחסיד צריך להיות הדפנות שלו, עד היכן הוא יכול להתפשט ומי הוא יכול להכניס.

ר' גרשון דוב

השד"ר הנודע ר' גרשון דובער מקרמנטשוג קיבל רבות מר' אייזיק.

פעם התוועדו כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע ואחיו רבי זלמן אהרן בהתוועדות שמחת בית השואבה, ולגמו הרבה ארק (יי"ש חזק ביותר), והי' גם רבי גרשון דוב נוכח. פתח אז רג"ד ואמר 21 משלים על ,,אין סוף". כ"ק אדמו"ר הרש"ב אמר אחר כך, שעל 16 משלים ידע את מקורם, ועל 5 חשב שקבלם מרבי אייזיק; אבל אחר כך עלה בדעתו שזה הי' לו מתבונה (ר"ל מבין דבר מתוך דבר)[3].

ר' יצחק שאול

החסיד ר' יצחק שאול התפרנס מהבאת מים. הי' חסיד מסור, התפלל כל התפלות בבית הכנסת של ר"א והשתתף בשיעורים שנלמדו שם. בשבת הי' אומר השיעור תהלים, לומר משניות ומתפלל באריכות. הוא נמנה בין אלו שהבינו מאמרי החסידות העמוקים שאמר ר"א.

פעם אמר ר' יצחק שאול לר"א בשמחת תורה:

רבי, אתם מלאתם בחדש זה ,,קאטקעס" (כדים שממלאים בהם מים) מלאים, ואני — ,,קעלעשיקל" קטן (כוס קטן). יעזור ה' ויברך שאתם תנצלו את ה,,קאטקעס" שלכם ואני את ה,,קעלעשיקל" שלי[4].

ר' ליב יצחק

ר' ליב יצחק, שהי' מחסידי רבנו הזקן, נחשב בר דעת גדול בנגלה וחסידות, וכל ימיו ניהל עסק. נחשב גם כמקבל נמרץ מר"א. נוסף על כך שהי' בין הראשונים בשמיעת מאמרי החסידות שלו נהג לבקר אצלו לעתים תכופות על מנת לדבר עמו בעניני תורה בכלל ובחסידות בפרט.

ר"א נהג לומר שעם ר' ליב יצחק ניתן לדבר (אויסריידין), כי יש לו לא רק ,,אזן שומעת" אלא גם ,,אזן מלין תבחן"[5].

---

3. משיחת חגה"ס תרצ"ט בסעודה. וראה לקו"ד ח"א ע' 252.
4. ספה"מ תש"י ע' 90.
5. ל' הכתוב איוב יב, יא. — ספה"ש תש"ב ע' 55.

ר' מרדכי יואל

החסיד המפורסם ר' מרדכי יואל הלוי דוכמאן[6] (ב' סיון תקצ"ו — ה' מרחשון עטר"ת) התחנך, ביחד עם אחיו ר' שניאור זלמן[7], אצל ר"א, וזה התמסר לו ביחוד. על קירובם של האחים לר"א מסופר:

אביהם, ר' אברהם בארצוקער, הי' יהודי פשוט ועני גדול והתפרנס ממאפה אשתו. שני בניו, ר' מרדכי יואל ור' זלמן, חיפשו תמיד סיבה לשהות במחיצת ר"א. פעם הציע לר' אברהם שישלח את שני בניו אליו וימצאו במחיצתו, והוא ילמד אותם תורת הנגלה והחסידות, וכן הוה.

ר"א השתדל תמיד לקחת אתו את ר' מרדכי יואל גם כאשר נסע אל הצמח צדק, והוא שהה שם שנה תמימה. הצמח צדק צוה לבניו לחזור עמו חסידות, והוא הי' חוזר לפניהם על החסידות של רבי אייזיק[8].

ר' מרדכי יואל למד בצוותא עם ר' אליעזר שמעון, בנו של הרב הגאון ר' יוסף תומארקין מקרעמענטשוג[9] (הוא הי' חתנו של ר' יעקב יוסף, בנו של ר"א). כשהגיע ראי"ש להומיל הי' בקי בלקוטי תורה כולו, והתחילו ללמוד ביחד נגלה וחסידות[10].

ר' מרדכי יואל הי' גדול בתורה בנגלה (בגיל ארבע עשרה הי' בקי בש"ס) ובחסידות, והי' מאריך בתפלה משך שעות ארוכות. אופן עבודתו הי' להפליא[11].

בידינו סיפורים המעידים על היחס בין רבי אייזיק למקורבו זה.

★

בבחרותו חזר פעם ר' מרדכי יואל מביקרו בליובאוויטש. ר"א הרבה

---

6. ראה אודותו לש"א ע' 191 ואילך. ובערים ואמהות בישראל כרך ה' ע' 267.
7. הי' רב בקארמה. — מסופר שפעם אמר ר' זלמן לרבי אייזיק: כשם שאנו במחיצתכם כאן, יה"ר שנהי' ביחד עמכם גם שם (בעולם האמת). השיב ר"א: אני לא מבטיח לכם, דאס דארפט איר טאקע בעטען (זאת אכן עליכם לבקש) — (לש"א ע' 175).
8. שמו"ס ח"ב ע' 168.
9. ראה אודותו לעיל ע' 21.
10. לש"א ע' 176. ושם, שרבי אייזיק אמר: עם רמ"י וראי"ש השגתי את ה„וקנה לך חברי" (אבות פ"א מ"ו) כפי כוונת רבנו הזקן, אוכל ושותה וישן במטה אחת.
11. שם בהקדמה.

לשאול את כל פרטי וסדר הנסיעה כו׳. בין השאר שאלו: היכן היית בתשעה באב? ענה: בקארמה. ומה עשית? חזרנו חסידות. נענה ר״א: אתה גדול כל כך בעיניך — לחזור חסידות בתשעה באב?[12]

★

פעם שמע ר״א שר׳ מרדכי יואל ור׳ אליעזר שמעון התחילו ללמוד מסכת חדשה. קרא להם והוכיח אותם על זה שלא ערכו חגיגת ,,סיום״. ואמר: סימן הוא שהתורה אינה יקרה[13].

★

פעם התוועד עם רמ״י, ר׳ אליעזר שמעון ועוד יהודי אחד. בתוך הדברים אמר: הרי אנחנו ארבע, כנגד ד׳ אותיות שם הוי׳ — הבה נעשה הסכם חזק להתנהג נאר אזוי און ניט אנדערש (רק כך ולא אחרת)[14].

★

פעם יצא ר״א אל רמ״י ור׳ אליעזר שמעון ושאלם: האם אתם מפחדים מזה שהוא מלא עינים?[15] ענו הם שאין הם חושבים בכלל אודותו, הם חושבים אודות קצת י״ש. משחזר על השאלה, השיבו: אויב שוין מורא האבן, איז פאר דעם אויבערשטן (אם כבר לפחד הרי זה מהקב״ה).

נענה להם ר״א: החייתם אותי, וסיפר: פעם יצא הרבי (אדמו״ר הזקן) אלינו ושאל אצלנו שאלה זו, ואנחנו ענינו לו תשובה זו. וכשאני רואה שתלמידי עונים אף הם ככה, אני שבע רצון[16].

★

---

12. שם ע׳ 210.
13. שם ע׳ 176.
14. שם ע׳ 179.
15. היינו מלאך המות (ע״פ מארז״ל ע״ז כ, ב).
16. לש״א ע׳ 177.

פאקסימיליא מכתב־ידו של ר׳ מרדכי יואל

רמ״י הי׳ רגיל אחר התוועדות שלו שנגמרה בשעה מאוחרת בלילה, ללכת אל אהלו של ר״א, למרות הקור הגדול, השלגים וריחוק בית העלמין מן העיר.

כששאלוהו אם אינו מפחד מלעבור את כל בית העלמין (כי האהל הי׳ מעבר השני של הבית עלמין)? השיב: תודה לא-ל שמעולם לא עלה מורא על ראשי, לא בעברי בבית העלמין ולא בהיותי בהאהל. ואדרבה: הרגשתי עצמי בתוך האהל כאילו אני יושב בביתו בחיים חיותו[17].

★

בשעת פטירתו של רבי מרדכי יואל, כשהי׳ כבר בלי הכרה ודיבר כאילו מתוך חלום, אמר: שמעון לייזער! בא אתי ונשמע תורה מרבי אייזיל, עד מתי תתעכב כאן, בא מהר[17].

ר׳ אברהם דוב בער

החסיד המשכיל הנפלא והעובד המופלא ר׳ אברהם דוב בער מבאברויסק (הידוע בשם ,,ר׳ בער ירמי׳ס״) נודע לשם תהלה ותפארת בקרב החסידים, ואם כי הי׳ כבד פה במילי דעלמא, אבל בדברו דברי חסידות או איזה סיפור דיבר בשפה שוטפת. גבהו והדרת פניו הוסיפו רושם עז לדברים.

אביו (החסיד ר׳ ירמי׳), יליד הומיל, חרף היותו סוחר נחשב גם ללמדן מופלג. בהיותו אברך ראה פעם את רבנו הזקן, אולם עיקר התקשרותו היתה לאדמו״ר האמצעי ולאדמו״ר הצמח צדק, והי׳ ממקורביו של ר״א.

ר׳ ירמי׳ חינך את בנו אצל המלמדים הטובים ביותר ובהיותו בעל כשרונות וחושים נפלאים עשה חיל בלימודו. הלומדים בהומיל קרבו אותו בשתי ידים, ומכיון שנכנס לגיל הבחרות לקחו ר״א לתלמיד.

ארבע שנים למד החסיד ראי״ד אצלו בשקידה גדולה. בהיותו בן

---

17. שמו״ס ח״ב ע׳ 169.

שבע עשרה שנה הוליכו אביו לקראת חג השבועות אל הישיבה שהיתה אז בליובאוויטש[18].

הרב ארי' ליב זיוואו

הרב זיוואו (בהר"ר אליעזר ד"ץ דק"ק מאזיר) הוסמך להוראה בן י"ח שנה ע"י הצמח צדק ושימש ברבנות בבאברויסק (שם נמנה על חברי בית דינו של רבי ברוך מרדכי מבאברויסק שנחשב כאחד מרבותיו), הומיל (הוא הי' המ"צ בתקופת רבנותו של רבי אייזיק), ומשנת תרכ"ה בערך שימש ברבנות דווינסק־דינאבורג (אחרי מהרי"ל בטלן) עד פטירתו ביום ב' ער"ח סיון תרמ"ז. בנו (מחבר ספר ,,שבעים תמרים" על צוואת רבי יהודה החסיד) כותב עליו שהי' מיחידי סגולה של אדמו"ר הצמח צדק ומביא בשמו דברים שקיבל ממנו (וכן הי' שד"ר של הצמח צדק). כמו כן קיבל רבות ממהרי"נ בנו של הצמח צדק, מרבי הלל פאריטשער[19], ובפרט מרבי אייזיק, אשר גם סמך עצמו בשתי ידיו על פסקיו של הרא"ל. נודע כרב מסכים ומסמיך בגלילותיו וכמשיב דבר לשואליו בדבר הלכה (בפרט בדיני כתיבת גיטין)[20].

כמו כן ידוע לנו על עוד כמה רבנים שהיו מתלמידיו של רבי אייזיק[21].

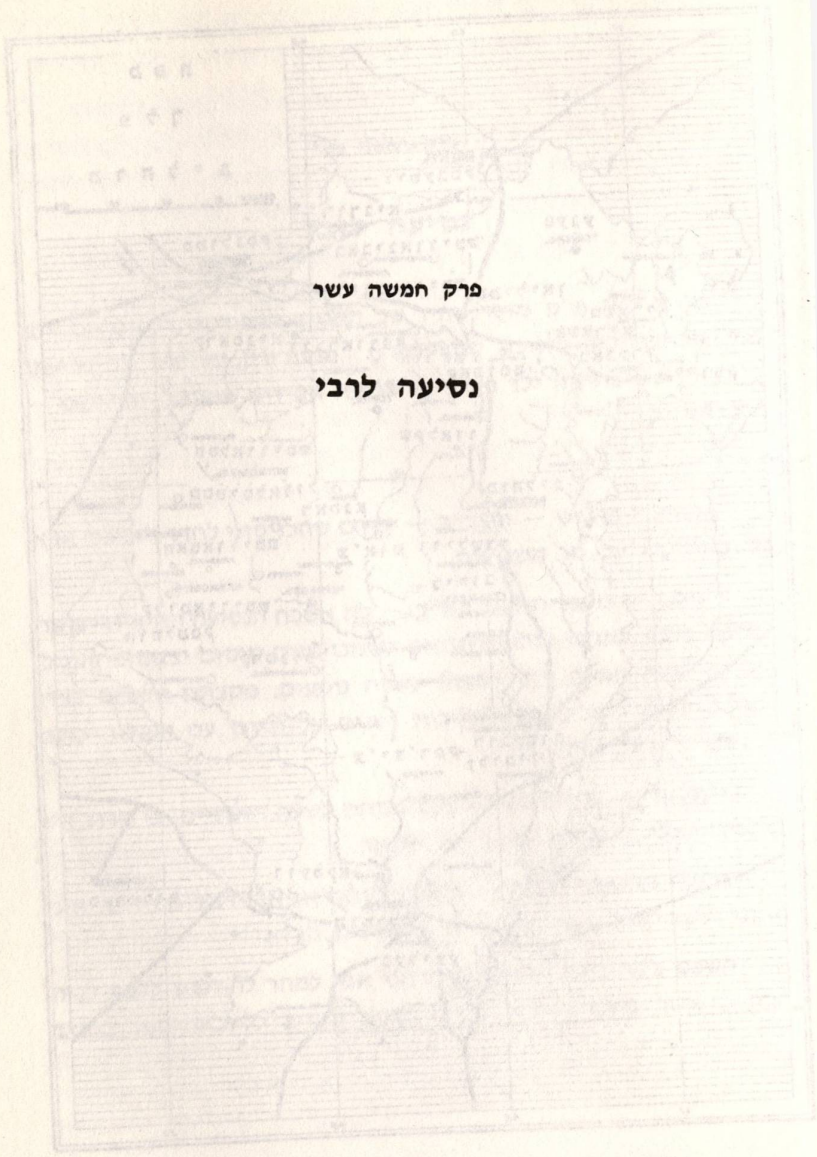
א. הרב מנחם נחום גלאטמאן, אב"ד דק"ק צרניגוב.

ב. ר' ארי' ליבוש עפשטיין, מו"צ דק"ק לאייעוו.

ג. הגאון רבי משה מאריאמאוו מצרניגוב.

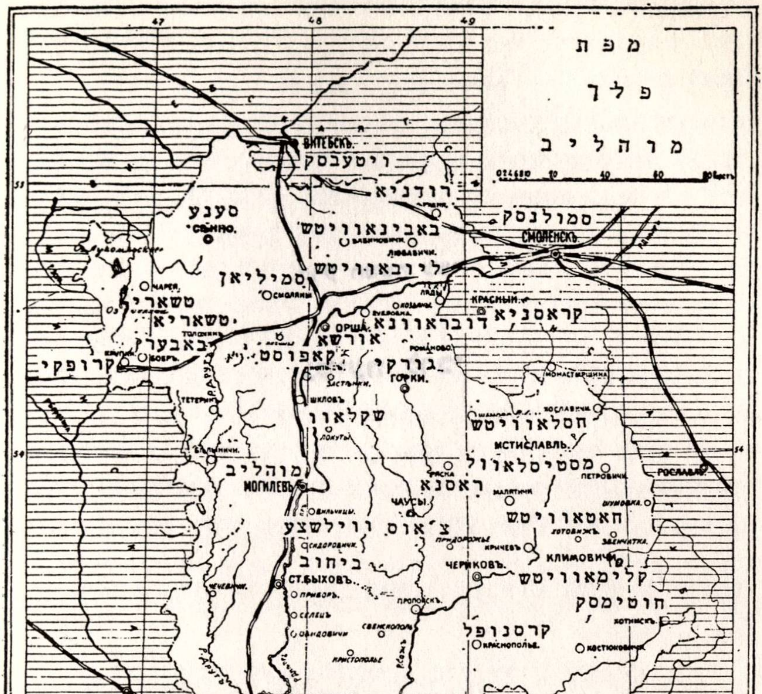
---

18. התמים חוברת שני' עמ' קיט (214). וראה פרק הבא.
19. ראה לעיל פרק ,תרי צנתרי דדהבא'.
20. מרשימותיו של הר"י מונדשיין (נדפס בקובץ ,,יגדיל תורה" נ.י. חוב' י"ז).
21. קובץ כנסת הגדולה.

פרק חמשה עשר

נסיעה לרבי

מפת
פלך
מוהליב
ויטעבסק
ВИТЕБСКЪ
רודניא
סמולנסק
СМОЛЕНСКЪ
סענע
СЕННО
באבינאוויטש
ליובאוויטש
סמיליאן
טשאריא
טשאריא
באבער
קרופקי
דובראוונא
ОРША
אורשא
קראסניא
КРАСНЫЙ
קאפוסט
גורקי
ГОРКИ
ШКЛОВЪ
שקלאוו
חסלאוויטש
МСТИСЛАВЛЬ
מסטיסלאוול
מוהליב
МОГИЛЕВЪ
ראסנא
ЧАУСЫ
צ׳אוס
ווילשצע
האטאוויטש
КЛИМОВИЧИ
קלימאוויטש
ביחוב
СТ.БЫХОВЪ
ЧЕРИКОВЪ
חוטימסק
ПРОПОЙСКЪ
קרסנופל
РОСЛАВЛЬ
РОГАЧЕВЪ
רוגטשוב
זלוביקי
צ׳יצ׳רסק
ЧЕЧЕРСКЪ
וועטקא
СТАРОДУБЪ
סטראדוב
ГОМЕЛЬ
הומיל
בעליצע
47
48
49
50
53
54
55
52

פרק חמשה עשר

נסיעה לרבי

מובא כאן פרק מזכרונותיו של החסיד המפורסם ר׳ אברהם דוב בער מבאברויסק (הנזכר לעיל בפרק ,,מחונכיו״), המספר על נסיעתו לליובאוויטש בהיותו ילד ביחד עם קבוצת חסידים מהומיל, ובראשם — רבי אייזיק[1].

★

,,בהיותי בן שש — תקצ״ב — קודם שהכניסוני לחדר הוליכני אבא לליובאוויטש על חג השבועות.

לעולם — מספר החסיד ראי״ד — לא אשכח הנסיעה ההיא ורישומה נחקקה בלבי. כארבע עגלות רתומים לשנים שנים סוסים יצאנו מהאמיל, ועל כל עגלה ועגלה נמנו חמשה עשרה נוסעים, מקצתם יושבים בצדי העגלה, שנים יושבים על השליבות ושנים על הדוכן עם העגלון, כולם שמחים עליזים וטובי לב.

העגלות שמשו רק בתור מקום מנוחה לשעה ושעתיים, כי הרוב היו הולכים רגלי בשמחה ובעונג לא יתואר.

בעגלה ראשונה ישב הרה״ג הרה״ח הר״א, אבי ועוד חסידים, ואני הייתי יושב אצל אבי מול הרה״ג הרה״ח הר״א.

השכם בקר ביום הראשון עוררתני אמי למהר להתלבש ללכת לבית הרה״ג, אשר משם הננו הולכים במסע הקדש לליובאוויטש. בחדוה

---

1. נעתק מ,התמים׳ חוברת שני׳ ע׳ קיט (214).

מיוחדת חבשה אמי את הבגד החדש אשר תפרה לי, וציוותה עלי ללובשו רק בשבת קדש, ובעת שאזכה לכנוס לכ״ק אדמו״ר.

כשבאנו לאותו הרחוב אשר שם דר הרה״ג, הנה מבלי הבט על שעה קדומה כזו, כבר רעש הרחוב מעוברים ושבים כמו ביום השוק, ומכיון שבאנו לדירת הרה״ג, הנה החצר הי׳ מלא אנשים, נשים וטף, אלה בפה מדברים בהתרגשות, ואלה בפה מרקדים וארבע עגלות עומדות הכן.

לכנוס לבית הרה״ג אי אפשר, כי הבית מלא באין מקום, ואין אמא יכולה למצוא את אבא, ובעמדנו נודענו אשר כל הלילה אמר הרה״ג הרה״ח הר״א דברי חסידות ובאור היום עמדו להתפלל בציבור, וזה לא כבר באו כל הלומדים והגבירים שבעיר ללות את מורם ורבם במסעו.

עברה שעה קלה ונשמע קול מנגנים, ולפתע פתאום התחילו אנשים לצאת מהפתח ומהחלונות, בקול שיר וריקוד, אחוריהם אל החצר ופניהם אל הבית, ולקולם חרדו כל אנשי החצר, וכעבור רגעים נראה פני הרה״ג ביצאו מן הבית, ויעמוד ויברך את קהל הנאספים בברכת הפרידה, ויעל על העגלה.

בה בשעה ראתה אמא את אבא עולה גם הוא על העגלה אחרי הרה״ג, ותתחיל לצעוק ירמי׳ ירמי׳ הא לך אברהם בערל, קח אותו, אל תשכח על אברהם בערקע. אבל קולה לא ישמע, ואני בראותי כי אבא שכחני, הרמותי קולי בבכי, וברגע זו זזה העגלה שבה נוסעים הרה״ג ואבא.

וכל העם העומדים בחצר הרימו קולם בשיר, וילכו הלוך אחרי העגלה ללותה, בתוך כך ראתה אמא את ר׳ ישראל אהרן המלמד ותספר לו, כי אבא שכחני וכי קראה לו אבל קולה לא נשמע, ויקחני ר׳ ישראל אהרן על ידיו, וישסע לו דרך בין הקהל הגדול עד שהביאני להעגלה שבה יושב אבא.

העגלה הולכת לאט לאט וקהל המלוים מתרבים. כי בכל רחוב מתוספים מאות אנשים, עוד טרם חזרו מלוי האמיל על עקבותיהם, והופיעו סגולת אנשים מדיירי עיר בעליצא, אשר יצאו לקבל פני התהלוכה העוברת דרך עירם.

בבעליצא ירד הרה״ג הרה״ח הר״א, אבא וכל הנוסעים בעגלתינו וילכו להם, אמנם אנכי ביראי פן גם פה ישכחני אבא, נשארתי יושב

בעגלה, ומחכה לעת בואם חזרה.

חמשה ימים מראשון לפרשת נשא עד החמישי בשבוע נסענו מהאמיל לליובאוויטש. עברנו כמה עיירות קטנות וגדולות, כפרים ישובים, ובכל מקום שהגענו עוברים, שמחה ויום טוב.

במסענו פגשנו בעוד עגלות נוסעים לליובאווישט: מבאברויסק, שצעדרין, סמילאן, טולטשין, מינסק, באריסוב, זשלאבין, שקלאוו, ראגאטשוב, ועוד ועוד, ונוסף עליהם קבוצות הולכי רגל.

ביום הרביעי לעת המנחה, עלינו הי' לבוא לעיר דובראוונע, חניתינו האחרונה היתה בישוב זאלישקינא, אשר שם גר החסיד ר' אלי משה המוצלח חסידאוו. כחמש עשר או שש עשרה פרסה מדובראוונע.

בבואנו לזאלישקינא מצאנו עומדים הרבה עגלות, עשרים או שלשים, וכמה מאות אנשים שוכבים על מצע הדשא בשדה רחבת ידים המשתרע, מעבר לדרך מול חצרו של החסיד ר' אלי' המוצלח.

פה ושם עשרות עשרות קבוצות אגודות וחבורות. אלו משוחחים, אלו ישנים, אלו אוכלים ושותים, אלו חוזרים דברי חסידות, אלו יוצאים במחול, ואני אוחז בבגדו של אבא שלא ישכחני.

החסיד ר' אלי' משה המוצלח, בניו וחתניו, אשתו, בנותיו וכלותיו, נכדיו ונכדותיו אחיו ואחיותיו ובני ביתם, כולם ידיהם מלאות עבודה לשרת את קהל החסידים הנוסעים והולכים לליובאווישט, ולתת אכילה ושתי' והכל בחנם.

מרגלי' בפומא דרא"מ המוצלח, ,,הכל מה שפעל רבינו בשמים עבורי, הנה תשעים ותשעה חלקים שייכים לחסידים וחלק אחד עבורי, אכלו רעים ושתו כי ברכת רבינו במתנת אלקים אתם אוכלים, אכלו ושתו והטיבו לבבכם שתהיו חסידים בעלי כח וגבורה לעבוד את ה' בתורה ומצוות ובעבודה שבלב".

בישוב זאלישקינא, פגשנו בהחסידים המפורסמים הרה"צ הרה"ח ר' הלל מפאריטש[2] והרה"ח ר' בצלאל מאזאריץ[3], השמחה הגדולה שהיתה

---

2. ראה פרק ,תרי צנתרי דדהבא'.
3. ראה אודותו בית רבי ח"ג פ"י.

בהפגשם יחדיו עם הרה״ג הרה״ח הר״א אין לתאר, ושלשתם אכלו יחדיו סעודת היום בביתו של החסיד ראי״מ המוצלח.

כשיצאנו מזאלישקינא יצאו אתנו כארבעים עגלות, ומחנות מחנות הולכי רגל. רובם תרמיליהם על כתפם ומקלם בידם, ובהם מטיבי נגן בקולות נעימים ולעומתם היושבים בקרנות, עונים בשמחה רבה.

דרכנו הולכת דרך יער גדול, בין אילנות גבוהים, וקול שיר המנגנים נשמע למרחוק, וקול כל אחד ואחד מתנועות השיר נשמע כאלו חבורות מנגנים הנמצאים מרחוק בקצה היער חוזרים וכופלים לנגן את אשר ינגנו פה.

מרחוק רואה הנני את קצה היער, כי שם השמש זורח, לא כן ביער, ענפי האילנות מכסים על אור היום ונדמה כאלו כבר שקעה השמש, ועוד מעט והנה אנו יוצאים מסבכי היער על פני שדה רחבה, והשמש זורחת בכל תוקף אורה, ולעינינו הר גבוה.

כל יושבי העגלה לבד הרה״ג הרה״ח הר״א, הישיש הצדיק והחסיד ר׳ יחיאל ב״ר מאיר בעל בכי והגאון הזקן ר׳ זלמן דוב בעל החלב — דער מילכיקער — ירדו ללכת רגלי, עד עלותינו לראש ההר.

כשעלינו בראש ההר, אך עוד כשתי פרסאות ויותר עד העיר, ובמורד ההר ראינו קהל גדול עומדים משני עברי הדרך, וכעבור שעה קלה נודע כי חסידי דובראוונע, ובראשם הרה״צ הרה״ג הרה״ח ר׳ נחמי׳[4] יצאו לקבל פני האורחים הנוסעים וההולכים לליובאוויטש.

כשירדנו מההר ובאנו מקום עמידת קהל חסידי דובראוונע, ירד הרה״ג הרה״ח הר״א מהעגלה להתראות עם הרה״צ הרה״ג הרה״ח ר׳ נחמי׳, גם אבא הלך עמו, ואותי מסר על יד ר׳ אברהם מאיר העגלון לשמרני, ואותי ציוה לשמוע ככל אשר יצוני.

טורח הדרך פעל עלי כי ישנתי, עד אשר לא ידעתי מבואינו לדובראוונע. וכשנתעוררתי כבר הי׳ ר׳ אברהם מאיר אחר סעודת שחרית,

---

4. ראה לעיל ע׳ 90 הערה 7.

ויאמר לי כי בעוד שעה או שתים נסע לדרכנו, ואשר לעת ערב נבוא לליובאוויטש, וביום ה' ערב באנו לליובאוויטש.

בערב ש"ק כשעה קודם שקיעת החמה הנה כבר הי' ביהכ"נ הגדול מלא אנשים מפה לפה, ועל הבימה אשר באמצע בית הכנסת עמדו בני רבינו ואחדים מזקני החסידים, ובתוכם הרה"ג הרה"ח הר"א.

נשמע הכרוז, כי אדמו"ר בא, הושלך הס, וכל העינים מביטות אל מקום משם בוא יבוא כ"ק אדמו"ר, וכרגע הנה ממקום עמידתי על אחד התנורים אחוז בידי ר' אברהם מאיר, ראיתי והנה איש לבוש בגדי לבן, וכובע שער בראשו, הולך וקרב אל הבימה וישב לו על הכסא המוכנת לו, וקול אדיר נשמע, וידבר כו' נשא את ראש בני גרשון גם הם כו' (הנדפס אחרי כן בלקו"ת מאמר בי').

זוכר הנני איך נכנסתי אז עם אבא לכ"ק אדמו"ר, שעות רבות עמד אבא בחדר הראשון לחכות עד אשר יוכל לכנוס לכ"ק אדמו"ר, ואותי הושיב על החלון, ומכיון שבאה השעה המאושרה לכנוס לכ"ק אדמו"ר ביקש אבא את העומדים כי יקרבוני אליו. והעבירוני מיד ליד ממעל לראשי החסידים העומדים בחדר, אבא נכנס לחדר כ"ק אדמו"ר ואני אחריו אחוז בכנף בגדו.

החדר שבו ישב כ"ק אדמו"ר הי' חדר גדול, אצל הכתלים עמדו מגדלים מלאים ספרים, כ"ק אדמו"ר ישב אצל שולחן גדול ועליו היו איזה ספרים, פתקאות וקופות קופות של מטבעות, ושני נרות דולקים על השולחן.

בהכנס אבא בחדר כ"ק אדמו"ר הי' כ"ק אדמו"ר מביט בספר שהי' מונח פתוח לפניו, ובקרב אבא למקום שבת כ"ק אדמו"ר הגביה כ"ק אדמו"ר עיניו מהספר ויבט בפני אבא ובפני, אבא רעד בכל גופו, גם אני נבהלתי והתחלתי לבכות בלחישה, וכ"ק אדמו"ר הושיט יד קדשו לקחת הפתקא אשר ביד אבא, כי מרוב חרדתו נשאר אבא לעמוד במקומו מבלי דעת מה לעשות.

אבא עמד דומם, ראשו כפוף למטה, ומעיניו נשרו נטפי דמע על הרצפה, ברגעים הראשונים עוד התאפק מבלי הרים קולו, אבל כעבור זמן מה התפרץ בקול בוכים וילולי יליל, וכשראיתי שאבא בוכה, נתכווץ לבבי ואבכה חרישית, ואביט בפני קדשו של כ"ק אדמו"ר.

משך זמן מה קרא כ״ק אדמו״ר את הפתקא שהגיש לו אבא, ובעת קראו הנה פעמיים ושלש הסתכל כ״ק אדמו״ר בפניו של אבא וגם בפני, ואחר כך דיבר עם אבא.

משהתחיל כ״ק אדמו״ר לדבר עם אבא הפסיק מלבכות, שפתותיו נעות, לחזור אותן הדברים אשר כ״ק אדמו״ר אומר לאבא, בלחישה וקולו לא ישמע.

זמן ארוך דיבר כ״ק אדמו״ר עם אבא אחרי כן שאל אבא את כ״ק אדמו״ר איזה שאלות, וכ״ק אדמו״ר ענהו, וככלותו לדבר אמר אבא, בני זה — מראה עלי — הנני בעזה״י מכניסו לחדר, והנני מבקש את רבינו לברכו, ויקרבני לכ״ק אדמו״ר.

כרגע התבונן כ״ק אדמו״ר ויעצום עיני קדשו, וכעבור רגעים אחדים פתח עיני קדשו ויביט עלי, ויאמר: תהי שקדן ואל תהי הולך בטל, ויעזרך השי״ת להיות למדן וחסיד, אמן, ענה אבא בקול רם, ואני אחריו.

כצאתנו את פני הקדש ובאנו להמנין הקטן, לקחני אבא על זרועותיו ויצא במחול עם החסידים הששים ושמחים ברקודים ובשירים, כי כן משפט הימים ההם, אשר כל הזוכה להיות אצל כ״ק אדמו״ר ביחידות הנה בצאתו מהקדש יוצא במחול.

שעה ארוכה רקד אבא עד אשר כל בגדיו היו רטובים מזיעה, כאילו הוציאום מעריבת מים, וישב על אחד הספסלים בפינת הביהכ״נ להנפש, ויאמר לי עתה אנפש מעט ואחרי כן נלך להאכסניא של הרב שלנו.

ראיתי אשר אבא רוחו טובה עליו ואם כי עיף ויגע הוא במאד, הנה בכ״ז כפיו יספוק וברגליו ירקע לעומת המרקדים, וזמן לזמן מכה באצבע צרידה ובשפתותיו ישרוק בקול דק אדיר המגביה רוחם של יגעי מחול, ונותן להם עצמה למהר ריקודם.

אם כי מאז ומקדם אהבתי את השמחה בכלל ואת המחול החסידי בפרט, ומהיום שהנני זוכר עצמי, הנני זוכר את המחול החסידי, וכאשר הייתי עוד בגיל הזחילה, זוחל על ארבע מבלי יכולת לעמוד על רגלי, הנה כשהיו מחזיקים בי או כשהיו מעמידים אותי במלמד הילוך התנוקות (חאדאלקע) הייתי רוקד כאותן הרקידות שראיתי בבית אבא, וכאשר התחלתי ללכת ולבטא מלים אחדות, הייתי צועק כי חפצי לרקוד במחול החסידים.

אמא היתה אוהבת במאד להכניס אורחים בכלל, והתוועדות חסידים בפרט, ולעתים תכופות היו חברי אבא החסידים באים אלינו והיו לומדים ומשוחחים ביניהם ואחרי כן היו יוצאים במחול, וגם אנכי הייתי רוקד עמהם, באחזי בכנף של מי שהוא מהרוקדים.

בין המתועדים ונוטלים חלק בהמחול היו שני אברכים שהיו הצעירים בכל החבורה, והם היו עליזים במאד, והיו יודעים פרק בשיר, וקול מנגינתם הי׳ נשמע יותר על כל, גם ריקודם הי׳ נפלא במהירות גדולה, ומכיון שהיו מתחילים לרקוד היו לוקחים אותי על כתפם, פעם לקחני אנשיל גיטעס ופעם לקחני שלמה פעשעס, ואז הייתי על במתי האושר.

די קליינע שמחת־תורה׳לעך, כן הייתי קורא את זמני ההתוועדות, ומשנה הרביעית לחיי אשר התחלתי ללכת לחדרו של ר׳ אלימלך הדרדקי לשחוק שם עם ילדים בני גילי ולשמוע סיפורי חומש, נ״ך ואגדה, הייתי מספר לחברי, כי אתמול או שלשום הי׳ בבתינו א קליינע שמחת־תורה׳לע וכל חברי הקטנים, ולעמים הנה גם הילדים הגדולים האומרים עברי בסידור וחומש, היו מקנאים בי.

ואני רוחי עלי גבוה, גבוה מאד, כי אני היחידי בבני גילי שהיו מזדמנים לי מועדי שמחת־תורה׳לעך בעתים קרובים, ואף גם זאת לרכוב על כתפם של החסידים האברכים העליזים — הוליאקעס — ר׳ אנשיל גיטעס ור׳ שלמה פעשעס בעת יוצאם בריקודיהם המפליאים, לא זכה שום ילד זולתי.

על דבר זה אוהב הייתי להתגרות עם בני גילי בכלל, ועם שניאור זלמן דוב בהחסיד הר׳ ארי׳ בפרט, כי בכל עת שנפגשנו הי׳ מתגרה בי, כי אנכי נקראתי בשם זקני — אבי אמי שמת צעיר לימים — והוא נקרא בשם אדמו״ר הזקן ובשם אדמו״ר האמצעי, ובהיותו עוין אותי, הייתי מתגרה בו על אשר אני רוכב על כתפיהם של ר׳ אנשיל גיטעס או ר׳ שלמה פעשעס בעת צאתם במחול.

פעם שאלתי את אמא מדוע הם — החסידים שהתועדו ושוחחו איזה שעות — כל כך שמחים, מפזזים ורוקדים, ענתה אמא ואמרה, כי הם — החסידים — ישבו ולמדו ושמחים בידיעת התורה שיודעים, והיא שמחת התורה. ומני אז קראתים בשם די קליינע שמחת־תורה׳לעך.

ובהיותי רגיל בהקליינע שמחת־תורה׳לעך, לא הי׳ מוקשה לי הריקוד הדגול מרבבה שהיו רוקדים החסידים בביהכ״נ הקטן, אבל מפני מה דוקא אחרי צאתם מאת פני הקדש כ״ק אדמו״ר, ומפני מה כניסה זו שנכנסים לחדר כ״ק אדמו״ר נקרא יחידות, כי שמעתי שהחסידים שואלים זה לזה, ההיית ביחידות, ועונים זה לזה, כעת הנני הולך ליחידות, או כבר הייתי ב״ה ביחידות, או מספרים ביניהם, כי פלוני נכנס ביחידות ופלוני מחכה על יחידות.

שתי שאלות אלו: א) מפני מה הכניסה לחדרו של כ״ק אדמו״ר נקרא יחידות, ב) ומפני מה בצאתם מחדרו של כ״ק אדמו״ר רוקדים במחול, העסיקו את מוחי ולא נתנו לי מנוח, וכשראיתי אשר רוח אבא טובה עליו במאד, שאלתיו שתי שאלות האמורות.

וישאלני אבא הכי יודע אני את מעשה המשכן אשר עשה משה עפ״י ציווי השי״ת, ואשר הי׳ בו מקום מיוחד אשר שם עמד הארון עם הלוחות, ואחת בשנה ביום הכפורים הי׳ אהרן הכהן נכנס לשם להקטיר קטרת ולהתפלל שם בשביל כל ישראל.

אנכי בחפצי להראות לאבא גודל ידיעתי, מהרתי לספר כל אשר ידעתי על אודות הבית אשר בנה שלמה המלך, אודות הקדשי קדשים, הארון והלוחות, עבודתו של הכהן גדול ביום הכפורים בכלל, וכניסתו לפני ולפנים בפרט, ואשר בעת שהכהן הגדול מזכיר את השם היו כל הנמצאים אז בעזרה כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם.

בפי דברתי ובכל גוי הראיתי לאבא איך היו כורעים ונופלים על פניהם, כי זה כשנתיים אשר ביום הקדוש הייתי בביהכ״נ, ועת שכל הנמצאים בביהכ״נ כרעו ונפלו על פניהם גם אני עשיתי כמעשה הגדולים ובקומי מכרוע רצתי וספרתי לאמא, ואמא נתנה לי פרוסת לחם לבן בלי חמאה, באמרה כי יום צום קדוש הוא.

מי נכנס — שאלני אבא — עם הכה״ג לבית קדשי הקדשים ביום הכפורים?

רק הכהן הגדול לבדו — עניתי לאבא.

מה הי׳ עושה הכהן הגדול — שאלני אבא — בגמרו עבודת יום הקדוש דיום צום הכפורים?

רבינו ר׳ אלימלך — הנני עונה לאבא — סיפר לנו, כי הכהן גדול הי׳ עשיר גדול, והיו לו בגדים של זהב, והי׳ עושה אותם מזהב שהי׳ לו בביתו, וכאשר גמר עבודתו בבית המקדש הי׳ הולך לביתו, וכל ישראל היו הולכים עמו בשיר ובזמרה, ובבואם לחצירו היו שולחנות ערוכות עם כל מיני מאכל ומשקה והיו כולם שמחים בשמחה גדולה כי נתכפרו להם כל עוונותיהם.

ועתה — שאלני אבא — יש לנו בית המקדש, וקדשי קדשים?

עתה — עניתי, ואנחה פרצה מלבי — אין לנו לא בית המקדש ולא קדשי קדשים — ועיני נשואות לאבא מה יעניני על זה, ומה יגיד לי. —

ועוד טרם הספקתי לבלוע ריריי, והנה קבוצת אנשים פרצו לבית הכנסת בקול שיר ויצאו במחול, וכשראה אבא אשר רוב הקבוצה הם מאנשי חסידי האמיל קפץ ממקומו בידים פרושות וברגלים מפזזים והשתתף במחולם.

ואני כה נבהלתי, עד כי לא ידעתי מה לעשות, בתחלה חפצתי גם אני לרוץ עם אבא, אבל ביראתי פן ירמסוני, נשגתי אחור ועליתי לעמוד על הספסל, ובתוך כך ראיתי את ר׳ אברהם מאיר בעל העגלה גם הוא בין הרוקדים, וכשעבר על פני קראתי בשמו, ולא ענה לי.

אנכי עומד על הספסל מסתכל ורואה שם באמצע העיגול רוקד אבא וסביביו כמה וכמה מחסידי האמיל, ובתוכם ר׳ אברהם מאיר בעל העגלה ור׳ שלמה פעשעס, כולם עיניהם עצומות כל אחד ימינו על כתף חבירו, ובשמאלו ינענע לפי משקל ותנועת השיר היוצא מפיו בהדרת קדש.

הרגש קדש הנסוך על פני הרוקדים אין לתאר, האהבה והאחוה, הגילה והחדוה אין לשער, כולם אחוזים ודבוקים אלו באלו בשלום ורעות, ואני מתמוגג הנני בגעגועי להשתתף במחולם גם אני.

זה פעמים ושלש אשר ר׳ אברהם מאיר עבר על פני וקראתי לו ולא ענני, אבל בפתע פתאום הרגשתי, כי הנני אחוז בידי מי שהוא מאחורי, והנני עף באויר, ועוד רגע והנני רוכב על כתפי איש בתוך המרקדים, ואכוף את ראשי ואראה והנה ר׳ שלמה פעשעס ישאני על כתפיו ולשמחתי אין קץ.

בקול כרעם, הכריז החסיד ר׳ זלמן יעקב אסתר דישע׳ס — אחד מנגידי האמיל גבאי ביהכ״נ ליובאוויטש, ובעל דעה גדולה בכל עניני

הקהלה ומוסדי העיר — עד כאן הקפה א', צריכים להתפלל מנחה, וכעבור שעה קלה — הנה לרגלי כרוזו של ר' זלמן יעקב אסתר דישע'ס — הופסק המחול, והתכוננו לתפלת המנחה.

הדברים שדבר עמדי אבא אודות הבית המקדש, קדשי הקדשים והארון בכלל, ושאלתו האחרונה, האם גם עתה יש לנו בית המקדש וקדשי קדשים בפרט, השאירו בי עקבי עצב ומרירות רוח, ובמוחי התחילה להתרוצץ שאלה חדשה, מדוע הם שמחים, הלא הבית מקדש חרב, ובמקום קדשי הקדשים שעירים ירקדו.

הנמצאים בבית הכנסת מתפללים תפלת המנחה ברינה ובקול זמרה, כל אחד מנצח בקולו, קול רם כתפלת שמחת תורה, ואני מוחי עסוק בשאלה החדשה, מדוע הם שמחים הלא בית המקדש חרב, ובה בשעה נזכרתי אותן הסיפורים אשר שמעתי מרבינו ר' אלימלך אשר סיפר בתשעה באב דשנה העברה, ואגמור בדעתי כי כאשר יגמור אבא להתפלל אשאלהו ויפתר לי.

ככלותם להתפלל, הכריז ר' זלמן יעקב אסתר דישע'ס, כי יביאו משקה ורקיקים, ואנכי פניתי לאבא ואומר אליו, שאלתני האם גם עתה יש לנו בית המקדש, וקדשי קדשים, הלא עתה אין לנו לא בית המקדש ולא קדשי קדשים, ומדוע שמחים ורוקדים, הלא הבית המקדש חרב, ובמקום קדשי קדשים שעירים ירקדו.

כשמוע אבא את שאלתי, ענני: צדקת בני צדקת, הבית מקדש שבירושלים עיר הקדש ת"ו חרב, וכאשר ישראל יעשו תשובה ישלח הקב"ה לנו את משיח צדקנו גואל צדק והוא יקבצנו מארבע כנפות הארץ ויוליכנו עם בתינו וכלי ביתנו לארץ ישראל, ויבנה את ירושלים ובית המקדש, אבל כעת אין לנו לא בית המקדש ולא קדשי קדשים.

אמנם — דובר בי אבא — מיום שחרב בית המקדש וקדשי קדשים עד אשר ירחם השי"ת וישלח לנו גואל צדק אשר יקבצנו מארבע כנפות הארץ ויוליכנו לארץ ישראל ויבנה לנו את ירושלים ובית המקדש עם הקדשי קדשים, הנה ליובאוויטש הוא ירושלים שלנו, והבית הכנסת אשר כ"ק אדמו"ר מתפלל בו הוא בית המקדש שלנו, והחדר שבו יושב כ"ק אדמו"ר הוא הקדשי קדשים שלנו, וכ"ק אדמו"ר הוא הארון — אשר בו לוחות תורת השם יתברך — שלנו.

מראה פני אבא ורצינותו בעת דברו עמי, עשו עלי רושם נורא, וברעיוני: הנה זה לא כבר היינו אבי ואני בקדשי הקדשים, וכעת הנני בבית המקדש, מה נורא הדבר, נורא הוא עד מאד.

עודני חושב מחשבות על אודות הבית המקדש וקדשי הקדשים, ואשמע קול אבא מדבר אלי, הידעת בני אשר בעת שהכניס משה רבינו את הארון עם הלוחות בקדשי הקדשים, שמע קול השי"ת מדבר אליו מבין הכרובים אשר על הארון.

כן — עניתי לאבא — שמעתי איך שאמא קראה בספר ותספר לדודתי, על אודות זה.

אלו הדברים — ממשיך אבא את דבורו — אשר כ"ק אדמו"ר אומר לכל אחד ואחד מהחסידים הנכנסים אליו לחדרו, הוא דברי השי"ת, וכשם שהכהן הגדול הי' נכנס לקדשי קדשים יחידי, הנה כמו"כ כל מי שנכנס לחדרו של כ"ק אדמו"ר — שהוא קדשי קדשים שלנו — הוא נכנס יחידי, ולכן כניסה זו נקראת יחידות.

וכשם שבצאת הכהן הגדול מהקדשי קדשים הי' הוא וכל ישראל ששים ושמחים, הנה כמו"כ אנחנו כל החסידים בצאתנו מן הקדשי קדשים שלנו, הננו ששים ושמחים על כל החסד הגדול אשר עשה השי"ת עמנו, וזיכנו להיות בקדשי קדשים, ולשמוע ברכת כ"ק אדמו"ר.

זכור היטב — מזהיר לי אבא — את דבר הברכה אשר ברך אותך כ"ק אדמו"ר ואי"ה בבואינו הביתה תספר לאמך הכל בפרוטרוט, ועוד לא הספקתי להשמיע לאבא ולהראותו כי זוכר אני אותן הדברים בדברי הברכה אשר ברכני כ"ק אדמו"ר, והנה קרב ר' זלמן יעקב אסתר דישע'ס ויכריח את אבא לגשת אל השולחן לטעום מהמשקה והרקיקים שהביאו.

גם לי נתן אבא רקיק מתוק עם פירורי נופת שעליו, וברכתי עליו ברכת בורא מיני מזונות בקול, ואבא והיושבים בקירוב מקום לאבא ששמעו את ברכתי ענו אמן, ור' אבא דוד החזן ור' ברוך שמעון דער איינבינדער (הכורך) משבחים את אבא על אשר לקחני לליובאוויטש.

חכם אתה — אומר אבא דוד החזן לאבא, על אשר לקחת את אברהם בערל שלך לליובאוויטש, עתה, בדורנו זה, צריכים להרגיל הבנים בחסידות מיום עמדם על רגליהם.

לדעתי — אומר ר׳ ברוך שמעון — חכמה זו שלה היא ולא שלו, היא — כוונתו על אמא — חכמה היא באמת, היא מכנסת אורחים היא אשה חסידה.

גם אני — התחלתי לספר — הייתי עם אבא בקדשי קדשים, וכ״ק אדמו״ר ברכני, ואביט בפני אבא אם רשאי הנני לספר את דבר הברכה אשר ברכני כ״ק אדמו״ר, אמנם אבא הי׳ שח עם היושבים מעבר השולחן ממולו, ובתוך כך בא ר׳ שלמה פעשעס במרוצה גדולה כולו מזיע, ויבשר כי כל החסידים בני האמיל הנה כולם ב״ה היו ביחידות, ומתפללים תפלת המנחה, ובעוד שעה קלה יבואו הנה.

בעד בשורה טובה זו — אומר ר׳ זלמן יעקב אסתר דישע׳ס — לר׳ שלמה פעשעס — מגיע לך כוס משקה ורקיק, והא לך וברך, ואמור לחיים.

ר׳ שלמה פעשעס ברך ברכת מזונות על הרקיק וברכת שהכל על המשקה ובירך את כל המסובים בברכת לחיים בפנים צהובות מאירות, וככלותו לשתות התחיל לספוק בכפיו לנגן ולרקוד במקומו, ופנה אל כל המסובים בשאלה של תמהון, האם כה אתם יושבים כל העת על מקום אחד אוכלים ושותים בלא רקוד.

ידעתי — אומר ר׳ שלמה פעשעס — את חסידותו של ר׳ זלמן יעקב אסתר דישע׳ס, והרה״ג שלנו אומר עליו שיש לו שכל הישר אבל הקרירות והנימוס שלו אי אפשר לקבל, ואם בקולו תשמעו יעשוכם כקאקי חיוורא (אוזים לבנות מפוטמות, ההולכים עקב בצד אגודל ומקרקרים בקולות צרודות).

אחינו, די לנו דעותיו ונמוסיו בהיותינו בהאמיל. ובפה בליובאוויטש, ירושלים עיר קדשנו בני חורין אנחנו מעולו של בעלי הנמוסים, המביטים במצחי המתנגדים, לאָן הרוח מנשב, ומה יאמרו הבריות.

הבט וראה — אומר ר׳ אבא דוד החזן — גם הוא מדבר, כשהיינו אברכים לא הרהבנו עוז לפתוח פה ולדבר במסיבת חסידים, ומה גם לחוות דעה בקול רם, האמין לי שלמה, כי העזה היא.

נשתנו העתים — אומר ר׳ גרשון ליב הסופר — בימינו היתה הנהגה אחרת לגמרי, האברכים ידעו כי אברכים המה, ועליהם רק לשמוע ולהקשיב מה שהחסידים מדברים ביניהם.

הזוכר אתה — פנה ר׳ גרשון ליב הסופר אל ר׳ מאיר יחיאל הדיג — דער פישער — את הליכתינו הראשונה לכ״ק אדמו״ר לליאזנא.

(החסידים האלו ר׳ גרשון ליב הסופר ור׳ מאיר יחיאל הדייג, הם זקנים בני שבעים ויותר, וכבר ר׳ גרשון ליב איננו עוסק בספרות הסת״ם, ור׳ מאיר יחיאל אינו עוסק בצידת הדגים, ונקראים רק ע״ש מלאכתם בעבר, ועתה הנה שניהם פרנסתם מצוי׳ להם בריוח ובכבוד רב משכירות בתיהם, והם מהנוטלים חלק בראש כל ענינים של צדקה, כמובן לפי יכלתם, ונכבדים המה בכל מפלגות העדה, לפי שיושבים כל היום ורוב הלילה בית הכנסת ועוסקים בתורה ועבודה).

בטבעו הי׳ ר׳ גרשון ליב שתקן גדול. ומרגלא בפומי׳, שלהיות עבודת מלאכתו היא מלאכת שמים שצריכה להעשות לשמה במועצות ודעת ובמתינות גדולה, הנה במשך הזמן הוטבע בו טבע המתינות והורגל לחשוב יותר מלדבר, לכן הנה מכיון שהתחיל ר׳ גרשון ליב לדבר הושלך הס, וכל המסובים הטו אזניהם להקשיב את אשר יספר.

סיפורו של החסיד ר׳ גרשון ליב הוא ארוך ביותר, וכמעט כל חסידי האמיל ידעו אתו בע״פ, כי לעתים קרובות, בעת התועדות הי׳ החסיד ר׳ גרשון ליב חוזר לספר את ספורו האהוב, את כולו או מקצתו, וארך הזמן מלספר בפרטיות כל רושמי.

בנסיעתי זאת — מספר החסיד ראי״ד — בבואי הביתה ספרתי לאמי את כל המוצאות אותנו, את כל מה שראיתי בדרך מסעינו, ואת אשר ראיתי בליובאוויטש, וחזרתי לאמי את ברכת כ״ק אדמו״ר.

שקידה עצומה — סיפר ראי״ד — נתעוררה בי בבואי מליובאוויטש, המלמד שלמדתי אצלו הי׳ שבע רצון ממני ומצא קורת רוח בלמדו אתי, ובזמן השני ללימודי העבירני אבא למלמד השני.

ארבע שנים צלצלו באזני דברי כ״ק אדמו״ר ואזהרתו ,,תהי שקדן ואל תהי הולך בטל״ וברכתו הקדושה ,,ויעזרך השי״ת להיות למדן וחסיד״, ואבי ואמי התענגו על שקידתי בלימוד והנהגתי ביראת שמים.

ובהיותי בן עשר וכבר רכשתי לי ידיעות נכונות בלימוד, לקחני אבא אתו במסעו לליובאוויטש, וגם אז נכנסתי עמו ליחידות אל כ״ק אדמו״ר.

וכשגמר כ״ק אדמו״ר לדבר עם אבא הסתכל בי במבט חזק, ופנה

לאבא ואמר ,,פניו מעידים אשר שקד בלימוד״ ויפן אלי וישאלני — מה למדת, — השבתי לו מסכת ביצה, בבא קמא, מציעא, וכעת הנני עומד במשנה ב׳ דפרק מקום שנהגו בפסחים, ובתנ״ך למדתי חומש עם פרש״י ונביאים ראשונים.

כ״ק אדמו״ר התבונן מעט ויאמר, טוב מה שלמדת ולהבא תסיים מסכת פסחים ותלמוד בבא בתרא ונדרים, שו״ע או״ח, חומש כסדר הפרשיות עם פרש״י, אור החיים ופנים יפות, תהלים עם פרש״י ואח״כ תלמוד נביאים אחרונים, והשי״ת יעזרך שתמסור עצמך לשקוד בתורה ויראת שמים ותהי׳ למדן חסיד וירא שמים.

בשלשת השנים — מבן עשר עד בר־מצוה — גמרתי מסכת פסחים, בבא בתרא ונדרים וחזרתי על מסכת בבא קמא ומציעא, והייתי בקי בהן עם התוספות כולם בעין טוב וכשהביאני אבא לליובאוויטש לעונת הבר־מצוה זכיתי אשר כ״ק אדמו״ר הניח ידיו הק׳ על ראשי ויברכני, אמנם נוסח הברכה לא שמעתי.

ובבואנו מליובאוויטש לקחני הרה״ג הרה״ח מוהר״ר אייזיק הלוי זצ״ל לתלמיד בשלחן השלישי, וכעבור שנה העבירני לשלחן השני, שם עשיתי שנה ואח״כ העבירני לשלחן הראשון.

ובהיותי בן י״ז קבלוני בישיבת כ״ק אדמו״ר בליובאוויטש בשיעור השני שהגיד בן כ״ק אדמו״ר הרה״ק מוהר״ר ישראל נח זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע והבוחן הי׳ כ״ק הרה״ח מוהר״ר לוי יצחק חתן כ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע.

פרק ששה עשר

מאגרותיו והסכמותיו

השפעתה של תורת החסידות — אמונת חכמים — הסכמה לשלחן ערוך רבנו הזקן — הסכמה ללקוטי תורה — מכתב מליצה.

מאגרותיו והסכמותיו

השפעתה של תורת החסידות[1]

אחרי שובי למנוחתי[2] מהכעס וקבלתי התנחומין על הצער מרוב הדברים כו' ליתן אותנו ואדמו"ר בראשינו לפני בבל"י[3] כו', זכרתי ימים מקדם[4], אהבת נפש אהבנו[5] איש את אחיו, ואיככה אוכל[6] לחשות מלדבר[7] אליך דברים עכ"פ בשובה ונחת[8].

שמע נא אחי ידידי! ניט זאג ח"ו אז דאס[9] איז אפיקורס ופלוסופיא, רק זאג דאס איז אמיתית אמונה שבה יחיו המתים[10] ועצמות היבשות[11] זאלין מרגיש זיין אלקים חיים[12]. און אלע חסידים, ובפרט תלמידי אדמו"ר נ"ע[13], האבין די אמונה, און זי ווערט דער הערט על פי רוב אין שמו"ע. דהיינו שאחר כל ההתבוננות הטובים שבפסוקי דזמרה ובק"ש ביחו"ע ויחו"ת[14], ווערט נאך דעם דער הערט, בל"א, אלץ איז גא-ט, און

---

1. המכתב נדפס בליקוטים שבסו"ס „חנה אריאל" — חלק המאמרות.
2. ע"פ תהלים קטז, ז.
3. ע"פ ש"א א, טז.
4. תהלים קמג, ה.
5. ע"פ ש"א כ, יז.
6. מג"א ח, ו.
7. ע"פ קהלת ג, ז.
8. ישעי' ל, טו.
9. הכוונה לתורת החסידות.
10. ראה ספה"ש תש"ג ע' 99.
11. יחזקאל לז, ד.
12. ש"א יז, כו.
13. רבנו הזקן.
14. ראה שער היחוד והאמונה פ"ז (פב, סע"א).

חשך דק״נ[15] שטייט פון ווייטען און הערט וויא דיא וועלט איז א וועלט, און עס שאט גאר ניט און איז גאר ניט מבלבל דיא אמונה (ולא כמו שבק״ש שבטרדת ההתבוננות אינו מרגיש העולם. והיינו מפני שההתבוננות הוא איך שהוא קמי׳, כידוע[16] דק״ש יחוד או״א ותפלה יחו״ד זו״נ. והתפלה ביאור על ק״ש לפרש גם לנו כו׳. ולא לדרשא קא אתינא כו׳). ואדרבה — החשך דק״נ יונק מזה לרע לו ולבלבלו לנצח ולבלעו[17]. והוא בשני אופנים: או להיות נבזה בעיניו נמאס[18] מאד, איך הוא רחוק מהאמת הנראה לעינים; או לקבל הנאה, כמתחמם מרחוק אצל האור להפוך מים הרעים כו׳.

ואמונה זו ישנה לכל החסידים. אבל מתנג׳, אפילו אותן שאינן כו׳ אין להם זאת האמונה רק בהעלם גדול מאד מאד, ממש כמו שהיו ישראל במצרים[19]. הגם גא-ט איז בא זייא אויך אלץ צו גלייבען אויף אים, עכ״ז האבין זיי קיין ארט ניט לאמונה זו אז אלץ איז גא-ט. אבער חסידים האבין דאס לעולם. און גאנץ אלטע חסידים, תלמידי מוהרמ״נ מטשאר׳ נ״ע האט דאס בוקע גיוועזן גאר ווילד, מחמת שלא הי׳ להם התבוננות הרבה. ובתלמידי אדמו״ר נ״ע ישנה בזכות יותר, ובב׳ אופנים: הא׳ כנ״ל; והב׳ בהגיע המחשבה בשעת מעשה אף אים אליין אז הוא בציור באופן עס איז מער ניטא וויא ער אליין און ווידער קערין אלץ איז גא-ט. והוא אמיתית רו״ש[20] של חיות הנשמה ושרשה למעלה מטי ולא מטי[21], אור אין סוף למעלה עד אין קץ ולמטה עד אין תכלית[22].

רק שזו האמונה היא בבחינת קטנות, כתינוק המכיר ויודע את אביו היטיב, שההכרה היא שוה כהכרת הגדול, שאין הגדול יודע יותר

---

15. ראה תניא רפ״ז.
16. ראה פע״ח ש״ח פ״ז. דרך מצותיך קטו, א ואילך.
17. ע״פ ישעי׳ כה, ח.
18. תהלים טו, ד.
19. ברמ״ח אותיות (אות קפג) כתב כן בשם אדמו״ר הזקן (הערת ר״י מונדשיין בלקוו״ש ע׳ נא).
20. יחזקאל א, יד.
21. זח״א טז, ב.
22. ראה ז״ח יתרו (לד, ג). תקו״ז תי״ט.

באמיתית שזה אביו ממה שיודע הקטן, אך הקטן אינו יודע כלל איך הוא אביו, שאינו בגדר שייכות ידיעה ולא בגדר צורך ידיעה כלל. משא״כ הגדול יודע בטוב שהוא אביו בטוב טעם ודעת[23] היטיב להבין איך שהוא נמשך ממהותו ועצמותו ממש, והיינו דוקא כשיודע ידיעת הקטנות שהוא אביו יוכל לידע הטו״ד בידיעה זו; משא״כ אם לא יודע שהוא אביו בידיעת הקטנות לא יכיר בשכלו בשום אופן שהוא נמשך ממהות ועצמות זה האיש. נמצא שידיעת הגדלות הוא שורה על ידיעת הקטנות דוקא, ולא מצד השכל בעצמו כו׳. וכמ״כ בנמשל, לענינינו: גדלות האמונה הזאת המתבארת בקונטרס ההתבוננות[24] אין לה מקום ושייכות לשכל אנושי כלל וכלל, רק הוא באמונה בחינת אמונה הטהורה שעלי׳ שורה הגדלות, והוא הגדלת כח הנה״א שתדע אמונתה בטוב טעם ודעת, אך לא בבחינת השגה כלל כ״א בבחינת אמונה, שזהו כח הנשמה כו׳. ואין להאריך כמבואר בקונטרס הנ״ל שאפילו בבחינת ירידה והלבשה בבחינת השגה אין בההשגה רק מבחינת א״ק, אך לא אפילו מראשית הקו דגם מחשבה דא״ק לא תפיסא בי׳, וכנ״ל.

וגדלות זו באה מבי׳ דברים. וכמשל ציורים דקים ומשובחים המפותחים על דבר המבהיק, שהרואה בדרך העברה אין רואה כלל שיש שם ציורים, והשוהה בהסתכלות רואה שיש שם איזה דבר, אבל לא יוכל לעמוד עליהם עד שיקח סמים מרופא מובהק לחזק כח ראייתו. והנה, כבר הי׳ מספיק זה המשל האי׳ להבין מתוכו הנמשל, רק שעת צרה היא[25] עתה ויוכל להעלות במחי׳ שגם שם יש ציורים כנ״ל, לזה מההכרח לבאר שענין המשל הוא בבי׳ דברים: האי׳ השהיות בהסתכלות; והבי׳ — קבלת סמים לכחול עיני ראייתו, סמים טובים מרופא מובהק. והם החסידות הטובים והיקרים שהיו נשמעים מפי אדמו״ר נ״ע, שהם היו מרפא לנה״א דוקא לחזק כחה להיות לה טו״ד באמונתה, לא מצד מתיקות הסבר דברי התורה, רק מצד האור שהי׳ מאיר בדבריו הקדושים לחזק כח הנשמה

---

23. תהלים קיט, סו.

24. בשם זה נקרא בד״כ חלק שער היחוד שבסי׳ נר מצוה ותו״א, אך נדו״ד שייך לחלק שער האמונה שם. — הערת ר״י מונדשיין (מגדל עז ע׳ שנב הע׳ 11).

25. ירמי׳ ל, ז.

להכיר היטיב בטוב טעם ודעת איך שהוא ענין אמונתה הנ״ל אז אלא איז גא-ט, אפילו די וועלט המורגש בשעת מעשה אין חשך דוקא כנ״ל, און מער נישט אז ער אליין בבחינת רו״ש הנ״ל.

ואני הכותב האב מקיא גיוועז חלב שינקתי ממעי אמי[26] על אמונה זו, שבחינת הקטנות הנ״ל נטע אדמו״ר נ״ע בקרבי בתורה ,,ואפו [עשר נשים] לחמכם בתנור אחד״[27], והתחילה לצמוח ולהתגדל על ידי בנו אדמו״ר הרב שי׳. ורק שהיו עיני טרוטות[28] ולא יכולתי לחזקה היטיב, והייתי חפץ לשמוע באר היטיב[29] בפירוש דוקא, ועל זה הרביתי בצעטליך[30] ובשאלות ובקשות, ואדמו״ר דחה אותי כמה וכמה פעמים, וקבלתי צער ועינוי גדול, עד שפעם אחד הצליח צעטיל שלי, ותיכף הבטיח לי להגיד חסידות ביחידות, אחר כך נעשה שהיו שם עשרה אנשים, ובתוכם ריי״ח מדרוייא[31]. ומה לי להאריך מעניני התורה שאמר אז, בקיצור — עמדתי מרעיד ולא ידעתי אם הוא יום אם לילה, ואחר כלותו לדבר כחץ ירה בקרבי אור ותוקף ועוז אמונה הנ״ל[32], עד שנתעורר אז אצלי חפץ לילך לצעוק ברחובות כל זה כנ״ל, עד שנפל בדעתי איזה טעם שלא צריך לעשות כן. ואיני זוכר עתה רמז מזה הטעם, רק הסכמה חזקה נשארה בלבי מאז.

חי ה׳ וחי נפשי[33] שאינני מגזם אפילו דיבור אחד בזה...

---

26. ע״פ ברכות סג, ב.

27. בחוקותי כו, כו. — כנראה הכוונה להדרוש הנדפס בלקו״ת במקומו (בחוקותי מח, א). ושם: ,,לא יתכן לומר על בחינה גשמית שהוא בחינת אלקות, אבל באמת הענין הוא כן, כי אין עוד מלבדו כתיב״. עי״ש. וראה ספה״ש הי״ת ע׳ 105: אחד סיפר בשם כ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע שאמר בעת חזרת המאמר בביאור ענין ראי׳ דחכמה, שהוא ע״ד מה שהונח אצל ר״א הענין ד,אין עוד׳ בהיותו אוחז בה,קליאמקע׳ (ידי׳ת הדלת) של רבנו הזקן. ושם, שכ״ק אדמו״ר מהוריי״ץ אמר ע״ז: זהו דבר נפלא. ישנו הענין של התאמתות, היינו שמשיג את הענין עד כדי כך שאין אצלו שום דבר המסתיר. גם זה דרגא נעלה; אך ראי׳ דחכמה הוא שרואה את עצם הדבר.

28. ע״פ שבת לא, א. ובפרש״י שם ד״ה טרוטות: רכות.

29. תבא כז, ח.

30. ראה לקמן פרק ,שתי פתקאות׳.

31. ראה לעיל ע׳ 43 הערה 8. וראה מגדל עז ע׳ שנג הערה 14.

32. ראה ספה״ש תש״ד ע׳ 79: בשעה שמחשבתו (של אדמו״ר האמצעי) הי׳ עסוק בהשגה אלקית, האיר אור חי׳ ויחידה בכל אלו שעמדו בתוך נ׳ אמות שלו; ובעת שאמר חסידות בדיבור הי׳ מגביי׳ את הנר״ן של אלו שעמדו בתוך אלפיים אמה שלו, שיתייחדו עם חי׳ ויחידה.

33. ע״פ ש״א כה, כו.

אמונת חכמים[34]

אל כבוד אהי וידידי הרבני המופלג... מפורסם לשם ולתהלה נגיד ונדיב ברום המעלה וכוי וכוי כ״ש[35] מוהר״ר **צבי הירש הלוי** נ״י פייהין וכאל״ש[36],

כשם שהבקשה לבא אל ביתי היתה בדיבור פה ואח״כ לקיים כל דבר[37] באתה עם הספר[38] ובכתב, כן התשואות חן[39] וההודאה על העבר ואשר עשה כבקשתי אשר היתה פה באמרי פי, עתה הוכפלה במכתב מאודך ולמעלה שאמרתי ונעשה רצוני[40] לאות ידידות בקשר של קיימא לטוב לי ולו כל הימים, ומן המדובר פה האמי׳ בינינו מובן שאין הכוונה לטובת עוה״ז.

ומכל מה שעבר בהיותו אתי עמי במחיצתי[41] הי׳ לי נח״ר גדול, רק על מה שאמר ב׳ וג׳ פעמים שלכל זה צריך אמונה, וכוונתו שדברים אלה שאינן מתקבלים על הלב כשאר דברי שכל המושכלים לאדם שתיכף שמשיג השכלתם נתונים המה לו[42] לדעת אותם כמו שיודע שג׳ פעמים ג׳ הוא ט׳, ואין הדברים התלויים באמונה כן אצל האדם, כן הבנתי מדבריו. והי׳ בדעתי להשיבו כהוגן ולבאר הענין היטב פה אל פה, רק שנעשתי טרוד ממה שאמר ליסע מפה בעת שאהי׳ ישן אם יזדמן, והייתי טרוד בזה הרבה כמו שראה ידידי שהייתי מתעצם (גיהאמפערט בל״א) בזה הרבה לפי שזהו בתכלית נגד הרצון והמכוון שלי באהבת

---

34. ג׳ המכתבים הבאים נדפסו בסו״ס ,שני המאורות׳.
35. כבוד שמו.
36. וכל אשר לך שלום. — ש״א כה, ו.
37. ע״פ רות ד, ז.
38. ע״פ מג״א ט, כה.
39. זכרי׳ ד, ז.
40. ספרי פנחס כח, ח.
41. ברכות יב, ב.
42. ע״פ בהעלותך ח, טז.

וידידות ידידי מימי נעורים שיהי' קשר הידידות בעת נשמתי בגופי ולא להפרד בעת השינה שהנשמה מתרוממת ומסתלקת מן הגוף[43], ומה שלא אמרתי לו זאת בפירוש הוא כי לא יכון (עס גיהער ניט) לדבר כן לפני כמה אנשים, ומחמת הטרדא בזה נשכח ממני להשיבו על הדברים הנ"ל, ע"כ אמרתי להשיבו עכ"פ בכתב.

והתשובה ע"ז הוא שלזאת נצטוינו במצות אמונת חכמים ולדבקה בהם[44], כמו שיבא לפנינו. כי הנה אין ספק שדברי חכמת הקבלה אף שהיא גם היא חכמה מושכלת ומובנת, אבל היא צריכה הקדמה גדולה וחשובה והיא יראת ה' טהורה (בל"א קלארע ניט געגארטע) כמ"ש[45] ,,ראשית חכמה יראת ה'" לכן לא רבים יחכמו בה. ומצד האמונה הפשוטה הקבועה בלב כל ישראל בירושה לנו מאבותינו[46] אין בא התעוררות האדם להתנהג על פיה ולעזוב את אשר מושכל לפי שכלו וטועם בדבר טעם שיש בו הנאה מורגשת מאד. ולזה באה מצות אמונת חכמים, שהוא דבר שבקל מאד להשיג ולהבין שמה שהם אומרים במה שהם לעצמם עוסקים בו שודאי כן הוא בלי ספק כלל. כי גם מי שיש בו חכמה האמיתית אין דומה העת שהוא עוסק וטרוד בו כמו בתפלה או בלימוד לעצמו ולאחרים דברי החכמה להעת שהוא מדבר עם זולתו בעסקי מו"מ וכדומה, אך החכמים הקדושים כמו שראינו אנחנו אדמ"ו מלאדי ובנו נ"ע הם היו יכולים לדבר עם אנשים וחכמתם אתם בתכלית ההרחבה, אבל כאן [כגון?] אנו הלואי שלא נשכח עלי' אבל א"א להיות כמו שהיא בעת התפלה והלימוד. ומזה יש להבין ולהשכיל שא"א לבע"ב הטרודים בעסקים ומו"מ שיהי' ענין האמונה מושכל להם כשאר שכליים.

אבל ענין אמונת חכמים, דהיינו שמה שהחכמים אומרים הוא ברור ואמת בלא שום ספק אף שאינו מובן לכל (כנ"ל שא"א להיות מובן לכל), זאת יש לכל אדם להבין בשכל מושג ומושכל. כי הנה אנו רואים

---

43. ראה ב"ר פי"ד, ט.
44. ראה כתובות קיא, ב ורש"י שם. ספהמ"צ להרמב"ם מ"ע ו. שו"ע אדמו"ר הזקן או"ח סקנ"ו ס"ד. רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ב.
45. תהלים קיא, י.
46. ראה שבת צז, א.

שהחכמים המה מחוכמים בכל דבר חכמת בינה שיודעים זולתינו, כמו אדמ״ו מלאדי שהי׳ חכם בכל החכמות, בחכמת התכונה נראה מש״ע שלו הל׳ תפלה[47], ומסידור בהכנסת שבת חכמתו העמוקה בתכונה[48] ותשבורת, ובענין חכמת הרפואה שמעתי ג״כ מהדאקטער המפורסם מ׳ ישעי׳ מדרוי[49] הפלגת חכמת אדמ״ו בה, וכן ההפלגה בחכמת אלגברא ששמעת, ועוד כמה ענינים וחכמות א״א להעלות על הכתב, וא״כ אין ספק בחכמתו ושכלו. מעתה מורה השכל שיש לכל אדם לסמוך על מה שהוא אומר, שזה הדבר הוא כן בוודאי בלא ספק ושזה הדבר הוא אצלו מושג ומובן בתכלית הפשיטות ממש כמו שג׳ פעמים ג׳ הוא ט׳, וגם בשמעינו הדברים נראים גם אלינו דבר שכל וחכמה רק שאינם מושגים כל כך כמו שכליות אחרות, פשיטא ופשיטא שאין לסור מדבריהם, ולהשליך דברי אחרים המנגדים על דבריהם לחוץ לגמרי ולא לפנות אליהם כלל וכלל.

כמדומה אני שזה יספיק תשובה שלימה[50] על הדברים הנ״ל, וודאי אם לא הייתי שוכח והייתי מגיד אותו פא״פ הי׳ אפשר להטעים הדברים בטוב טעם ודעת[23] יותר ויותר, אבל עתה אם יקרא כתבי זה ב׳ וג׳ פעמים כמדומה שיאמת דברי התשובה הזאת ויהי׳ די בזה.

ידידו דש״ו בלו״נ וחפץ בהצלחתו בכל מילי דמיטב,

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

יום ד׳ כ״ד אייר תר״ו האמי׳

★

47. סצ״ד ס״ב. סקי״ז ס״א.
48. ראה ספה״ש תש״ה ע׳ 131 (בנוגע לאדמו״ר הזקן): הוא גדול גם במדעים וביחוד בחכמת התכונה וההנדסה. וראה היום יום ע׳ יז.
49. ראה אודותו בבית רבי ע׳ 154 וב,,יגדיל תורה״ נ״י. חוברת ל״ד מהר״י מונדשיין.
50. ע״פ נוסח ברכת השיבנו.

ב״ה

אל כבוד ידידי הרבני המופל׳ מפורסם לשם טוב ולהתלה בארץ נגיד ונדיב חכם השל׳ וכו׳
כ״ש[35] **מוהר״צ הירש הלוי** נ״י פייהין וכאל״ש[36],

התבוננתי על מקומי[51] אחר שולחי מכתבי מיום ד׳ כ״ד אייר דנא ומצאתי מקום לתקן במכתב ההוא ואדרבה וכו׳, לזאת באתי לפרש.

מה שכתבתי ששמעתי מהדאקטר מפורסם מ׳ ישעי׳ מדרוייא[49] (הוא חבר ס׳ רפואות בלה״ק נדפס מקרוב) הפלגת חכמת אדמו״ר מלאדי ברפואה — אין הכוונה שהי׳ הוא ע״ה דאקטר, כי לא ידע שמות החלאים ולא שמות הרפואות, רק שכשהי׳ מ׳ ישעי׳ הנ״ל מבאר ומספר לפניו איזה למוד מן חכמת הרפואה הי׳ הוא ז״ל מחדש לו סברא והי׳ מאיר עיניו ע״י סברא אחת שאמר אדמ״ו כמה וכמה ענינים בהבנה יתרה ומעולה, וזה אירע לו כמה פעמים. ועוד אמר שקבל ממנו שהמיץ שבין כל פרק (זאסטאווע) ופרק שבאדם שהוא כמין שמנונית יש בכל מיץ שבפרק אחד כמה כחות משונים: מצד הזה יש לו כח כך ומצד זה יש לו כח כך, וזאת ידע הוא ז״ל מחכמת הקבלה וגם אנו שמענו קצת מזה, ואמר הדאקטר הנ״ל שעמד בנסיון ע״ז ומצא כדבריו.

וכן מש״כ מחכמת האלגברא — לא שהוא למד אותה ועסק בה, רק שמענו מחכם אחד בחכמה זו על צד ההפלגה הי׳ בלאדי ונכנס להראות לו חכמתו בתכונה ותשבורת כי בה הי׳ אמ״ו בקי מאד כמ״ש באגרתי הנ״ל, ושאל אמ״ו את החכם הנ״ל שמעתי שאתה חכם בחכמת האלגברא ואני לא למדתי אותה אולי תוכל לבאר לי בקצרה יסודותי׳, ואמר לו כמה כללים ממנה, ולמחר נכנס אותו החכם עוד אל אדמו״ר והגיד לו אדמו״ר סברות חדשות בחשבון האגלברא ובחשבון חדש בתכונה עפ״י האלגברא, ואותו היהודי בצאתו מאת אדמו״ר לא יכול התאפק לכל הנצבים[52] בחצר

---

51. ע״פ תהלים לז, י.
52. ע״פ ויגש מה, א.

וצעק גוואלד! לא ראיתי ראש (א קאפ) כזה, בקצת כללים שסדרתי לפניו המציא חדשות שלא ישיגו המתחכמים בה כמה זמן, מה שהשיג הוא ביום אחד. כל זה הוא אמת ברור ובעיני עצמי אין זה תימה כלל כי ידעתי וראיתי בעיני כמה ענינים ממנו שהי' לו כחות מופלאות עד מאד וא"א להעלות על הכתב.

וא"כ איש חכם כזה למה לא נאמין לו שכל מה שאומר אף שאין מובן לנו כ"כ כמו שגפ"ג הוא ט' אך לו ז"ל בוודאי הוא מובן היטב, שאם לא כן איך הי' אפשר לו להגיד ולסדר בסדר מושכל לאזני השומעים. וזו היא אמונת חכמים. ואמונה זו מושכלת היא היטב, שמובן לכל שוודאי יש לידע שהחכמה היא כן כמו שהוא אומר, כי הוא וודאי אינו טועה בשכל שהרי ידוע ונראה ששכלו גדול חזק כמעט מכל זולתו בדורו, וא"כ אין שום צד להחליש האמונה במה שהוא אומר, אדרבה: יש לחזקה בכל מיני חיזוקים שוודאי כדבריו כן הוא. וכן אפילו לחכמים אחרים קטנים הרבה מאדמו"ר הנ"ל אין ראוי להסתפק בדבריהם במה שנראה שאצלם הענין מובן ומושכל.

ואף אם יש מנגדים ואומרים שגם לסברתם יש שכל וטעם, זו היא שאמרתי שאמונת חכמים נקל לאדם לקבל מפני שאדם חכם כמותו ואנו רואים שהוא לעצמו מוסר נפשו וכל כחות גופו לענין זה שהוא אומר, ועושה כן מה שאין בו הנאה גופנית כלל וכלל, אין זה אלא שיודע ברור שכן הוא הדבר, אבל אחרים המנגדים מקבלי שחד הם, דהיינו הנאת הגוף ופריקת עול מ"ש, א"כ אין נותנים לב כלל לחקר ולמצוא האמת ותיכף שמוצאים סברא מעט לפרוק מעליהם עומ"ש ולילך אחר הנאות הגוף נוטה לבם ושכלם לסמוך ע"ז. ולכן הדבר פשוט ומובן שדבר אחד מדברי החכם אמיתי ידחה כמה שטותין וספיקות האמונה שמפילים המנגדים, ולפלוט אותם כמו שפולטים הרוק (מע שפייט אויס).

ואמונה זו לבדה אף שאין עוסק בה ובחכמתה ועוסק בעסקי בע"ב ככל אדם וצרכי גופו הכל בשלימות, רק שכשאמונה זו חזקה אצלו ע"ז נאמר[53] ,,ואתם הדבקים וכו'" וכמו שפירשו זה בגמ'[54] ,,וכי אפשר (לכל

---

53. ואתחנן ד, ד.
54. ראה כתובות שם.

אדם הטרוד בפרנסה וצרכי הגוף) לדבקה בה' אלא הדבק בת"ח וכאלו נדבק בשכינה".

זהו מה שראיתי למלאות את דברי מכתבי הקודם.

ד' ידידו דש"ו וחפץ בהצלחתו בכל מילי דמיטב,

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

יום א' כ"ח אייר תר"ו לפ"ק פה"ק האמי'

★

ב"ה

אל כבוד ידידי ואהובי הרבני המופלא... מפורסם גביר יקרא ברבי ויקרא כ"ש[35] מורנו הרב **צבי הירש הלוי** נ"י פייהין וכאל"ש[36],

...ועל אשר בא כמתמיה למה הארכתי במכתבי בענין החכמים... שהוא כמה שהזכרתי במכתבי שאי אפשר לבאר הענין כמכוון שלי במכתב, ומה שאפשר פרשתי, ועתה אפרש קצת יותר.

המתנגדים מעם בני ישראל מאמינים בחכמת הקבלה, אך מתלוננים מאד על שהחסידים מדברים בזה ברבים, ולדעתם צריך להעלים מאד. ואף שנמצא בספרי הקבלה[55] דבסוף יומיא, קרוב לקץ משיחא, מצוה לפרסם חכמת הקבלה, אומרים שאין זה כי אם למתבודדים באמונה ובכוונת הקבלה בכל דבר; אבל לא לדבר בדרך ביאור ופירוש שיהי' מובן קצת לפי שעה דברים מסודרים ונכונים. כי באמת אין הם מאמינים שיש מציאות השגה ודעת בחכמת הקבלה, כי אם אמונה לבד, כן היא דעת רובא דרובא שלהם, ומקצתם מאמינים שגדולי הדורות, אשר אין מי שידמה וישוה להם בדורות הללו, יש להם איזה ידיעה והשגה.

ובאמת — המכוון במה שכתוב בספרי הקבלה הנ"ל שמצוה לפרסם

---

55. ראה הקדמת הרח"ו לע"ח. אגה"ק סכ"ו.

חכמה זו הוא לפרסם ידיעה והשגה בה, כי לבני ישראל שיש להם נשמה יכול להיות להם השגה בה. והוא כמו שדברנו כבר עם ידידי, שהוא ענין חוש אלקיי להרגיש ענינים אלקיים, ועל ידי שימוש הרבה בכחות הנשמה אפשר להרגיש ממש שיש מציאות אורות וספירות וסדר עולם באחדות האלקות ובאופן שאין זה סתירה על פשיטות האחדות. ולימות המשיח שיבא במהרה בימינו תתגלה ידיעה זו בגילוי לכל, כמו שכתוב[56] ,,כי כולם ידעו אותי״. שמזה הפסוק מוכח שהכוונה על ידיעת חכמת הקבלה, שאם כדברי החוקרים — אין ידיעה באלקות כי אם דרך שלילה, ו,,תכלית הידיעה — שלא נדעהו״[57], אם כן מהו אומר ,,ידעו אותי״ (והחוקרים אומרים שרצונו לומר שכולם ידעו השלילה; ואין פשט הפסוק מורה כן). ולכן מצוה לגלות אותה כל מה דאפשר, כי הכל צריך להיות נעשה למטה על ידי התעוררות ועבודת האדם התחתון, וכל מה שמקרבין אל השכל מקרבין אל הגילוי (וזה הדבר צריך גם כן ביאור שהכתב לא יכיל אותו[58]) העתיד להיות כנ״ל.

וגם מי שאי אפשר לו להבין היטב בהשגה להיות נקלט הענין אצלו בדרך ידיעה ככל שאר השכליות וחכמות, על כל פנים אם הוא מאמין במציאות החכמה דקבלה, ומאמין שיש מי שיודע אותה כידיעת כל החכמות, הרי גם זה נכלל בכלל הקירוב אל הגילוי העתיד. וזו היא כוונתי באמונת חכמים, האיך שהם יש להם הבנה והשגה ממש.

ולאפוקי משני ספרים חדשים שנדפסו מקרוב מכחישים את חכמת הקבלה ומבזים אותה ואומרים רק דברים בדויים הם להבהיל העולם ושאין להם מציאות בעיני משכילים וחכמים בכל החכמות, והמאמינים ועוסקים בקבלה הם מפותים מרצונם בלא התחכמות שכליית והשגיית, הנה אמונת חכמים שאנו יודעים שהם וודאי חכמים גדולים ואין מפותים מן הרצון אל החכמה אלא המה חכמים מחוכמים בכל חכמה, וגם בזאת החכמה דקבלה חכמים המה ולא מפותים — בזה נעקרים דברי הספרים

---

56. ירמי׳ לא, לג.
57. ספר בחינת עולם יג, מה (,,שנדע שלא נדע״).
58. ראה לקו״ש ח״ט ע׳ 158.

הנ״ל עד גמירא. ואף שאני לא נסתכלתי בספרים ההם, רק ממה ששמעתי — כמדומה שזו היא כללות הכחשתם.

כמדומה שזה כבר מספיק להשיבו על תמיהתו.

ושלומו ישגא ברוב עוז,
וברכות והצלחה בכל מילי דמיטב,
כנפשו ונפש ידידו דורש שלומו וטובו,

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

עש״ק טי תמוז תר״ו האמי׳

★

מכתב מליצה[59]

זקני

הרה״ח הרה״ת ר׳ חיים שמריהו
בהרה״ח הרה״ת ר׳ נתן ז״ל גוראריי
הי׳ מקושר לכ״ק אדמו״ר הריי״צ נ״ע
ויבדלט״א כ״ק אדמו״ר שליט״א

נפטר בביהכנ״ס ליובאוויטש שבליובאוויטש

★

59. מגדל עז ע׳ תרל.

הסכמה לשלחן ערוך רבנו הזקן

הקדמת הרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ שלשלת היוחסין[1] כ״ש[2] מוה׳ **יצחק אייזיק** אב״ד ומו״צ דק״ק האמי׳.

שמשא אכולי עלמא נייחא[3] האח נפשנו[4] כי ראו ראינו[5] מדנח שמשא[6] במדינתנו אור יקרות[7] המאיר פני תבל בחכמתו[8] חכמת אלקים בקרבו[9] ותורת אלקיו בלבו[10] בפיו ובשפתיו[11] שנונים, כולה ש״ס[12] וכולהי תנויי[13] עם פירושי וחידושי הראשונים וגדולי האחרונים ככתבם וכלשונם[14] כגל של אגוזים[15] מפיו נמנים, וחורפא וחוליא במלתא דתליא בסברא[16] לעשות כוונים[17], מי ידמה לו משיבי מלחמה[18] ומשיבת נפש[19] בתפנוקים ועידונים, הנגלות לנו ולבנינו[20] מי כמוהו מורה[21] שר התעודה[22] ובס״ית יחיד בדורו[23] עמד בסודה[24], וקדושתו האירה מכבודה[25], עין

---

1. ראה לעיל פרק ,תולדות יצחק׳.
2. כבוד שמו.
3. סנה׳ לט, א.
4. תהלים לה, כה.
5. תולדות כו, כח.
6. תרגום של ,,מזרח שמש״.
7. זכרי׳ יד, ו.
8. ע״פ ירמי׳ י, יב.
9. מ״א ג, כח.
10. תהלים לז, א.
11. ישעי׳ כט, יג.
12. חגיגה ג, א.
13. ברכות כ, א.
14. מג״א ח, ט.
15. גיטין סז, א.
16. גיטין ו, ב.
17. ירמי׳ ז, ח.
18. ישעי׳ כח, ו.
19. תהלים יט, ח.
20. נצבים כט, כח.
21. איוב לו, כב.
22. שר התורה — ע״פ ישעי׳ ח, כ (לתורה ולתעודה).
23. ע״פ כתובות יז, א.
24. ע״פ ירמי׳ כג, כב.
25. ע״פ יחזקאל מג, ב.

ראתה ותעידה[26], ומעט מהרבה אשר השאיר אחריו ברכה[27] וידו הדה[28] הוא הנמצא כעת בידינו בשכבר זכו בו בניו[29] להעלות על הדפוס (זה יותר מעשרים שנה[30]) את אשר בילדותו[31] הכינה וגם חקרה[32] וידו יסדה[33], ובזקנותו עליו הודה[34], הלא הוא בחלק א״ח כמעט כולו וגם בחלק י״ד וחוה״מ הלכות הצריכות השוות לכל נפש תמימה[35] יקרה וכבודה, שלא למחוק ושלא לגדוש ח״ו סאה ומדה[36], הכל באר היטב[37] מפי עמוד של ברזל[38] לסמוך יגליו כדאי היא המדה[39], וגם ההוגה בהן ימצא טוב טעם מצות תלמוד תורה בשלימותה במשנה וגמרא בטעם וסברא[40] והלכה ברורה כולה נאה וחסודה[41].

כל אלה למרנא ורבנא נ״י ע״ה פ״ה[42] אור ישראל וקדושו הגאון האמיתי גדול מרבנן שמו[43] מהור״ר שניאור זלמן מק״ק לאדי ואיתן מושבו[44] בק״ק לאדי, לא תכיל כל יריעה את אור תורה אשר משם הופיעה.

הן עתה קם ונתעורר בנו הרב החסיד המפורסם יקר רוח איש

---

26. ע״פ איוב כט, יא.
27. ירמי׳ מב, ב.
28. ישעי׳ יא, ח.
29. ע״פ ב״ק לו, ב.
30. כוונתו להשו״ע שנדפס ע״י בני אדמו״ר הזקן בשנת תקפ״ו.
31. חיבור השו״ע הי׳ בשנת הכ״א לחיי אדמו״ר הזקן (שיחת חגה״ס תרפ״ט).
32. איוב כח, כז.
33. ע״פ ישעי׳ מח, יג.
34. ראה בהקדמת בני הרב המחבר להשו״ע.
35. ע״פ תהלים יט, ח.
36. הכוונה להלי מדות ומשקלות.
37. תבוא כז, ח.
38. ע״פ ויק״ר כא, ד.
39. ע״פ ברכות ט, א.
40. הכוונה למעלתה המיוחדת של שלחן ערוך אדמו״ר הזקן — הלכות בטעמיהן (ראה בהקדמת בני הרב המחבר).
41. ע״פ כתובות יז, א — כלה נאה וחסודה.
42. נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק (ברכות כח, ב).
43. ע״פ מארז״ל, גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (מובא בערוך ע׳ אביי ובחסדי דוד לתוספתא עדיות פ״ג ה״ד).
44. ע״פ פינחס כד, כא.

תבונה[45] להדפיס עוד הפעם חבורים יקרים הללו לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל[46] כי קמאי אזדו להו, ה״ה כבוד הרב מו׳ חיים אברהם נ״י ובנו הרב מהור״ר דוב בער על ידו וסעדו, ולהידור מצוה בחר לו להעלותם על משובחי הדפוסין[47], ולא חסה עינו על רוב ההוצאה וגודל הטרדא, רק למען היות ברו של החבור הזה כתוכו[48] יפה אף נעים[49] וגם הנפש תמלא בקריאה ושינון מתוך ספרים מהודרים ונאים כידוע מ״ש מזה בספרים.

והנה אנחנו אלה העולים בהסכמה על ההדפסה הזאת, הכל יודעים שלא על מעלת עצם החיבור הוצרכנו לכך ח״ו, כי אם להודיע לעם ה׳ ולהזכירם תיקון הקדמונים זה כמה מאות שנה בגדולי וראשי הגולה והמדינה וכל אחיהם על פיהם[50] לדקדק עד מאד בענין מסיג גבול רעהו[51] בדבר שהוא משום מצוה ומשום קדושה[52], שלא תועיל בו שום אמתלא וטעם בעולם כ״א חק נתן ולא יעבור[53] שהמתחיל במצוה[54] כגון זו, לפי ראות עיני הדור ערך ושיעור הזמן שלא יהיו מעתיקי התורה בדפוס נזוקין ח״ו, ותוך הזמן הזה דרשו והתקינו אשר כל איש ישראל הבוחר בתורה ומצותיו לא יזיד לגשת אל המלאכה מלאכת הקדש אשר זכה בה מי שקדמו וגם הלומד באותן הספרים לא עשה מצוה מן המובחר כידוע, והזמן הסמוך ונראה[55] שא״א בפחות ממנה הוא כעשר שנים מיום דלמטה, ומכלל לאו אתה שומע הן[56] למקיימי דבר אשר גבלו ראשונים[57]

---

45. משלי כ, ה.
46. ע״פ ויחי מט, ז.
47. היינו דפוס זיטאמיר.
48. ע״פ ברכות כח, א.
49. שה״ש א, טז.
50. דה״א יב, לג.
51. תבוא כז, טז.
52. ע״פ יבמות פ״ב מ״ג.
53. תהלים קמח, ו.
54. ירושלמי פסחים פ״י ה״ה.
55. ע״פ מגילה ג, ב.
56. נדרים יא, א.
57. שופטים יט, יד.

וכש״כ המסייע ומחזיק בידי עושי מצוה זכות הרבים תלוי בו[58] וברכות יחולו על ראשו.

היום יום שהוכפל בו כי טוב[59]
לסדר כה תאמר לבני ישראל[60]
בשנת תר״ז לפ״ק פה״ק האמי׳.

נאום **יצחק אייזיק** בלאאמ״ו מוהרר״מ **הלוי עפשטיין**

★

58. אבות פ״ה מי״ח.
59. פרש״י בראשית א, ז.
60. שמות ג, יד.

הסכמה לספר לקוטי תורה

נודעה יד ה' את עבדו[1] בחירו נשיא אלקים אשר הי' בתוכנו[2], עד עת כ"י ב"א ל"מנוחתו לפ"ק[3] עיר עז לנו[4] כרכא דכולא בי'[5] תועפות הדר גאוני בכולי תלמודא ושיטות המפרשים לגדולי הראשונים והאחרונים ז"ל ככתבם וכלשונם[6] על פיו יבואו ויצאו[7] כחצי גבור שנונים[8], וספרי הפוסקים קמאי ובתראי על פיו שגורים ופתוחים כיונים, וחקור דין[9] ולשמוע בלימודים בפלפולים ערבים וחדורים מנופת מתוקים ומזהב ופז נחמדים[10] מלפניו בכל הארץ יצאו בקו[11] השוה לכל נפש אור ליהודים[12] ובפנימיות התורה סודותי' ורזי' הנשמע כמוהו[13] צופה ויודע סתרי' בה הפליא עצה הגדיל תושי'[14] ובכל תנועה ותנועה מינה לא יזוע[15], וכי יבואו שרידי עם ה' לבקר בהיכלו לחזות בנועם ה'[16] הופיע עליהם מדבש וחלב תחת לשונו[17], ובמקהלות בחגים ובשבתות ובמועדים דרש דרש[18] ברוח קדשו ועל אל אלים ידבר נפלאות[19] לפקוח עינים עוורות[20] בידיעה דמארי עלמא ובמועצות ודעת יהב חכמתא וארחין לב"נ בפולחנא דמרן דבשמיא, והכל בבנין שלם מיוסד ע"פ למודי האריז"ל וספרי חכמת האמת,

---

1. ע"פ ישעי' סו, יד.
2. ע"פ ח"ש כג, ו.
3. תקע"ג.
4. ישעי' כו, א.
5. חולין נו, ב.
6. מג"א ח, ט.
7. פינחס כז, כא.
8. תהלים קכ, ד.
9. אבות רפ"ו.
10. ע"פ תהלים יט, יא.
11. ע"פ תהלים שם, ה.
12. ע"פ מג"א ח, טז.
13. דברים ד, לב.
14. ישעי' כח, כט.
15. ע"פ אבות פ"ה מכ"א.
16. ע"פ תהלים כז, ד.
17. ע"פ שה"ש ד, יא.
18. שמיני ז, טז.
19. דניאל יא, לו.
20. ישעי' מב, ז.

הלא הוא בישראל גדול שמו[21] הגאון האמיתי איש אלקים קדוש[22] מוהר״ר **שניאור זלמן** נ״ע איתן מושבו[23] בק״ק לאדי,

באו ונחזיק טובה[24] לצאצאיו הקדושים אשר טרחו ועמלו להגיה הכתבים שהשאיר אחריו ברכה[25] ולהעמיד על מכונם[26], ולבאר המראה מקומות במדרשי חז״ל ובזוה״ק ובתיקונים וספרי חכמי האמת, והן עתה מאת ה׳ היתה[27] שלא תהא זו תורה חתומה[28] וגנוזה[29] בקרן זוית[30], קמו ונתעודדו[31] ונתעוררו בניו הנעימים אחים ורעים[32] אלופים ומיודעים[33] בכתר שם טוב העולה על גביהן[34] מופלגים בחכמה ומסולאים בי״ש כבוד הרב מהרי״ל והרב מהרחש״ז שי׳ בני הרב המפורסם וכו׳ כ״ש מוהרמ״מ נ״י הזילו זהב מכיסם להעלות הדברים היקרים האלה על משבחי הדפוס[35] ולהפיצם בישראל[36],

וזאת התעודה לפנים בישראל[37] כל איש חובר חיבור[38] או מוציא תעלומה לאורה[39] בספרי הקדש איש איש מבית ישראל[40] אשר ידבנו לבו[41] יתייצב על פתח שער[42] הספר ההוא לפרסומא מילתא דאיסורא

---

21. תהלים עו, ב.
22. מ״ב ד, ט.
23. ע״פ פינחס כד, כא.
24. ב״ב כה, א.
25. יואל ב, יד.
26. ע״פ עזרא ב, סח.
27. תהלים קיח, כג.
28. גיטין ס, א.
29. שבת פט, א.
30. קידושין סו, א.
31. ע״פ תהלים כ, ט — ואנחנו קמנו ונתעודד.
32. ע״פ תהלים קכב, ח.
33. ע״פ תהלים נה, יד.
34. אבות פ״ג מי״ג.
35. הכוונה לדפוס זיטאמיר.
36. ע״פ ויחי מט, ז.
37. ע״פ רות ד, ז.
38. ע״פ שופטים יח, יא — וחבר חבר.
39. ע״פ איוב כח, יא.
40. אחרי יז, ג.
41. תרומה כה, ב.
42. ע״פ שופטים יח, יז (נ״ך).

שלא יבאו זולתו להדפיס כמוהו עד משך זמן הראוי והגון בכדי שלא יבאו עוסקי במלאכת הקדש לבית ההפסד ח״ו, ולהודעה כזאת יקרא בפי בני העולם בשם הסכמה, ואי לזאת אותנו אלה העולים בהסכמה (בשם המושאל לסוגיין דעלמא כאמור) באנו מן המודיעים וככרוזא קרי השמרו לכם בית ישראל מלהדפיס הספר הלזה וכן למוכר ולקונה יחוש ולעצמו ולנפשו מבלעדי רשות האחים הרבנים הנ״ל משך עשרים וה׳ שנה מיום כלות הדפוס של האחי׳ הנ״ל את הספר הזה. ואשר ח״ו לא ישמעו אל דברינו אלה, הנה הם עוברים את פי ה׳ והיא לא תצלח[43], לא ביד מסיגי הגבול ולא להההוגים בספרים ההם, כידוע ליודעים ענין מצוה הבאה בעבירה ח״ו, מלבד שחלילה להמדפיס לעבור על פקודת נימוסי הממשלה הטובה שחיבור המחודש אין רשות לשום אדם לעשות כמוהו בדפוס תוך כ״ה שנים בלא רשות המחבר. והשומע לדברינו אלה ויאמר אמן יתברך מאלקי אמן:

יום ג׳ י״ב סיון שנת תר״ח:

נאום **יצחק אייזיק** בלא״א מוהרר״מ **הלוי עפשטיין**

פ״ק האמי׳

43. שלח יד, מא.

פרק שבעה עשר

שתי פתקאות

שתי פתקאות

צמאונו לתורת החסידות הי׳ גדול מאד, עד שהדבר נגע לחיות נפשו ממש. רבותיו הקדושים היו מגדילים אצלו הצמאון, שהיו מגלים טפח ומכסים כו׳, והוא הרבה לבקשם בפתקאות שיגלו לו יותר כי זה נוגע לו עד הנפש ממש, משמולאה בקשתו היתה נפשו לשלל ממש[1].

שתים מהפתקאות הנ״ל נשתמרו וזה נוסחן[2]:

פתקא א׳

הנחץ השיאני[3] לבוא עם הספר[4] לגלות נקודת לבבי אשר עליו אני מתחפש ובא בשאלות וענינים ומבקשה כמטמונים[5]. והוא: כי עד מתי לדעה הרעה הזאת[6] שההרגל לדבר הכל בלשון ,,זאת אנו משיגים, וזאת אין אנו משיגים״, וכדומה? הלא האין סוף לבדו הוא, וכל הארות והשפעות וכחות מצומצמים הנמצאים ממנו, הנה הכל בבחינת ,,לבדו הוא״, שהרי זה ענין אין סוף, שאין לו תכלה ח״ו, רק שעלתה בחינת מלכותו ונעשית בחינת רצונו להיות מדריגות שפלים ובבחינת ,,זולתו״, ויהי כן[7] הנה אין בהם רק רצונו, ואיך שיהי׳ העלי׳ ברצון ערך שפלות כל

---

1. בית רבי ח״א פכ״ו. וראה לעיל ע׳ 176.
2. נדפסו בסו״ס ,,חנה אריאלי״ — חלק המאמרות.
3. ע״פ בראשית ג, יח.
4. ע״פ מג״א ט, כה.
5. ע״פ משלי ב, ד.
6. ע״פ שלח יד, כז.
7. בראשית א, ז.

מדרגה ומדרגה כן נמשך ונעשה ועדיין הכל ,,לבדו הוא״, כי מאין ולאין נמצא וכו׳. אך מאחר שהוצרך להמשיך מדרגה שפלה על ידי צמצומים, יש על זה בחינת דינים, ומזה נמשך מה שבחינת ,,זולתו״ מרגיש את עצמו כאילו הוא באמת ח״ו ,,זולתו״.

ובחר בישראל להיות עם קרובו[8] ולהמשיך חסדים וכו׳, כלומר: שיתגלה זה הענין איך שכל המציאות אינם רק רצונו בלבד. ודוקא על ידיהם בהיותם ניצוצות קטנים, שיכולה השפעתם ליכנס במדרגות שפלים.

ואם כן ראשית כל דבר הוא שלא להיות נפרד ח״ו מהשגת זה הענין בהשגה פנימית, ואחר כך יש אז שייכות לענין העבודה, כעבדים העובדים את המלך שאינו חסר כלום לצורך תענוגי גופו וחייו והם עושים רצונו בדברים אחרים, והי׳ אם כלו לעשות וימצא רצון המלך ממש בדברים שעשו ויברך אותם המלך באור פניו כו׳ שאין נקרא אפילו בשם אין סוף. ועדיין אין המשל דומה וכו׳. אבל בלא קליטת והשגת ענין זה איני יודע מקום לשום עבודה בעולם.

ולהיות שלא שמעתי ענין זה בפירוש רק מכללא[9], איני יודע איך להתחכם ולשמוע. ואחר כך אשאל אם כן איפוא מה לעשות וכו׳, איך יוקלט הענין ואיך יהי׳ ענין העבודה כו׳.

ואם ח״ו יש עמדי איזה שגיאה בדבר, כולו או מקצתו, ולא ירחם עלי להודיעני, קץ ישים לחיי ממש. ואם אמור יאמר לי שטעיתי איך ומה, ויבטיחני להורות אותי האמת כאשר הוא, לא ירע לבבי כלל וכלל, כי אין עמדי שום מזומנים שירע בעיני לאבדם, כאשר קרה לחסידים הישנים.

ואת האמת אני דורש ומבקש בכל נקודת חיי ממש, וחיי תלוים[10] ועומדים לשמוע דבר מה יענה.

---

8. תהלים קמח, יד.
9. ברכות ט, ב.
10. ע״פ תבא כח, סו.

פתקא ב'

הנה על פי הדברים הנעימים ששמעתי, לבי אומר לי שהס מלהזכיר להיות הכוונה בעצם וראשונה ענין עולמות, שהם על כל פנים העלם והסתר האמת, שהוא לא נשתנה ח"ו, וגם עילוי היותר נעלה שבבחינת שם ,,עולם" אין הכוונה גילוי בו, שלא יתכן אצלו להיות הכוונה זולת מענין ועצמות האמיתי כפי מה שהוא, ולכשתתגלה אין שם העולם נמצא. רק אולי יהי' כענין האמור על פסוק[11] ,,צדקת פרזונו" — בשביל פרזונו. וזה הענין הוא הנמשך ונעשה עוד כל ימי עולם[12] בכלים מכלים שונים[13]. והדברים האלה פשוטים, שמתיישבים מאד בענין האצילות ושבירת הכלים והתיקון.

אך מה שעצור בקרבי אותו לא אוכל לדבר בעליל, שגם הגבה למעלה הדברים אמורים, ומהם (ומשם?) שרש הענין. כי מה שהוא בבחינת נאצל ודאי שהוא כלי בעולם, ואין דעתי נוחה שיהי' זה המכוון האמיתי, רק כמו מכוון שני במשל כו'. והכוונה הראשונה היא הפועלת משמי מרומים, והמעשים בכל העולמות נעשה ממנה ומכחה ממש, מקטן ועד גדול. כי כולם מתחדשים בהשוואה כמו שהוא התכלית, והוא שלימות פעולת השלם, להיות הפעולה בעצמה היא התכלית, רק ברדת השפעת והארת הכוונה למטה מתחדש שהתכלית תלוי בזמן, וענין הזמן הוא עצמו נמשך ממה שגורם להיות כוונה לעולמות, שבכלל הענין הוא עולם שנה נפש.

ולדברים האלה נפשי עלי תשתוחח[14] לשמוע ללמוד[15] כדי להכיל בקרבי אמונה זו השרוי' בתוכי תדיר ואין לי במה לכלכלה. וגם לא מסתייעא מילתא כל כך להיות קביעות הענין במוח ולב תמיד בלי קבלה ושמיעה בפירוש ובביאור הגון מפי השמועה.

---

11. שופטים ה, יא.
12. ע"פ נח ח, כב.
13. מג"א א, ז
14. תהלים מב, ז.
15. נוסח ברכת אהבת עולם.

פרק שמונה עשר

שאלות ותשובות

אורח חיים

מלאכה בשבת ע״י גוי.

יורה דעה

בהמה שיצאה מלאה ובאה ריקנית.

עוקץ בשבר הצלע נגד מראה אדומה בריאה.

נגע הסכין בארץ בשעת שחיטה.

דרוסת הזאב.

קולית שנשברה.

מים מלוחים בכוליא ומראיהן זך.

בשר ששהה ג׳ ימים ונגלד ונפשר.

עגל כרוך אחר הפרה ופרסותיו קלוטות.

צרימת אזן הבכור.

פרה שיצא ממנה דם עם החליבה.

הגהות לשו״ת הצמח צדק חלק יו״ד סי׳ קכט.

חלב שנחלב ע״י אינו־יהודי בשוגג.

אשה שמוצאת תמיד נקודות דמים.

בענין הפארפאל.

אשה שמוצאה על העד מראה אודם משהו.

אחד שאסר על עצמו בקונם מלאכת הטליתים.

אבן העזר

בענין עגונה.

קדושי קטן.

גדולה שנישאת לקטן.
שאלת קידושין.
בדיני שמות גיטין.
בדיני שמות גיטין.
בדיני שמות גיטין.
עגונה שנישאה בהיתר הצ״צ ואח״כ מתו איזה ילדים בעיר ר״ל

חושן משפט

היתר עיסקא.
קנין י״ש בלי רשות בעל הרשיון.

שאלות ותשובות

אורח חיים

מלאכה בשבת ע״י גוי[1]

יהודי שלקח זאוואד[2] מאת האדון אף שהוא נכתב ע״ש אחר[3] אעפ״כ יוכל למסור כל הזכות ויפוי כח שיש לו בהזאוואד וימסור אותו לזולתו[4] אפילו לישראל ולישראל א״צ רק ק״ס בעדים כד״ת. אחר כך יקח לו גוי ידוע ויעשה השותפות עם הגוי לקנות או לשכור היפוי כח מן הזאוואד מן היהודי הקונה ראשון ע״פ אופנים אלו.

(א) מה שצריך לקנות מן השוק לצורך עסק הזאוואד כמו סוסים ותבואה וכדומה תהיה יד שניהם שוה בו וכל מה שיקנה אחד מן השותפים יהיה כאלו קנו שניהם וכן מה שימכור אחד מהם או יעשה א׳ מהם יהי׳ כאילו עשו שניהם רק ע״פ תנאים המבוארים אח״ז בתנאי ב׳ וג׳. (ב) המלאכה והעסק בזאוואד עצמו המוטלת על הקונים הזאוואד

---

1. נעתק מספר דברי טעם להר׳ ארי׳ ליב האפט מקאנטאפ (ווארשא, תרס״ד) סי׳ סו. קודם העתק התשובה כותב: בידי כת״י מהגאון רי״א עפשטיין זצ״ל מהאמלי׳ אעתיק לכבודו ז״ל... ואח״כ האריך גם הוא בביאור ההלכה ע״ש. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ׳. חו׳ ח׳. כל התשובות שמקורן בקובץ יגדיל תורה נ׳. נעתקו ביחד עם הערות העורך — הרה״ג הרה״ח ר׳ שלום דובער שי׳ לוין.
2. = בית שמבשלים בו י״ש מן תבואות.
3. ר״ל שהשטר לא נכתב על שמו — רק ע״ש אחר, ואעפ״כ בידו למסור כל הזכות כו׳.
4. עפ״י דברי הריב״ש (סי׳ קנא, הובא ונתבאר בשו״ע סי׳ רמו ס״ה, שו״ע אדה״ז שם ס״ג, שו״ת צ״צ חאו״ח סי׳ לא, לד), דמהני כשמתנה עם הנכרי בתחלה כשקנאוה. וכאן כבר קנה הישראל עצמו, ולכן כתב שימסור כל הזכות כו׳ לזולתו ואח״כ יחזור ויקח בשותפות הגוי (ראה שו״ת צ״צ שם).

[היינו היהודי והנכרי הנ״ל] תהיה מלאכת יום השבת של העכו״ם לבדו וגם הבעלי חיים שיקנו בשותפות שייכים ביום השבת לנכרי לבדו ושארי דברים הנצרכים יוכל הנכרי ליקח מן השותפות ביום השבת להשתמש בהן לצרכו כמו שירצה וכן הריוח שיעלה מעסק הזאוואד ביום השבת יהיה שייך להנכרי לבדו ומלאכת ועסק ריוח יום אחד שאחר השבת יהיה שייך להישראל לבדו ושארי הימים יהיה בשותפות שוה בשוה לשניהם. (ג) אחד עשר יום שמערב הפסח עד אחר הפסח יהיה המלאכה והעסק והריוח להנכרי לבדו ואחד עשר יום שאחריהם יהיה הכל המלאכה והעסק והריוח של הישראל לבדו לבד השבתות שבתוך הי״א יום יהיה שייך להנכרי ותחתיהם יהיה שני ימים שאחר הי״א יום שייך להישראל לבד. (ד) שהישראל יניח מעות גם בעד הנכרי כל מה שיהיה נצרך ויעשו דבר קצוב בעד הריבית שיתן הנכרי לישראל בשביל מעותיו על כל משך השותפות. (ה) יהיה תנאי ביניהם שמאמינים זה לזה בכל החשבונות שיהיו נרשים ע״פ הרייסטער[5] בלא שום שבועה בעולם. המדובר בכל האופנים הנ״ל בין הישראל והנכרי יהיה בפני עדים קודם שיעשו הקנין עם ישראל האי היינו הקונה הראשון הנ״ל. אח״כ יעשו הקנין עם היהודי הקונה הראשון בק״ס בפני עדים. והעדים יכתבו הקנין שנעשה ע״פ אופנים ותנאים הנ״ל ויחתמו העדים וגם הישראל והנכרי יחתמו בעצמם ע״ז ג״כ וישלישו הכתב ביד נאמן.

---

5. = פנקס חשבונות.

יורה דעה

בהמה שיצאה מלאה ובאה ריקנית[6]

בדיק לן מר במלתא דתמיה טובא, שהרמב״ם וטש״ע[7] העתיקו דין בהמה שיצאה מלאה ובאה ריקנית דפ׳ המפלת[8] דכ״ט בבריתא ולא הביאו להלכה דברי התוס׳ סע״א דבשהתה הבהמה בחוץ פטורה מן הבכורה דאימור טינפה וילדה. ודברי התוס׳ מוכרחין דהא ר״פ הלוקח בהמה[9] ד״כ אמרינן דחוששין לטינוף דבהמה דקה אע״ג דהוי מיעוטא ור״י לא חייש למיעוטא כדאיתא התם בתוס׳ וגמרא משום דרוב בהמות יולדות בהגיע זמן חוששין אף למיעוט וכדאיתא בתוס׳ שם וכ״ש דטינוף גופא רובא הוי, א״ו בבכורות מיירי בבהמת גוי דא״א למידע אם טינפה וחוששין אף למיעוט מצד רובא דיולדות כנ״ל, ובהמפלת בבהמת ישראל דשפיר חזי אי טינפה איירינן דוקא וממילא דבשהתה הבהמה בחוץ דא״א למיקם עלה דמילתא אי טינפה אי לא פשיטא דאזלינן בתר רוב בהמות מטנפות ויולדות, ואפי׳ למאי דאמר רבינא רע״א דרובא דתלי במעשה לא הוי רובא וא״כ אזדא לך הך רובא דיולדות ומטנפות לכאורה, ולא עדיף הכא ביצאת מלאה דנדה מלוקח בהמה מן העכו״ם בבכורות, והתם נמי לרבינא אוקמ[א] לה אוקימתא דר״י פליג א״ר יהושע ולא חייש לטינוף, ודילמא לא קי״ל התם כר׳ יהושע. איברא דהא ליתא דהא ע״כ הכא בהוחזקה עוברה איירי דאל״כ מאי מקשה אריב״ל הא אוקימנא דריב״ל בהוחזקה דוקא קאמר וא״כ כבר איתעביד בה מעשה, וא״כ דברי התוס׳ מוכרחין כנ״ל.

הן אמת דלא פירש כמה תשהא הבהמה בחוץ, ואע״ג דכתב רש״י ז״ל שם ד״ה מטנפות וז״ל יום א׳ קודם לידה כעין גלוירא, ולפי״ז בשהתה יותר מיום א׳ אית לן למימר דטינפה וילדה, מ״מ אכתי איכא לספוקי דילמא ה״ק רש״י ז״ל דסוף הטינוף הוא יום א׳ קודם לידה שאז מפסקת מלטנף

---

6. נדפס ביגדיל תורה נ.י. חוברת ע׳.
התשובה שלפנינו נעתקה מכת״י 2052 רו, א ואילך. כתה״י קשה לקריאה ובלתי ברור. בכ״מ מסופקני בקריאת התיבות.
7. הרמב״ם הל׳ בכורות פ״ד הי״ג וטושו״ע סי׳ שטו ס״ד.
8. נדה פ״ג.
9. בכורות פ״ג.

ואח״כ תלד בו ביום אבל התחלת הטינוף מ״י יודע כמה הוא קודם לידה. מיהו ממ״ש רש״י ז״ל ד״ה וראה בו ביום משמע דהתחלת הטינוף נמי הוא רק יום א׳ קודם הלידה, אך התוס׳ לא ביארו זאת להדיא (ובזמנינו שאלתי לנשים ואין אחת יודעת מענין הטינוף כלל רק סמכינן שכל בהמה מסמנת עיבורה קודם הלידה במילוי הדדין בחלב וכעין נפוח בשיפולי מעיה, ואפשר שאין הבהמות מטנפות כלל בזמנינו ומש״ה השמיטו הפוס׳ דמה שהוא סימן מובהק לולד ובאה אח״כ ריקנית פשוט דפטורה מן הבכורה).

אמנם לדידי חזי לי תיוהא אחרינא בהך ענינא דלא ראיתי לאחד מן הפוס׳ והאחרונים שהעירו בזה כלום, והוא דלמה שבקו הרמב״ם והטוש״ע טעמא דאתמר בגמ׳ משום דרוב בהמות מטנפות וזו הואיל ולא טינפה אתרע לה רובא כו׳ ונקטו טעמא אחרינא שמא ילדה דבר שאינו פוטר כו׳, ומסתימת דבריהם ליכא למשמע מינה דאי טינפה פטורה מן הבכורה, ואדרבה י״ל איפכא אע״ג דטינוף סימן לידה הוא אעפ״כ שמא הפילה דבר שאינו פוטר מן הבכורה, וכ״ש שאין להוכיח מדבריהם מ״ש התוס׳ בשהתה כו׳ אפילו לאחר העיון ודקדוק היטב בדבריהם והוא נגד גמרא מפורשת בשינויא דרבינא הנ״ל. והגם שיש לבע״ד לומר דאנן לא בקיאין בטינוף דנשי דידן לא ידעי להא מילתא כלל וכנ״ל, וליכא למימר דטינפה וסימנים הידועים עכשיו שמא אינם מובהקים ללידה דוקא ואפשר דאפי׳ בלא לידה יכולין לבוא כמו דחיישינן לחולבות בלא לידה וכנ״ל. אך האמת יורה דרכו דכל כי האי מילתא לא הו״ל להפוס׳ לסתום אלא לפרש.

והעולה על רוחי בזה, דהנה הגם שנזכרין למעלה דבריתא דבהמה שיצאה מליאה ובאה ריקנית ע״כ בהוחזקה עוברה מיירי דאל״כ מאי מקשה על ריב״ל, איברא כנלע״ד דבבהמה לא שייך הוחזקה עוברה כלל דדוקא אשה מרגשת בעצמה שיש לה ולד בקרבה ומחזקת עצמה בכך או עצירת הדם ראי׳ וכדומה הרבה מידיעת בני דעת, אבל בבהמה אינו מוכח כיון דבאמת מספקינן דבבאה ריקנית שמא רוח הפילה כמ״ש רש״י ז״ל ד״ה ובאה, א״כ מה שהיתה בחזקת מליאה בגידול הבטן אינה הוכחה כלל להחזיקה ע״י כך במעוברת ואם הרגישו ולד במשמוש היד תו ליכא למיחש כלל לשמא רוח הפילה, וא״כ ע״כ לאו בהכי עסקינן, וגם עם העגיל העובר ראש כפיקה איכא למיקם עלה דמילתא אם הרגישו ולד במשמוש היד בזה.

אשר ע״כ הנראה בזה הא בלא״ה יש להקשות אהא דמפלגינן התם בגמ׳ גבי אשה בין הוחזקה עוברה דרוב נשים ולד מעליא ילדן ובין לא

הוחזקה עוברה דהתם תו ליכא רובא מהא דאמרינן בהאשה רבה רוב נשים מתעברות ויולדות וא״כ תקשי אף בלא הוחזקה עוברה ניזיל בתר רובא, וצ״ל משום דרוב נשים המתעברות ויולדות עיבורן ניכר וזו הואיל ולא הוכר עוברה אתרע לה רובא כו׳ (וכשינויא דרבינא גבי בהמה, ובזה מדוקדק ביותר בלישנא דרבינא משום דאיכא למימר כו׳ דלכאורה הי׳ לומר הב״ע כו׳ [...] דגבי אשה נמי מהאי טעמא אתאן עלה) ומשום הכי חוששת ותשב לנדה כו׳. והשתא מקשה שפיר מהא דבהמה שיצאה מליאה דאף דבבהמה ליכא הוחזקה עוברה כדאמרן הא אדרבה מה״ט בלא״ה איכא רובא דרוב בהמות מתעברות ויולדות כדאמרינן ר״פ הלוקח בהמה, ומש״ה מקשי שפיר אמאי לא אזלינן בתר רובא גבי בהמה מסתמא כמו גבי אשה בהוחזקה, ואצטרך לשני׳ משום דרוב בהמות מטנפות.

ולפי״ד קשה הא רבינא הוא דאמר בבכורות כ״ו דרובא דתלי במעשה לא הוי רובא כו׳, ולמאי אצטרך לי׳ הך שינויא וסברא דהכא מדלא טינפה אתרע לה רובא. וצ״ל דהני תרתי מילי דרבינא חדא מנייהו באחרניתא אתמר והיינו הך דבכורות ואה״נ דלבתר דאסיק האי שינויא דבכורות תו לא אצטרך הך סברא דמדלא טינפה אתרע לה רובא ומש״ה השמיטו הפוסי׳ ז״ל הרי אתי׳ מילתא אגב שטפא דשמעתין, וגם כי נכון עדיין יש לפקפק בזה דאצטרך דרבינא דמדמה להיכא דחזינן דאתעבד בה מעשה דהרבעה משום די״ל דמשמע לי׳ לרבינא דברייתא דנדה נמי בהכי מיירי וכיון דאיתמר בהדיא בגמ׳ אכתי קשה דלא הו״ל להפוסי׳ הנ״ל להשמיטה אף דלא שכיחא כולי האי.

ולקושטא דמילתא נלענ״ד דהנה כגונא דהא שינויא דרבינא הכי בגמרא שני רבינא גופא בכתובות (ט״ז סע״א וריש ע״ב) אהא דפריך התם מאחר דרוב נשים בתולות נישאות כי ליכא עדים מאי הוי ומשני רבינא משום דרוב נשים הנישאות בתולות יש להן קול וזו הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא ע״כ, ומסתימת לשון הפוסי׳ ראשונים ואחרונים משמע ודאי דאפי׳ שהן רחוקים הרבה ממקום שהי׳ בו הנשואין אפ״ה בלא עדים הבעל נאמן כיון דלית לי׳ כאן קלא, ולכאורה הא בכה״ג דליתא ריעותא בפנינו למה לא ניזול בתר רובא.

והנה בס״פ אמרינן במתני׳ שם על ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן פלונית יצאה בהינומא ובגמ׳ משום דרוב נשים בתולות

נישאות גילוי מילתא בעלמא כו', והקשה בתוס' שם דט"ז ע"ב דהיכי מיירי אם ביש לה קול א"כ לרב דס"ל הולכין בממון אחר הרוב בלא עדים כו' איהי מהימנא ואי בליכא קלא הא אתרע לה רובא ותירצו דמ"מ האי רובא עדיף יעו"ש. והקשה בספר הפלאה דמדברי התוס' הללו משמע למאן דס"ל דאין הולכין בממון אחר הרוב שפיר איירי מתניתין באיכא קלא ואפ"ה ליכא עדים ולא דנאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן, וכ"כ התוס' להדיא בב"ק דצ"ב, וא"כ למה סתמו הרמב"ם והטוש"ע דנאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן פלונית כו' ולא חילקו דהיינו דוקא באיכא קלא אליבא דשמואל דקי"ל כוותי', ואדרבא דייק לי' לבעל ספר הפלאה לישנא דמתני' דר"פ האשה שנתארמלה אם יש עדים משמע עדים דוקא הוא דמהני בליכא קלא ואע"ג דלישנא דמתני' דס"פ האשה הנ"ל ואלו נאמנים כו' נמי דסתמא מתני' לא הו"ל להרמב"ם והטוש"ע לסתום כדרך התנאים, ותי' שם בספר הנ"ל דהתוס' כתבו להדיא שם סע"א ד"ה מאחר דרוב נשים בתולות נישאות כו' וז"ל לרב פריך דאית לי' הולכין בממון אחר הרוב משמע מדברי התוס' דאה"נ דלמאי דקי"ל כשמואל אף באיכא קלא ולא אתרע לה רובא בעינא עדים ומהני קטן ובלא קול אה"נ דקטן לא מהימן ובעי עדות גמורה, אבל הרמב"ם והטוש"ע ס"ל כפירוש בעל המאור דאפי' לשמואל פריך משום דהכא איכא רובא וחזקה דלפ"ז אפי' לשמואל לא בעיא עדים כ"א באתרע לה רובא דהיינו בליכא קלא משה"ה סתמו דבריהם לאמר דאפי' בליכא קלא קטן מהימן וע"ש בספר הנ"ל.

ואכתי קשה דלפ"ז לא הו"ל להפוס' להשמיט עכ"פ הך דינא באיכא קלא א"צ עדים ולמה סתמו הדברים דבלא עדים בעל מהימן, ונהי דקול בהאי מילתא הו"ל פירסום בפי כל וא"כ לא הי' בציר מעדים שראו בקוטנן וכיון דאפילו היכא דליכא קלא סגי בשני עדים ושראו בקוטנן אי איכא קלא דהכל יודעין דהרי בכלל מאתיים מנה, ז"א דהא מ"מ נ"מ באיכא קלא בעד מפי עד א"נ מפי הרבה נשים שזוכרות נשואיהם א"נ בגונא שהקשינו היכא שהן רחוקין הרבה ממקום נשואיהם דלא אתרע רובא מהא דליכא קלא וא"כ אף בלא עדים נהימנו.

אשר ע"כ נראה דהתוס' והרמב"ם והטוש"ע פליגא בפי' אתרע לה רובא בהכי דהתוס' מפרשים דהיינו דוקא היכא דהוא מנגד רובא הוא דאתרע רובא בהכי וס"ל דרוב נשים הנשואות בתולות יש להן קול וכיון דליכא קלא באותו מקום הי' ראוי להיות להן קול אתרע לה רובא אבל

היכא דהרחיקה נדוד ממקום כו' כה"ג יש לה קול מקרי ולא אתרע לה רובא בהכי אף דליכא קלא מאחר שיש אמתלא טובה על מה שאין לה קול דהוא מצד הרחיקה נדוד ואין להיות קול בשם והוי בכלל יש לה קול, ולזה הקשו דלרב היכי איירי מתני' אי ביש קול היינו היכא שאין לה רעותא דאין לה קול א"כ מה צריך עדים כיון דאף בדליכא קלא רק שיש אמתלא מהני למה לי' עדות דראו בקוטנן ואף דאין לה קול היינו שדרה במקום נשואי' ואין לה קול מה מהני עדות דראו בקוטנן, אבל הרמב"ם והטוש"ע מפרשי הכי רוב הנישאות בתולות מזדמן להם הענין שיש להן קול בפנינו כי סתם ורוב נשים דרות במקום נשואיהן וזו הואיל ואין לה קול אף שיש אמתלא שהרחיקה מצד נדוד ממקום נשואי' מ"מ יצאה מרוב הנשים הדרות במקום נשואיהן ואף שאין כאן שום סברא המנגדת לרובא מ"מ אינה ככל המון אנשים שיש להן קול, וז"ש אתרע לה רובא, כלומר שאין כאן הוכחה לומר רוב נשים בתולות נשאות ומסתמא גם היא נשאת בתולה שהרי כל הנשים יש להן קול גדול ולא יסף וזו אין לה קול, וע"כ שפיר סתמו הרמב"ם והטוש"ע ולא כתבו דהיכא דאיכא קלא לא צריך עדים דלדידהו איכא קלא היינו שיש להן קול ממש לא אמתלא על הקול פשיטא דעדיפא מעדים דראו בקוטנן דלדעת הרמב"ם והטוש"ע עדים דראו בקוטנן לא בעינן גדול עמו רק באחד עמו לחוד סגי ופשיטא דקול עדיף מעדים דראו בקוטנן.

ומעתה בכל החזיון הזה נמי סלקא שמעתתא דבהמה שיצאה מליאה, דהתוס' מפרשים דלא אתרע לה רובא רק היכא שיש סברא המנגדת לרובא והיינו בהיתה הבהמה לפנינו ולא טינפה דאז איתרע לה רובא, אבל בשהתה הבהמה בחוץ דאפשר לומר טינפה וילדה אף שלא ראינו דטינפה אמרינן מסתמא טינפה וילדה דלא אתרע לה רובא במה דלא חזינן דטינפה, אבל הרמב"ם והטוש"ע מפרשי דכיון שלא ראינו דטינפה אתרע לה רובא דרוב בהמות מטנפות לפנינו וזו הואיל ולא טינפה לפנינו אף דבשהתה בחוץ ואפשר דטינפה וילדה מ"מ אתרע לה רובא דרוב בהמות מטנפות לפנינו, כנלע"ד קרוב לפשוט בדברי הרמב"ם דאף בשהתה הוי ספק בכור, אמנם היכא דניתנה לעכו"ם על סיפוק מזונות וכה"ג דזה הדבר המצוי ודאי אמרינן דטינפה וילדה וכן בבהמות עכו"ם שראינו מליאה ואח"כ ראוה ריקנית ובינתים שהתה אצל עכו"ם אמרינן דטינפה וילדה ולד מעליא אצל העכו"ם ונפטרה מן הבכורה דבהא לא אתרע לה רובא מאחר שהוא דבר

המצוי שלא לראות הטינוף ובכל הבהמות כה״ג שאינה לפנינו ולא נראה הטינוף כנלע״ד.

עוקץ בשבר הצלע נגד מראה אדומה בריאה[10]

שאלה:

א. נשבר הצלע בעוקץ בבהמה דקה, נגד מראה אדומה בריאה החוזר למראה המותר. דהנה במכה בדופן נגד אדומה כו׳ הכרעת הפוסקים הש״ך והט״ז והתב״ש להקל. וכ״פ בפר״מ להקל בהפסד מרובה על כל פנים אפילו לא חזרה למראה המותר (והל״ש הקיל אף שלא בהפ״מ). אך ביש עוקץ הי׳ מקום לאסור, דאף דבעוקץ לבד בלא אדומה בריאה מכשרינן (ע״פ הש״ך והט״ז ר״ס נ״ד), אך באדומה כנגדה בריאה י״ל דבכה״ג מודו להב״ח דאסור, מאחר דבלא״ה הרבה פוסקים מחמירים אפילו במכה בדופן בלא עוקץ כמ״ש בספר בל״י סימן ל״ח סק״ט, וז״ל, ובכה״ג כ׳ ב׳ גדולי האחרונים ובד״י וחדשים לאסור במב״ד נגד אדומה בריאה א״כ בעוקץ עכ״פ הי׳ ראוי לאסור אליבא דכו״ע, וכ״פ בספר לה״פ סימן ל״ח סק״א ב׳ ע״י, וכתב דביש מראה בריאה נגד העוקץ גם הט״ז מודה דטריפה, וכמ״ש הט״ז בסימן נ״ג סק״ג, דאם יש עוקץ בשבר עצם החיצון אז יש חיוב לעיין בצלעות ע״ש. וכ״פ בספר הדרת זקנים דביש עוקץ נגד אדומה טריפה. והדבר תלוי ועומד עד עת בוא דברי כת״ר אלינו[11].

תשובה:

לאהובי וידידי ה״ה הרבני המופלג ושנון הוותיק וחסיד חו״נ וכו׳ כ״ש מו״ה **דוב בער הלוי** נ״י ההמ״ץ דק׳ ראהטשוב[12].

אחד״ש כמשפט. מכתבו קבלתי. והנה מטרדת היריד לא נפניתי

---

10. שו״ת זו ושלאחריו וכן התשו׳ בענין דרוסת הזאב נעתקו מ,בוך מכתבי מהרי״ב נומר 32׳ סי׳ מ״ג (— קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״ר. חו׳ ד׳). ג׳ שאלות אלו הם **תוכן** שאלות מהרי״ב הלוי הורביץ (מ״ץ דראהאטשוב ואח״כ בביחאוו חדש ואח״כ בליובאוויטש) ששלח למהרי״א. — נרשם (בכת״י מהרי״ב) על גליון תשובת מהרי״א. השו״ת היא מ,,חורף תקפ״ה״, כנרשם על גליון השו״ת (ראה פאקסימיליא ממנה לקמן ע׳ 210).

11. ראה דרכי תשובה סל״ח ס״ק ק״ב שהביא דעת האחרונים בזה.

12. מע״ל כתוב: לק׳ ראהאטשוב לאה׳ וידידי ה״ה הרבני המופל׳ ומפולג חכם ונבון הותיק וחסיד וכו׳ כ״ש מו״ה דוב בער הלוי נ״י, ה״ה ההמ״ץ דק׳ הנ״ל, מק׳ האמי׳.

להשיבו, וגם עתה עיני המוכ״ז הרואות כי אפס הפנאי. עכ״ז אמרתי להשיב בקצרה למעל', כי אם לא עכשיו בוודאי ישכח הדבר. וגם ר' שמחה זוסי' המוכ״ז בעינינו לא טוב עשה שמתעקש לנסוע תיכף, כי התריתי בו, שאם לא יסע מזה, בוודאי יהי' ההכרח לעסוק בענינינו להשיבו בעהי״ת, ואם יסע מזה, מי יודע מה יתחדש טרדות ועסקים.

עכ״פ לראשונה, היינו נשבר הצלע בעוקץ נגד מראה אדומה בריאה החוזר להכשירה, נראה פשוט להכשירה, לפי מה שהעלה בש״ח שאין זה ריעותא כלל. וגם החשש דנשבר ויש עוקץ, אין לו ענין למראה אדומה החוזרת כלל, וכבר העלו האחרונים להכשיר בבהמה עכ״פ.

נגע הסכין בארץ בשעת שחיטה

שאלה:

ב. נגע הסכין בארץ בשעת שחיטה, אשר התב״ש [סכ״ג ס״ו] כתב שנוהגין במדינות אלו להטריף משום שהי' אפי' בבהמה, וכ״פ הפר״מ [בשפ״ד שם] סי' כ״ג סק״ח דאין לפרוץ גדר בזה. אמנם נראה שזהו חומרא יתירה, דאין זה אלא חשש ספק שהיית משהו, והי' מהראוי להקל בבהמה. וכ״נ דעת אדמו״ר ז״ל בשו״ע סי' כ״ג ס״ק י״ב. ועפי״ז באתי לבקש מכת״ר, ימחול נא לחוות דעתו בזה, ויודיענו במכתבו הט'.

תשובה:

ושנית, היינו נגע בארץ, פשוט ג״כ דזהו וודאי בכלל ספק שהי' משהו, שהקל אדמו״ר נבג״מ. עד שתמה אני קצת אי' מקום הספק בזה.

דרוסת הזאב[13]

שאלה:

ג. ע״ד דרוסת הזאב בגסה אשר רוב הפוסקים הראשונים מקילין

---

13. השאלה נעתקה מקובץ ,יגדיל תורה' נ.י. חו' ז' עי״ש. — וראה שו״ת צ״צ חיו״ד סנ״ב ס״ה־ו, שליקט דיעות האחרונים בזה. המהרי״ב פנה בשאלה זו גם לאדמו״ר הצ״צ ותשובתו נדפסה בהשמטות לחלק המילואים סימן ח.

פאקסימיליא מהכת"י של גליון השו"ת

בזה, וגם הרבה מגדולי פוסקי האחרונים מקילין בדבר. ובפרט במקום הפ״מ, אלא שנוהגין להחמיר בודאי דרוסה עפ״י הב״ח כהפוסקי שהובאו בש״ך סק״א וכ״כ בה״י ולה״פ — ובספק יש להקל עפ״י מ״ש בכו״פ — וכן הסכים הפר״מ, והנה פה מחנינו נכנס זאב לבין העדר שהיו בו ערך ק״נ שוורים ובעת היותו ביניהם לא ראו מה עשה בהם, רק שבצאתו נמצא בכמה שוורים שריטות בירך שלהם, ובמקצתם שריטות נגד הסימנים, אשר לפי הנראה דאותם שלא נמצא בהם שום רושם ושריטה מותרים בפשיטות דלא הוו אלא ספק דרוסה, אלא דגם אותם שנמצאו בהם השריטות (שלא כנגד הסימנים) הי׳ מקום להתירם, דאין לדונם אלא כס״ד — דאימור בקוץ או בשן נעשו שריטות האלו, או שמא לא דרס נגד החלל או נגד בני מעים, ובר מן דין הנה בפי׳ שמיע לי מניה דמ״ר שמואל מ״ץ ממחנינו שנסע לאה״ק ששמע מאדמו״ר נ״ע שיש להקל אפי׳ בודאי דה״ז בגסה, ובנ״ד דהוא הפ״ג מאד הי׳ מהראוי לסמוך ע״ז עכ״פ אפי׳ באותן שנמצאו השריטות.

תשובה:

ועל דרוסת הזאב, אני לא קבלתי להקל בוודאי דרוסה, נגד מסקנת האחרונים ז״ל, רק בענין ספק כלבא, וכהנ״ל מקילין אנו בד״ז כל מה דאפשר לתלות בד״א. ולדעתי בכגון זו שמע השומע בשם אדמור נב״מ. דאם הי׳ מיקל להדיא בדרוסה ודאית מזאב, אא״ל דלא הוה מיפרסמא מילתא בשמו ז״ל, וגם היו מעלין זאת על ספר, דמלתא דתמי׳ מידכרי. ואף שאין זה תימא גדול, עכ״ז אני איני סומך ע״ז.

ומכתבך נאבד תומ״י, איני זוכר אם הי׳ כתוב בו עוד איזה דבר. ושלומך ישגא כנפשך ונפש ידידך הדש״ת בלונ״ת.

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין מהאמלי׳

קולית שנשברה[14]

בדבר השאלה קולית שנשברה סמוך לגוף ונקשרה שבר על שבר ולא נבדקה כלל שהתיר מעלתו הכלים אחר מעל״ע ואמר שגם הבשר הי׳ מתיר ואיננו כי כבר אכלוהו ושיש מאן דהו מערער עליו לומר שזהו נגד הפוסקים ומעל׳ האריך לברר טעמו ונימוקו כיד ה׳ הטובה עליו. וכללות דבריו הוא ענין הס״ס שמא לא נפסק ושמא לא נתעכלו הניבין.

אעתיק לו לשון המנ״י ספ״ו סקי״ד שלפי הנראה ממכתבו לא ראה בפנים. וז״ל שם: או״ה כלל נ״ג ד״ג ואין אנו בקיאין להבחין אי גם איעכול ניבי׳ אי אם איפסק לבדו ונהגו להטריף עכ״ל. משמע מדבריו דעכ״פ בעינן שנפסק אבל היכא דלא איפסיק ניבי׳ לא חיישינן לאיעכול ניבי׳. וכ״כ מהרש״ל בפא״ט ובאו״ש וכן משמע בחה״ר ובתה״א בית שני שער ג׳ דמ״א דאיעכול ניבי׳ אינו נטרף אלא דבעינן שנפסק מחמת העיכול וכן מבואר בב״י סנ״ה לגירסת הרא״ש והרשב״א ע״ש אכן הב״ח החמיר אף דלא איפסיק ניבי׳ מ״מ שמא נתעכלו לבדו וטריפה וכן נראה משמעות הרב בשו״ע סנ״ה דפסק בסתם לאסור כל שמוטת ירך. ועיין בש״ך סנ״ה סק״ג עכ״ל המנ״י. הנה נראה לעין דהמנ״י ס״ל דאפשר להיות עיכול בלא נפסק ומ״ש לא חיישינן לאיעכול ניבי׳ ר״ל דלא חיישינן לאסור אפי׳ חזינן דאיעכול ניבי׳ דבאיפסק ליכא משום חסרון בקיאות וכיון דחזינן דלא איפסיק אע״ג דחזינן נמי דאיעכל כשרה דתרווייהו דוקא בעינן. והכי מפרש הוא דברי מהרש״ל בישי״ש פא״ט ובאו״ש והמעיין שם יראה דיש מקום לפרש כן. ומ״ש בשם חה״ר היינו ודאי רק דבעינן תרתי ובחדא לא מטריף מדינא דגמ׳. וכן יש לדקדק מלשון התה״א שם אבל לדקדק איזה מהן קודם לא מוכח מידי לא בחה״ר ולא בתה״א רק מדקדוק לשונו ז״ל פעמים מקדים איעכול לאיפסק ופעמים מהפך לפי הענין נראה דנפסק קודם. ולשון זה דנפסק מחמת העיכול הוא ל׳ המנ״י עצמו ולא נזכר ברשב״א אבל בב״י סנ״ה מבואר דעיכול קודם עי״ש. והנה לפ״ז א״צ למ״ש רומע״ל לענין הס״ס דא״צ להתהפך ע״פ דברי הש״ך סק״ג דודאי לדברי המנ״י מתהפך הוא שפיר. כיון דתרווייהו בעינן וגם צריך

---

14. נדפס בסו״ס ,,חנה אריאלי״ דברים.

להתהפך. שהרי אפשר להיות זה בלא זה דלא כש"ך. ומה שראה בבינת אדם שדוחק א"ע לומר שמא אין כאן ריעותא כלל בניבין ואפי' נפסק שמא לא איעכל וכו'. אין זה רק מחמת חולשה הס"ס הנ"ל רצה לעשות מזה ספק א' מתיר יותר דהיינו לפי סברתו בכללי ס"ס עי"ש דפי' ספק א' קרוב להיתר יותר והיינו שאין ריעותא כלל. ומ"מ נראה יותר שגם הוא טעה בפי' דברי המנ"י כדעת מעלי'. וראי' לזה שאל"כ אין השגתו על רמ"א כלום מלשון או"ה. וק"ל למעיין בלי' או"ה. ומ"מ אין דעתי נוחה בס"ס זה. לא מבעיא לגירסת הרי"ף והגאונים ז"ל (עבב"י) לא נז' כלל בגמ' נפסק. אלא אפי' לגרסת הרשב"א והרא"ש שהיא העיקר. מ"מ הא איפסקא הלכתא בגמ' אפי' איפסק נמי כשרה עד דאתעכל אתעכולי. תו אין להכניס סברת רבה בס"ס וכיון דהא בהא שייכא ותליא ר"ל שהעיכול בא מחמת נפסק או שהנפסק בא מחמת עיכול. אין זה רק גמר הריעותא. וכ"ש מה שהזכיר עוד בב"א הנ"ל שמא לא נפסקו רובן, דכל כה"ג אינו בגדר ס"ס לפענ"ד אלא אם הי' התחלת הריעותא מנפסק או נעכל לחוד. דאז שפיר י"ל שמא אין כאן ריעותא כלל. ואפי' יש קצת ריעותא שמא לא נגמרה. דומיה דספק על ושמא לא דרס דסנ"ז. אבל כאן עיקר הריעותא הוא בוקא דאטמא דשף מדוכתי' (וכן הוא בחה"ר דמש"ה קאמר בשב טריפתא דר"פ א"ט הא דרב מתנא ולא דר"י ע"ש וכ"ש דאפי' ר"י נמי לא אמר אלא שמוטת ירך טריפה וע"ש) א"כ אין זה אלא ספק א' שמא לא נגמרה הריעותא. ובכה"ג נלע"ד שאין להתיר מכח ס"ס. דאלת"ה מחט בחלל הגוף נמי נימא שמא לא נתחב כלל באי מאברים הפנימים ואפי' נתחב שמא לא ניקב לחלל האבר. וכן בכוליא שנאבדה ולא בדקו אם הגיע לחריץ שהביא בבה"ט סמ"ד בשם כמה שו"ת לאסור מספק. ולפי מה דקי"ל דעד החריץ ועד בכלל. י"ל ג"כ ספק לא יצא מבשר הכוליא דאז ודאי לא הגיע לחריץ ואפי' יצא שמא לא תפס מקום החריץ. ומשמע שם דגם אחר יציאת חוץ מהבשר ג"כ לא בדקו. ועוד דאל"ה לא הו"ל לסתום אלא לפרש. אלא דבנדו"ד הי' מקום לצרף לזה ספק דשבור אינו כשמוט. אך כ"ז היינו אם בדקו בעו"ב והיו שלמים לגמרי דאל"כ יש מקום להחמיר מצד ס"ס לאיסורא דהיינו דשמא נעכל ושמא יצא לחוץ. ומכ"ש לפי מסקנת המנ"י שכתב אכן הב"ח וכו' דפשיטא דאין כאן ס"ס כלל וכלל שהרי אפשר להיות עיכול לבד ובהא לחודי מטרפא. ואפי' בהפ"מ דמקילינן אף לדעת הרב הנה לפי סברא זו דמנ"י דיכול להיות עיכול קודם וטריפה בהכי. אין להקל רק לסמוך על

בקיאותינו דלא איעכל. אבל בנאבד מאין לנו להקל לפי סברא זו וק״ל. ולדעת הש״ך נמי באין הפ״מ דנראה ודאי שחושש לדעת הרב והב״ח (שלא כדעת מעל׳ וכדלקמן) הוי ספק חסרון חכמה שנאבד דטריפה לדעת הפמ״ג סנ״ג ולב״ש בהקדמה. ודבריהם נכונין למעיין. וכן בשו״ת נוב״י אחר כל האריכות לא הסכים להתיר אף בשבירה כקולמס דהוי שא״ש יחדיו ידבוקו רק אותן חתיכות שנמלחו עמה ולא השבורה עצמה ואפי׳ בהפ״מ דלדעת הש״ך הנ״ל הי׳ מקום לומר הך ס״ס דב״א שרוצה מעל׳ לסמוך עליו. אך כבר נתבאר בדעת המנ״י עצמו חולשת הס״ס הנ״ל כדלעיל. ע״כ לענין הלכה למעשה אפי׳ בהפ״מ מאד מאן ספון להתיר נגד המפורש בדברי הלב״ש לאסור. וכ״ז היינו בשבור דוקא וכ״ש בנשמט ממש וק״ל.

ועתה אבא למלאות בקשתו להשיבו על דברי אגרתו. הנה בס׳ בינת אדם עצמו לא סמך על הס״ס הנ״ל וכתב ואולי י״ל דשכיח וסוף דבר מסכים להלכה לאיסור וידוע מ״ש ז״ל דאין למדין הלכה מפי תלמוד ולכן משו״ט של ב״א הנ״ל אין להחליט דחשיב לי׳ הך ס״ס וכמשנת״ל באריכות. ועל מ״ש דשכיח משיג מעל׳ דא״כ איך מוכיחים הפוסקים שהביא הש״ך בס׳ נ״ג לאסור ס׳ השקול דלמא שאני הכי דשכיח ע״כ. ואין זו השגה דהתם לא מיירי בנאבד רק בלא ידע וכמ״ש הפוסקים שמזה נתפשט המנהג לאסור מחמת חסרון בקיאות וי״ל דזה לא הוי שכיח שמה שנראה שאינו נעכל יהי׳ אעפ״כ באמת נעכל וק״ל. גם לא ידעתי מי הגיד למעל׳ שהפוסקים מוכיחי׳ כן מדברי בה״ג אפי׳ ממה שהובא בש״ך אין שום משמעות הוכחה. והמעיין בספריהם בסמ״ג וסמ״ק והתרומה ותשו׳ מהר״מ וכה״ג יראה להדיא דלא הביאו דברי בה״ג רק לענין פסק הלכה ושוב מפרשי׳ דלא תקשי נימא נשחטה הותרה וכו׳. ולפ״ז פשיטא די״ל דבאיעכול ניבי׳ הומ״ל דשכיח אלא דעדיפא קאמרי וקושטא קא אמרי דלא אמרינן נשחטה אלא כשיש לתלות וכו׳. וגם מה שהחליט הש״ך בדעת הפוסקים שהזכירו חסרון חכמה דס״ל להקל בספק השקול צע״ג למעיין היטב בלשון הפוסקים ואין כאן מקום הענין. וכ״ש שאין מקום לדברי מעל׳ שכ׳ אח״כ וכן כל אלו הפוסקים וכו׳ דמשום דהוה חסרון חכמה א״כ מבואר דל״ש וכו׳ ע״כ במכתבו. למעיין בספרים הנ״ל וסגנון לשונם ז״ל דכללא קא אמרי ומלתא חדתא קמ״ל ואין מקום למעל׳ להתלות בו להחליט סתירת חשש איסור של הב״א דאפשר דל״ש. עוד כ׳ מע״ל, כי בסנ״ה פסק הש״ך וכו׳. נפלאתי הלא כל

עצמו של מעל׳ לא להתיר זה אלא מס׳ בינת אדם הנ״ל אלא דרצה לדחות חשש איסור שלו על נקלה. עכ״פ אמאי שבקי׳ לס״ס של הבינת אדם. שבכלל דבריו דברי מעל׳ ועדיפי טובא שהב״א דקדק לומר שמא לא הוי ריעותא כלל בניבין. וזו מדרכי הס״ס היא בודאי לומר כן כמ״ש למעלה אם לא כמ״ש לעיל דעיקר הריעותא היא ההשמטה דשף מדוכתי׳ כנ״ל. אבל לשון רומע״ל אין מספיק כהערתו בעצמו דשם א׳ הוא. ומ״ש דס׳ אחד מתיר יותר דאם לא נפסק ליכא מ״ד דטריפה משא״כ נפסק דאיכא מ״ד. לא ידענא מאי קאמר, אי מ״ד בפוסקים פשיטא דאיכא ואיכא, ואי מ״ד בגמרא קאמר אע״ג דלאחר פסק הלכה דאיפסקא בגמ׳ בלשון והלכתא לא שייך להכניס בס״ס דעות החולקים תחלה בגמרא. אך גם זאת תימא רבתי דבהדיא בגמרא היינו דרב מתנא דשף מדוכתי׳ לחודי׳ טריפה, ואף דבפ״ח נזכר ס״ס זה, עי״ש דהיינו ברואה ואינו בקי אם הוא נפסק או לא וגם מסופק אם זהו עיכול או לא, ובכה״ג הוי שפיר ב׳ שמות כילדה זכר ונקבה דתה״ד והובא בכללי ס״ס סי׳ הנ״ל שמא מה שנראה נפסק אינו נפסק באמת וא״כ ודאי אין כאן עיכול ואפי׳ אם הוא נפסק שמא אעפ״כ אין כאן עיכול וע״כ לולא דהוי סח״ח ודאי דהוה חשיב ס״ס מ״ב משא״כ בנאבד אין אלא מקום וצד אחד להסתפק בו שמא נעכל ושמא לא נעכל ודי״ל. והב״א נשמר מזה וכ׳ שמא אין ריעותא כלל בניבין עי״ש וגם בהא שדינא נרגא לעיל, עוד כ׳ מעלתו ומדי דברי וכו׳ וכו׳ כי הש״ך כתב לחלק וכו׳ וא״כ בנשמט ליכא ס״ס דהוי סח״ח אף בה״מ. אבל בנשבר וכו׳ וכו׳ וא״כ לא נבדק כלל יש להכשיר מטעם ס״ס ע״כ. אין לשונו מדוקדק כלל דמה ח״ח יש בלא נבדק כלל אם יהי׳ בזה דין ס״ס יהי׳ גם בנשמט. ומאי אולמא דנשבר רק ששם סומכין על בקיאותינו ואיזה בקיאות יש בנאבד. ואם כונתו דבנשמט הוי סח״ח שנאבד וכמ״ש הפמ״ג סנ״ג והלב״ש כנז״ל ובנשמט הוי נאבד גרידא, כך הי׳ לו למעל׳ לכתוב, ולא לינקוט ליכא ס״ס דהוי סח״ח אף בה״מ דאלו דברים אין להם שחר. ובשגיאה זו שנה מעל׳ בדבריו עוד לקמן שכתב ואם לא ראינו שנפסק אפשר שיש להתיר וכו׳ משמע דבנאבד קאי וא״כ מה זה שכתב קודם לזה אף אם לא ראינו שנפסק לא הוי ס״ס משום ח״ח. ואי בנאבד מה חסרון חכמה יש בו, אם לא כנ״ל דר״ל סח״ח שנאבד וכאמור, ומה שצידד לקיים דעת נו״ב בפי׳ ולאינו בקי בנתעכלו שבש״ך סק״ו, יפה כיון דודאי לא טעה הגאון בזה כמו שחשב עליו בעל לבו״ש ופשט לשון הש״ך והפר״ח מורה ודאי דאינו בקי ממש קאמרי. אך מה שרוצה מעלתו לומר

דהש"ך ס"ל כרש"ל בסק"ג. זה אינו בודאי. חדא דהא הש"ך עלי' דהרב קאי למ"ל להפסיק בדברי מהרש"ל ולחזור לד' הב"ח והרב והו"ל לכתוב וכן דעת הב"ח אבל מהרש"ל וכו' כדרך שמביאין המחברים סברא החולקת, והוא עשה להיפך בזה, ומה שהביא אח"כ מה דמשמע מדברי מהרש"ל דנעכל ודאי נפסק כו', לא הביא בדרך מחלוקת כלל, ולכן כתב ומשמע ולא כתב אבל מדברי מהרש"ל משמע וכו' שכן הי' ראוי לומר אם בא לחלוק, ובכונתו במ"ש ומשמע מדברי מהרש"ל וכו' עיין פ"מ, ועוד י"ל באופן אחר וק"ל, וזה ברור ופשוט ואין ספק בזה, וכן מוכח נמי מסק"ו ואם רואה שנפסקו וכו', דמלשון זה משמע בפשיטות דשלא במקום הפ"מ מודה להרב ממש וק"ל.

עוד שגה מעל' מאד במ"ש לפרש לשון הש"ך סק"ו וז"ל מעל' וא"כ לפי דעתו (ר"ל של הש"ך בס"נ) אף אם רואה שנפסקו ואינו בקי בנתעכלו הי' ראוי להתיר מטעם ספק השקול לכך כתב הש"ך וכו' לאסור אף בהפ"מ מחמת צירוף דעת הי"א דאין אנו בקיאין ע"כ. והלא דברי מעל' הם לדעת הנו"ב דאינו בקי בנתעכלו היינו שהוא אינו בקי וא"כ איך אפשר להתיר מטעם ספק השקול מבלא דעת הי"א דאין לך ח"ח יותר מזה שהוא בעצמו אינו בקי ופשיטא דבכה"ג דלית מאן דפליג דהוי ח"ח, וגם בנשבר אין סמך להתיר דסוף סוף הרי הוא סח"ח. אמנם באמת גם לע"ד נראה כדעת הנו"ב. ובהעיר עוד דאל"כ למה לו להזכיר כלל הבקיאות בנתעכלו והול"ל בקיצור ואם נפסקו אסור אף בהפ"מ. וע"כ הנראה דכונת הש"ך, דודאי אם ברור להמורה שיוכל להעמיד על דעתו שלא נתעכלו אף שנפסקו יוכל להקל בהפ"מ, ודייק לי' ז"ל ממ"ש רמ"א על דעה זו בכללה וטוב להחמיר במקום שאין ה"מ מכלל דבה"מ הכל שרי. אך כשרואה שנפסקו שזהו דבר הנראה לעין ואינו בקי בנתעכלו ר"ל אינו בקי כ"כ להעמיד על דעתו שלא נתעכלו אף שנראה לו לאומדן דעתו שלא נתעכלו. וסד"א דאפילו בכה"ג לא חיישינן להך וי"א דאנן לא בקיאינן ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ושרי אהא קאמר דכולי האי אין להקל נגד הבה"ג והפוסקי' דאין אנו בקיאים אף במקום הפ"מ. משא"כ בנפסק אין שייך בקיאות כלל במקום הפ"מ ואם רואה שלא נפסק פשיטא דיש לסמוך על ראייתו אבל בנשבר דעתו ז"ל להקל אם נראה למורה שלא נתעכלו אף שאין בקי כ"כ. דבהא י"ל בהפ"מ על הפוסקים דשמוט אינו כשבור ולא מטעם ס"ס דהא קודם זה בס"ק פקפק הוא ז"ל בס"ס מחמת ח"ח. אלא דכאן י"ל כדאי הם כל הפוסקים

הראשונים ז״ל שלא הזכירו נשבר כלל לסמוך עליהם כשנראה למורה שלא נתעכלו אף שאין יכול לעמוד על בקיאותו וק״ל.

ומה שחקר רומע״ל למצוא חזקה טובה בתרנגולת זו, יפה כוון לע״ד דודאי מסתברא דנולדה שבורה סמוך לגוף אין לאסור בזה. ובל״ז בנידון השאלה שנקשר שא״ש עדות ברורה היא זו שלא בתולדה נעשה השבר ונראה לעין הוא. אך איני יודע מה יועילנו זה כי פשוט הדבר שאין לנו לסמוך בכה״ג על היתר הספיקות בשם ספק השקול, בשגם מ״ש מעל׳ בשם הת״ש לא ידעתי מקומו ובסי׳ כ״ט סק״א ובפרט בסופו כתב להדיא איפכא וז״ל כ״ז לשיטת התוס׳ אבל לשיטת ר״י לעולם בדאיכא ריעותא אסורה ולא מועיל שום חזקה אפי׳ חזקה ברורה כשהספק שקול וכו׳ וכו׳ ולכן אין לשום מורה להקל בשום ספק בעולם כ״א המפורש בפוסקי׳ דאי׳ שוקל לשקול במאזני צדק אם הספיקות שקולים וכו׳ ובקל יכול לטעות בזה ואין להורות בזה כ״א לצורך גדול ובעיון היטב עם חברים מקשיבים ועפ״י שיטת המחמירים דדאורייתא הוא עכ״ל ססק״א. והארכתי בהעתקת כל לשונו ועצה טובה (חסר כחצי שורה מגכ״י) באתרא שאינן בני תורה אין למהר לסמוך להיתר על סברות כאלו אם לא בדבוק חברים (חסר כחצי שורה מגכ״י) כראוי בסברא ישרה וברורה ובכה״ג אם היו מקילים בנשבר שאין לאיסורו עיקר ויסוד גדול בפוסקים כשהעו״ב שלא בלא ריעותא כו׳ לא היו מזחיחין אותם והכל לש״ש אך לא להיות דן יחידי בזו וכיוצא בזו. ובפרט בסביבותיכם.

מים מלוחים בכוליא ומראיהן זך[15]

שאלה:

ע״ד מים מלוחים או מרים בכוליא, ומראיהן זך, ובד׳ הפוסקים לא

---

15. נעתק מבוך ע״ד המצות ד, ב. תשובת הצ״צ על שאלה זו בחי״ד סי׳ מד. עוד כמה מהדורות מתשובה זו בשער המילואים ח״ד. ולהעיר שעל שו״ת זו נרשם שם ,,שאלה מהרב הנ״ל, וקאי עמ״ש לפנ״ז שו״ת בענין נחלב ע״י עכו״ם — הנדפס בשו״ת צ״צ סי׳ עו (ולקמן ע׳ 230), ואשר לפני׳ נרשם: ,,שאלה מהרב ר׳ יצחק אייזיק מהאמי׳...״ — ולפי כל הנ״ל הי׳ נראה לכאורה, שגם השו״ת בענין נחלב ע״י עכו״ם (נדפסה להלן), היא ממהרי״ב לר״א (ולא מר״א להצ״צ) — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חו׳ יג.

נז׳ גבי כוליא דבעינן מתוקים, אי מטרפינן במרים כו׳ כמו בבועי דסמיכי, וכמ״ש הש״ך סי׳ לז ס״ק טו ב׳ מהרי״ו, או אולי יש לחלק ולומר דלכך לא נז׳ בד׳ הפוסקים גבי מ״ז בכוליא דבעינן נמי מתוקי׳, דשאני גבי סמיכי דמאחר דלפי ד׳ הרבה פוסקים אין להכשיר אפי׳ במ״ז ממש, הלכך אפי׳ לד׳ המכשירין במ״ז היינו דוקא במתוקי׳, משא״כ בכוליא, ומד׳ התב״ש סי׳ מ״ד[16] נ׳ קצת שמשוה אותם, שהרי הביא ד׳ מהרי״ק ב׳ הר״ץ שכ׳ דלא בקיאינן במ״ז לענין בועי דסמיכי, דה״נ יש לחוש לדבריו גם במ״ז דכוליא, משמע קצת שדינם שוה.

תשובה:

לידידי המופל׳ הוותיק חו״נ וכו׳ כ״ש **מוהר״י בער סג״ל** נ״י

מכתבך קבלתי וזו שאילה במלוחים באה לידי כמה פעמים, והכשרנו, דבריאה גופא לא כ״כ הש״ך רק לפרש ל׳ ומתוקים שבש״ע, ולא כ״כ אמ״ז דריש הסי׳, מכלל שאין זה במשמע דמ״ז למעט מרים ומלוחים, בשגם בכוליא לא סגי דלא להוי מלוחים, שמהם מיצוי השתן כידוע, וכמ״ש ז״ל [ב״י סי׳ מד ב׳ הרוקח] בענין אבנים שדרך שם באים לכיס, ופשוט דה״ט דאין מדקדקי׳ בכוליא במלוחים, ואפשר דגם טעם מר יוכל לבא מן הלחיות, ולכן לא הזכירו כאן רק מים זכים ועכורים וסרוחים, ולא שום ד״א בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ואי הוה אתי לידן הוי מכשרינן. ושלום.

ד׳ ידידו דשו״ט

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

[ומהתב״ש*[16] אין ראי׳ דליבעי מתוקים, דמ״ש דיש לחוש לד׳ מהרי״ק דלא בקיאינן במ״ז גם בכוליא, היינו לומר אי הוו צלולים או לא, דאולי מעורב בהם שום עכרורית, אבל אי לא הוה תלי מלתא אלא בטעם מתוק ודאי דבקיאינן בטעמי, וכדאשכחן בכמה דוכתי].

[ובמראה כרכומי אף די״א דלא מקרו עכורים, אך מאחר דנקטינן כהרשב״א (כמ״ש הרב בהג״ה), ולדידי דינן כעכורים ממש, לכן אפי׳ לא הגיע

---

16. סק״ה סד״ה אמנם.

*16) כ״ה בבוך הנ״ל — לאחר העתק תשובת מוהרי״א. ואולי הוא הוספת המהרי״ב — השואל, והמעתיק דבוך זה.

למ״ח טרפה, ואין לסמוך ולהקל כהטוש״ע בצרוף ד׳ הפר״ח דגם בעכורים ממש מכשיר אם לא הגיע למקום חריץ].

[ומ״מ במראה כרכומי במקום ה״מ וכו׳ יש מקום להקל ולסמוך ע״ד הפר״ח והכו״פ והתורת יקותיאל דאפי׳ בעכורים ממש לא מטרפי, אם לא הגיע עד הלובן. ובס׳ חכ׳ אדם פ׳ דלעת צורך גדול יש להקל כהפר״ח].

[ודין ליחות משאר מראות שאינם כמראה הדבש הנמצאים בכוליא, ביאר להדיא בת״ח כלל פ״ט דין ה׳, דאם נשתנה לצבע אחר מקרו עכורים וטרפה, וכמבואר בת׳ הרשב״א דלא מקרו מ״ז אלא ליחא לבנה, וע׳ בת״ח כלל הנ״ל דין ו׳ כו׳] ובמים כמראה דם מיקל בכו״פ יותר מדם ממש ע״ש סק״ט בכרתי וסק״ו בפלתי.

בשר ששהה ג״י ונגלד ונפשר[17]

[שלהי שבט תק״פ לפ״ק]

שאלה:

בשר שהי׳ מנוקר תוך ג״י מגידי הדם שבו, ששהה ג״י בלא הדחה ומליחה, אלא שהי׳ מלא קרח וכפור הנק׳ פראסט, והכניסוהו תוך ג״י לבית ונתרפה והי׳ לח מאד עד שנראה לעין הרואה כמו שהודח, ואח״כ הדיחוהו ומלחוהו כדין, אי מהני לחלוחית כזו (שלא נתהוה מהעברת מים) שלא יהי׳ בו דין בשר ששהה כו׳, מאחר דנת׳ בט״ז ס״ק ל״ג ב׳ או״ה, דאם הי׳ הבשר מנוקר תוך ג״י מגידי הדם אז סומכין בדיעבד על מה ששופכין עליו בהעברה בעלמא. ובת׳ מ״ב סי׳ ק״כ הקיל אפי׳ לא הי׳ [מנוקר][18]. ואולי גם זה יש לדונו כהעברה בעלמא.

ואם תסכים דעתו שאינו כמו הדחה, והבשר צריך צלי׳, אם מותר לצלותו על כלי ברזל מנוקב. ואם מותר לבשלו אחר הצלי׳ (ומצורף לזה

---

17. נעתקה מבוך ע״ד המצות סי׳ ה (ד, א), בכותרת ,,שלהי שבט שנת הנ״ל, שאלה מהרב הנ״ל״. ובאה שם לאחר תשובת מוהר״י אייזיק (הנדפסת בשו״ת הצ״צ חיו״ד סי׳ עו) בכותרת ,,שאלה מהרב ר״א הלוי מהאמי׳ החמ״ס תק״פ לפ״ק״ (וכבר נת׳ בכ״מ שבטעות נדפסה תשו׳ זו בין תשובות הצ״צ. ראה הערות לסי׳ זה שבסוף שעה״מ ח״ד. ובהנסמן שם. לעיל הערה 15. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חוברת מה).

18. וראה שו״ת אדה״ז סי׳ יז.

שנמלח והודח כדין, שהט״ז סקל״ב מתיר לכתחילה לבשלו אחר הצלי׳, וכ״פ הבל״י בשם כמה גדולים). (ועי׳ חכ״א כלל לב סי׳ ט).

תשובה:

לא נמצא בד׳ הפוסקים שתעלה לחלוחית כזו במקום הדחת הבשר, ולכן יש להבשר דין בשר ששהה כו׳ ואסור לבשלה בלא צלי׳ (ומותר לצלות בשר זה, או שאר בשר שלא נמלח, גם על כלי ברזל מנוקב). אלא מאחר דלפי הסברא הי׳ מותר לבשלו אף בלא צלי׳, רק שאנו מחמירין מפני שלא נת׳ דין זה בדברי הפסוקים, לכן עכ״פ די להחמיר בזה שלא לבשלה בלא צלי׳, אבל לאחר צלי׳ יש להקל להתיר לבשלו.

והריני כמזכיר, דבשר ששהה כו׳ ואח״כ הדיחוהו ומלחוהו כדינו והדיחוהו אחר מליחה, אין ליתנו בכלי שאינו מנוקב, כי ע״י הציר שיוצא שם תיאסר מספק [דלא[19] כמ״ש הט״ז שם סקל״ב אלא כמ״ש הש״ך בנה״כ דלאט לאט יוצא, וכ״פ בכו״פ ס״ק ל״ה דמה שבתוך הציר אסור ומה שלמע׳ ממנו מותר. וכ״פ בחכ״א. מיהו אם הי׳ כבוש בציר כשיעור שיתנו על האש, אז גם הט״ז מודה דנאסר דליכא ממ״נ, וכמ״ש בפר״מ שם ס״ק ל״ב], אלא יניחנה בכ״מ, או יצלנו כולו כאחד.

עגל כרוך אחר הפרה ופרסותיו קלוטות[20]

לידידי הרבני המופלג חו״נ הוותיק וכו׳ כ״ש **מוהר״י בער הלוי** נ״י ההמ״ץ דק׳ בו״ח יצ״ו.

מכתבו ע״י השו״ב דמחניכם קבלתי. אשר שאל בעגל שכל דמותו ותבניתו עליו רק שפרסותיו קלוטות וכרוך וכו׳, ורצה לסמוך על סי׳ דכריכה, ומה זו סמיכה באיסור דאורייתא, וכמ״ש גם אתה. ואין להאריך בזה. כי נלע״ד בפשיטות דבלא״ה אין בו שום חשש איסור כלל, דמאחר שניכר שהוא שור (דשור בן יומו קרוי שור) התורה התירתו, כל

---

19. המוסגר כאן בין חצאי רבוע, נכתב שם בשוה״ג, ואפשר שהיא הוספת המעתיק — מהורי״ב הלוי הורוויץ מ״ץ דליובאוויטש.

20. נעתק מבוך הנ״ל כה, ב. — קובץ , יגדיל תורה׳ נ.י. חו׳ יג. המהרי״ב פנה כנראה תחילה (ד׳ ניסן תקפ״ט) בשאלה זו לרד״ל מבוחאוו־ישן (ותשובתו ע״ז נדפסה ביגד״ת שם). לאחר שקבל תשובת הרד״ל פנה (ער״ח תמוז תקפ״ט) לאדמו״ר הצ״צ (השאלה נדפסה ביגד״ת שם). ולאחר שקבל תשובתו (נדפסה בפס״ד קנז, א) פנה לר״א.

שאין בו איסור טריפות ונבילות, וקליטת הפרסות ודאי דאין זה סי' טרפות, דהא מדפסלי' לגבוה מכלל דלהדיוט שרי.

וגם אין לחוש כלל דלמא זהו סי' טומאה מה שפרסותי' קלוטות אע"פ שתבנית שור עליו, איבעית אימא קרא מדכתב רחמנא זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבי' וכו', ולא כתב בהדיא סי' דמפריס פרסה, ולימא הכי שור מפריס פרסה וכו', מכלל דכל שהוא שור אע"ג דאינו מ"פ שרי. ואין לומר דכשאינו מ"פ לא נק' שור בלשון הכתוב, שהרי בהדיא א"ק ושור ושה שרוע וקלוט וגו', אלמא דקלוט נמי מקרי שור, ומדכתב רחמנא סתמא אשר תאכלו שור וכו', כל שאין בו איסור מצד אחר שרי, ומינה דטהור הוא.

ואיבעית אימא גמרא, אי ס"ד דקלוט סי' טומאה הוא א"כ תקשי לר"ש דאמר גמל במעי פרה אסור, א"כ למאי איצטריך קרא לפסלו לגבוה דכתי' ושור ושה שרוע וקלוט וגו' ולנדר לא ירצה, תיפוק לי' דאפי' להדיוט אסור, ואנן בעינן מן המותר בפיך. דאפי' תימא דקרא בידוע דנולד מן הפרה איירי, הא לר"ש קלוט במעי פרה נמי אסור. ואין לומר דדוקא גמל אסר ר"ש, וכדמשמע מל' התוס' בכורו' ד' כ"ד סע"א ד"ה[21] דדוקא גמל אסור לר"ש ולא חזיר (עיי"ש דיש שם ט"ס בתוס' הנ"ל וצ"ל דמשמע דסבר ולר"ש עיי"ש). זה אינו, דלשון התוס' הנ"ל גופא שם קלוט במעי פרה עיי"ש, ואם איתא לא הו"ל ליתן מקום לטעות, והול"ל גמל בהדיא. ועוד סברא הוא דכיון דחזיר במעי אמו שרי לסברתם שם וגמל אוסר, א"כ ע"כ דאמפריס פרסה קפיד רחמנא, א"כ אפי' אין לו צורת גמל כל שהוא אסור מחמת שאינו מפריס פרסה, במעי אמו נמי אסור. ועוד דילמא מינא דגמל הוא דאמאן תרמיי' וק"ל.

ואי בעית אימא מל' הרמב"ם והפוסקי' ז"ל, שהעתיקו להא דפרק א"ט (נט.) מצא בהמה שפרסותי' חתוכו' וכו', והוסיפו ל' ואינו מכירה, וכן גבי חיה כתבו ואם מכירה אע"פ שלא מצא לה קרנים אם מכירה חלבה מותר, אלמא דכל שמכירה שרי, וכמה שכתבת גם אתה והארכת בזה ויפה כיוונת בכל פלפולך בזה לענ"ד.

---

21. השאיר מקום חלק על מנת למלאות, וצ"ל: ראה.

ומה שחששת לשמא נולד מן הטמאה, חששא זו אין לה מקום כלל לפענ״ד, כל שהוא מצד עצמו אין בו סימני טומאה (שהרי אם ידוע שנולד מן הטהורה בודאי שרי כדלעיל וכמ״ש גם אתה), הרי הוא ככל שוורים דעלמא, ואי משום השוני, הסברא פשוטה לענ״ד דאין להכניס זה בכלל ספק כלל, ספק שמא מן הטהורה ונשתנו הפרסות ספק מן הטמאה ונשתנה כולו, דכיון דכולו נשתנה לתבנית טהור ה״ז ממש טהור הנולד מן הטמא שהוא ספק דלא חיישי׳ לי׳, וזאת לא יחשוב אדם כלל לחוש לו, ואפי׳ אם יבא בע״ד לחלוק ולומר דכיון שפרסותיו קלוטו׳ רגלים לדבר לחוש ולהכניסו בגדר ספק, לא מיבעיא בנידון שאילתך דודאי שריא, וכפי סברתך משום דכרוך אחריה, דכיון דהא דכרוך לא מהני באיסור דאוריי׳ היינו מחמת ספק דוקא, בין לרשב״ג בין לרבנן, וכמ״ש הרא״ש שם, א״כ הוי עכ״פ כמו רגלים לדבר טובה נמי דמינה נולד, כיון דלא מצינן למיקם עלה דמילתא דמרחמא אע״ג דלא ילדה, וכ״ש וכ״ש דלירחמא דלאו מינה, דודאי דסתמא דלאו מינא אחרינא דלא ילידא לי׳ מרחמא, וקרוב לומר דאפי׳ ס״ס הוי אם נתחיל דילמא איהי ילדה לי׳, ואפי׳ תימא דמרחמא והא לאו דידה הוא, שמא מטהורה אחריתא.

אלא אפי׳ באינו כרוך, נראה דאין זה ספק השקול, דאי אמרת טהור הוא הוי שינויא זוטא, אבל א״א דטמאה הוא רק דאשתני בכל דמותו ותבניתו הוי שינויא רבא, ואזלינן בתר רובא, ר״ל דאמרי׳ דרובא דמשתנין לא משתנו כולי האי.

ואסברה להך סברא ממ״ש הפוסקים דלעולם הולכין אחר המצוי בין להקל בין להחמיר, והוא מד׳ הרשב״א בתה״א, ולא הביא שום ראי׳ מהיכא יליף לה. ונלע״ד פשוט דהיינו ממש מה דאזלי׳ בתר רובא דליתא קמן, דהיינו דתלינן במה שהוא סדר המציאותֿ ולא חיישי׳ מספק למימר דלמא אשתני מסדרו של המציאות, דאין לנו לתלות בשינוי (והיינו נמי טעמא דחזקה, דלא חיישי׳ לשינוי ממה שהוחזק בו, אלא דחזקה היא במציאות דבר פרטי, ורובא הוא מסדר המציאות כללי ומש״ה רובא עדיף מחזקה). והן הן הדברי׳ שהולכין אחר המצוי ולא חיישי׳ לשינוי.

וה״ה והוא הטעם בנדון שלפנינו, דכל היכא דאפשר למתלי בשינויא זוטא לא חיישינן לשינויא רבא דאינו מצוי כ״כ. וכדי שלא יבא בע״ד לחלוק ולומר דכיון דאשתני אשתני, ולא שאני לן בין שינוי קטן לשינוי גדול, אביא ראי׳ העולה על רעיוני כעת ממ״ש ר״פ האשה שנתארמלה רוב

נשים בתולות נישאות וכו', וכיון דלית לה קלא אתרע לה רובא וכו' עיי"ש, ובתוס' רע"ב שהקשו דא"כ אמאי נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן פלוני יצתה בהינומא, ותרצו דהאי רובא דרוב נשים בתולות נישאות עדיף מרובא דהנישאת בתולה יש לה קול, ומש"ה לא חשיבא עדות גמורה אלא גילוי מילתא בעלמא, כדאמר שם בגמ' עיי"ש. ויש להבין דאי האי רובא עדיף הדרא קושיית הגמ' (שם סע"א) לדוכתא כי לא אתו עדים מאי הוה, אלא ודאי כדאמרן, ומש"ה כיון דהאי רובא עדיף הויא חששא דאלמנה היתה שינוי גודל יותר מסדר המציאות, ממה שיש שינוי בבתולה הנישאת ואין לה קול, אית לן למיתלי בשינוי קטן ולא בשינוי גדול, וסתמא דמילתא הכי הוא מצוי במציאות, מש"ה נאמן אף שראה בקוטנו דלא הוה אלא גילוי מילתא בעלמא, ר"ל גילוי הסדר הנהוג (משא"כ שאר עדיות גמורות הן רק בדבר המשתנה מסדר המציאות, או מה שאין לו סדר כלל כהלואות ופקדונות וכה"ג). אבל בלא עדים כלל כיון דלית לה קלא איתרע לי' רובא, דאוקי בתולות דלית להו קלא להדי אלמנות ולא הוי רק רובא וק"ל. אלמא דגם במקום שיש בו שינוי, כל כמה דמצינן למתלי בשינויא זוטא לא חיישי' לשינויא רבא.

וע' בקוני' הספיקות להרב בעל ח"ד ס"ק ל"ו, דבדבר שנזדמן כגון אשה שיש לה מכה או זינתה או נשבר רגל עוף לא שייך לומר אזלי' בתר רובא, אלא לפעמי' נזדמן כך ולפעמי' כך[22]. ולענ"ד סוגיין דעלמא הכי הוה בכ"ד בש"ס ופוסקים. ואף שיש לדחוק ולפרש בדי' התוס' הנ"ל בד"א, מ"מ מלשון הגמרא גילוי מילתא בעלמא הוא מורה דרך הישרה כמ"ש, ונכון הוא ופשוט לפענ"ד, וכ"ז כתבתי לרווחא דמילתא אבל לדעתי הדבר פשוט כמש"ל, דכל שמכירו אין זה נכנס בכלל ספק כלל.

ומה שהערת מל' הרמב"ם ז"ל דלא כ' רבותא טפי כו'[23]. הנה דרך כלל ידוע שאין דרך הרמב"ם ז"ל להעתיק בספרו רק מה שנמצא בש"ס להדיא, ודינא דמכירו שכתב הרמב"ם ז"ל בספרו שם, כמו מפורש הוא בש"ס, כמ"ש הה"מ שם, או כמ"ש הל"ח סי' ש"י מדאמר הי' מהלך במדבר הא בישוב מסתמא מכירה וא"צ לסימנין. אך באמת נלע"ד

22. כן הביא בפס"ד הצ"צ קנז, א בשם אדה"ז. וראה מש"ש בזה.
23. דהיכא דמכירו טהור — אפי' במצא קצת סימני טומאה.

דממ״ש הרמב״ם ז״ל (בה׳ י״א) אעפ״י שלא מצא לו קרנים ה״ז אוכל חלבו וכו׳, לא קשה מידי למה לא כ׳ רבותא טפי אע״פ שקרניו כקרני בהמה וכו׳, די״ל דהרמב״ם ז״ל ס״ל כפי׳ ר״ת ז״ל שם פא״ט נט, א. בתוס׳ ד״ה אלו הן פי׳ חיה דיש מין בהמה שאינה ידועה לנו שיש לה טלפים כטלפי חיה עיי״ש, וכאן דאינה ידועה לנו לא מהני מכירה.

ובלא״ה נלע״ד מוכרח לומר דהרמב״ם ס״ל להך סברא דמינים שאין ידועים לנו. כדי לתרץ קושי׳ ההי״מ שם (ה״ח), דהוי״ל להרמב״ם ז״ל לומר ששה מיני חיה ודי׳ מיני בהמה עיי״ש, וכמ״ש הרמב״ם ז״ל שם (הלכה הנ״ל) וכל העשרה מינין הם ומיניהם וכו׳ והמינין הנטפלין לעשרה מינין אלו אין ידועים לנו. וי״ל דנפקא לי׳ ממ״ש בפ׳ אוי״ב (פ.) מתקיף לה רב אחא ברי׳ דרב איקא ודלמא מינא דאקו נינהו, א״ל וכו׳ ודילמא מינא דתאו או מינא דזמר נינהו ע״כ. ולא נראה לו ז״ל לפרש כפרש״י ז״ל שם, דא״כ הול״ל ודלמא היינו אקו או היינו תאו וזמר ומדאמר מינא דאקו וכו׳ מכלל דאית להו מינים, והיינו סברת בעלי אתקפתא, אבל סברת ר׳ זירא אר״ס א׳ רב המנונא דס״ל כר״י עשר בהמות מנה הכתוב ותו לא, הוא דלית להו מינים כלל, וקיי״ל כהנך אתקפתי, ודאמימר שרי תרבייהו. ולפ״ז י״ל דרב הונא בר חייא דפשיט דרבנן ס״ל מדמתרגמי׳ תורבלא מינא דבהמה הוא, ס״ל כר׳ זירא ור׳ יצחק דעשר בהמות ותו לא ואין להם מינין, וא״כ ע״כ ר׳ יוסי דא׳ שור הבר מין חיה הוא ע״כ דפשיטא לי׳ דהיינו תרבלא גופי׳, וכדי שלא לעשות פלוגתא יתירה בן ר״י לרבנן אמר דרבנן נמי הכי ס״ל דתורבלא היינו שור הבר. ואע״ג דקשי׳ לדידהו למה חשבי׳ גבי חיות, מ״מ סמכו רבנן טפי אלשון התרגום דמתרגמי׳ תור אלמא בהמה הוא. אבל למסקנא דבעלי אתקפתא דיש להן מינין, לא ניחא להרמב״ם דפסק כרבנן לגבי ר׳ יוסי, לומר דששה מיני חיות ודי׳ מיני בהמות הן, דא״כ למה חשביה לגבי חיות. אלא דכ״ע ס״ל דתורבלא גופי׳ לאו היינו שור הבר, אלא דבהא פליגי, רבנן סברי דשור הבר מינא דשור הבית הוא, ור׳ יוסי סבר דשור הבר מינא דתורבלא הוא. וזה נכון לענ״ד, דהשתא לעולם ג׳ מיני בהמות ושבעה מיני חיות הן, ושור הבר מין בהמה הוא כרבנן.

וכיון דמוכח דהרמב״ם כר״ת ס״ל דיש להן מינין שאין ידועי׳ לנו, מש״ה דוקא בלא מצא להן קרניים התיר חלבן (בה׳ י״א הנ״ל), אבל מצא קרנים כקרני בהמה חיישי׳ שפיר דלמא היינו הך מינא דבהמה שאינה ידועה לנו, שיש לה טלפים כטלפי חי׳. ומ״מ בלא מצא לה קרנים אזלינן

בתר רובא דשכיח לן וק״ל. וכן נמי מ״ש הרמב״ם (ה״ח) וכל שהוא מכירן א״צ לבדוק וכו׳, היינו משום דכללא דכולהו עשרה מינין נקט. אבל בנ״ד ששליט בעולמו יודע שאינו אלא [גמל] הידוע לנו, ומיניו לא שכיחי כלל, פשיטא דלית לן למיחש להו. ועוד דקרא בהדיא קרייה לקלוט בהמות שור, שור דוקא, א״כ אין כאן בית מיחוש כלל וכלל לפענ״ד.

צרימת אזן הבכור[24]

...ובענין צרימת אזן הבכור ג״כ יפה כוונת במה שכתבת, וכן הי׳ נלע״ד שלא כד׳ התוי״ט ול״ח. אלא שעיני ראו בלאדי, שאדמו״ר נבג״מ אסר בכור שהותר מחמת צרימת סחוס האזן שמבחוץ כדעת הל״ח ומעי״ט[25], וקשה עלי מאד ליישב השמועה עפ״י שיטה זו דמעי״ט. ומ״מ להלכה למעשה לא אוכל לשנות מפסק אדמו״ר נ״ע, אך אעפ״כ נלע״ד דבספק בכור יש להתיר בכה״ג, דהא לכה״פ דעת הטור וש״ע שכתבו להדיא אבל לא מן העור שבשפת האזן (וכ״נ שהיא ג״כ דעת הט״ז כמ״ש בסוף הסימן שהיא האלי׳ רכה וכו׳ ומ״ש בסק״ד פרש״י על כרחינו צריכין לדחוק שכוונתו רק לבאר ל׳ תנוך ולא מקומו דבלא״ה בבהמה אין בה מקום גדר הפנימי כמו באדם) משמע להדיא דסמוך קצת לגוף שיש שם סחוס אם נפגם שם בסחוס הוי מומא וא״כ הוי ס״ס מעליא כנלע״ד פשוט. אבל בודאי בכור אין בידי להתיר[26].

דברי ידידו הדש״ת

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

פרה שיצא ממנה דם עם החליבה[27]

שאלה:

...באתי לשאול... נידון פרה חולבת היוצא ממנה דם בעת החליבה,

---

24. תשובה זו באה בהמשך לתשובה הקודמת. גם בשאלה זו פנה המהרי״ב תחילה להרד״ל (ט״ז מ״ח תקפ״ט) ולהצ״צ כנ״ל בהערה 20. (תשובת הרד״ל נדפסה ביגד״ת שם; תשו׳ הצ״צ נדפסה בשו״ת חיו״ד סי׳ רכט).

25. פרטי המעשה, וטעם הפסק, ראה שו״ת הצ״צ חיו״ד סי׳ רכט בסופה. — וראה לקו״ש חי״ז ע׳ 157 ואילך.

26. כאן המשיך בתשובה בענין קדושי קטן — נדפס להלן בחלק אבן העזר ע׳ 244.

27. נעתק מבוך נומר 32 (כא, א). השואל פנה בשאלה זו לאדמו״ר הצ״צ, ותשובתו ע״ז נדפסה בשו״ת חיו״ד סי׳ נד. — קובץ יגדיל תורה נ״י. חו׳ יד.

המצוי בקיץ דנא מאד, ודעת הנ״ש[28] בזה, המובא בבל״י, מאד לחומרא. ולא נמצא בידי תשו׳ נ״ש, ונעלם ממני טעמו, ולדעתי מצד דם נעכר ונעשה חלב, לכן בעוד שנראה שלא נתעכר כולו חשבו הנ״ש לכולו דם, ולכן לא מהני ס׳ כנגד הדם. ולדעתי הוא חומרא גדולה... די ח״י תמוז תקצ״ה

שמואל בהרב מוהר״ר **נטע** ז״ל
מ״ץ דק׳ סמאליין

תשובה:[29]

פרה שיצא ממנה דם עם החליבה. הנה גם בגוף תשו׳ נ״ש (סי׳ כ׳) שישנה בידי לא נתבאר שם טעם האיסור להדיא רק משמע שם דאפי׳ לא נתאדם החלב אסור (ואין לו תקנה שיניח החלב להצטנן ויפול הדם על השוליים שעי״ז יהי׳ ניתר החלב הצף למעלה, ואפי׳ לא נתאדם החלב העליון אסור), דאולי מפני לבנונית החלב לא ניכר אדמומית הדם, ומי יוכל לעמוד ע״ז ולשער כמה דם נתערב ושמא אין ס׳ נגד הדם. והרי מבואר בסי׳ צ״ח ס״ב דאם נתערב מין בשאינו מינו אפי׳ נשפך בענין שא״א לעמוד על שיעורו אם יש בו ס׳ אסור, דמין בשא״מ מדאורייתא בעי׳ ס׳ וספיקו לחומרא. ובנ״ד הדם בחלב הוי מבא״מ, והוא לפנינו, וא״א לעמוד ולשער כמה דם נתערב בהחלב, דדמי לנשפך, וספיקו לחומרא.

אך אם נתערב חלב זה שנמצא בו ט״ד עם שאר חלב, ויש רוב נגד חלב זה יש להתיר כל החלב. דהא מבואר שם (בשם הרשב״א) דאם נתערב במינו ומינו ושא״מ ונשפך בענין שא״א לשערו, אם נודע שרובו היתר ממינו רואין את שא״מ כאילו אינו[30] ומינו רבה עליו ומבטלו (והוי

---

28. סי׳ כ. וראה שו״ת חינוך יהודה סי׳ לח (הובא ונתבאר בשו״ת צ״צ שם).
29. נעתק מבוך ע״ד המצות מח, א —
לאחר העתק התשובה נרשם: ,,כ״ז העליתי אני הכותב — מוהרי״ב הלוי הורוויץ מליובאוויטש — מדברי הרב המפורסם ריי״א הלוי מהאמי׳, והוספתי תוס׳ מרובה משלי, אחרי אשר עיינתי קצת בפוסקים ובגוף תשו׳ נ״ש. וע׳ תשו׳ ח״ב סי׳ לח מענין זה״. — קובץ יגדיל תורה נ״י. חו׳ יד.
30. צ״ע כוונתו, דהתם הא״מ הוא היתר, ואנו אומרים סלק היתר זה, והיתר השני (מינו) רבה על האיסור ומבטלו. משא״כ הכא שחלב הא׳ והב׳ שניהם אינן מינו של האיסור (דם), וא״כ מה יועיל מה שחלב הב׳ מבטל את חלב הא׳ ברוב, בזמן ששניהם אינן מבטלין את האיסור, שא״מ, שהוא הדם.

כאילו נתערב רק מב״מ לבד, דמדאורייתא בטל ברוב, ואי״צ סי׳ רק מדרבנן, וספיקו לקולא. וה״ה בכל סד״ר כגון בשר עוף בחלב שנשפך כו׳ מקילין בו). והסכימו לדברי רשב״א ז״ל בש״ע שם. וכ״פ הב״ח וט״ז. וכ״פ הכו״פ וח״ד שם לעיקר. וכ״פ המ״י כלל פה סקמ״ה. ואף שי״ח ע״ז (רש״ל וש״ך ופר״ח) מ״מ מאחר דרבים צווחו על איסור זה דטיפת חלב שיצאה עם חליבה, עכ״פ בענין זה ודאי יש לסמוך על המקילין במינו ומינו ושאי״מ.

ולכאו׳ יש להקשות ע״ז, דהא מבואר בסי׳ צח ס״ג דאיסור שהוא לפנינו ואי״א לעמוד על שיעורו אסור, ודוקא בנשפך הקילו, ונמצא בנ״ד החלב שנתערב בדם הוא לפנינו, ואי״א לעמוד על שיעורו ואסור אפי׳ במינו ומינו ושאי״מ. עיין ע״ז בט״ז שם סק״ו דדוקא בכחל יש להחמיר אבל לא באיסור אחר שהוא ספק לכל הדור, ולא מקרי ספק התלוי בחסרון ידיעה. וע׳ סי׳ פא. ועס״י קפח בס״ט דס׳ לענין דם אם הוא אדום הוי ספק לכל הדור. ועס״י נג. ועס״י ק״י. וע׳ כללי ס״ס סקל״ד. ולפ״ז י״ל לדמותו לנשפך (אך לפמ״ש הר״ן דכשהוא לפנינו אין להקל כי כל אחד ישער במה שיוכשר בעיניו, צ״ע אם יש לסמוך בזה להקל בספק לכל העולם. אך גם בזה י״ל דדוקא אם יש אדם שיוכל להבחין כמה שיעורו, יש לחוש דכ״א ישער כו׳, משא״כ אם א״א לשום אדם לידע אין לחוש לזה), ולכן גם בזה אפשר לצדד להקל באי״א לשער כו׳ כמו בנשפך. ובפרט שאיסור זה דטיפת דם שיצאה עם החלב רבים נתקשו בטעם דין זה, ולכן אפשר לצדד להקל.

עוד יש טעם לאסור החלב שנמצא דם עם החליבה, עפ״י מה שמצאתי במרדכי דחולין פ׳ העור והרוטב סי׳ תשל״ז דכל שנולד בתערובת אינו בטל[31] והנה לפי טעם זה אפי׳ אם נתערב עם חלב אחר שיש בו רוב, מכ״מ מאחר שאנו חושבין החלב שנמצא בו דם כאלו הוא כולו איסור מאחר שנולד בתערובות. אי״כ בעי׳ ס׳ בחלב של היתר נגד כל

31. הובא ונתבאר במ״ז סי׳ קב סקי״א, ובשו״ת צ״צ חיו״ד סי׳ קסה סי״א. ולהעיר מדין לא הוכר האיסור, דבטל אף בדבר חשוב (ראה מ״ז שם סק״א ובכ״מ). ולהעיר מד״ה בחודש השלישי, ש״פ יתרו תשל״ג, גבי מתחלה הי׳ אוא״ס ממלא את כל המציאות.

החלב שנמצא בו הדם[32]. אלא דמ״מ נראה דיש לסמוך על טעם הנ״ש דאינו אוסר אלא מטעם דא״א לעמוד על שיעורו, ושמא אין ס׳ נגד הדם, ולכן אם נתערב במינו ומינו ושא״מ יש לסמוך על הפוסקים הנ״ל להקל, וכמבואר לעיל.

אך אם נפל לא״מ תחלה ונשפך ואח״כ נתערב שם מינו אסור, וכמ״ש הט״ז, כיון שכבר נאסר קודם שנתערב שם מינו (ע׳ ח״ד סי׳ צח סק״ח). וא״כ ה״נ בנ״ד הרי מיד שנתערב הטיפת דם נשפך (ר״ל שא״א לשער הדם, ובנ״ד שא״א לשום אדם לעמוד על שיעורו חשוב כנשפך), קודם שנתערב חלב של היתר, וא״כ הי׳ נראה לאסור כל החלב, אף שנתערב אח״כ חלב של היתר. אלא די״ל דאם נתערב חלב בחלב אחרת, כיון דלח בלח, י״ל דלא אמרינן חנ״נ. ועוד דחנ״נ בשאר איסורין הוי דרבנן, וכאן הוי רק ספק שמא יש ס׳ יש להקל. ע׳ ח״ד שם.

אמנם נראה דגם לדברי הח״ד הנ״ל, היכא שנתערב שם מינו קודם שנודע התערובת דשא״מ יש להתיר. ובנ״ד הרי לא שכיח שאחר שידעו שיצא דם עם החליבה ראשונה יחלבו לתוך חלב זה עוד חלב של היתר במתכוין, אא״כ יהי׳ נעשה ע״י חליבת נכרית או קטנה, או ע״י איזה טעות. ולכן לא נודע האיסור קודם שנחלב ונתוסף חלב ההיתר. ולכן נראה דאין לאסור אם נתוסף (שלא במתכוין) קודם שנודע. אבל אם נתוסף (במתכוין) אחר שידעו שיש דם בחליבה הראשונה, נראה דיש לאסור.

ומסיים שם בנ״ש דהכלים שעמדו בו החלב מע״ל, יש לאוסרם. ואם נתבשל בהם אח״כ תוך מע״ל אסור מה שנתבשל. והכלים שלא נתבשל בהם החלב שנמצא בו דם, רק נכבש מע״ל, נראה לע״ד להקל ולהתירם ע״י מילוי ועירוי כמו גבי כלי היין ביו״ד סי׳ קלח. וע׳ בזה בא״ח סי׳ תנא.

---

32. לכאורה כ״ה, אף אם נאמר דטעמו של הנ״ש הוא משום דדם נעכר ונעשה חלב, וכאן לא נתעכר לגמרי, א״כ הוי **כולו** דם, וצריך ס׳ נגד כולו.

הגהות לשו״ת צ״צ חיו״ד סי׳ קכט[33]

ס״ב (מג, א שוה״מ דיוקא): לשמואל תרתי שמע מינ׳, עיין תשובת... דכוונתו דאל״כ איך אפשר לומר תרתי שמע מינ׳ אלא דהכל אחד. והסדרי טהרה השיג עליו. ולפירושו יקשה איך אפשר להוציא מזה תרתי. וי״ל לשמואל הפירוש כר״ש מקוצי משום דאין דרך רואה בכך, והיינו טעמא דבעי הרגשה.

ס״ד (מג, ג שוה״מ בהדיא): נראה לי דזהו רק לדעת מהרש״א לעיל באות ג׳ לשיטת התוספות, אבל לפי מה שהביא שם בשם הכרתי ופלתי לשיטת התוספות יהי׳ גם כן קשה קושיא זו ע״ש ממילא מובן דגם לשיטת של התוספות יהי׳ קשה קושיא זו ודו״ק נ״ל.

שם (מג, ד שוה״מ וא״כ לא): הנה כל רואה ישפוט איך כל החמשה שיטות יש עליהם מן הקושיות דוחקים, ואחזיקנא טיבותא לקדמונינו ז״ל שהמה דלו לחספא ואנא משכחנא מרגניתא לפרש מה שאמר אביי כי פליגי בחתיכה היינו שעשתה שפופרת מחתיכה והוציאו עמה דם כדרך שאמרו מקודם בשפופרת, רק שאביי חידש שבשפופרת כולי עלמא לא פליגי דטהור דחייץ ואין דרכה רק בחתיכה כהנ״ל פליגי דמ״מ, והיינו רבנן בתראי, וכן לשיטת רמב״ן מר סבר האחד הוא רבנן בתראי עיין שם, דרכה לראות דם בחתיכה על כן אם הוא דם נדה טמאה. והטעם כמו שכתב רש״י לעיל דמין במינו לא חייץ והוי דרכה שאמרו כאן שוה למה שאמרו בדרשב״י. ומר סבר היינו רבי אליעזר ואין דרכה דסבירא לי׳ דאפי׳ מי״ב חייץ מגזירת הכתוב כמו שכתב רש״י לעיל על כן אם הדם בחתיכה טהור דחייץ, אבל פלי טהור, והוי אין דרכה שלה כמו אין דרכה דרשב״י גבי שפיר לעיל. וממילא הבי׳ קושיות שהקשה הרשב״א לשיטת רש״י לא קשיא. וכן מה שהקשה מהרש״א לשיטת רש״י שישאר קושית התוספות לא קשיא כלל. וכל מעיין יראה כי לפי מה שכתבתי אין שום קושיא כלל מכל מה שהי׳ לכל אחד מהשיטות, כן נראה לי.

---

33. נעתקו מבוך פס״ד אדהאמ״צ — על גליון העתקת התשו׳ (שם כא, א) על שלוש מההגהות (הראשונה הרביעית והחמישית) נרשם ,,הג״ה״ (בלי הוראת שם המגיה), אבל על שנים מהן (השני׳ ושלישית) נרשם ,,הג״ה מהרב דהאמי״י. ואולי רק אלו של ,,הרב דהאמי״י. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חו׳ טז.

(שם): לרבנן בתראי, גם איך ממעט מבבשרה מה שאין רגילות כו' א"כ ממעט אונס ושופעת כמוהרא איך החילוק בין שפופרת לחתיכה הא אין שום חילוק ביניהם דבשיעא הו"ל חתיכה כשפופרת ורק בבקעים תלייא, ועוד על גבי חתיכה נמי יהי' טהור.

ס"ה (מד, ב שוה"מ וא"כ אפי'): מיהו זה אינו למאן דאמר הרגשת זיבת דבר לח צריך לומר מה שמרגשת החתיכה לא מקרי הרגשה דאם לא כן קשה בעד יש לומר כן דהרגשת העד נקרא הרגשה לגבי שם, וזה אינו דאם כן למה לי' למימר אימור הרגשת עד הוא.

חלב שנחלב ע"י אינו־יהודי בשוגג[34]

שאלה:

א' מבני הישוב בנסעו לעיר על יו"ט עזב את פרותיו לעבדו ולשפחתו הא"י שיחליבם בכלים הכשרים של ישראל (ועשה כן שהיה סובר שמותר לעשות כן) מה דין החלב ההיא או הגבינות שנעשה ממנה וגם דין הכלים.

תשובה:

הגבינות והחמאה יש להתיר בדיעבד אף שלכתחילה אין היתר כלל להניח הפרות לחלוב בשביל ישראל הן מצד חלב שחלבו א"י כו' (דאע"ג דבמדינתנו אין מצוי כלל חלב טמא ומקילים בזה מאד פוסקים ראשונים ואחרונים מ"מ יש לחוש בודאי לדעת ר"ת שסומך הטעם משום ניקור. ואע"ג דהשתא אין נחשים מצויים וכמו שמקילים בגילוי בשא"ד מ"מ הדבר פשוט שיש לחוש בודאי למ"ש הפוסקים משום שיש כאן עוד טעמים ואיכא למגזר אטו היכי דשכיחי נחשים עב"י בשם סמ"ק והוא הדין דמהאי טעמא נמי איכא למגזר אטו היכא דשכיחי חלב טמא וגם יש לחוש באמת גם לדידן שיחלבו דבר טמא למלאות המדה אשר תחסור). וגם שאסור להניח כלים כשרים בשביל החלב אצל הא"י ועוד טעמים אחרים נזכר בפוסקים דלא קפדי אמנקיותא בחלב וכו' באופן שאין ספק

---

34. משו"ת צמח צדק חיו"ד סי' עו. על שייכותה של תשובה זו לרבי אייזיק ראה לעיל הע' 15.

שלכתחי' אין שום היתר לעשות כן, אך מי שעשה כן באונס או בשוגג אמיתי ולא במזיד יש להתיר החמאה והגבינות שנעשו מן החלב ההוא (אך לא החלב כמו שהוא אם לא יעשו ממנו חמאה וגבינות) מחמת שהוא חמאה וגבינות של ישראל באמת אלא רק שהא"י עשאה א"כ לא היה בכלל גזירת חז"ל שגזרו ואסרו חלב וגבינות של עובדי כוכבים כמ"ש בפוסקים וכיון דגזר' אין כאן וטעם הגזרה אין כאן נמי לדידן אין לאסור בדיעבד אך מי שעשה כן במזיד אין להתירם לו כלל, ולאחרים יראה המורה אם אין לחוש לתקלה לעתיד לבא יש להתירן והכלי שהיה בהן החלב אם הא"י שהניחו בבית הישראל מבשל ואוכל בבית הישראל (ולא היה אז ימי העינוי שלהם) אזי הכלים אסורים אפי' דיעבד (ואעפ"כ החמאה והגבינות מותרים). אם לא שהיו הכלי [שבהן] החלב מרובים ובני הבית של הא"י מועטים שאז הכלים שהי' בהם החלב מותרים. והנשארים אם גם הם הרבה בכדי לבטל ברוב את הכלים הנכנסים בחשש תשמיש הא"י בדבר האיסור יהי' מותרים ג"כ וא"ל אסורים, אך כשהיה בימי העינוי (במקום שאין מצויין דגים טמאים בכפרים אך במקום שמצויים אין חילוק בין ימי העינוי) או כשאין הא"י אוכל ומבשל בבית הישראל יש להתיר גם כל הכלים. וטוב שלא להשתמש בהם עד לאחר מעל"ע ואף במקום שהכלים אסורים מה שנתבשל בהם מותר (דסתם כלי עכו"ם אינם ב"י), ולענין שאר כלים אם המפתח ביד ישראל די אפי' לכתחילה אם אין הא"י מבשל ואוכל בבית הישראל ואם הוא מבשל בבית ישראל המחמיר לעשות חותם תע"ב והמיקל לא הפסיד אם לא בסקאוועדס*[34] וסכינים יש לחוש קצת ולהטמינם גם בחדר הסגור לכתחילה ובדיעבד [חסר קצת] אם יש בבשר או בהשומן סי' או ט"ע להכירן ודאי מותר וא"ל יש לדקדק בדבר לפי הה"מ והענין שאז יש על מי לסמוך ולהתיר במפתח לבד, ויש עוד היתר לכלים להכניס חוט או משיחה באזני כלים או בסביבותיהם ולקשרם יחד בקשר משונה קצת, וכן מועיל קשר משונה אפי' לבשר ושומן שלא להצטרך אפילו לכתחלה אלא מפתח לבד.

---

*34. = מחבתות.

אשה שמוצאת תמיד נקודות דמים[35]

כבוד הרב המופל' ושנון חו"נ חו"ב וכו' וכו' כ"ש
מוהר"ר **יואל** נ"י ההמ"ץ בק' מאווהראדאק

בדבר האשה אשר מוצאת תמיד נקודות דמים כמבואר בשאלתו זה פעמים. הנה ענין הבדיקה המוזכרת בנו"ד בדידי הוה עובדא ביחד עם הרב המפורסם המנוח מ' ברוך מרדכי בבאברייסק בפני אדמו"ר נב"מ שהי' אז בבאברייסק ותקנו בפניו ועל פיו ותקנו השק כמדת אבר בינוני. ובדקו והתרנו האשה לבעלה. אבל דברת הח"צ שהביא כ"ת שאח"כ מתאדם אין בי כח לסמוך עליו בשגם אין דעתי מסכמת לזה. אך גם לחלוק עליו ח"ו אין לי מקום לעצמי. אבל בדיקה הנ"ל נהוגין אצלינו בה ואני עשיתי ככה פה מחנינו ג"כ ועל פי היתה שומה שגם מורה אחר עשה כן. והי' יצילנו משגיאות.

ד' ידידו המשיב מפני הכבוד,

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

פה ק' האמי' יצ"ו יום ד' כ"ב סיון שיש"ו לפ"ק.

בענין הפארפאל[35]

כבוד הרב המופלג חו"נ חוב"ק ואשר ידיו רב לו
למשקל ולמטרח בשמעתתא וכו' כו' מוהר"ר **יואל**
נ"י העומד על ההוראה בע"ת בק'
נאווהראדקסווערסק יצ"ו.

מכתבו הבא בשאלה הגיעני ערב חג שבועות העבר. והי' בדעתי להשיבו כהוגן ע"פ דרכו של שו"ע אדמו"ר[36] בענין הפארפאל. אך מחמת היריד שהי' במחנינו לא הייתי פנוי להשיבו תיכף. ובין כך וכך הי' אצלי הרב מוהר"ר ליב רב דפה קהלתינו ואמר שיש בידו תשובת אדמו"ר שי'

---

35. נדפס בסו"ס חנה אריאל — חלק המאמרות.
36. סי' קפ"ח סק"ט.

מליובאוויטש דעתה[37]. נגד פסק השי"ע הנ"ל באיזה חומרות ואיזה קולות. על כן משכתי את ידי מלהורות לזולתי בדבר זה כי בודאי א"א לי לקפוץ להורות במקומו של אדמו"ר שלא ע"פ דעתו כתשובתו הרמתה. ואם חפץ כבוד רומע"ל יכתוב נא להרב מ' ליב זיוואוו הרב דמחנינו והוא ישיבנו דבר ע"פ תשובת אדמו"ר הנ"ל.

ושוב שלום ד' המודיע נאמנה דוש"ו

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

פה ק' האמי' יצ"ו. יום א' טו"ב סיון תרט"ו לפ"ק.

בשולי מכתבו של הר"ר ליב הנ"ל הוסיף רבי אייזיק:

על פי המבואר בשם אדמו"ר שי"ן ענין השקארבוט כש"כ וכש"כ שיש מקום גדול להתיר האשה האמורה בשו"ת כבוד הרב דנאה"ס. ע"כ אין לי מה להאריך בזה כלל.

כ"ד ידידו ד"ש

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

אשה שמוצאה על העד מראה אודם משהו[38]

ה' עמכם גבור החיל חילא לאורייתא גריס ודייק ידיד נפשינו הרב הגדול מופ' מפורסם. פלג אלקים קו"נ דורש טוב ומועיל הוותיק כו' שמו מהולל מו"ה **נחמי'** תיכף לת"ח ברכה ברך ה' חילו ויהי' שלום בחילו יהי' דשן ורענן בטירותיו עד ביאות ינון.

אל יחר לו על איחור תשובתי עד כה ויסלח לי על ענין עכבי מחמת טרדותי וכאשר כבר כתבתי אפס קצהו ויעכבוני זה. פעמי' ושלש. ועתה כי אתרחיש נוסע משולחכם צויתי לתלמידי להעתיק כל מה שכתבתי עד

---

37. ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' קכט.

38. נדפס בשו"ת דברי נחמי' חיו"ד ע' 88. — השאלה במלואה מופיעה שם ע' מד. וראה שם ע' 90 תשובת הדברי נחמי' לתשובה זו.

כה קמא קמא וגם עתה בלילה זו הוספתי בנחיצה רבה בקצרה מעט ויהי' רעוא דאימא מילתא דמתקבל.

עתה על של תור' באתי נידון שאלתו שאלת חכם חצי תשובה. וז"ל בהיות שמצוי לפעמי' בנשים שמוצאין על העד מראה אודם משהו ואם ישאלנה המ"ץ אם בדקה את העד מקודם היטב עד שברור לה שלא הי' זה מקודם משיבה שעם היות שפתחה אותו וראתה בו לא שמה על לבה לדקדק ולעיין בעיין טוב עד כדי להכיר במשהו וממילא לפי דעתה יכול להיות שהי' זה מקודם כו' עכ"ל מעכת"ר וכ' עוד מעל' שראה שמורים בזה להקל ולדונו כעד שאינו בדוק לענין זה ובעיניו הדבר קשה להמציא חדשות להקל בדאוריית' נגד משמעות וסתימות דברי הגמ' ופוסקי' מה גם שעכ"פ הי' ראוי למצוא ראי' לגוף סברא זו שבדיקה קלה ועראי לא תורגש שינוי מראה משהו ולא לסמוך על מה שהסברא חיצוניו' מראה כן. ויגע ולא מצא ראי' ברורה לזה כ"א קצת משמעות כו' שגם זה יש לדחות כו' זהו תורף דברי מעכת"ר בקצרה.

אה"ו לכאור' שאלה גדולה היא ויפה דיבר שבודאי אין להמציא קולות מדעתינו נגד סתימת הגמ' ופוסקי' אבל באמת אה"ו לאו חדתא היא ופשיטות דברי הגמ' ופוסקי' ראשוני' ואחרוני' מורים כן שבראי' קלה ועראי אינו נקרא עד בדוק אם נדייק היטיב בלשון חכמים. (וכמארז"ל שאפי' שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד וכ"ש דברי תורה שלהם צריכי' לדינו לשונם וע"ש בסוכה בפ' הישן ורש"י ויש לי אריכות דברים בזה. ודוק) שאמרו בד' י"ד בדקה עצמה בעד הבדוק כו' וכן בדף נ"ח בדקה עצמה בעד הבדו"ק לה והניחה תחת הכר כו' ובכ"מ בגמ' עד הבדוק עד שאינו בדוק וכן בפוסקי' ראשוני' ואחרוני' בטוש"ע בסעי' ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז לשון עד הבדוק עד שאינו בדוק ולא אמרו בעד שראתה בו מקודם ואח"כ הניחו תחת הכר קודם הבדיקה או אחר הבדיקה או טחתו בירכה. מה לשון בדוק. בשלמא בדיקת האשה נק' בלשון בדיקה שצריכה לבדוק לכתחי' בחורין ובסדקין ולפעמי' מעכבת ג"כ כמ"ש האחרוני'. אבל העד איזה בדיקה וחיפוש נצרך עליו הל"ל לשון ראי' אע"כ לשון ראי' משמע נמי ראי' כל דהוא בלי עיון יפה וא"כ נטמאנה בחנם וכן לטהרות למה נפסיד טהרות וגם הוא חומרא דאתי לידי קולא אם נטמאנה בראי' בעלמא מקודם על העד בלא עיין יפה ונבוא לחייבו חטאת או אשם תלוי. ויבוא חולין לעזרה. וזכר לדבר שלשון ראי' סובל נמי ראי' קלה בב"מ דף

מ״ד מאי מצאתי ראיתי דבראי בעלמא כו׳. מוכח לכאו׳ דלשון ראיתי׳ משמע נמי ראי׳ בעלמא ודוק. ולכך תפסו במשנה וגמ׳ לשון בדיקה.

הנה נחקור תחי׳ על לשון בדיקה ובדוק גדרו ומהותו מהו. הנה לשון בדוק ובדיקה אינו לשון מקרא אלא לשון חכמי׳ במשנה וגמ׳ והוא תאומים במובנו וקרובים בענין. א׳ לשון חיפוש שבגמ׳ כמו בודקין את החמץ כ״מ שאין מכניסין כו׳ אין צריך בדיקה. וכן באהלות (פי״ח י״ז) כמה ישהה במדור ויהי׳ המדור צריך בדיקה וכדומה כולן לשון חיפוש שמחפש אחר החמץ למצוא אותו כדי לבערו מן העולם. וכן במדורות הכותים שצריך חיפוש בחורין וסדקין אולי ימצא שם נופל ויטמאנו (במגע ובמשא לר״ש באוהל לרבנן יעו״ש בתוי״ט). והב׳ לשון נסיון והבחנה כמו בחולין (דף ג׳ ע״ב) בודקין אותו אם יודע לומר הלכות שחיטה כו׳ שפי׳ מנסי׳ אותו להבחין אם יודע אם לאו שאם יודע שחיטתו כשרה ובא״ל פסולה וכן שבודקין אם הוא מוחזק שלא יתעלף וכן מה שאמרו רז״ל בסנהדרין (פ׳ חלק) בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו אדם שאינו בקי בטומאה וטהרה כו׳ אעפ״י שלכאו׳ יש לפרשו לשון חיפוש שחפשו כו׳ אבל באמת אחר העיין הוא לשון נסיון. וראי׳ ברורה שלשון בדיקה סובל לפעמי׳ לשון נסיון מה שאמרו במ״ר פ׳ וירא (ע״פ והאלקים ניסה). היוצר הזה כשהוא בודק (תחי׳) כו׳ אינו בודק את הכלים המרועעים כו׳ ומהו בודק בקנקנים ברורי׳ שאפי׳ מקיש עלי׳ כ״פ כו׳ כך הקב״ה אינו מנסה הרשעים שנא׳ ה׳ צדיק יבחן עכ״ל. הרי בפי׳ שבדק הוא לשון נסיון לפעמי׳ ואין שייך כאן לשון חיפוש שאין צריך לחפש כלל אחר הקנקנים שהם לפנינו אלא שמנסה אותם להבחין ביניהם ודוק. וכן בדקו מדן אין לשון חיפוש כאשר כ׳ התשבי (ולא הבחין ובדק יפה בשורש בדק יעו״ש ודוק) שלשון חיפוש הוא כשצריך לחפש הדבר שאינו לפניו שנצרך לו הדבר בעצמו או שנצרך לו העדרו לכן מחפש אחריו להוציאו או לבערו מן העולם לגמרי כמו גבי חמץ שאינו נצרך לו הכזית חמץ או פרורי בצק. רק שנצרך לו לבערן. או במדורות הכותים נצרך לו הנופל להוציאו מן הבית חוצה (והוי כמו מלאכה שאינה צריכה לגופה) (ולכן מברכי׳ על ביעור חמץ שעיקר המצוה הוא הביעור כמ״ש הפוסקים). אבל בדקו מדן כו׳ אין שייך לשון זה רק הוא לשון נסיון שנסו מדן כו׳ ומצאו שכ״א אפי׳ אשה יודעין הלי׳ טו״ט.

ועתה נבון לשון בדוק שאמרו חכמי׳ אצל העד בשלמא אצל האשה

נוכל לומר שהוא לשון נסיון, שמנסה עצמה אם היא טהורה או טמאה, ושייך ג״כ לשון חיפוש. אבל גבי עד איזה בדיקה היא, הל״ל לשון ראי׳. אע״כ דלא סגי ראי׳ בעלמ׳, אלא עין יפה בדעת והוא לשון חיפוש ובא״ל מקרי עד בדוק. וא״כ אם לא הסתכלה יפה תחי׳ או שלא שמה דעתה באופן שנוכל להסתפק שמא הי׳ בו קודם נקודה קטנה ולא השגיחה עליו, נוכל לתלות שאינו בדוק לה: והיינו בע״ד בינוני. לעין נקודה קטנה להראב״ד והרא״ש כדינו ולהרמב״ם כדינו, ואפשר דכאן אפי׳ הרמב״ם מודה דאינו נק׳ בדוק כלל לענין נקודה קטנה, שיכולים לתלות שלא השגיחה (או לפעמי׳ שמוצאי׳ בצד העד והיא אומרת דעכיר [דעיקר] ראייתה הי׳ באמצע העד ולא שמה על לבה מן הצד להשגיח שם דאפשר דקיל מעד בינוני דעכ״פ בדקה אותו פ״א וזה לא נקרא בדק כלל לענין נקודה קטנה, וכה״ג, ולכן לכו״ע אין חילוק בין עיגול בין משוך ודוק. כי נקרא לענין זה אין בדוק כלל כמשמעות לשון בדוק כי איזה חיפוש הי׳ כאן על העד ומנ״ל דקצת משמע להיפוך מהא דפרכינן שם (ד״ה ע״א) וכי מהומה לביתה מאי הוה כו׳ כוונת מע״ת דמאי פריך דאם להקל אנו תולים שמא לא השגיחה בנקודה קטנה כנ״ל להחמיר דלא ימעט ע״י מעל״ע שמא לא השגיחה אז מתוך מהירותה. אבל באמת אין מזה אפי׳ קצת ראי׳, דכונת המקשה דאכתי נחזי כעת על העד וא״ל כשנאבד העד דהא ר״י א״ב סתמא קאמר עד שלפני תשמיש אינו ממעט משמע אפי׳ יכולים לבודקו עתה והמתרץ קושטא קאמר דאפי׳ יכולים לבודקו אינו ממעט מתוך שמהומה כו׳ שמא לא הכניסה אותו לחורין כו׳. וכן מה שהקשה מסי׳ קצ״ב גבי תבעוה להנשא ומסי׳ קצ״ג גבי כונס את הבתולה דלא אשתמיט א׳ מן הפוסקי׳ ליתן טעם והא דלא מהני בדיקה משום חששא שמא מיהרה בבדיקתה ונשמט מעתה כו׳ וכן לעיין בט״ז נמי מתורץ בזה דהא (כנראה חסר איזה תיבות) לבדוק כעת וכ״מ בט״ז שם סי׳ קצ״ג.

ומ״ש דלפ״ד נראה דאף אם ניתן (חסר איזו תיבות) זה הוא רק להחשיבו כודאי דאם בעיון יפה כו׳ משא״כ בלי עיון כ״כ אינו ודאי גמור אבל מ״מ ל״ד לאינו בדוק כלל. דהתם הספק שקול (לענין מאכולת) כו׳ עכ״ל מע״ל אפי׳ לפי דבריו יקשה לי׳ אם הספק שקול אמאי אינו מטמא בפחות מכגריס אלא ע״כ משום דקי״ל דאמרינן העמד אשה על חזקתה ואמרינן נמי חזקה דאשה מרגשה בעצמה הרגשה ראי׳ ממש ולא הרגשת עד ולא אמרינן דארגשה וסברה דהרגשת עד הוא אלא בדליכא למתלי שהי׳ על העד ממ״א כמ״ש אדמו״ר נ״ע בגמ׳ דאפי׳ הילל לא פליג בריש

נדה אלא לקדשים כו' וא"כ בנד"ד נמי כ"ז שיכולים לאמר דהוי מעיקרא על העד מעמידין אותה על חזקתה וגם מדלא הרגישה כו'. ונלע"ד דהתם הספק שקול אבל כאן ניתוסף ספק גם מצד הבדיקה דלפעמי' גם בעיון קל יורגש במשהו (הפוך הוא דאם כונתו על עד בינוני שנקי ג"כ עד שאינו בדוק אדרבה כאן קיל דהתם עכ"פ בדקה אותו פעם אי' רק דכל הספק דאינה יודעת אולי האשה בעלת העד הוליכה אותו בשוק של טבחים או בצד המתעסקים בכתמים והאשה השואלת שלקחה ממנה אינה יודעת או היא בעצמה מאורך הזמן אינה זוכרת אולי כו' וע' שו"ע אדמו"ר בדוק ע"א. אבל בנד"ד ע"כ כל פלפולא דין הוא בשלא בדקה אותו היטב מעולם (דאם לקחה ממקום מוצנע כמו מתיבה קטנה סגורה כמו שדרך נשים צנועות בנות עשירים שיש להם עדים נקיים מוכני' בתיבה קטנה סגורה וגנוזה בתוך תיבות ומגדלים שמחזיקים שם כלי כסף ומלבושים ותכשיטין ובדקו אותן יפה כשהכינו אותם רק דכעת קודם הבדיקה לא ראו אותן היינו דין עד בדוק לגמרי אפי' לא ראתה כלל קודם הבדיקה אם לא שמונח במקום דיכולי' לתלות דנתהווה טיפות קטנות שם וצ"ע עוד בזה והכל לפי הענין לפי ראות עיני המורה). רק ראיה זו דאנו דני' דלענין נקודה קטנה לא נק' בדוק וא"כ כאן קיל טפי מעד בינוני. ואם כוונתו מעכת"ר מעד שאינו בדוק כלל התם באמת טהור אפי' מצאו בו כגריס ועוד וכאן אין מקילין רק לענין נקודה קטנה עכ"פ יש לדמותו לעד בינוני וגם באמת אינו נק' הוספת ספק כלל מה דלפעמי' מרגישין גם עיון קל דבכל ספק א' אולי הי' מקודם ולא השגיחה בו או שמא מגופה ואמרינן שמעמידין אותה על חזקתה.

ומ"ש לפי שודאי תלוי לפי אופן קלות ומהירות הבדיקה ולפי ענין קוטן הנקודה וא"כ הוא דבר הניתן לשיעורין וגבולין יש מקום להחמיר מצד לא פלוג וגם מצד חשש טעות האשה בדמיונה בדבר התלוי באומד הדעת כזה שפורח באויר. במאי דסמכי' אתחיל אם מצד טעות האשה בדבר זה לא לנשים נמסר רק להלומדים הרגילים בהוראה המורה יבין ויעשה כפי שכלו וכפי שיורונו מן השמים ולא ניתנה תור' למלאכי השרת וכ"ש שהוא דבר הניתן לשיעורין באמת הכל לפי ראות עיני המורה הנקודה ולפי ענין המהירות ולפי אופן ראייתה דאיך ומה במקום וזמן וכל התור' ניתנה לשיעורין וגבולין לכן לפע"ד נראה להקל וכן אני נוהג להורות רק בתנאי שנז' נראה בעיני באשה טהורה אבל באשה טמאה שצריכה לספור ז' נקיים עדיין צ"ע וקשה להקל. והנה בבדיקת הפסק

טהרה לכאו' אין נ"מ כלל דצריכה להפסיק בטהרה עכ"פ. והנה אם בדקה ולא השגיחה היטב בעיון יפה העד תחי' ואח"כ מצאה נקודה קטנה שאפשר לתלות שהי' מקודם אפי' אם נאמר דיכולים לתלות שהי' מקודם אבל עכ"פ אין כאן הוכחה דפסקה מעיינה צריכה בדיקה אחרת וא"כ ממ"נ אם אין שהות עוד ביום לבדיקה אחרת שכבר שקעה החמה לא הייתה עדיין בדיקת הפסק טהרה שנצרכה למחר להפסיק בטהרה ואם יש עדיין שהות ביום אפי' לא נתלה ונאמר דמנקודה הוא תבדוק אח"כ ותפסוק בטהרה אבל באמת אחר העיון יש נ"מ היינו דאם בדקה בשחרית ומצאה נקודה קטנה ואח"כ בדקה עוד אחר חצי היום ומצאה נקו' אם נתלה בדיקה ראשונה בחסרון השגחה מקודם והוי כלא בדקה כלל וא"כ הפסיקה בטהרה אחר חצי היום או קודם ודי בדיעבד אפי' לא הפרישה קודם בהש"מ ממש אם לא ראתה באותו יום שהפרישה אז לכ"ע די אפי' הפרשה בטהרה בשחרית בדיעבד אבל אם נאמר דבבדיקה ראשונה היתה טמאה וא"כ היתה ההפרשה בטהרה ביום שראתה בו אפי' ראתה כמה ימים לדעת התפל"מ והס"ט וכ"פ הרב ר"א ח"א שאפי' בדיעבד מעכבת שתהי' עכ"פ הבדיקה קודם בהש"מ ולא די בבדיקת שחרית וא"כ לכאו' קשה להקל כיון שאין לה חזקת טהרה עדיין. ועדיין היא בחזקת רואה יש לתלות יותר שהנקודות הם מבדיקתה וא"כ הפרישה ביום שראתה וא"כ אם אין שהות ביום שתבדוק קודם בהש"מ עכ"פ צריכה להפריש ביום המחרת. אך בזה עדיין אפשר להקל כיון שלדעת רמ"א אפי' בודאי הפרישה ביום שראתה אם ראתה יותר מיום א' מקיל בדיעבד אפי' לא הפרישה קודם בהש"מ. אבל עכ"פ כדאי הוא אדונינו רמ"א לסמוך עליו בזה שיש להסתפק עכ"פ אולי היו הנקודות מקודם וא"כ לא ראתה כלל היום ולאחרים בודאי אין להחמיר בזה. אבל עדיין יש נ"מ גם לדידן באם נתקלקל בתוך ימי ספירתה וראתה רק ב' או ג' ימים או אפי' בתחילת ראייתה שראתה גם ביום החמישי והפסיקה בטהרה באותו יום שראתה שאז אפי' לדעת הב"י ורמ"א לכתחילה עכ"פ שיהי' מוך דחוק כל בהש"מ ועכ"פ קודם הבהש"מ ולא בחצי היום רק בדיעבד מקילין וא"כ אם לאחר שהפרישה בטהרה או באמצע היום בדקה עצמה קודם בהש"מ בעד שלא ראתה בו היטב מקודם ומצאה הנקודות קטנות אפי' לדעת רמ"א קשה להקל דע"כ לא הקילו בלא בדקה עצמה קודם בהש"מ עכ"פ אם אין כאן ריעותא לאחר הפרשת טהרתה שבשחרית אבל נד"ד גרע טפי אפשר דאפי' לדעת רמ"א אין כאן הפסק טהרה. ודוק. וכש"כ לדידן שזכינו לדעת

האחרונים הס״ט תפל״מ דהוכיחו דלדעת הרא״ש מעכבת בדיקת קודם בהש״מ דוקא אפי׳ בלא ריעותא כ״ש באופן הנ״ל אפי׳ בשעת הדחק בוודאי אין להקל וכך הוריתי למעשה להחמיר באופן הנ״ל.

ובאמת אהובי ידידי עוז ידעתי שיהיה תמוה בעיניו להמציא כ״כ חילוקים שאין מבוארי׳ בשום פוסק אפי׳ באחרוני׳ מגאוני זמנינו. אבל אהובי גם בלא שאלתנו צריכים לפלפל בזה לענין בדיקה עצמה בעד בינוני המבואר בסי׳ ק״ץ בסעי׳ ל״ו וגם לענין עד הבדוק שהניחתו תחת הכר שבסעי׳ ל״ד וכדומה שתמהו בשו״ע ולא פי׳ אם דאשה טהורה דוקא אמרו או בגווני דכ׳ ומי תלינן או אפילו לאחר הפסקת טהרה נמי יש להסתפק או עכ״פ בג׳ ימים הראשונים מנקיים ולא תלינן אפילו בכתם יותר מכגריס עכ״פ באשה אחרת ולדעת הש״ך במכה גופה לא תלינן אם לא כו׳ יעו״ש. וא״כ כ״ש בעד שאינו בדוק היינו עד בינוני במצאה אפי׳ פחות מגריס דעד חמור בוודאי מכתם ודוק. ובנד״ד לענין שאלתנו נמי אפי׳ דבג׳ ימים הראשונים אינה עדיין לגמרי בחזקת טהורה שנתלה הנקודות קטנים בלא ראי׳ מקדם. עוד יש לדבר בזה אפי׳ לאחר ג׳ ימים הראשונים כאשר אבאר אי״ה. הנה נזכרתי שלענין עד שאינו בדוק בג״י הראשוני׳ כבר עמד בת׳ מע״צ סי׳ נ״ט ודעתו להקל ואחר החיפוש הובא ג״כ בס״ט סי׳ ק״ץ ס״ק ס״א ועמד עליו ודחה ראיותיו ובאמת שדברי הס״ט ישרים שראיותיו אין מכריעות ודעת הס״ט להקל בעגול ולהחמיר במשוך והגם שסברא נכונה היא אבל אין לה יסוד בדברי ראשוני׳ וצ״ע הרבה עדיין וכעת אני עסוק במסכת אחרת וטרדות רבות סבבוני. וגם אם נודה לדברי המע״צ אי נפסוק כהכרעת ס״ט עדיין יש להסתפק אפי׳ לאחר ג׳ ימים היינו דנוכל לומר דע״כ לא הקיל המע״צ אפי׳ בג׳ ימים הראשוני׳ משום דדין ג׳ ימים הראשוני׳ הוא חומרא שלא נזכר בש״ס ורי״ף ורא״ש ורמב״ם היינו באם עכ״פ בדקה האשה באותו יום (אחר הבדיקה דעד שאינו בדוק) בדקה עצמה אח״כ בעד בדוק ומצאה טהורה אבל באם לא בדקה עצמה כלל באותו יום רק בדיקת העד שאינו בדוק א״כ אפי׳ כיון דלדעת ר״י ור״א במשנה ד׳ ס״ח אפי׳ בדיעבד מעכבת בדיקות כל ז׳ ימי נקיים ואפי׳ לדידן דפסקינן כר״א עכ״פ לכתחילה אפי׳ ר״א מודה שצריכה לבדוק כל יום מז׳ נקיים פעמי׳ וא״כ אפי׳ בדיעבד די אם מקילין בדליכא ריעותא כלל ודוק אבל לא בכה״ג שכתבנו וה״ה לענין נד״ד ואפי׳ אם נקיל גם בזה אבל ביום הז׳ דלדעת ר״ח מעכבת הגם שבש״ע פסקו שאין להקל א״כ אף דמקילין לענין ב״פ ודי בדיעבד אפי׳ בפ״א ביום הז׳.

אבל אם אח״כ הי׳ בדיקת עד שאינו בדוק הנ״ל או כמו נד״ד עדיין צ״ע רב.

ולמר ולתורתו שלום ידידו דו״ש באהבה.

יצחק אייזיק עפשטיין מהאמליע

בה׳ לסדר ושמרתיך אמת קנו לפ״ק האמלע

אחד שאסר ע״ע בקונם מלאכת הטליתים[39]

ההנחה היתה בהתעוררות שתי טענות. האחת לפי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והשנית מצד שאין אדם אוסר דבר שלא בא לעולם אם לא באומר יקדשו ידי לעושיהן דוקא כלשון הגמרא והפוסקי׳ ביאור קיום הטענות לענין דינא במה דסיימותו פתחיתו להמשך המליצה והוא דלא נהירא ליכלל להיות קדושת הגוף לידים לעושיהן משמשת לחצאין דהיינו למלאכת טליתים דוקא ולא לזולתה ומדישנה לחצאין ע״כ לא קדושת הגוף היא ובלאו קדושה זו א״א לאסור דבר שלא בא לעולם ולא לחלק יצאתי בין לבדוק הבית לקדושת דמים דמאי אולמא דהך מהך לענינו אלא דס״ל קדושת גוף הידים וממשן ולא כחן המצטרף אל הפעולה וכדלקמן ורומ׳ ידידי שי׳ מקבב עלינו דבריו בקונמי׳ שניתנו לשיעורין וחלוקין ולא אחד בהם דומה לדינינו דקדושה זו להיות הנמשך ממנו קדוש ממילא עד שא״צ להקדישו ולאסרו שאלמלא צריך אין לו תקנה י״ל לא מצאנוה כ״א בדרך פרטי זה ודומהו ממש וכמ״ש הרמב״ם פ״ו מה״ע הא למה זה דומה לאומר אילן זה הקדש שכל פירות שיעשה להבא קודש ע״כ וכל הישר הולך יאמר נא שזהו ג״כ כוונת התוס׳ כתובות דנ״ח ע״א עמ״ש יקדשו ידיך לעושיהן דאין הפי׳ למלאכה וכההיא דספ״ק דנדרי׳ דא״כ הל״ל למעשיהם אלא לעושיהן להקב״ה ע״כ הכוונה בזה שבספק דנדרי׳ איירינן בסילוק טענות אין הנדרי׳ חלי׳ אלא ע״ז שיש בו ממש יספיק התירוץ בקדושת ידים למעשיהם ופי׳ לדיבור ועינו בשונה שאין הקדושה בעינו ופיו וידו רק לענין זה דשינה ודיבור ומלאכה דהיינו כחן המתחבר לפעולה שהיא נתלה בדבר שישנו בעולם שהוא היד ופה ועין

---

39. נדפס שם ע׳ 96. — וראה שם ע׳ מט תשובת הדברי נחמי׳ לתשובה זו.

ויועיל בזה איסור הפעולה מכאן ולהבא אבל לא שיהי' מה שיעשה קודש משא"כ בכתובות הכונה לעושיהן להקב"ה שהידים עצמן קודש הם וע"ד שאמרו פ"ק דגיטין ד' סע"א המקדיש ידי עבדו ולא מעשי ידי עבדו וכ"ה לשון הרמב"ם בפי' מה"ע הנזכר שהוא ההיפך ממש מקדושה להעשיהן הנזכר שאין ההתחבאות לפעולה אסור כלל רק שיהי' קודש ויפלו דמיו לנדבה או לבדק הבית והפירות הנשכי' מן הידי' קודש הם מאליהם וממילא ולפי מה שרוצי' התו' כתובות ריש דנ"ט לקיים הגי' שאינו עושה לפיך הדבר מוכרע מעצמו שהרי עכצ"ל דר"ל וקדשו הידים למעשיהם וכמ"ש התוס' ריש נדרים ע"ש וא"כ הך אוקימתא דקדושת הידים לעושיהם דלא אחאן עלה אלא מרומיא דשמואל אדשמואל ע"כ מלתא אחריתא היא ומסתברא לי מלתא בטעמא דמה בין נדרים שאין חלין אלא ע"ד שיש בו ממש לשבועות שחלין אפי' ע"ד שאין בו ממש הוא שהשבועה היא מיתסר נפשי' אחפצא שאוכל ושלא אוכל שעיקרה הוא בענין התחברות לפעולה דאכילה בהן ולאו וההתחברות הוא כח דבר שיש בו ממש משא"כ הנדרים מיתסר חפצא אנפשי' הוא קונם הדבר ההוא מלעשות אותו ובהכרח שיצוייר בדבר ההוא קדושת הקונם והרי אין בו ממש לא יקלשו ולפי"ז במקדיש פיו מלדבר וכדומה ה"ז דומה למיתסר נפשי' אחפצא דשבועה דה"נ מקדש פי' לענין הדיבור וידים למעשיהן אלא דמ"מ נדר הוא משום דאיסור זה דקדושת פיו מלדבר הוא מקבלו ע"ע והכוונה דהתחברות פי' לדבר דבר שיש בו ממש הוא וקאמר לי' אנפשי' ואהכי איתא לחצאין לשליש ולרביע ככל אשר יבטא האדם בשבועה ומאסר איסר על נפשו שלא לעשות כן ואם עבר ועשה ה"ז בבל חל אבל מאין ולאין ימצא איסור קדושה במה שנעשה משא"כ בקדושת ידים לעושיהן להקב"ה ה"ז עושה את הידים קודש קופן וממשן כמקדיש ידי עבדו הנזכר שבין בהקדש כללי כמקדיש מעשה ידי אשתו דכתובות נ"ח בין בהקדש פרטי' דקונמו' כההיא דפ' ואלו בנדרים והובא בכתובות שם דנ"ט א' (וע' פירש"י שם אהא דאר"י קונמו' קאמרת) דאוקימנא לה באומרת יקדשו ידי לעושיהן עיקר הכוונה כ"ז שמקבל ע"ע או על כל העולם כולו קדושת הידים או שעושה אותן הידים קדושי' בקדושת קונם על חבירו וכההיא דהרי עצמי קרבן דמתניתין פ' דנדרים שפירשו בו הרי הוא קרבן על חבירו להיות אסור בהנאה ממנו וכאומר אילן זה הקדש שאסור בחילופי' וגידל' כמתני' פ"ז דנדרים ובכל פירות שיעשה להבא כלשון הרמב"ם ז"ל הנ"ז ובכ"ז וכל כיוצא בזה פשיטא לי' לפענ"ד דליתא

לחצאין כלל (זכר לדבר אין במאמר העצם פחות ויתר) כיון דלא תלי׳ מילתא בדידי׳ כלל אלא דממילא מיתסר ולפ״ז במפרש האיסור לדבר פרטי זה ולא לזולתו ע״כ שלא עשה גוף הידים וממשן קודש לא הקדש כלל ולא פרטי וגם שאמר לשון יקדשו הידים לעושיהן להקב״ה אפ״ה ע״כ אין מקבל ע״ע קדושה זו רק בכח המצטרף לפעולה פרטי׳ וכמיתסר נפשי׳ אחפצא דשבועה הנ״ל א״כ אין מה שלא בא לעולם אוסר כלל וכדכתיבנא ממ״ש המשנה למלך ספ״ד מהל׳ מעילה לענין מעילה בקונמו׳ שגם באיסור אכילה ולא הנאה משמע לי׳ מלשון חידושי הרמב״ן דאפ״ה יש בהם מעילה לכאורה יראה סתירה למ״ש פה מענין קדושת הגוף לחצאין אלר שעלי׳ אני דן ואדרבא ממ״ש בגמ׳ אכילה משתיה עלי קונם ולא אמרו קונם שאיני אוכל משתיהן דומה ממש למ״ש גבי שבועה אלא ודאי דבכה״ג הוי דומיא דשבועה דמיתסר נפשי׳ אחפצא הוא דקביל עלי׳ כדאמרן לעיל ואין מצטרפין רק באומר אכילה משתיהן עלי קונם דאכילות הככרות קביל עליו אפילו באיסור הנאה דהיינו למוכרם לאכילה או ליהנות באכילת זולתו אותם בכמה גוני ושארי הנאות אפי׳ לעצמו לא אסר ואין זה לחצאין דומיא דאומר צד דרומי של אילן זה קונם דוודאי לא שייך בהא לחצאין וזה במורגש והה״נ במשוער צד האכילה אסר ע״ע אפי׳ בהנאה וזה נלע״ד ברור רק שצ״ע בפנים ועוד דוודאי י״ל קונמו׳ שאני והרי הרב ז״ל נסתפק שם אם יש מעילה בקונם דבר שאינו מסוים הגם שלשון הרמב״ם שם ב״ה אחרונה מנדר כזה הוי תיובתא יעוי״ש וביאור קיום טענה הב׳ הוא שלא יתכן כלל לומר שבקדושת הידים לעושיהן יהי׳ כל הנוגע בהם במלאכת רעהו יקדש והלא מקדיש ידי עבדו אותו העבד עושה ואוכל והמותר הקדש ולא שמענו שיהי׳ המלאכה שעושה גופה קודש והלא פירות הידים שכר פעולתן היא דוקא וכן מקדיש ידי אשתו לעושיהן הנזכר רמ״א הקדש ר״י הסנדלר אומר חולין אשכר פעולתה וודאי קאי והשכר הוא שנאסר בקונם זו היא שאמרתי בא בשכרו ר״ל האיסור בהקדש כלל לכל ובפרטי למי שנאסר עליו אבל זו לא שמענו שיאסר הצמר והמטוה אם שלח ידו במלאכת רעהו וכך קונם שאיני עושה לפיך בכולם לא שמענו רק לענין השכר אבל המלאכה אפי׳ לכתחילה מותר שהרי לא אסר ההתחברות למלאכה כלל וכנ״ל ומה שהקשה ידידי מאיסור ההעדפה ולא הקרן ורוצה כת״ר לכנות לו שם הקדש לחצאין תמיהני וכי אם אחד מהשותפין הקדיש חלק ביתו ושדהו יאמר כת״ר ג״כ שהקדש לחצאין הוא ותו לא מידי.

אבן העזר

בענין עגונה[40]

כרם חמד ענו לו[41] כי רב חילו לאורייתא כ' ידיד עליון חביבי ואה' הרב המופלג פלג אלוק' הוו"ח כ"ש מוהר"ר **מנחם דוד** נ"י רבא דעמי' בק' טשארניהב יצ"ו.

קודם ש"ק העבר פניתי אני לתשובתו הרמתה ב[נד]ון העגונה אשת ר' פאלק מלאייעב, וראיתי דבריך טובים ונכוחים וישרים למוצאי דעת תורה, יפה דנת יפה פלפלת להעלות הלכה ברורה למעשה להתיר זאת העגונה מכבלי העיגון ובלתי שום חשש כלל וכלל. כי הנה הגדת הרוצח והודאתו בספור המאורע באריכות כבר סמכו כל האחרונים ז"ל בתשובותיהם לדברי מהרי"ק ומהרא"י ז"ל להחשיבה עדות גמורה במסל"ת דעכו"ם. וכן עדות בעל הגן יש בה כדי סמיכה להיתרא. מלבד ספור האריכות מכאו"א מהמגידים ואפילו מהגויה, שמכל זה ניכר האמת כמו שהוא, וכמו שפלפלת בחכמה בביאור סוגית הגמ' וכמה אחרונים תקעו יסודותם על כיוצא בזה שבמקום שניכרים דברי אמת שלא לדקדק כ"כ במסל"ת. ובפרט בנדון זה שיצא הדבר מבורר בחקירת הנמוסים עד שאין להסתפק, הנה נקבצו באו כאן כמה וכמה צדדי היתר אשר כ"א מהם כדאי להסיר כבל העיגון מעל בת ישראל, ולכן הנני מסכים הולך בהוראה זו להתיר האשה אשת מ' פאלק מלאייעב להנשא לכל גבר די תיצבייון.

ושלו' ידידי ותורתו ישגא לעד כנפשו היקרה ונפש ידידו מקרב ולב עמוק.

יצחק אייזיק בלאאמ"ו מוהרר"מ **הלוי עפשטיין**

פה ק' האמי' יצ"ו יום א' ט' מרחשוון, צ"ט.

---

40. מתוך תכריך מכתבים שנמצא בבית הספרים האוניברסיטאי בירושלים, מחלקת האוטוגרפים (קיבו. 3). — קובץ ,יגדיל תורה' ירושלים חו' ב'.
41. ע"פ ישעי' כז, ב.

בשולי התשובה נמצאת מכתבו של הרב מטשארניהב אל הרב השואל שאלת העגונה הנ"ל:

כבוד ידידי ה"ה הרבני המופ' וו"ח מו"ה **משה** נ"י.

הגיעני מכתב ידידנו ההו"ג מהאמי' להסכים בהיתרא של העגונה דמחנו כאשר עיניו לעיל יביטו, ע"כ לדעתי יצוה רומע"ל להושיב ב"ד יתירו לה כד"ת ואם יש את נפשו לשלוח גם לרומע"ל גוף התשובה יודיעני, אך יתמהמה כידוע לו שאין כותב אצלי.

ושלו' כנפש ידידו מצפה ראותו בקרוב דוש"ת
מנחם דוד בלא"א מו"ה **אברהם** יצ"ו

בענין קידושי קטן[42]

...ובענין קדושי קטן אין נלע"ד לעשות קדושי כסף, אבל הי' ראוי אם אפשר בקל עכ"פ שיתייחדו בפני עדים (ומפני שלא הי' לי פנאי בביתי לגמור המכתב, רק ע"ד שאלת צרימת אזן בכור, וכאן אין ספרים במחיצתי, כותב אני בקצרה דעתי). ותוס' כתובה ודאי צריך לחדש, וזה מפורש להדיא בגמ' כתובות (צ.) וטוש"ע סי' מ"ג.

גדולה שנישאת לקטן[43]

...וגדולה שנישאת לקטן ונפרד ממנה בקטנותו, יוצאת בלא גט. אמנם ראוי ליתן לה מעשה ב"ד איך שנתקדשה קידושי קטן ונפרדה ממנו בקטנותו בפני שלשה והן ב"ד והבאים עה"ח. זו"ז אין לחדש דבר, ושלום.

---

42. ראה לעיל הערה 26. השאלה לתשובה זו לא מצאתי (כי בכללות סמך המעתיק (המהרי"ב) על השאלה **להצ"צ** בענין עגל הכרוך וצרימת אזן). מהתשובה נראה תוכן השאלה: באיזה אופן יש לחדש הקידושין — לאחר שגדל.

43. בא בהמשך לתשו' הקודמת. תוכן השאלה מצאתי בבוך הנ"ל (כ, ב), שפנה בשאלה זו גם להרד"ל: בעז"ה יום ג' אייר תקפח"ת לפ"ק בוחאוו יצ"ו לכא"ה ידידי ה"ה הרב המופלג בתו"ח החכם השלם כ"ש המהולל מוהר"ר דוד לוריא נ"י.
...עוד זאת באתי לשאול מכת"ר, אשר בעת המהומה בחורף העבר נשאת בוגרת לקטן בן

שאלת קידושין[44]

אהובי ידי״נ ח״ד הרב הגאון המפורסם כו׳ מהו׳ **נחמיה** נ״י.

מוסי״פ שו״ת שהשבתי להה״נ מוהר״ר יצחק אייזיק מהאמי׳ נ״י ע״ד שאלת הקידושין הידוע ג״כ לכת״ר. בקשתי שישים עינו ע״ז כי דבר גדול הוא הנדון. נא נא בזה. וגם מוסי״פ הגב״ע דראהטשוב ודמאהליב השייכים לזה

ידידו דו״ש מלונ״ח **מנחם מענדיל**

העתק ממכתב וגב״ע הראשון דראהטשוב בקצרה להרב מוהר״ר יצחק אייזיק מהאמי׳.

האשה העלובה איידלע פעסיא בת צבי המכונה הירש מבעליצא. קבלה ג״פ כד״ת מו״י מבעלה דוב המכונה בער בן אפרים הנלקח לעבודת הקיר״ה. בלי שום תנאי ואונס כלל. רק מרצונם הטוב נתפטרו. וניתן הג״פ מידו לידה בפני ב״ד ביום ד׳ ט׳ טבת תקצ״ו לפ״ק פ״ק ראהטשוב. ואח״ז במש״ק יצא קול גדול ולא יסף בכל העיר שחזר וקידש אותה בטבעת של כסף בפני מנין אנשים מהרעקרוטין היהודים. ולמחרתו ביום א׳ הושבנו ב״ד לחקור ולדקדק אחר הקול כו׳. ובחרנו מהם שני אנשים המוחזקים בכשרות שהיו במעמד ההוא וגם את בעה״ב מאכסני׳ שלהם. וגבינו עדות מפיהם. והעידו לפנינו בתוי״ע זה שלא בפני זה. שלשתם בסגנון א׳ ובשינוי לשון קצת. ותוכן דבריהם כי הוא זה. שבכל הג׳ ימים שאחר הג״פ הלכה אליו פעמיים ושלש בכל יום ושהתה ושחקה עמו

ט׳ עפ״י אביו, והן עתה ע״י איזה קטטות הוכרח להיות פירוד ביניהם. אשר הגם דדבר פשוט הוא שאין קדושי קטן כלום, וא״צ גט (מכ״ש בנ״ד שקרוב הדבר שלא הי׳ קירוב בין הזוג), אך לא אדע איך ובאיזה אופן להפרידם, אם להושיב ב״ד ע״כ שיתירום לישא ולהנשא לאחר, או באיזה אופן אחר,

ועל תה״ר אני מצפה ידידו דושו״ט
ישכר בער באי״א מוהרצ״ה זללה״ה הלוי הורוויץ

הרד״ל השיב שם (כב, א), דא״צ לעשות פרסום, דמידע ידעי דאין קדושי קטן כלום, וגם א״צ להמתין ג״ח.

44. נדפס בשו״ת דברי נחמי׳ חאה״ע ע׳ י.

בהתקרבות יתירה כו׳. גם לקחה את כותנתו לכיבוס ובקשה ממנו א׳ רו״כ על הוצאות פור לביתה והשיב שיתן לה חצי רו״כ כסף. וביום שב״ק לא מצאה אותו באכסניא. אח״כ באה שוב לאכסני׳ שלהם לעת סעודה שלישית. וישבה על המטה עד שהתפללו ערבית. ובעת שהציץ האור בבית אמר לה הבה ידיך לי ואתן לך מדעם ופשטה ידה אליו. ונתן את הטבעת באצבעה ואמר הרי את כו׳ כדת ואחז בידה משך מה ואמר להעומדים שם אתם עדים שקדשתי אותה לי לאשה. והתחילו כולם לשחוק עליה לאמר עתה תלך עמנו והרי את אשתו כבראשונה. אז השליכה את טבעתו מעל ידה לארץ. עכ״ל העדים. והאשה בתחילה אמרה שלקח את ידה בחזקה ותיכף שהרגישה שרוצה ליתן הטבעת באצבעה מיאנה בו וניערה את ידה ובעוד שלא הספיק ליתן את הטבעת לידה מידו נפל לארץ. אך אחרי שהעדים העידו שפשטה את ידה אליו ושראו את הנתינה באצבעה ממש השיבה שמה שפשטה את ידה סברה שיתן לה את החצי רו״כ שהבטיח לה על פור לביתה והדעת מכרעת שכך הוא האמת כמו שאמרה לבסוף כי מדברי כולם נשמע שמתחילה לא דיבר עמה על עסקי קידושין כלל. ומה שכיחשה תחילה כנ״ל אטו כולהו נשי דינא גמירי אפשר שסברה אם נתן באצבעה אף ברמאות ושלא ברצונה ליהוו קידושין. וגם אומדנות והוכחות שלא כיונה לשם קדושין. הא׳ והוא העיקר שתיכף ששחקו עליה השליכה את הטבעת לארץ. הב׳ בכל משך ד׳ או ה׳ שבועות בכמה יגיעות חזרה אחריו לבקש ממנו שיגרשנה עד שהוכרחה לפייסו בממון ומכרה בגדי׳ ונתנה לו שבעה רו״כ, והאיך תתפייס שוב לחזור ולהתקדש. הג׳ אם היתה מרוצה כו׳ לא היתה בושה מלעשות כחפצה. ולפי כ״ז נראים הדברים שברמאות בא וקדושיו הללו נעשו שלא ברצונה או דרך שחוק בעלמא ואין בהם ממש. אך בשו״ע סי׳ מ״ב ס״א בהגהה מבואר דלא אזלינן בתר אומדנות והוכחות לומר שלא כיונה לשם קדושין ומצורף לזה הוחזקה כפרנית כנ״ל ובכה״ג מבואר בהגהה ס״ג שם דשוב אינה נאמנת כו׳ ואף דבס״א קאי אאמרה תחילה קדשני דוקא וגם להא דס״ג אינו דומה ממש כי יש לומר שמה שסברה לקבל החצי רו״כ הוא אמתלא יותר טובה מאומרת לשחוק כיונתי הנה נוסף לזה מחמת ההתקרבות יתירה יצא לעז בעלמא שנתיחדה עמו אחר הג״פ. ואף שבאמת אין כאן לא עדי יחוד ולא עדי ביאה במקצת כ״א אתא קלילה דלית ביה משא, אעפ״כ מכל הלין טעמי זחלתי ואירא מחוות דעי.

נאום **אברהם** בא״א הרב מו׳ **שמואל הלוי** מ״ץ מראהטשוב
ונאום **חיים** בא״א מו׳ **אברהם** שו״ב דק״ק הנ״ל
ונאום **ירחמיאל** במהו׳ **מאיר הכהן**

העתק מכתב הב' מהנ"ל

אני בער לא אדע כוונתו דמר ומה אוכל לחקור עוד וממי לחקור ולפי קט שכלי לא ידעתי מה נתלבטו בזה כ"כ הלא הבעל והאשה והעדים מגידים שפה אחת ודברים אחדים שהקדושין היו בע"כ. ומתחילה לא דיברו מעסקי קדושין כלל, ואח"כ זרקה את הטבעת לארץ מיד ובזה אין שום שינוי מגביית עדות דפה לדמאהליב רק קצת שינויים אחרים יש לתלות דאמרי בדמי ורומע"ל לא הודיעני במכתבו הפקפוק שלו בכדי לידע מה לברר. והחכם עיניו בראשו להתירה כו'.

נאום הנ"ל

העתק מגב"ע דמאהליב

ע"ד המאורע באחד מאנ"ח שעשה שלא כהוגן וקידש את מתרכתו בערמה ובחזקה כנראה גם לפי דבריו וכה סיפר לפנינו אחר הג"פ היתה הולכת אליו בכל יום אל אכסני' שלו וביקשה מאתו חצי רו"כ על הוצאות ובשב"ק היתה ג"כ שם עד חשיכה אחר תפלת ערבית ועדיין לא הדליקו האור אמר לה איידלע פעסי' אתן לך דבר מה הושיטה ידה לקבל תפסה בידה ולקח את אצבעה בידו והיא משכה ידה ואצבעה לחזרה אך תקפה באצבעה בחוזק ונתן עליו הטבעת ואחר נתינת הטבעת אמר לשון הקדושין וא' לחביריו אתם עדים אח"כ הדליקו נר צעקו עליה חביריו ראה שקדשך נענעה בידיה ואמרה לאו לאו. ראו שאין על ידי כלום ואמר שבשעה שנענעה בידיה השליכה בתוך כך הטבעת מאצבעה אך מחמת הרעש וקול המולה לא שמעו קול נפילת הטבעת לארץ ואח"כ מצא הטבעת על הארץ במקום ישיבת האשה. אלו תוכן דברי האיש. והאשה טענה ששקר הוא דובר שלא נתן הטבעת באצבעה רק הכי הוי עובדא שמתחילה הובטחה ליתן חצי רו"כ על הוצאות ואחי' אנ"ח ג"כ התאכסנו עם בעלה המגרש הנ"ל על אכסני' אחת והיתה הולכת אל אחיה וגם לבקש מבעלה הנ"ל החצי רו"כ הנ"ל. אחר תפלת ערבית אמר לה שיתן לה דבר מה, הושיטה ידה לקבל שסברה שיתן לה החצי רו"כ הנ"ל הרגישה שרצונו ליתן איזה דבר באצבעה השמיטה אצבעה מידו בחוזק ונפל הטבעת לארץ וכשהדליקו הנר נענעה בידיה להראות לכל שאין על ידה כלום. אך הטבעת נפל מקודם על הארץ בעת שהשמיטה אצבעה מידו. אלו תוכן דברי האשה ואנחנו ב"ד הח"מ דרשנו מאתו מי היו העדים וא' שני אנ"ח הנקובים בשמות' בגב"ע דלמטה גם היה הבעה"ב

דשם ושארי בחורים אנ״ח רובם קטנים ואפשר היו איזה מהם בני י״ג שנים אך לא ראו שום דבר כי עמדו מרחוק וגבינו עדות בפני האיש והאשה.

במותב תלתא ב״ד הוינא ואתו לקדמנא תרי סהדי מ׳ ניסן במ׳ מאיר ומ׳ אליעזר בר״ד והעידו בתו״ע באליונ״ע ובתחילה העיד מ׳ ניסן הנ״ל בזה״ל. האשה איידלע פעסי׳ בת צבי הירש איז גיקומען שבת פ׳ ויחי צו מנחה על הקוואַרטיר צו אונז וואש מיט אונז איז גיוועזין בעלה בער ב״מ אפרים וואש האט זי מגרש גיווען יום ד׳ ט׳ טבת. איז זי גיזעסין אויף די בעטיל מיט דיא בעלת הבית. אחר שהתפללו מעריב במנין קודם שהדליקו הנר קומט צו איר דער מאן. און איך בין גישטאנען צו קאפין פון בעטיל. זאגט צו איר דער מאן איידלע פעסי׳ איך וויל דיר עפיס געבין און חאפט זי פארן האנט און זיא האט זיך גיבאדרעוועט מיט אים און האט גיריסין די האנט צו ריק עס איז שוין פינצטער גיווארין קיין פאייער האָט מען נאך ניט אן גיצונדין האב איך ניט גיזעהין זיא האט ער איר עפיס גיגעבין זיא ניט, רק איך האב גיהערט וויא ער האט גיזאגט דעם לשון קדושין האט ער אגישריי גיטאן אתם עדים רבותי איך האב זיא מקדש גיווען. בתוך כך האט מען אן גיצונדין פאייער האבין מיר גיזאגט זע ער האט דיך מקדש גיווען שראייט זיא ניין ניין וואו וואו און שאקלט מיט דיא הענט און זאגט זעט עס איז באיי מיר ניטא נישט אויף דיא הענט האבין מיר גיזעהין אויף דיא הענט איז נישט ניטא. בתוך כך הדליקו הנר וחפשו על הארץ ומצאו את הטבעת על הארץ און קיין שום קלאפ האט מען ניט גיהערט דער נאך האט זיא גיוואלט אוועק גיין מהבית האט ער זיא גיחאפט פארין קורטקע. והוכרחה להמתין עד שמצאו הטבעת על הארץ. איז גיבליבן דִי קורטקע באיי אים והיא הלכה. כה העיד מ׳ ניסן. ר׳ אליעזר הנ״ל העיד בתו״ע בזה״ל דיא ווייב איז גיקומען צוא אונז אויפין קוואטיר שבת צו מנחה מחמת דער מאן האט איר מבטיח גיווען צוא געבין על הוצאות חצי רו״כ האט זיא זיך גיזעצט אויפן בעטיל מיט דיא בעלת הבית מיר האבין אפ גידאווינט מעריב מיט אמנין איז שוין פינצטער גיווארין גיזעהין האב איך גאר נישט נאר איך האב גיהערט דעם לשון קדושין און האט גיזאגט אתם עדים רבותי. דער וויל האט מען אן גיצונדין פאייער זע איך וויא זיא טריישילט מיט די הענט און זאגט וואו וואו זעט באיי מיר איז ניטא נישט אויף דיא הענט קיין קלאפ האב איך ניט גיהערט דער נאך האט זיא גיוואלט אוועק גיין

חאפט זיא דער מאן פארין קורטקע און זאגט ווארט ביז מי וועט גיפינן דעם פינגריל האט ער זיא גיהאלטין ביז מען האט גיפונען דער נאך האט זיא זיך אויס גיריסין און איז אוועק גיגאנגין און דיא קורטקע איז גיבליבין באיי אים כל הנ"ל הגידו לפנינו העדים הנ"ל אחר דרישה וחקירה בתו"ע באליונ"ע ולראיה בעה"ח.

יום ב' ו' שבט תקצ"ו פ"ק מאהליב.

נאום **מאיר ברלין**
ונאום **אליעזר** מ"מ ומו"ד
ונאום **צבי הירש** במהור"ר **ישכר**

הנה עפ"י העדות הנ"ל אין הדבר צריך לפרש שאין כאן חשש קדושין כלל ולא מיבעי לדעת הרשב"א בתשו' והובא בשו"ע לפסק הלכה דגבי קדושין עדות ראיה בעינן א"כ הכא לא ראו כלל מנתינת שום דבר לידה. אלא אפי' לדברי המרדכי והביאו ב"ש. כאן גרע טובא דאפי' אם נמצא כאן איזה אומדנא שנתן איזה דבר לידה נגד זה איכא כמה אומדנות והוכחות שהנתינה היתה בע"כ שלא ברצון האשה שלא כיוונה לשם קדושין ואעפ"י שכתב רמ"א בריש הסי' שאין הולכין בקדושין אחר אומדנות והוכחות כו'. מ"מ בנ"ד שעיקר העדות לא הוי אלא עפ"י אומדנות והוכחות הדבר ברור דמהני נמי אומדנות לבטל הקדושין. וכ"ש דלפ"ד האיש שהודה בפנינו ג"כ שהיו הקדושין בע"כ שתפס אצבעה בחוזק והיא משכה אצבעה להוציא מידו ובתוך כך נתן הטבעת באצבעה. ואח"כ כאשר אמרו לה הרי קדשך זרקה הטבעת מאצבעה הרי אף לדברי האיש אין לך קדושין בע"כ יותר מזה. ע"כ אין בערעור האיש כלום ואין כאן שום חשש קדושין ואולי העידו לפני הב"ד דק"ק ראהטשוב בעינן אחר או שהבעה"ב דשם העיד בענין אחר והוי עד אחד בזה אז צריך לעיין בזה וכעת האריכות אך למותר.

ולראיה בעה"ח יום הנ"ל

נאום **מאיר ברלין**

העתק תשובת הרב הגאון מוהר"ר **יצחק אייזיק** מהאמי' לכ"ק הגאון אדמו"ר זצוק"ל.

בחודש טבת העבר בא אלי איש מבעליצא הסמוך למחננו ובתו שנתגרשה בראהטשוב מבעלה שהלך לאנ"ח הקיר"ה והביאו אגרת הראשון

מהמ״ץ דק״ק ראהטשוב כפי ההעתק (הנ״ל) בדבר ענין הקדושין ונתרעמתי על המ״ץ הנ״ל מחמת קיצורו בלשון העדים ובקצת שינויים שביניהם כפי מכתבו ושאלתי ודרשתי את פי האשה ואמרה ברור מאד שהמעשה היה טרם הודלק הנר בבית ולא ראה אדם מה שעשה הבעל באצבעה ובידה רק היא הרגישה שנותן טבעת באצבעה ודחקה א״ע להוציא אצבעה וידה מידו והטבעת נפלה לארץ ואח״כ הדליקו את הנר בבית מחמת שכבר הגיע עת להדליק נרות וגם לחפש את הטבעת נומיתי לה הלא העדים אמרו שכבר מקודם היה נר דלוק בבית השיבה האשה א״א להיות שיאמרו העדים כן שאלתיה לאמר והלא מן הסתם את שמעת באזניך מה שאמרו העדים ענתה ואמרה שבשעת שאלת העדים שלח לה המ״ץ שתצא מאותו החדר ולא שמעה בעצמה מה שאמרו העדים וגם ע״ז נתרעמתי על המ״ץ אם האמת כדבריה אך אמרתי אולי תהיה קלקלתו סניף לתקנתה של האשה רציתי לשלוח אותה בחזרה לראהטשוב לחקור היטב מן העדים מה שחסר מדבריהם באגרת המ״ץ ושיכתוב דבריהם בפרטיות דוקא וגם שיחזור ויגבה העדות בפני הבעל והאשה אכן נודע הדבר שבטרם תגיע האשה לראהטשוב כבר יהיו האנ״ח במאהליב ונסעה היא ואבי׳ למאהליב בלא ידיעתי כי נזדמן להם פור פתאום בלילה ובשובם ממאהליב הביאו הגב״ד דק״ק מאהליב עם מ״ש כפי ההעתק (הנ״ל) והנה דבריו נכונים בעיני לדינא לפי הגב״ע שלו במאהליב. שהעדים לא ראו נתינת שום דבר וגם אח״כ כשהדליקו את הנר והראתה בידיה שאין עליה כלום לא ראו ולא שמעו נפילת שום דבר ממנה. וגם העידו שאף בלא נר ראו אז זי האט גיבאדרעוועט מיט דיא הענט און האט גיריסין צוא ריק אך הגב״ד דק״ק ראהטשוב נהפוך הוא בכמה דברים. שכותב שהעידו שכבר היה אור הנר בבית והעדים ראו בראיה ממש שנתן הטבעת על ידה ואחז בידה משך מה (ולא הזכירו אז זיא האט גיבאדרעוועט וכו׳ וגם משמעות שגם בעת השחוק ראו עליה הטבעת ובפני ראייתם השליכתו לארץ) עד שאח״כ התחילו לשחוק ממנה שעתה תצטרך שוב ללכת עמהם אז (דוקא) ראו שהשליכה הטבעת מעל ידה. על כן לא יכולתי להסכים בסתם על פסק דמאהליב שהרה״ג המ״ץ דמאהליב לא ידע מענין דראהטשוב כ״א מפי האשה ואבי׳ ומסתמא לא ספרו כראוי. וכתב הוא לפי תומו אבל לפי הגב״ע דראהטשוב הדבר פשוט בעיני דמה שהשליכה הטבעת אחר השחוק ממנה ואחר האחיזה בידה משך מה אין זה דומה כלל למ״ש באה״ע ס״ל ס״ז השליכתו לים כו׳ דהתם היינו ודאי

שעשתה כן תוך כ״ד כלשון תשובת הרא״ש שהביאו הרב״י ססי׳ למ״ד שהשליכתו מיד כו׳ וכלשון תשוב׳ מהר״ם הובא ב״י ריש סי׳ מ״ב בפשטות דתכ״ד ודאי בעינן כו׳ וכן הוא בחמ״ח להדיא סכ״ח ס״ק י״ב דבלא השליכתו מיד הוי ספק קדושין וכתב טעם על הספק ויתר על הכל לשון הגמ׳ תמורה (דף כ״ה סע״ב) אלא כל אימת דבעי מימלך אמר ר״פ לא נצרכה אלא תכ״ד ע״כ אלמא דאחר תכ״ד תלינן בשינוי דעת וה״נ אית לן למיחש שמא גם היא נתרצתה מתחילה ואח״כ נשתנה דעתה ובפרט מחמת השחוק ששחקו עליה שמה על לבה ביותר צער ההילוך אחריו וחזרה אז משתיקתה והסכמתה שמקודם וכבר החליט רמ״א ר״ס מ״ב שאין לילך אחר אומדנות ובאמת אין כאן אפי׳ אומדנא דמוכח שפיר כי אח״כ אותה אשה באותו מקום בראהטשוב היתה מרוצה שאם יתן לה איזה סך מעות תעשה עמו חופה וגם אחר כל הנ״ל הי׳ הבעל בפ״ק האמי׳ דרך הילוכו עם האנ״ח. ואני השתדלתי להסיחו שיתן גט שנית כי מה בצע לו שיעגן אותה. אמר הוא בפני האשה תדעו נאמנה שאם לא תמצאו לה היתר תבא היא אחרי למקום שאהיה תוך שנה כי יודע אני טבעה ואף שהיא השיבה אמריה גם אם תשב כמה שנים לא תבא אחריו. אך אני מסופק מאד אם מלבה ענתה זאת. וכאשר לא פעלתי מאת הבעל וליתן לו סך מה שהיה מבקש לא היה באפשר כתבתי שנית להמ״ץ דראהטשוב ושלחתי לו העתק מכתב שלו והעתק הגב״ד דמאהליב ובקשתי שמה שיוכל יחקור אצל הבעה״ב או משאר אנשים וגם לברר דברי העדים ופרטיות דבריהם והשינויים שביניהם וכולי האי ואולי ימצא איזה תקנה להאשה ולא השיבני דבר עד שאחר חג הפסח שלחתי את אבי האשה לראהטשוב ושלח מכתב שנית כפי ההעתק (הנ״ל) ע״י אבי האשה קודם ש״ק פ׳ אמור וכמה לא חלי ולא מרגיש השינויים מן הקצה אל הקצה בין גב״ע שלו לגב״ד דמאהליב רק אומר מותר הוא כמבואר במכתבו.

אך לבי לא כן ידמה אלא לפי העדות דראהטשוב לא נפק מכלל ספק קדושין גמורים לכ״ע דהנה כפי מה שהעידו שאמר לה הבי לי ידך ואתן לך מדעם ונתנה ידה ואמר לשון קדושין ונתן הטבעת באצבעה בשעת מעשה לעיניהם היינו ממש הך דתניא פ״ק דקדושין ד׳ י״ב אמר לה כנסי סלע זו בפקדון וחזר ואמר התקדשי לי בו וכו׳ אם בשעת מתן מעות מקודשת (ודאי) וכו׳ וכן פסקו כל הפוסקים ופשיטא דלא גרע לשון כנסי בפקדון מלשון נ״ד אני אתן לך מדעם גם לפי דבריה שחשבה שהוא החצי רו״כ על הוצאה וכיון שבשעת נתינת הטבעת אמר לשון קדושין הרי זה

מקודשת (ודאי) ואין לומר דברייתא מיירי כשפשטה ידה לקבל הקדושין אחר שכבר חזר ואמר התקדשי דאיכא גילוי דעת שרצונה להתקדש לו וכנראה לכאורה מלשון הריב״ש בתשו׳ סי׳ ק״ע שכתב וז״ל דבשלמא לשון הקדושין נאמר לאשה בשעת נתינה והיא פושטת ידה ולוקחת הטבעת אז היא מתקדשת בשתיקה ע״כ דמשמע דוקא כשהיא פושטת ידה ולוקחת הטבעת דהוי מעשה מוכיח על מחשבתה ורצונה. אבל אם היתה ידה פשוטה מקודם והוא נתן הטבעת על ידה יש לומר דאין כאן גילוי דעת דניחא לה והוי כזרק לחיקה דעובדא דריב״ש ודינא דרמ״ה בטור סכ״ח. ליכא למימר הכי דמסתמא דברייתא ודאי לא משמע כן דמי לא עסקינן שתיכף שאמר כנסי בפקדון פשטה ידה תיכף ומיד וגם אהא קאמר אם בשעת מתן מעות מקודשת. ותו דאם איתא דדוקא בעינן פשטה ידה אח״כ לפלוג וליתני בדידה דאפי׳ בשעת מתן מעות אם היתה ידה פשוטה מקודם לא א״כ וכ״ש כשאמר לאחר מתן מעות דבכלל מאתים מנה (וכן מוכח לשון כל הפוסקים שלא הזכירו רק לשון שתיקה בשעת מתן מעות ולא בשעת פשיטת ידה) ודוחק לחלק בין סלע שצריך אחיזה ביד אף לאחר פשיטת יד ובין טבעת שמאליו הוא נאחז באצבעה דכל שעושה מעשה בגופה ממש כדרך קדושין גמורים אם איתא דלא ניחא לה לא הויה שתיקה והריב״ש נמי לאו דוקא בפשטה ידה אח״כ קאמר דוקא שהרי כותב בלשון הקדושין שנאמר לאשה בשעת נתינה ולא בשעת פשיטת ידה מקודם לנתינה ובנהוג שבעולם תחילה היא פושטת ידה ואח״כ הוא אומר לשון הקדושין ונותן הטבעת על ידה הפשוטה רק שיש לומר דפשיטת ידה מקודם נמי הוי גילוי דעת שרצונה לקבל קדושין כיון שלא היה שם שום דברים אחרים. אבל באמת זה אינו והריב״ש אורחא דמלתא נקט ועיקר הסברא הוא שהקבלה בידה ממש הויא הודאה והוראה להסכמת רצונה ופשטה ידה דנקט אורחא דמלתא קאמר תדע שתומ״י אח״כ לא זכר כלל פשיטת יד וכתב וז״ל מתקדשת בשתיקה שקבלתה הטבעת או הכסף (ולא פשיטת ידה) הויא הודאה כיון שכבר שמעה שנתן לה לשם קדושין ואם איתא דמעשה הפשיטת יד דווקא בעינן עדיפא הוי ליה למימר דאפילו מעשה להדיא דמוכח דניחא לה נמי עבדה ולא הודאה גרידא וכן מדכתב אח״כ וז״ל אבל אם כשקבלה הכסף לא שמעה לשון קדושין (ולא כתב כשפשטה ידה וקבלה) אלא אחר קבלתה הכסף (ומזה נמי מוכח דאחר פשיטת ידה לא אהני לה אלא רק אחר קבלת הכסף דוקא) אין שתיקתה כלום כיון דלא עבדה מעשה דניחא לה

עכ״ל אלמא דבקבלה הכסף מקודם לשון הקידושין אח״כ הוא דבעינן מעשה דמוכחא דניחא לה. אבל אם שמעה לשון הקדושין קודם קבלת הכסף אע״ג דלא עבדה מעשה שתיקתה גרידא כהודאה דמי וזה מוכח בלשונו ז״ל ועוד ראיה ממ״ש אח״כ והא דלא מחאי בפירוש משום דלא איכפת לה ע״כ. וזה לא שייך אלא בזרק לתוך חיקה או באומר לאחר מתן מעות. אבל בידה פשוטה כדרך מקבלי קדושין (אף שפשטה אותה בשביל ד״א כפקדון דברייתא או כנ״ד) והוא אומר לשון קדושין ונותן טבעת באצבעה כדרך וסדר כל מקדשי נשים. מי איכא למימר דלא איכפת לה וזה בעיני ברור ופשוט וסוגיא דגמ׳ שם ד׳ י״ג דאמר לישדינה וכו׳ מוכח דלא בפשיטת ידה מיירי ואין להאריך בזה לענ״ד וה״ה בנידון שלפנינו הגם שאחר נתינת הטבעת באצבעה לא עבדה מעשה דמוכח דניחא לה רק שתיקא גרידא יתר מכ״ד כיון ששמעה לשון קדושין מקודם הוי קדושין גמורים. ומה שזרקה הטבעת אח״כ ואחר השחוק ששחקו ממנה אמלוכי הוא דאמלכא.

מיהו יש לומר דאף דלא הזכירו העדים בראהטשוב שהיא דחקה ומשכה ידה לאחור בעת הנתינה של הטבעת באצבעה הוא משום שלא בחנו הדיינים בזה ובמאהליב שבחנו הגידו האמת כאשר הוא ואין בזה הכחשה מעדות דמאהליב לראהטשוב ולפי זה הרי יש כאן הוכחה גדולה שלא נתרצתה בקדושין (ג״ז א״ל כדלקמן בשם הרמ״א מהגמ״ר) בשעת מעשה ממש אמנם נראה דבכה״ג לא הוי לה למשתק אלא למצווח דוקא בראש הומיות דלא ניחא לה ולא די במשיכת ידה לאחור כיון דליכא למימר דלא איכפת לה (כעובדא דריב״ש ובריית הנ״ל) כדלעיל וגם הא חזינא דאיכפת לה ודחקה להוציא ידה מתחת ידו בתחילה. ואעפ״כ אחר שגבר עליה ונתן הטבעת באצבעה שתקה ולא צוחה הודאה גמורה היא. ואין לומר משום הכי שתקה דסברה הא קא חזו עדים דלא בעינא דכיון דאח״כ צוחה היינו בעיין דפ״ק דמציעא תקפה אחד בפנינו ושתק והדר צווח מי אמרינן מעיקרא אודויי אודי א״ד סבר הא חזו רבנן וסלקא בתיקו ומי לא עסקינן נמי התם שהוא נתעצם עמו ולא הניח לתקוף והוא התגבר עליו ותקף מידו דחזו רבנן גם התעצמותו ואעפ״כ מבעיא לן שמא מחל אח״כ מדלא צווח וסלקא בתיקו ולא מפקינן מידי התוקף. וה״ה וה״נ אע״ג שנתעצמה להוציא ידה כיון שגבר עליה וראו העדים ששם הטבעת באצבעה כעדות דראהטשוב ושתקה ולא צווחה הויא הודאה ומקודשת גמורה היא לכה״פ מחמת ספק דתיקו דגמ׳ הנ״ל ועוד הדבר

מפורש בהגהת רמ״א סי״ב בשם הג״מ דאפילו לקח ידה בחזקה ושלא ברצונה הוי קדושין כיון שמתחילה דבר עמה מענין קדושין אע״ג דבשעת מעשה לא אמר מידי אלמא דמה שהיה נראה שנעשה בלא רצונה אין מועיל כלום ובטל הקדושין כיון שלא מחתה בפירוש דוקא ופשיטא טובא דלשון הקדושין שאמר בשעת מעשה כנ״ד עדיף מדיבר עמה בעסקי קדושין מקודם ובשעת מעשה לא אמר כלום כעובדא דהגמ״ר ורמ״א הנ״ל. ואע״ג דהתם קאמר והיא לא זרקה הטבעת ובנדון שלפנינו זרקה הטבעת כמבואר בגב״ע. כיון שנראה מתוך העדות שלא תכ״ד זרקה הדבר פשוט דאיכא למיחש לאמלוכי אח״כ כיון דשתקה ולא זרקה הטבעת אלא אחר כ״ד ואחר השתיקה יש לומר דמקודם נתרצתה ואח״כ חזרה בה ומוכח מהגהה הנ״ל דבכה״ג לא הוי שתיקה דלאחר מתן מעות והיינו משום דהכא ליכא למימר דשתקה משום דלא איכפת וכדאמרן ומ״ש הב״ש והבה״י דהך דהגמ״ר מיירי בנתרצתה תחילה בפירוש הנה קושית הבאה״ט חזקה מאד דא״כ היינו הגהה הקודמת בשם הגמ״י ואפי׳ זרקה הוי קדושין (ולא מצאתי דבר מספיק מה שיש לטעון בזה) והאמת יורה דרכו דלאו בהכי מיירי בהגהה הב׳ ואפילו לדעת החמ״ח דהגהה זו דסי״ב פליגא על הרמ״ה בטור סכ״ח ובהגהת רמ״א שם הביאה בשו״ע להלכה וכן פסק הרב״י בש״ע סי׳ למ״ד ודלא כט״ז שם שהגיהה וכתב שמקור דברי הש״ע שם הוא מהגמ״י שהביא הרב״י בס׳ מ״ב ולא דינא דרמ״ה דליתא שאין דרך הפוסקים ובפרט בש״ע להשמיט גוף הדין של המקור ולהביא רק מה דאתי מכללא וגם לשון הש״ע מכוון ביותר ללשון הטור בשם הרמ״ה ולא כלשון עצמו של ספר הש״ע ולמה לנו לילך באורחא דחיקא והאמת יורה דרכו שהם דברי הרמ״ה. ועוד דאם כדברי הט״ז למה כתב בשם יש מי שאומר אטו איכא מאן דפליג עלה בלא ארצאי מעיקרא ותומ״י תכ״ד שדיתינהו (כגירסת הט״ז) דבהכי מיירי בהגמ״י וק״ל למימר דאפ״ה הוי קדושין. וכאן א״ל כמ״ש מפרשי השו״ע בכ״ד לשון יש מי שאומר אף במקום שאין חולק כיון דהך מילתא אשכחן לה בהדיא בגמ׳ ופוסקים ראשונים ואחרונים ז״ל דבלא נתרצתה בפירוש ותומ״י תכ״ד שדיתינהו בפניו דלא הוי קדושין וכ״כ בשו״ע שם ס״ז דמכל הנ״ל מוכח דהב״י דינא דהרמ״ה דוקא נקט ובלא שדיתינהו ופליג אהגהת רמ״א בשם הגמ״ר הנ״ל כדברי החי״מ הנ״ל. מ״מ אין לפטור אשה זו דנד״ד בלא גט מאחר דבשו״ע ס״ל ורמ״א סכ״ח לא הביאו דעת רמ״ה אלא בשם י״א פשוט דיש לומר דהיינו רק לחוש לחומרא לסברת

רמ״ה. ולא קשה מידי מה שהקשה החי״מ דברי רמ״א אהדדי דמשום חומרא דא״א אזיל הכא לחומרא והכא לחומרא. ואדרבה מדבסי׳ מ״ב הביא דברי הגמ״ר בסתם ודברי הרמ״ה בסכ״ח בשם י״א משמע דס״ל להלכה דלא כרמ״ה אלא דלחומרא יש לחוש לדברי הרמ״ה וכ״ש שיש לומר דאפי׳ הרמ״ה נמי יודה בנד״ד (ובעובדא דהגמ״ר ודלא כחי״מ). דדוקא זרק לתוך חיקה קאמר ומשום דיש לומר דלא איכפת לה אבל נתן בידה ממש דליכא למימר לא איכפת לה כדלעיל. ומדשתקה ולא צווחה אודויי אודית ליה הרמ״ה נמי יודה דמקודשת ואף שבמאהליב הוגבה העדות בשינוי למעליותא טובא מה יועילנו זה דלפי דברי האשה והבעל הן הן העדים עצמן שהעידו בראהטשוב וכיון שהגידו בפני ב״ד דשם שוב אין חוזרין ומגידים להיפוך ממש ואפי׳ אם יהיו עדים אחרים הם המעידים במאהליב נראה פשוט דהיינו שנים אומרים נתקדשה ושנים אומרים לא נתקדשה דסי׳ מ״ז דאפי׳ אם נשאת תצא.

אמנם לפי דברי האשה שהעדות דראהטשוב הוגבה שלא בפניה ושלא בפני הבעל היה מקום לאהדורי אפתחא דהיתרא דעדו׳ שהוגבה שלא בפני הבע״ד שלא כדין אין דנין על פי׳ וחוזרין ומגידין בפני הבע״ד כמ״ש בח״מ סכ״ח וממילא דה״ה נמי כשיש עדים אחרים שהוגבה עדותן בפני הבע״ד ומכחישין הראשונים דעדות של הראשונים בטילה ושל אחרונים קיימת ואזלינן בתרייהו. וא״כ הוא עדות דמאהליב שהוגבה כד״ת בפני הבע״ד היא עיקר ויש לנו לילך אחריה וכבר נתבאר דלפי העדות דמאהליב היתרה פשוט וכמ״ש הרב הגאון המ״ץ דמאהליב אך הנה ראיתי בתשו׳ ר׳ בצלאל אשכנזי סי׳ ה׳ שע״פ הרב המאירי וע״פ הרשד״ם נתפשט הדבר לגבות עדות קדושין שלא בפניהם אף שיש חולקין בדבר כך נתפשט המנהג והובא גם בתשו׳ נו״ב ומה לי להאריך לפני כ״ק והכל גלוי וידוע לפניו ועינו פקוחה ביתר שאת ויתר עז כולי האי ואולי ימצא פתחא דהיתרא לאשה זו כי בעניותנו צריכה גט ולא מצאתי לה תקנה ע״פ הדברים האלה ואחלי תכון תפלתי להשיבני דבר*[44] בהקדם האפשרי. ובזה אדע כי מצאתי חן בעיניו.

נאום המוכן אל משמעתו.

יצחק אייזיק עפשטיין

---

*44. תשובת אדמו״ר הצ״צ וכן תשובת הדברי נחמי׳ לתשובה זו נדפסו בדברי נחמי׳ שם.

בדיני שמות גיטין[45]

כ' אה' ש"ב ידידי הרב המופ' וכו' כ"ש מוהר"ר **ארי' ליב**[46] נ"י

מכתבו קבלתי ע"י ציר מוכ"ז, ע"ד הגט הנשלח מאדעס. והנה על אודות כתיבת השם הירשל ועל מ"ש מרדכי בער, לא הי' כדאי לשלוח. כידוע שעושים כן לכתחילה מחמת ספק בשם, אך במ"ש מנחם נחום דמתקרי נחום הי' קשה עלי הדבר מאד מחמת שמן הסתם השם הוא מנחם דמתקרי נחום, ובמקום שצריך לכתוב דמתקרי פסול אם לא כתבו אחרי [הדיקדוק] הנכון בדין זה, ועלה בדעתי לסמוך במקום העגון הגדול על החתימה שהי' חותם מנחם נחום ומלתא דלא מיחוורא בעינן למסמך לה מן אתרין סגין[47]. וכמעט הוחלט אצלי עש"ק העבר לכתוב שימסור השליח הגט ליד שליח שני עד אשר נחכם לה להדא מלתא — וגם עש"ק הנ"ל הייתי טרוד בעסק שאלה אחרת עמוקה [בגט] שהי' הזמן בהול בעש"ק דיקא. והיום הזה שמחת ברית מילה [לנכד] בני שי' למז"ט. וביום השבת ק' עלה בדעתי לחקור אולי גם לתורה נק' בשם מנחם נחום אף דלא שכיח, [אעפ"כ] [אולי] — וכן עשיתי אחר הבדלה שלחתי את המוכ"ז עם אגרת לבעליצא שלהמ"ץ לחקור שמה איך הי' מ' מנחם הנ"ל נק' לתורה. והנה מוס"פ תשובת המ"ץ דבעליצא, ומ' מנחם נחום הנ"ל הי' דר כמה שנים בבעליצא והויא חזקה גמורה. ומעתה הגם שלדעתי לא הי' צריך לכתוב כלל דאתקרי נחום [כיון] שכותבין שניהם בעיקר דלא גרע ופחת מקיצור השם וכ', אעפ"כ אין לפוסלו ח"ו מחמת זאת אפילו לכתחילה. ודלא כמ"ש בספר בית מאיר בדין זה סקכ"ט סק"ד[48] דדבריו מרפסן איגרי, ונהיגי עלמא כפמ"ש בטיב גטין.

ושלום ידידי ישגא כנפשו ונפש ש"ב ידידו דש"ו בלונ"ח.

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

הבוקר אור יום א' כ' טבת. האמי'

---

45. מתוך תכריך כת"י שבבית הספרים האוניברסיטאי (ע"י הרב חנוך שי' גליצנשטיין) — התיבות שאינן ברורות כל צרכן הוכנסו בחצאי לבינה. — ,יגדיל תורה' ירושלים חו' א'.

46. הוא הרה"ח ר' אי"ל עפשטיין מלאייעב. — הערת הר"י מונדשיין בקובץ ,יגדיל תורה' שם חו' ג.

47. ראה ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג.

48. אולי צ"ל ,,סק"ק י"ד".

בדיני שמות גיטין[49]

...ובענין הגט סתמא דמלתא וודאי ש,,ארקע״ הוא כיוני לארי׳ ויש לכתוב כמ״ש כ״ת, אך אם יש אומרים שעיקר שמו הי׳ אהרן אף שיש מכחישים, יראה שיש לכתוב בגט ,,אנא דמתקרי ארקע״. ועל הקריאה לס״ת אין לסמוך כלל אם לא אמרו שהי׳ איזה בירור להם, וכ״ז פשוט.

והנני לחזק דברי הרב דמחנינו המשיב הנ״ל שלא יבא כ״ת עוד בקצרה כ״כ ובקצת רמז כדרך חידושי מהרש״א, ודו״ק, כי ראוי שבעצמו ישתדל עד מקום שידו מגעת ויברר ספיקו ועליו ישאל.

בדיני שמות גיטין[50]

לאה׳ ידידי ה״ה הרבני המופ׳ ומופלג חו״נ וכו׳ כ״ש מו״ה **יקותיאל זוסמאן**[51] נ״י החמ״ץ דק׳ לאחוויץ.

אמש קבלתי מכתבו עפ״י הפאצט לבעליצא. ועתה באתי להשיבו כהוגן על כל דברי האגרת שלו בעז״ה.

נידון העגונה בקשתי לזרז את המ״ץ דפרילוק שישיב כלום בל יאחר ואותו שהלך למרחוק אין אנו אחראין לידע ממנו שום ענין.

על אודות הגרושה לאה רחל מסביבת הארדניא כתב מעל׳ שבתשו׳ טור אבן מתיר בכתב דמתקרי. הנה ס׳ הנ״ל אין עמדי וגם בכל קהלתנו לא נמצא. רק נהירנא בעוד שהיו יהודים בכפרים בסביבתנו ראיתי בדרך במלון ס׳ הנ״ל וראיתי תשובה זו בענין דמתקרי. וכמדומה לי שנידון שלו הי׳ קל קצת מנדון דשו״ת אדמו״ר נב״מ. אף שסברותיו היו נוטות לסברת בעל ס׳ פרח שושן שהובא ודחהו בשתי ידים וגם סברות והוכחות התשו׳ לא נתחוורו אז בעיני לסמוך עליהם ודקדוקיו בדבור תוס׳

---

49. מובא כאן הערתו של ר״א לתשובתו של הרה״ג מוהרא״ל זיוואוו, המ״ץ דהומיל. — ,יגדיל תורה׳ ירושלים חו׳ ו׳.

50. נדפס בסו״ס ,,חנה אריאל״ דברים.

51. ב״ר ארי׳ ליב חפץ, נזכר בהערות כ״ק אד״ש שו״ת צ״צ יו״ד סי׳ ס״ז. נעתק גם ביגד״ת נ.י. ח״ב ע׳ מ״א וחוברת ט״ז ע׳ קצ״ב.

כמדומה במ' ב"ב לא הוטב אז כלל בעיני. אך פרטי דבריו איני יודע ואיני זוכר כלום לחוות דעתי עתה להלכה למעשה. אבל ברור ענין השאלה מסביבות הארדני הנ"ל כמדומה לי שאינה ממש כשאלה דתשו' אדמו"ר הנ"ל. ומחמת שהייתי אז בעת כותבי בטרדת הדרך נשכח ברור המעשה איך היתה ממני. וארא בע"ה לחקור אח"ז וגם להשיג ס' הנ"ל ולהשיבו כאשר יתן ה' דעת ותבונה. והנה אקוה שיהי' אי"ה[52] הרב הגדול מו"ה מנחם מענדל נ"י מליובאוויטש בגאדיץ ובודאי יהי' מעל' אצלו וראוי להגיש דברי השאלה הזאת אליו ומי כמוהו מורה.

...האגרת הלזה לא נגמר ביום כתיבתו ובתוך כך נזדמנה לפני נסיעה ונתעכבתי קרוב לשני שבועות וקודם ש"ק העבר באתי לביתי. ובהיותי בדרך עמדתי קצת על בירור ענין השאלה בגט דהרדני שלא זו בלבד שהכניס דמתקרי בין שני השמות מעריסה ושנקראת בהם בפי כל אף גם הקבוע ורובא כמעט כולם קרו לה נתהפך בכתיבת הגט לכתוב השני ראשונה ועל הראשון כתבו דמתקרי. גם ראיתי דברי תשובת טור האבן. וכל עיקר בנינו בראיותיו מדברי הראשונים ז"ל וידוע דבזמן הראשונים ז"ל לא היו רגילים כלל בשני שמות מעריסה. ובפירוש דברי הרמ"א ודי"מ להשוותו עם מ"ש בסדר גיטין שלנו יעויין בתשו' אדמו"ר נב"מ ומסיק בפשיטות לפסול הגט דשרה לאה. אבל באמת בשאלה שבתשו' טור האבן הוא ביצחק צבי ונק' בפי כל יצחק הירש. וזה הענין קרוב הוא לספיקו של הב"ש עיין תשו' אדמו"ר הנ"ל בסופה. משא"כ בנדון השאלה דהארדני ובפרט שגם נעשה ההיפך וכו' כנ"ל ע"כ אין בנו כח להכשיר הגט הזה. והראוי לכל אשר לאל ידו ונגע יראת אלקי' בלבו להשתדל גט אחר ממנו.

ושלום מעלתו יגדל כנפשו ונפש דוש"ו וכו'

יצחק אייזיק בלאאמ"ו מוהרר"מ **הלוי עפשטיין**

יום ב' י"ט תמוז תקפ"ט האמי'

---

52. זה כ' (שנת תקפ"ט) שנה א' ברבנות רבינו וגם אז כ' ומי כמוהו מורה. וע' בשו"ת ממנו שבחלק המאמרות שהי' אח"כ במשך שנים רבות שאז הכיר את רבינו לאדמו"ר יעו"ש (הערת המו"ל ספר חנה אריאל).

עגונה שנישאה בהיתר הצ״צ ואח״כ מתו איזה ילדים בעיר ר״ל[53]

מכתב כ״ת מן יום ה׳ ז׳ מנחם אב[54] דנא הגיעני עפ״פ[55] יום ג׳ שבוע זו א״י איך נשתהה כ״כ.

ע״ד האשה טעמא בת יצחק מהארקי שנשאת לאיש א׳ ממחניכם ע״פ הסכם היתר ברור מזוכה ומנוקה מכל ערעור ובהסכם כ״ק אמ״ו[56] בטעמו ונמוקו עמו שהכחשת העדים בין פאוולאוויטץ לפעטראוויטץ אינה מגרעת כח העדות כלל ותמה אני אם יש מי שלא יודה בזה. וכבר נשאת האשה בהסכם היתר ברור. ומה שמתעוררים עתה אנשי העיר לתלות סבת גרם מיתת הילדים בהיות האשה ובעלה בעירם, אמת הדבר שדבר זה אינו שייך כלל אלי כ״א לבעלי רוה״ק ומה לתבן את הבר. אך כפי ששמעתי מזקנים אשר סמך חפוש חטאים הנהוג בעת מקרה לא טוב ר״ל הוא מהמשנה דאבות[57] דבר בא לעולם על מיתות שלא נמסרו לב״ד (דוודאי אין זה מענין מעיינין במילי דמתא[58] דלא אשכחן אלא בתעניתא ולא נהגו כן). והנה אשה זו נשאת בהיתר, ואף אם הי׳ בא בעלה בפנינו היתה פטורה אפי׳ מהקרבן כמפורש במשנה, ואיך נחשוש בה ובבעלה

---

53. נעתקה מכת״י 1332, בכותרת ,,מהרב הגאון המפורסם מ׳ יצחק אייזיק מהאמי׳ ז״ל, אלי כתיב, ושייך לתשו׳ הנדפסה בת׳ צ״צ סי׳ פ״ג״.
התשובה היא בכת״י מעתיק, והכותרת בכת״י בעל הבוך (שליקט וציוה להעתיק תשובותיו ותשובות שנכתבו אליו ועוד) מוהר״ר אלי׳ דוד מ״ץ דנעזין.
מתוכן הדברים נראה שהאשה טעמא נישאה ע״פ תשובת הצ״צ הנ״ל לאיש אחד בעירו של מוהרא״ד הנ״ל. לאח״ז מתו איזה ילדים במחנם, ורצו אנשי העיר לתלות זאת בעון נישואים הנ״ל — שיש עליהם איזה ערעור.
בתשו׳ צ״צ הנ״ל מביא גם את ה,,פסק הקצר של הרב המנוח מ׳ יהושע מ״צ דק״ק הארקא הנכתב ביום ו׳ עש״ק בחדש ניסן תר״ב שמתיר להעגונה״. ניתן לשער שגם תשו׳ הצ״צ הנ״ל וגם התשובה הנדפסת בזה, נכתבו בשנים הסמוכות לתר״ב, שבאותן השנים לערך הי׳ מוהרא״ד דידן מ״ץ בדוברומיסל (ראה קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חנ״ב הערה 5), וא״כ אפשר שבעיר זו מיירי בתשובה שלפנינו. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חוברת נו.
54. ראה בהערה שלפנ״ז שכנראה הי׳ זה בשנים הסמוכות לתר״ב, וקביעות זו מתאימה לשנים תר״ב; תר״ג; תר״ו.
55. כ״ה בהעתקה.
56. בתשובתו חאה״ע סי׳ פג.
57. פ״ה מ״ח.
58. תענית יב, ב.

שום חיובי מב״ד ח״ו (אם לא שיש חשד עלי׳ תחת בעלה הב׳[ן]) ושורת הדין אינני מוצא מקום כלל ולא סמך בגמרא ולא בפוסקים ראשונים ואחרונים לאסור אותה לבעלה וגם יש בזה משום לעז וזילותא דב״ד המתירים אותה.

אך מאחר שכן הוקבע בדעת אנשי העיר לסמנא מלתא לתלות מקרה מיתת הילדים מחמת היות האשה ובעלה שמה אולי שמחמת זה גופא יש אפשרות ומקום חששא לומר דדין גרמא על מיתת הילדים ע״ד מ״ש[59] פחד פחדתי ויאתיני וכמו שידוע ליודעים. אמנם כן עכ״ז מי יוכל להסכים ע״י אנשי העיר להוציא לעז על האשה ועל הב״ד המתירים אותה להוציא אותה מחזקתה. ואם אין באפשר להניח את דעתם של בני העיר בכמו אלה וכיוצא בזה מאן ספי לעכב על ידם ובפרט אנוש כערכי אין לי להרים ראש בתלאה כזאת ר״ל. ואולי יהי׳ מהראוי אז לעשות כרוז נכון שלא מחמת חשש היתר נשואי׳ עושין כן כ״א מאיזה טעם אחר כמוס הידוע ליודעים.

ושלום כ״ת ישגא לעד כנפשו היקרה ונפש ידידו דו״ש.

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

---

59. איוב ג, כה

חושן משפט

היתר עיסקא[60]

לידידי הרבני המופלג הוותיק מוהר״י בער סג״ל נ״י

בדבר השאלה בפשרה עפ״י ה״ע אם מועיל שבועת החתום ליפטר מן הריוח, (תשובה) אם הפשרה היא בפעם א׳ על זמן קצוב לא תועיל שבועתו, ואם הפשרה על כל חודש או שבוע[61] יכול לישבע וליפטר.

שאלה שנית וז״ל גם בדבר הנותן שט״ע ולא קבל מעות כלל אלא שבעהש״ט קיבל עליו לסלק החוב המגיע מן החתום, אם יש היתר ליתן הריוח כו׳. בודאי כוונתך שהי׳ החתום חייב במ״א ובעהש״ט קיבל ע״ע לסלק ובעד זה נתן החתום להמקבל שט״ע.

(תשובתך) אם לא קבל בקגא״ס על מו״מ אחר שהוא עוסק להיות בו חלק לבעהש״ט המקבל ע״ע פרעון חובו הנ״ל, אינו רשאי ליקח ריוח כלום [ועי׳ בל״י סוף ה׳ רבית].

ושלי׳ די ידידך

יצחק אייזיק הלוי עפשטיין

---

60. נעתקה מבוך ע״ד המצות סי׳ ט״י (ו, ב). בכותרת ,,שאלות מהרב ר׳ יצחק אייזיק הלוי מהאמי׳ (תקפ״ד בחדש שבט)״.
התשובה היא לשאלת מוהר״ר ישכר בער הלוי הורביץ מ״ץ דליובאוויטש.
וז״ל השאלה:
[תקפ״ד בחדש שבט]
יורני כת״ר בדבר היתר עיסקא שכותבין שעל הריוח לא יהי׳ נאמן כ״א בש״ח, וכדי שלא יצטרך לבא לידי שבועה נתפשר החתום עם בעהש״ט ליתן לו (דבר קצוב) עבור ריוח העיסקא ולא יהי׳ לבעהש״ט עסק בריוח (ונוסח כזה ראיתי כותבין בבית ש״ב[א] מו״ר הה״ג מוהר״י ליב מייאנוויטש ולא יהי׳ לבעהש״ט עסק בריוח (ונוסח כזה ראיתי כותבין בבית ש״ב מו״ר הה״ג מוהר״י ליב מייאנוויטש אחי אדמו״ר הגי׳ ז״ל נ״ע) אם יכול מקבל העיסקא לפטור א״ע מריוח שנתפשר ע״י שישבע שלא הי׳ ריוח בעסק ההוא.
עוד יורני כת״ר בדבר הנותן שט״ע ולא קבל מעות כלל רק שבעהש״ט קבל עליו לסלק לאחר את החוב המגיע מן החתום, אם יש לזה דין היתר עסקא, מאחר דמבואר בד׳ הפוסקים שאפי׳ קבל מעות מזומן ופרע בהם חובותיו אין זה בכלל ה״ע וכ״ש בנ״ד. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ״י. חוברת מה.
61. להעיר מהלי׳ רבית לאדה״ז סמ״א. שו״ת הצ״צ חי״ד ס״ס קצ. ומש״כ בקובץ פלפול התלמידים (נ״י) ח״ז ע׳ כו (סי״ג).

א. אופן קורבתו לבית הרב עדיין לא נתברר, אך בכ״מ מכנה את אדמו״ר הצ״צ ואת הרה״ק מהרי״ל מיאנאוויטש בשם ,,שאר בשרי״.

קנין יי״ש בלי רשות בעל הרשיון[62]

לכבוד הרב המופלג חו״ב שפתותיו שושנים נוטפות מור כ״ש מוהר״ר **מנחם צבי** נ״י[63].

מכתבו הבא בשאלה על אודות יי״ש הנשאר ליהודים מאטקוף[64] הקודם ובעל אטקוף הנמשך אינו נותן רשות למכור היי״ש לא לאי״י[65] אפי׳ ע״מ להוציאו לחוץ[66]. ע״כ תורף השאלה.

ומכותלי מכתבך ניכר שמן המצר קראת, ואגב טירדא אבליא לו תלמוד ערוך בפ׳ מרובה[67], והלכה פסוקה [...] סי׳ ר״ח[68] שמקח הנעשה באיסור ואפי׳ איסור תורה המקח קיים. וא״כ בחוקי הבורא על אחת כמה וכמה בחוקי הנברא. וגם חוקי הנימוסים אין יורדים לעומק זה איך תהי׳ מכירה וקניין קיים. ואעפ״כ אני רואה שלדיניהם המקח קיים, כי המוכר בקאַרצעשנייע[69] צריך הוא להקונה לשלם הקנס הקבוע אבל המעות שקיבל המוכר אינם חוזרים להקונה. וגם מה שהדבר תיי׳[70] ברצון בעל האטקוף, גם זה מתנאים המסייעים להיות המקח קיים כמבואר באריכות בת׳ מהרי״ג סס״ט[71] ובס׳ האחרונים, דלא כמ״ש הסמ״ע[72] לתרץ דברי המרדכי.

קיצור של הדבר אין כאן ספק שהמקח קיים, אף שנעשה באיסור

---

62. נעתק מבוך נו׳ 648 ט, א. ובסופו: העתקה ממכתב ההי״ג מהאמלי להרב מ״ץ דראמען. התשובה נעתקה שם בכתב קשה, והעתקה מוטעית. ותוקן בכ״מ, בד״א, ע״י המו״ל. — קובץ ,יגדיל תורה׳ נ.י. חוברת לו.
63. תשובות ממנו נדפסו בקובץ ,יגדיל תורה׳ נ.י. חוב׳ ה ע׳ מט־עה. וראה שם הערה 70 והערה 265. ,מגדל עז׳ ע׳ שכה.
64. חכירת רשיון מכירת היי״ש, מחזיק החכירה הי׳ מספק את היי״ש להשיינקען, המוכרים היי״ש במדות קטנות, ולהשיינקארעס אין רשות למכור היי״ש בלתי רשות האטקופצ׳יק.
65. אוצ״ל: לא ליהודי ולא לאי״י.
66. חוץ לעיר, שאין להאטקופצ׳יק בעלות שם.
67. ע, א־ב.
68. כנראה צ״ל בחו״מ סי׳ רח.
69. (?).
70. אוצ״ל: תלוי.
71. אוצ״ל: מהרי״ט [ח״א] סי׳ ס״ט.
72. שם סק״ג.

הנימוסין, וכ״ש שאין זה נגד הנימוס כלל, ואפי׳ לכל הצדדין והסברות להחמיר, בשגם אם איסור דבר אחר הוא דרביא עלי׳. ואפי׳ אם יאמר אמר דהכי נמי בדיני מלכותא אף שאין מקום כלל וכ״ז כרמוז פה.

אך זאת יוכל לאמר מאן דהוא שאין לו רשות למכור הי״ש יעמוד כך רתום עד כלות שנת האטקוף זה, באופן שאין שום דבר כלל לבטל המקח משום צד.

ד׳ ידידו דו״ש בלונ״ח,

יצחק אייזיק עפשטיין

והגע עצמך אם אתה אומר כן הנה האשה הנשאת פחותה מבת י״ו שנה או איש פחות מבן י״ח בזמן הזה[73], אתה [אינה] א״א כלל. ותו לא מידי.

---

73. כנראה הי׳ זה אז נגד חוקי המדינה.

פרק תשעה עשר

משיב מלחמה שערה

משיב מלחמה שערה

בפרק זה מובא תשובה מרבי אייזיק[1] בו חגר כלי מלחמה ויצא לתרץ שאלות וקושיות שהקשה רב אחד על ,דיני תיקוני המקוה ועשייתה׳ לרבנו הזקן (נדפס בשלחן ערוך שלו בסוף הלכות נדה). כמו כן צורף שאלה ממנו שכתב אל אדמו״ר הצמח צדק אודות שיעור הנזכר ב,תיקוני המקוה׳.

★

ראיתי דברים כמתלהמים באו בכתובים כשתים ושלש דלתות מעטי האיכות ורבי הכמות להרחיב פה ולהגדיל לשון על הלכה ברורה דברים מאירין כנתינתן מסיני אשר הכינה וגם חקרה ונטעה כמסמרות הרב הגאון רשב״ה אדמו״ר נב״מ בענין תיקון המקוה לדורותינו אלה שהכל חולין הן אצל צינה ומשום חולשא לחוד מבעי לתקוני מלתא לטבול בחמין אלא דאיכא נמי חששא דמשום דבהיתי ובעיתי מן הצינה תמהרנה לטבול בלא דקדוק כראוי בטבילתן וע״ד שאמרו בסי׳ קצ״ח סל״ג בנמל לדעת ר״ת[2] וע״ג חתיכת עץ או אחורי כלי לד״ה[3] יעו״ש ודא ודאי עקא שהרי קי״ל[4] דבדבר שיש בו טרחא אין נאמנות לנשים לפי

---

1. נדפס בסו״ס ,חנה אריאל׳ חלק המאמרות (ברדיטשוב, תער״ב). — המ״מ נכתבו ע״י הרה״ת לוי שי׳ ביסטריצקי, רבה של קרית חב״ד צפת.
2. נדה ס״ו ע״ב תוד״ה אשה.
3. ראה טור סי׳ קצ״ה ובב״י שם ד״ה לא.
4. ירושלמי פסחים פ״א הל׳ א׳. תוס׳ פסחים ד׳ ע״ב ד״ה הימנוהו. וראה אריכות בזה בשו״ע רבינו יו״ד סי׳ א׳ קו״א ס״ק א׳.

שבטבען עצלניות הן ומה שהוא נגד טבען לא מהימני כ״ש במים קרים שהגוף סולד בהן בטבעו ובפרט לרוב נשי דידן דלא עבדי וחלשי בצירוף דאגת סכנת בריאות הגוף להרבה נשים בזמנינו רחוק הוא מאד שתדקדקנה בשלימות הדקדוק מצד הטבע והוא ניגוד הטבע ביותר מכל מיני טורח (אלא שבאמת העידה התורה[5] סוגה בשושנים כו׳) אשר ע״כ כבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לטבול במים חמין ולית דחש לה להה׳א דסוף סי׳ ר״א[6] אפי׳ לכתחילה ושלא במקום אסטניסות כי היכי דלא ליפוק מיני׳ חורבה היכא דאיכא חששא כנ״ל ותקנות קבועות שנה כאן שוה לעשירים ולעניים שאין ידם משגת להטיל בכל עת חמין למקוה לעשות באופן שלא יתקררו מי המקוה החמין מחמת חבורן למקוה הקרה כנהוג מקדם ובפרט לפי מה שהוא ז״ל[7] העלה להלכה שצריך נקב ברוחב טפח ואם יהי׳ פתוח למקוה הקרה נקב כזה ודאי שיתקררו החמין בשעה קלה ומה שהי׳ המנהג מקדם לעשות כמין ברזא ולסתום הנקב בעת הטלת החמין למקוה ולפתחו בעת הטבילה קרוב בעיני דלא ניחא לי׳ ז״ל בהכי לפי שהתקלה מצויה בכה״ג דדלמא משתלי לפתוח בעת הטבילה ובדידי הוה עובדא שנשאלתי בכך בק׳ טשארניהאב וכן בקרעמינצוק שמעתי שאירע בכה״ג וע״כ בחר לו ז״ל דרך ישרה להפריד המקוה החמה מהקרה ולא יהי׳ שום נקב ביניהם שיעמוד חומה בה וזה בא בפרוזבוטי ואף שבכך תהי׳ המקוה ממים מכונסין ולא ממי מעין אין בכך כלום שהרי זבה אינה טעונה מים חיים[8] וקרוב לומר שהמדקדק שתהי׳ הטבילה דוקא במים חיים עובר על בל תוסיף ומוותר על דברי חכמים ז״ל והלא רק במדינתינו שמעיינות מצויים רוב מקואות הם מי מעינות אבל בשארי מדינות וכל תפוצות ישראל הנז׳ בגמ׳ ופוסקים סתם מקואות שלהם מי מערה מכונסין הן ואפי׳ במדינות שלנו לא שמענו מי שידקדק שיהי׳ המעין דוקא בקרקעית המקוה ואם המעין הוא רק בצד הדופן הרי

---

5. שיר השירים ז, ג.
6. סעי׳ ע״ה.
7. בדיני תקוני המקוה.
8. משנה מקואות פ״ב מ״ז, רמב״ם הל׳ מקואות פ״א הל׳ ה׳ ושם פ״ט הל׳ ה׳, טור יו״ד רס״י כ״א, ש״ך שם ס״ק א׳.

הדופן מפסיקו ומי המקוה חשובין כשאובין כמבואר בתיקון המקוה הנ"ל והודה לו הכותב הנ"ל.

ואחר שנתבאר טוב טעם ודעת מה ראה אותו צדיק דתקין לן מרגניתא, עתה נפנה אל טענת הכותב הנ"ל, ונקיטנא לי' סדרי'.

תחלת דבריו הודה על האמת דלאחר שנתמלאה המקוה אין שאובין פוסלין אותה אין כל ברי' יכולה לעמוד על כוונתו דאטו לא ידעינן דשפיר קאמר והלכה מוסכמת ופסוקה היא בש"ע למעשה[9]. עוד כתב להודות שמה שאסרו במקוה שיש הנאה לעכו"ם[10] שלא להאמין לעכו"ם דוקא אבל ישראל הן בחזקת כשרות וגם הן בקיאין גם זה אמת ויציב רק מה שכתב עוד אבל מ"מ צריך שיהי' בידו לתקנה דכל היכא דאתחזק איסורא כו' וכעת לא ידעתי באיזה אופן יהי' ביד העד תמיד לתקן מקוה חסירה שתתמלא בהכשר עכ"ל. אם כוונתו על מ"ש רמ"א[11] דבידו לתקנה הדבר פשוט דאפשר לתקן ע"י המשכה ואם על מקוה דנידון דידן כונתו ג"כ בקל הוא לעשות שתתמלא בהכשר וכגון למברז בבורטיא ואחר שתתמלא המקוה יסתום הנקב אך מעיקרא דדינא פירכא על דבריו. שבנ"ד אין כאן אתחזק איסורא שהרי המים עתידין לבא עכ"פ ממילא ולמלאות התיבה כמו שאנו רואים בחוש ובכה"ג לא מיקרי אתחזק איסורא כמ"ש התוס' והרשב"א ריש גיטין להדיא[12] דמש"ה גבי נדה וספרה לה לעצמה[13] מקרי לא אתחזק איסורא אע"ג דהוחזקה נדה רק לענין הטבילה מקרי אתחזק איסורא ובהא בידה לתקן ע"ש ברשב"א בחידושיו לגיטין וכן הוא כוונת התוס' וכיון דלא אתחזק איסורא א"צ כלל לשיהי' בידו לתקן. ומה שהביא עוד שם בכתב הנ"ל מדין שחיטה שהחמירו בה הרבה כו'[14] מי שיש לו עינים לראות יראה שלא קרב זה אל זה כלל דהתם עיקר הכונה על מיעוט הבקיאות ובזה יש לב"ד לחקור ולדרוש אחר השו"ב אם הם בקיאים אבל ענין נאמנות בדבר שיודעים בו האיסור וההיתר מה מועיל

9. יו"ד סי' כ"א סעי' ט"ו.
10. ראה יו"ד סי' כ"א סעי' ד'.
11. שם.
12. תוס' ב' ע"ב ד"ה עד אחד, רשב"א שם.
13. מצורע טו, כח.
14. ראה באריכות בשו"ע רבינו ריש הל' שחיטה ובקו"א שם.

בזה חקירות ודרישות של הב״ד הלא הוא יעשה מה שלבו חפץ ומעולם לא שמענו שיהי׳ הב״ד מוזהר לעיין אחר הריאות הבדוקות ע״י השו״ב אם נבדקו בטוב או הסכינים ששחט בהם השוחט לעיין בהם אחר השחיטה וזה פשוט מאד לא ניתן לכתוב כלל רק להוציא מלב הקורא דברים ככתבן של הכותב הנ״ל שלא יחשוב שיש בהן ממש. ומ״ש עוד מתשובת הריב״ש הובא ב״י ושו״ע סי״ח[15] בענין הכרכשות[16] של הטבחי כו׳ התם נמי הא כתב רמ״א בהג״ה[17] הביאה הכותב הנ״ל וז״ל שלא יבא להקל להכשיר כדי כו׳ עכ״ל ור״ל דבכה״ג לא חיישינן אלא בדבר שיש בו קולא וחומרא ושיקול הדעת ויכול להיות שיטנו לבו להקל כמו השחד שיעוור עיני חכמים אבל בדבר שהאיסור וההיתר מחוורים כשמלה ודאי אין בו חשדא כלל דאלת״ה האיך טבחי׳ נאמנים על החלב ועל גה״נ וגם מדינא דגמרא[18] שוחט ובודק לעצמו ומוכר לאחרים ואפי׳ לדידן במומחה ומוחזק בכשרות שרי[19]. ומ״ש מאילא ביבנה וכו׳ אדרבא משם ראי׳ לסברא זו שכתבנו שהרי ודאי אילא מומחה ומוחזק בכשרות הוי ואפ״ה חשו לו חכמים ועבדו תקנתא עיין בכורות ריש דף כ״ט ומ״ש בשוחט ומוכר לאחרים דעביד דמתרמי נמי דאיכא פסידא מכיסו ואפ״ה שרי והא בריש מי שהחשיך[20] מבואר להדיא דטפי מעמיד אדם עצמו על מניעת הריוח דמציאה מהפסד כיסו ואפי׳ תימא דבביקור מומין טרח ובמציאה לא טרח מ״מ הא עכ״פ לא עדיף מכיסו אלא ודאי דהיכא דברי איסורא ליכא חשדא.

עוד פלט קולמוסו של הכותב הנ״ל וז״ל ועיין שלהי סי׳ ס״ה[21] ומיהו אין לוקחין בשר כו׳ עכ״ל וזו ודאי טענה היא לכאורה רק שהכותב הנ״ל אחז בטפל והי׳ לו להביא העיקר היינו ס״פ אין מעמידין[22] אין

15. ביו״ד ב״י באד״ה כתב ה״ר יונה, שו״ע שם סעי׳ י״ח.
16. אף שבשו״ע מובא רק ,,הטבח צריך שיטול **שכר**״ אבל ראה בב״י שם ובשו״ע רבינו שם ס״ק כ״ח שהריב״ש מיירי באופן שנהגו ליקח **הכרכשות** מן הכשירות ולא מן הטריפות.
17. שם.
18. עבודה זרה ל״ט ע״ב, וראה רמב״ם הל׳ מאכלות אסורות פ״ח הל׳ ז.
19. ראה קו״א יו״ד סי׳ י״ח ס״ק ט׳.
20. שבת קנ״ג ע״א.
21. ביו״ד סעי׳ י״ד.
22. עבודה זרה ל״ט ע״ב.

לוקחין ימ״ח מח״ג בסוריא אלא מן המומחה ומסי׳ קי״ט בטוש״ע[23] ורמב״ם הל׳ מ״א[24] דבסוריא וכ״ש חו״ל[25] אין סומכין על החנוונים בדבר שיש בו ספק איסור אפי׳ איסור דרבנן דמשום הרווחה חשידי אלפני עור וכו׳ יעו״ש. אלא שאדמו״ר נב״מ ודאי לא אינשי לה להה״א ומש״ה כתב בתיקון המקוה וז״ל וצריך להושיב שם שומר נאמן לשמור שלא יפלו שאובין למקוה וכו׳ עכ״ל ונאמן היינו מומחה שיש לסמוך עליו כמו אין לוקחין כו׳ אלא מן המומחה[26]. ומה שטען הכותב הנ״ל מחמת סתם בלן המוזכר בתחלה בסדר תיקון המקוה הנ״ל הנה באמת צריך להבין בלשון סדר תיקון המקוה הנ״ל מ״ש דבסוף דבריו כ׳ שומר נאמן ומקודם לכן כ׳ להזהיר הבלן כו׳ ולא הזכיר שומר נאמן הלא דבר הוא אמנם נמוקו עמו דבתחלת תיקון המקוה דאין בידו לתקן כ״כ בקל חשש להצריך מומחה דוקא משא״כ אחר שכבר נתקנה המקוה פעם א׳ רק שהבלן בכדי לחממה יערה ממנה מים קרים ליתן חמין במקומן צריך להזהירו בנפשו שאם יריק כ״כ מים קרים מהמקוה עד שלא ישאר בה כפי הסימן לא ישפוך לתוכה חמין כלל וממילא אף הוא זריז מתחלה ואינו מריק ממנה רק עד הסימן וזו היא התקנה בקל שבידו לתקן ובמה דבידו לתקן ולא יפסיד כלום פשיטא דנאמן דהא ליכא חשדא אלא משום חשש ריוח ועוד דלאחר שנתקנה פעם אחת בשלימות תו לא חיישינן דהא אתחזק התירא והא דלא קאמר שיזהירו אותו שלא יערה ויריק ממנה רק עד הסימן היינו משום דהא עדיפא דהוי הלכה פסוקה טפי שאם ימעט מהסימן לא יוכל לחממה וכל עיקר תלוי בזה בברי איסורא ואפי׳ בההוא דימ״ח מח״ג[27] וכו׳ יש מקום לומר דאינו אלא בספק איסור ואין כאן מקומו.

עוד כתב שם וז״ל עוד ראיתי בדברי הרב ז״ל ובידיה תאחוז כו׳ (בתיקון המקוה כתוב בזה״ל ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו בשליבה התחתונה דוקא הסמוכה לשולי התיבה בכדי שלא יהא שערה צף על פני המים אפילו משהו כו׳) ע״ז אני אומר אולי הי׳

---

23. יו״ד סעי׳ א׳ וראה ש״ך שם ס״ק א׳.
24. פ״ח הל׳ ח׳.
25. ראה מגיד משנה הל׳ מאכלות אסורות פי״ג הל׳ כ״א.
26. עבודה זרה שם.
27. עבודה זרה שם.

בזמנו נשים כבת רב חסדא כו' וכר"א שהי' מוסר וכן ר"י הי' מוסר לאמו וכו'[28] ונשי דידן לא בקיאי לבדוק לאור הנר ובסקכ"ז[29] האריך רמ"א בד"מ באיזה אופן יש להאמין לנשים במקום דאתחזק איסורא וכ"ש במקום איסור כרת החמור עכ"ל. משום דלא ידענא מנו מר ומבטן מי יצאו הדברים האלה לא ידענא מה אידון בי' כי אין דברים הללו ראויין אפי' למי שכתב כל ההשגות האלה שהגם שאין בהם ממש עכ"פ לא יצאו מגדר ער בחכמים אבל דברים אלו אפי' קטן שבתלמידים לא יטעה בהן לומר שלא ליתן נאמנות לנשים בעניני טבילת גופן. אבע"א קרא אבע"א סברא. אבע"א קרא וספרה לה אמר רחמנא[30] לה לעצמה וא"ל דטבילה שאני דאתחזק איסורא וכדאמרן לעיל בשם התוס' והרשב"א איך שיהי' עכ"פ בטבילה דבר שבידה לתקן הוא ובדבר שבידה לתקן לית מאן דפליג דע"א נאמן ובפרט נשים בענין הטבילה דכל עיקר דין נאמנות דע"א מיניהו ילפינן[31] וליכא למימר דוספרה לה לא אורי לן אלא אספירה דלא אתחזק איסורא אבל הא דבידו לתקן לא אנשים נאמר כמ"ש הכותב הנ"ל דלא בקיאי לבדוק לאור הנר חדא דבאותו מקום ובאותו פרק ברמ"א בד"מ מבואר להדיא דבאיסור ברור נאמנות הנשים אפי' באיסור דאורייתא ואפי' למאי דמשמע להדיא בפסחים[32] דבדיקת חמץ אי הוה דאורייתא לא הוי מהימנין לנשים לא מיבעי למ"ש רמ"א סקכ"ז הנ"ל דבדיקת חמץ לא מיקרי אתחזק איסורא ודאי דבלא"ה קשה למה לא מהימני אלא אפי' למ"ש המג"א סוף סי' תל"ז[33] דמקרי אתחזק איסורא קשה טובא הא בידם לתקן ובכה"ג מהימני אבל באמת הא כתבו התוס'[34] שם דשאני חמץ דאיכא טרחא יתירה וצריך דקדוק גדול. אבל בהך דנמיכת ראשה לשליבה התחתונה אין בזה שום טרחא יתירה כלל וכמ"כ בכל עניני טבילה ועוד דבהדיא כתבו התוס' שם דבמה דבידם סומכין על נשים ועבדים אפי' באיסור דאורייתא ומוכחי לה וכו' ומעשים בכל יום

---

28. נדה מ"ח ע"ב.
29. ביו"ד ס"ק ב'.
30. מצורע טו, כח.
31. תוס' גיטין כ' ע"ב ד"ה ע"ד.
32. ד' ע"ב.
33. ס"ק ח'.
34. ד"ה הימנוהו.

ועוד שהרמב״ם ז״ל ספי״א מהלי עדות[35] מביא ראי׳ שבמה שבידו לתקן נאמן מרשע בעבירה ששחיטתו כשרה וכבר נתבאר בשמעתא קמייתא דחולין[36] שהמומר לכל דבר אחד חוץ משבת ועכו״ם שוחט אפי׳ לכתחלה וממילא דאפי׳ רשע דחמס שוחט לכתחלה והרי הוא פסול לעדות מדאורייתא ולא עדיף מנשים ועבדים בשום ענין ואדרבא יש דברים דגרע מיניהו הרי מוכח להדיא דבמה שבידן נשים נאמנות אבע״א סברא וכי אפשר ש׳עמדו שני אנשים כשרים לראות איך תטבלנה בנות ישראל ולהעיד אח״כ לבעליהן ומעולם לא שמענו שיפקפק אדם מישראל בדבר זה ומה נשתנה זהירות שלא תהיינה שער ראשה צפות מכל שאר הזהירות ומגוף הטבילה ומה זה ענין לרבא דסמך על בת ר״ח לאפוכי שבועה אפומה דהך מילתא עדות מעליא הוי ככל דיני ממונות ולא לתא דאיסורא כלל. ובאמת איני יודע כלל מה הי׳ בדעתו של הכותב הנ״ל לחלק בין זהירות להניח את ידי׳ על שליבה התחתונה ובין הזהירות בטבילה מעומד לשחות כ״כ עד שלא תהיינה שערותיה צפות והרי כשידי׳ במקום הנז׳ יהי׳ על ראשה יותר מזרת מים ואדרבה הא עדיפא שלא תצטרך לשוח ביותר עססי׳ קצ״ח סל״ה. ומה שהביא מר״א שהי׳ מוסר לאמו ור״י שהי׳ מוסר לאמו[37] כאלו מה שסמכו על אמותיהן הוי דומיא דסמיכת רבא על בת ר״ח וטעות גמור הוא דאנן נמי סמכינן בהא אנשים כמו שפסק הרמב״ם[38] והרא״ש[39] וטוש״ע סקנ״ה סט״ו באה״ע הלכתא כר״א דסומכין אנשים כדרך שסמכו הם על אמותיהן ולא משום דרוח יתירה הוה באמהון ומה שפלפל איזה איסור חמור עלה אינו ענין לנידון דידן וכדאמרן.

עוד כתב וז״ל עוד יש להשיב וכו׳ וא״כ מקילינן לטבול בחמין בליל שבת ע״כ. איני יודע מי הוא המקיל בזה ומאין למד להקל בזה והלא רחיצה בחמין נאסרה במנין[40] ולא מצינו בשום דוכתא בגמרא דלישרי לה

35. הלי׳ ז׳.
36. ג׳ ע״א.
37. נדה מ״ח ע״ב.
38. הלי׳ אישות פ״א הלי׳ כ׳.
39. נדח פ״ו סי׳ ב׳.
40. שבת ל״ט ע״ב.

בשעת הדחק (אם לא במקום סכנה דנתנה שבת לדחות בכל מילי) והאיך נקל אנן ונימא דבשעת הדחק יש להקל לא מצינו כיוצא בזה לוותר על דברי חז״ל ח״ו וכבר האריך בזה בתשו׳ ח״צ[41] וגם מה שייך בזה שעת הדחק הלא בהפגת צינתן לחוד כבר יצא מחששת סכנה ואיסטניסות וחלילה להקל לטבול בחמין ממש בשבת.

עוד כתב או בחול בשכיבה כעין דג כמ״ש הרב[42] הו״ל תרי ותלתא קולי בענין אחד והרי התוס׳ בנדה ס״ז[43] ד״ה משום כתבו ר״ת אומר דתרי קולי לא מקילינן יעו״ש עכ״ל. כל המודה על האמת עיניו רואות ותמהות מה דמיון זה לזה טבילה ביום וחפיפה סמוך לטבילה גזירות גמורות דרבנן הן ושנויות בברייתות בפסחים[44] ובנדה[45] והכל ע״ד ושמרתם את משמרתי שנתנה התורה לחכמים לעשות משמרת למשמרת כאשר יראה בעיניהם ומצווים אנו ע״ז בלא תסור מתוך הריווח או מתוך הדחק ח״ו והרי במעל״ע דרבנן אמרו בפ״ק דנדה[46] ואי לית הלכתא כר״א בשעת הדחק היכא עביד כוותי׳ אלמא במלתא דאיסורא דרבנן היכא דגזרה גמורה היא לא שרינן לה משום שעת הדחק ואי לאו דמצינו מפורש בגמרא[47] להקל בשעת הדחק בטבילה ביום במקום גנבי וכו׳ וכן סמיכת חפיפה לטבילה בההיא ברייתא גופא דקא שרי לה בשעת הדחק לא הוי מצינן לאקולי בהו כלום ובזה נחלקו ר״ת ור״ש אחיו[48] דר״ש ס״ל דמאחר דהותרה בשעת הדחק מה לי חדא ומה לי תרתי ור״ת ס״ל אלמלא דמצינו להקל באחת מהן לא הי׳ רשות בידינו להקל וע״כ לא מצינו דמקילינן אלא קולא אחת אבל תרי קולי הא לא מצינו ואם זו לא שמענו הדרא לדוכתא דאין לנו יכולת להקל (ואפי׳ בהא נלפע״ד מסתימת הפוסקים דלא ס״ל כר״ת) משא״כ בחומרות אלו דטבילה בחמין ודרך שכיבה אי הוי חשבינן להו לאיסור גמור דרבנן א״כ מאין לנו להקל בשעת

---

41. סי״א.
42. בדיני תקוני המקוה ועשייתה.
43. ע״א.
44. צ׳ ע״ב.
45. ס״ז ע״ב.
46. ו׳ ע״ב.
47. נדה ס״ז ע״ב.
48. בתוס׳ נדה ס״ז ע״ב ד״ה משום.

הדחק הא לא מצינו בזה בגמרא שום קולא. אלא דהאמת יורה דרכו שאינן אלא חומרות בעלמא שהחמירו אחר חתימת התלמוד ומה שהביאו ראיות ע״ז מן הגמרא אינן אלא אסמכתות בעלמא עיין בב״י סס״י ר״א[49] בשם המרדכי נראה להדיא מלשונם שכן הוא וכן טבילה דרך שכיבה חששא בעלמא לכתחלה הוא (ובאמת היינו דוקא היכי דלא נפישי מיא) ובשעת הדחק או משום אסטניסות לא חיישינן להני חומרות מה לי חדא מה לי תרתי. וגדולה מזו מצאנו בתשו׳ ח״צ סי׳ י״א שהתיר בשעת הדחק דאסטניסות הנ״ל לטבול סמוך לחשיכה בע״ש והרי כאן תלתא קולי חדא דחמין בהש״מ דשבת דהא הא דכל מה שהוא משום שבות לא גזרי עליו בהש״מ אינה אלא בשעת הדחק ולצורך כמ״ש בח״צ שם קולא ב׳ לטבול סמוך לחשיכה ולא חשיכה ממש שכתב הוא ז״ל ע״ז כדאי הוא ר״ת לסמוך עליו ע״ש והרי מזה הלשון מוכח להדיא דקולא הוא דאקיל כר״ת ולא הוי נהיגי התם כמ״ש הש״ך בשם האגור[50] דבאשכנז נהגו כר״ת קולא ג׳ הוא הטבילה בחמין גופא ובודאי שלא נעלמו דברי ר״ת הללו מהרב החי״צ הנ״ל שהרי דיבר מאו״ד התוס׳ באותה תשובה. אלא ודאי כדאמרן דלא דמיין הנך חומרות לגזירה דרבנן כלל.

עוד כתב שיצא לדון בדבר החדש היינו בנקיון המקוה כו׳. ואני אומר חדש זה ישן הוא אלא שנשתקע. הרב ב״י הביא דברי תשו׳ הרמב״ן הללו בסי׳ ר״א[51] ולא חש להו להלכה וסתם הדברים בשו״ע[52] להתיר דלא כוותי׳ וגם הרמ״א לא הגיה כלום והב״ח[53] והט״ז[54] יישבום לפי דרכם וכבר דשו בה רבים ומשום דספיקות הרבה יש בדבר ובמים שאובים אפי׳ ספק אחד כשר וכ״ש ספק ספיקא טובא לא חשו לה רבנן וכולם הסכימו שבנקב כעדשה בשולי הכלי מועיל להוציא מדין שאובים בנקיון המקוה וכן עמא דבר ולית דמניד. וטענתו שנהגו כן רק במקוה של מים נובעין זו אינה טענה שהרי גם במים נובעין יש אומרים דפסול

---

49. ד״ה כתב המרדכי בשבועות.
50. יו״ד סי׳ קצ״ז ס״ק ו׳.
51. סד״ה ומ״ש הלכך הרוצה.
52. שם סעי׳ מ׳.
53. שם סד״ה ומ״ש ובצדדין וכו׳.
54. שם ס״ק מ״ז.

שאיבה וי״א הללו הביא הרב בהגה״ה ס״מ[55] ועוד לפ״ז הי׳ צריך לדקדק ולראות שיהי׳ מעיין דוקא בבית הטבילה ובמקומות שבית הטבילה סמוך לנהר ידוע שאין שם מעיין רק שהקרקע ממשכת מי הנהר למקוה והמופת לזה שהמים שבמקוה שווין בגובה תמיד למי הנהר ומעולם לא חששו חכמים לדקדק ע״ז ואפי׳ במקום מעיין לא שמענו מי שידקדק שיהי׳ המעיין בשולי המקוה דוקא שהרי אם המעיין רק בצד הדופן הרי מי המקוה מכונסין הן כמו המקוה החמה דנ״ד מפני שהדופן מפסיקן (ודעת הרמב״ם בהא והסמ״ק כו׳ שהביא הכותב הנ״ל כבר נדחו מהלכה בזה ולא הובאו בש״ע ולא בהגה״ה והכל משום קולי דספק מים שאובין). ובאמת בנידון דידן אין אנו צריכין לכ״ז ואדרבא הא דידן עדיפא שבאמת אפשר לנקותה היטיב עד שלא ישארו ג׳ לוגין ואפי׳ עד יבושת המים לגמרי ע״י כלים קטנים וספוג שהרי התיבה חלקה מעשה חרש אומן והמים נקבצים ממקום למקום ממילא וכבר נתבאר דכל מה שנהגו לנקות בכלים נקובים כעדשה גם מקוה זו שרי לנקות בהכי להלכה ולמעשה והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין כמ״ש מהר״י קולון בתשובותיו ססי׳ נ״ו סמוך לסוף התשובה וז״ל אבל אם יש בדבר שום דוחק עד שיבא הדבר לידי דיחוי כו׳ וכו׳ וכל המרבה חומרות באיסור דרבנן אשר הקילו בו חכמים (היינו איסור מים שאובים הנ״ל) אומר אני דאינו אלא מן המתמיהים ולא ידעתי היאך מצא ידיו ורגליו בבהמ״ד עכ״ל מהרי״ק ז״ל וכל הנך חששות שמערער בהן הכותב הנ״ל כולן רק בספק מים שאובין הן דע״ז קאי מהרי״ק ז״ל והחששות שביארנו למעלה במקוה קרה ומים צוננין חששות גמורות ומדינא ובאיסור דאורייתא הן.

ע״ז נאמר[56] הוי האומרים לטוב רע ולרע טוב הטיבה ה׳ לטובים וגומר שלום על ישראל[57].

נאום **יצחק אייזיק** בלאאמ״ו מוהרר״מ **הלוי עפשטיין**

פה ק׳ האמי׳ יצ״ו

---

55. ביו״ד סי׳ ר״א.
56. ישעי׳ ה, כ [האומרים לרע טוב ולטוב רע].
57. תהלים קכה, ד־ה.

בשיעור כמוציא רימון[1]

אחד״ש כמשפט.

אם יש את נפש רומעכ״ת מפי גמרא או מפי סברא מוצא דבר המבואר בשו״ע של אדמו״ר נ״ע בענין תיקון המקוה. שטפח על טפח מרובע הוא יותר מעט ממוציא רמון. גודל בקשתי לכתוב ולהודיעני בקרוב כי השעה צריכה לכך. כי המופלא מוה׳ משה במהו׳ זאב ר׳ קלמנס מטשאווס שכעת הוא חתן קיילעס מווייעטקע[2] עבד עובדא דלא כוותיה. ושמעתי אומרים בשמו שיש לו הוכחה ממשנה ד׳ פי״ז דכלים דלא כוותיה. והמגיד אלי לא ידע קושייתו מה היא. ולדעתי הוא ממה שכתוב שם שהרובע אינו יכול לקבל רמונים. ולפמ״ש התוס׳ בעירובין[3] דסתם כלים גובהן כחצי רוחבן יהי׳ הרובע יותר מטע״ט מרובה לפי חשבון הרביעית דפרק ערבי פסחים[4]. ואם זו היא יש ליישב בקל. אך עדיין אין הוכחה משם מה שיש בו די להוכיח נגד הרוצה להשיג שטע״ט מרובע הוא יותר. הגם שבאמת יש קצת הוכחה משם.

ויש לנו צער מזה שמתנשא לומר שיש לו הוכחה להחמיר על שיעור אדמו״ר נ״ע בדבר גדול כזה. ולזאת גודל בקשתי שאם יש לרמעכ״ת איזה הוכחה לשיעור אדמו״ר נ״ע אזי להודיע תיכף. ובאמת לפמ״ש הר״ש[5] דגי׳ רמונים הם כחצובה, החוש מכחיש היות זה פחות מטפח על טפח. אך יחיד הוא בדבר. ומ״ש בש״ע שם שי״א דבעינן ג׳ אחוזים היינו רק דעת התוס׳[6] בוודאי. ואני בעניי לא מצאתי הוכחה ברורה על שיעור הנ״ל.

---

1. נדפס בסו״ס ,,חנה אריאל״ — חלק המאמרות. השאלה היא אל כ״ק אדמו״ר הצ״צ (תשובתו נדפסה בשו״ת שלו חיו״ד סימן קעה, ומהדו״ב לזה בסימן קעו חי״ג אות א׳ ו,,מהדורה אחרת״ בשער המילואים חי״ד סנ״ב. הצ״צ גם פנה בשאלה זו לדו״ז המהרי״ל מינוביץ — אחי אדמוה״ז, ותשובתו נדפסה בבית רבי ח״א ע׳ 166 ומשם להוספות לספרו שארית יהודה ע׳ 196 ובהוספות לשו״ע אדמוה״ז ע׳ [1864] 32).
2. בבית רבי (שם) כותב שהחולק הי׳ ר׳ משה חריף, וכנראה שהוא ר״מ הנ״ל (הערת כ״ק אדמו״ר שליט״א בהוספות לשו״ת הצ״צ שער המילואים ע׳ נב) — וראה להלן הערה 7.
3. ב, ב ד״ה ואיבעית אימא.
4. פסחים קט, א.
5. כלים שם ד״ה שלשה אחוזים.
6. עירובין ד, ב ד״ה שיעורן. סוכה ו, א ד״ה שיעורן.

ולזאת גודל בקשתי וש״ל כנפשו ונפש ידידו דו״ש אהבתו וחפץ בהצלחתו[7].

7. הרב דובער ב״ר שמעון ליפשיץ, הרב דווייעטקע ונכד ר׳ מרדכי אחי רבנו הזקן, החזיק אחרי ר׳ משה הנ״ל ויצא אף הוא לחלק על דברי רבנו הזקן (בית רבי שם וע׳ 110). את דבריו הדפיס בספרו גולות עיליות (ורשה תרמ״ז. ירושלים תשל״ו) ע׳ 118 ואילך (ושם, שכוונת הצ״צ בתשובתו הנ״ל הוא עליו ושקו״ט בדבריו). — הרא״ל האפט בספרו דברי טעם די כ״ה ע״א השיב על השגותיו, וגם הר״מ אריק בספרו מנחת פתים חיו״ד מבאר ומוכיח דברי אדמו״ז (דבריהם של שלשה מחברים הנ״ל נקבצו בקובץ ,יגדיל תורה׳ ירושלים חו׳ ה). וראה גם שיעורי תורה להגרא״ח נאה ז״ל (ס״ג סי״ח סקמ״ד) בארוכה.

פרק עשרים

ספריו

ספריו

רבי אייזיק הניח אחריו ברכה ספרים יקרים, בהם העמיק־הרחיב בתורת החסידות עד להפליא. ספריו נחלקו לעשרה מאמרות, והם: א. מאמר השפלות והשמחה. ב. מאמר יציאת מצרים. ג. מאמר מצה וכוסות. ד, ה, ו. מאמר שני המאורות (שנחלק לשלשה חלקים). ז. מאמר השבת. ח. מאמר הבדלה. ט. מאמר כללות התורה. י. מאמר הברכות.

חוץ מעשרה מאמרות אלו כתב גם ספר ,,חנה אריאל״, המכיל דרושים על כל פרשיות התורה ולמועדים[1].

הרבה יותר מכתביו שנדפסו — נשארו בכתובים*[1]. והרבה מכתביו נשרפו בשריפה גדולה שהיתה בהומיל, וחבל על דאבדין[2].

להלן רשימה קצרה מספריו שנדפסו[3].

א. מאמר השפלות והשמחה. הוא מאמר אחד מעשרה מאמרות שהניח אחריו ברכה הרב הגאון החסיד .. יצחק אייזיק הלוי נבג״מ עפשטיין .. ובמאמר הזה עד סימן לה גלי עמיקתא ומסתרתא בחכמת האמת .. ומן סימן לה יבואר עניין התפילה.

---

1. בית רבי ח״א פכ״ו.

*1. משיחת י״ט כסלו תשט״ז — הנחה בלתי מוגה.

2. קובץ ,,כנסת הגדולה״.

3. נדפס בסו״ס שני המאורות (קה״ת, תשל״ב). ליקוטים מספריו נדפסו ב,,באר החסידות — משנת חב״ד״ כרך א׳ ע׳ 364 ואילך, וב,מגדל עז׳ ע׳ רצה ואילך.

יצא לאור בהשתדלות הרב המפורסם .. צבי דוב נ״י .. נכד הגאון המחבר .. נכדי הגאון המחבר .. אליעזר שמעון בהרה״ג .. יוסף אב״ד ומ״ץ דקרימנטשוק .. מנחם נחום הלוי עפשטיין .. שלום בהרב .. צבי דוב נ״י.

^{9}80. א—מה; א־מג, פח, פט, צ [ג׳ דפים האחרונים נסמנו בטעות]. בסופו: ביאור ראשי תיבות מספר זה.

חמ״ד. שנת ,,בברכה ובישועה״ [תרכ״ח] לפ״ק.

ב. **מאמר יציאת מצרים**. והוא מאמר ראשון מעשרה מאמרות שהניח אחריו ברכה..

[כ׳ סעיפים]. ובסופו שלשה דרושים מהמחבר הנ״ל א׳ לר״ח [יז, ג: כ׳ סעיפים]. ובראשי חדשיכם]. ואי לחג השבועות [כ, ג: בגמרא פארע״ע אריב״ל בשעה שעלה משה למרום]. ואי לר״ה [כו, ג: תקעו בחודש שופר, ח׳ סעיפים]. יצא לאור ע״י נכדיו .. הרב מהו׳ צבי דוב .. ור׳ אליעזר שמעון.

בדפוס ר׳ אברהם צבי .. קאצינעלבויגען.

^{0}4. כט דף. ווילנא, שנת תרל״ז לפ״ק.

ג. **ספר חנה אריאל.** דרושים עמוקים ע״ד חב״ד על סדר פרשיות התורה .. חקרם וגם הכינם בכי״ק ה״ה הרב הגאון אלקי צדיק וחסיד .. כקש״ת מו״ה יצחק אייזיק הלוי עפשטיין.

מדבר קדמות זה ספר תולדות אדם .. העושים ומעשים באסיפת הכתבי קדש וסידורם .. הרה״ח ר׳ יעקב יואל נ״י סארקין .. והוו״ח ר׳ חיים אליעזר הכהן נ״י ביחאווסקי .. ובדפוס נסדר והוגה ע״י ר׳ חיים מאיר ב״ר אברהם שמואל נ״י היילפרין.

חלק ראשון: בראשית (חנוכה). (3), עה דף.

חלק שני: שמות (פורים). (1), עו דף. — בסוף חלק זה — לוח התקון לבראשית־שמות.

חלק שלישי: ויקרא (ל״ג בעומר; שה״ש). (2), נא דף.

חלק רביעי: במדבר. (1), סט דף.

חלק חמישי: דברים (2), נד דף. — בסוף חלק זה — שאלות ותשובות שלו (נד, ב־נו, ב).

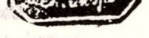
מפתחות הדרושים לפני כל חלק.

^{0}8. בדפוס ,,שעפטיל״. ברדיטשוב. שנת ,,זה ספרי חנה האריאל״ [תער״ב] לפ״ק.

מאמר השפלות והשמחה

והוא מאמר אחד מעשרה מאמרות שהניח אחריו בגבה הרב הגאון החסיד המפורסם בכל קצוי ארץ שלשלת היוחסין נשיא הלוים רומב"ק ש"ת מהור"ר יצחק אייזק חלוי נבג"מ עפשטיין אב"ד ומו"ץ ד"ק האמיתי אחד המיוחד מתלמידי אדמו"ר הגאון אלוקי מהרש"ז נבג"מ ותלמיד בנו אדמו"ר הגאון אלקי מהר"ר דוב נבג"מ ובמאמר הזה עד סימן ל"ת גלי עמוקתא ומסתרתא בקבלת האמת בידיעות רמות ונשגבות בר"א אשר יסודם בהררי קודש ועד אל אלים נפלאות ידבר (במבואר במאמרו מאמר שני השואזות והל' בידוע שכל עיקר עניין חכמת הקבלה היא החכמה להבין ולהשכיל בהוה דעת איך שגם שאין שום שינוי כמו שהי' אחה"פ קודם שעלה ברצונו לבהוא העולמות ואחר שבראם וכן יש ליסר והאצי' וכו'. הכל הוא אהה"פ נאין לך הבר חוץ ממנו ואעפ"כ מתגלה העולם בסדר והתהוה דסדרי בראשית ומשפטי התורה ומצוותיו עכ"ל הכהה"ר) ומן סימן ל"ה ובואר ענין התפלה כוללותם והשוים לכל נפש אשר על כן קרא הלטדו (ההי"ג מהורי"ד ממחם נחלתם ג"ע אב"ד ומ"ץ דק"ק טשארנהאוו) שם המאמר הזה בשם שיטת התפילה.

יצא לאור בהשתדלות הרב המפורסם מ"ת מהר"ר צבי דוב נ"י במהו' אברהם ז"ל מ"ץ דק"ק האמיתי נכדו הגאון המחבר ועל טוב יזכר שם נכדו הגאון המחבר אשר הוא זהב מבושם על התצאות ההדפסה וכוונתם רצויה לא לקבלת פרס ה"ח הוי"ח מהו' אלעזר שטעון בהדה"ג ש"ת מהו' יוסף אב"ד ומ"ץ דקהילת משקולץ וה"ה מהו' מנחם נחום הלוי עפשטין וה"ה מהו' שלום בהחב"ה טפורסם כש"ת מהוה"ר צבי דוב נ"י

נברכה וביעזעה לפ"ק

מאמר

יציאת מצרים

והוא: מאמר ראשון מעשרה מאמרות שהיה אהרן ברכת דרך הגאון החסיד המפורסם בכל קצוי ארץ נשיא הלום כקש"ת מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי נבג"מ עפשמין אב"ד ומ"ץ דק"ק האמי' אחד המיוחד כתלמידי אדמו"ר הגאון אלקי מהור"ר ש"ז נבג"מ מלאדי והלטה בנראדסקי הגאון מהור"ר דוב"ר נבג"מ ובסופו שלשה דרושים מהמחבר הנ"ל מהדושיו על התורה א' לר"ה ו' לחג השבועות ו' לר"ה ומאמר השפלות והשתחוה מהגאון המחבר הנ"ל

נדפס בשנת בברכ"ה ובישוע"ה לפ"ק

יצא לאור ע"י נכדיו הנדו תרי עסי הרב מהו' צבי דוב מ"ץ דק"ק האמי' ור' אליעזר שמעון בהרב הגאון מהור"ר יוסף זעלהה הטפארקן אב"ד ומ"ץ דק"ק קרימענטשוק

[illegible] מאת ר' אברהם צבי [illegible] הרב מ[illegible] זצ"ל קאזיגלענבויגען
[illegible] דק"ק

МАЛАМАРЪ ІЕЦІАСЪ МИЦРОИМЪ.
Объ исходѣ израильтянъ изъ Египта съ талмудической точки зрѣнія.
Соч. раввина Айзика Эшпейна изъ Гомеля.

ВИЛЬНА Въ Типографіи А. Г. Кацепеленбогена. 1877 г.
на Нѣмецкая ул. въ д. Ривкинда. № 379—9

ד. **ספר חנה אריאל**. אמרות טהורות מזוקק שבעתים אשר השאיר אחריו . . מוהר״ר יצחק אייזיק הלוי עפשטיין . .
א) מאמר השבת. ב) מאמר הבדלה. ג) מאמר הברכות. ד) מאמר כללות התורה. ועוד איזה דרושים יקרים [בינם ביאור ארוך לפרק ל״ג שבתניא], ולקוטים ושו״ת ואגרת קדש . . וכגון דא צריך לאודועי שהגאון הצדיק . . אמר שתקותו שבעבור המאמרות שהניח לא יבוש בעולם העליון . .
בדפס ,,שעפטיל״. ברדיטשוב. שנת ,,זה ספרי חנה האריאל״ [תער״ב] לפ״ק.

ה. **ספר חנה אריאל.** — מאמר מצה וכוסות.
בסופו: פג, ב — לוח התקון לס׳ חנה אריאל על התורה עפ״י גכי״ק. לפ׳ ואתחנן (ד״ה לשון המשנה כו׳ ואהבת כו׳ בשני יצריך). 8^0. (1), פג. ט דף. ברדיטשוב. בדפוס ,,שעפטיל״. שנת ,,זו ספרי חנה האריאל״ [תער״ג] לפ״ק.

ו. **מאמר שני המאורות.** מאמר עשירי מן עשרה מאמרות שחיבר . . מרן יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נבג״מ . . יצא לאור על ידי התעוררות . . ר׳ מרדכי יואל הלוי . . ועול ההדפסה . . ר״י סארקין . . ע״י ח״א הכהן ביחאווסקי . . נגמר הספר הקדוש בדפוס האלמנה והאחים ראבינאוויץ שנוסד ע״י הרה״ג ר׳ אלי׳ עקיבא ראבינאוויץ. פלטבה שנת בהמאורו״ת [טעות בפרט, והשנה: תרע״ח] לפ״ק. (1), קנ״ו דף 8^0.
כנ״ל, הוצ׳ שני׳ עם הוס׳, יוצא לאור ע״י מערכת ,,אוצר החסידים״. ברוקלין, תשל״ב (דפוס אופסט מהנ״ל). (2), קנ״ו דף. 8^0.

רשימת הספרים מהם נלקטו הסיפורים ופתגמים

אגרות קודש אדמו״ר מהוריי״צ	כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ
אוצר הרבנים	נתן צבי פרידמן — ב״ב תשל״ה
בית רבי	חיים מאיר הילמאן
הלקח והליבוב	אלכסנדר סנדר יודאסין — ת.א. תשכ״ח
התמים	קובץ ווארשה תרצ״ה־ח (כפ״ח תשל״ה)
כנסת הגדולה	קובץ ווארשה תר״נ
לקוט סיפורים ופתגמים	א׳ מאנ״ש במעלבורן
לקוטי דיבורים — לקו״ד	כ״ק אדמו״ר מהוריי״ץ — נ.י. תשי״ז
לקוטי סיפורים — לקו״ס	חיים מרדכי פרלוב — כפ״ח תשכ״ו
לקוטי רשימות — לקור״ש	יהושע מונדשיין — כפ״ח תשכ״ג
לקוטי שיחות — לקו״ש	כ״ק אדמו״ר שליט״א
לשמע אזן — לש״א	שניאור זלמן הלוי דוכמאן — נ.י. תשכ״ג
מגדל עז	יהושע מונדשיין — כפ״ח תש״מ
מליצי אש	אברהם שטערן
סיפורי חסידים	שלמה יוסף זוין — ת.א.
סיפורי ר׳ משה ליב שפירא — רמל״ש	ע״י א׳ מתלמידיו
סיפורים ופתגמים	שלום דובער נוטיק
סיפורים נוראים	יעקב קאדאניר
ספר זכרון להרב ברוק	אורי בן־שחר — ראשל״צ תשל״א
ספר המאמרים — ספה״מ	כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ
ספר השיחות — ספה״ש	כ״ק אדמו״ר מהוריי״צ
ספר התולדות — ספה״ת — אדמו״ר מהר״ש	כ״ק אדמו״ר שליט״א
ספר התולדות — ספה״ת	אברהם חנוך גליצענשטיין — כפ״ח
ערים ואמהות בישראל	נ.י. תשמ״ז
קובץ רז״ש	
רמ״ח אותיות	יהודה חיטריק — ברוקלין תשמ״א
רשימת דברים — ר״ד	רפאל נחמן הכהן כהן — כפ״ח
שמועות וסיפורים	

רשימת התמונות והפאקסימיליות

כתב ידו של ר׳ אייזיק 9
ר׳ צבי דוב לאטקער 21
כ״ק אדמו״ר הזקן 25
כתי״ק של אדמו״ר האמצעי 39
כ״ק אדמו״ר ה,,צמח צדק״ 47
דף השער מספר שני המאורות 71
דף השער מספר חנה אריאל — חלק המאמרות 72
כתב ידו של ר׳ הלל מפאריטש 81
חתי״ק של הרה״צ ר״י מרוזין 113
דף השער מספר חנה אריאל על התורה 125
דף השער מספר חנה אריאל — מאמר מצה וכוסות 126
כתב ידו של ר׳ מרדכי יואל 151
מפת פלך מוהליב 156
כת״י של ר״א ומהרי״ב 210
דף השער ממאמר השפלות והשמחה 283
דף השער ממאמר יציאת מצרים 284

מפתח שמות*

א

אבא דוד החזן — 167. 168.

אברהם אבינו — 128. 132.

אברהם בארצוקער — 149.

אברהם בירך סמיליאנער — 93.

אברהם ב״ר שמואל הלוי מ״ץ דראהטשוב — 246.

אברהם דובער מבאברויסק — 143. 145. 152. 153. 157-170.

אברהם המלאך, בן הה״מ ממעזריטש — 55.

אברהם חיים נאה — 278.

אברהם חנוך גליצנשטיין — 13. 256.

אברהם מאיר העגלון — 160. 161. 165.

אברהם צבי קצנלבויגן — 282.

אגרות קודש — אדמו״ר מוהריי״ץ — 17. 53. 61. 63. 70. 93. 96. 98. 99. 114. 115. 136. 137.

אגרת הקודש — 104. 134. 182.

אגרת התשובה — 127.

אדם הראשון — 33.

אדעס — 256.

אהלי יוסף — 53.

אהרן הכהן — 96. 164.

אוצר החסידים — 285.

אוצר הרבנים — 18.

אור החיים — 170.

אור השנים — 17.

אזאריץ — 159.

איבן פעטרוויטש ניבורצילון — 22.

איידלע פעסיא בת צבי המכונה הירש — 245. 247. 248.

אייזיק הלוי עפשטיין, נין ר״א — 21.

אליהו דוד, מ״ץ דניעזין — 259.

אליהו הנביא — 43.

אליהו יוסף ריבלין — 53.

אליהו מווילנא — 98.

אליהו משה המוצלח חסידאון — 159. 160.

אליהו עקיבא ראבינאוויטש — 285.

אלימלך, מלמד דרדקי — 163. 165. 166. 169.

אליעזר, ד״ץ דמאזיר — 153.

אליעזר, מ״מ ומו״צ דמאהילוב — 249.

אליעזר בר״ד — 248.

אליעזר הלוי הורוויץ — 62.

אליעזר משה, מלמד — 136. 137.

אליעזר שמעון תומרקין — 21. 22. 73. 147. 149. 150. 152. 282.

אלעזר חיים זלאבינער — 94.

אלתר אליהו הכהן פרידמן — 13.

אנשיל גיטעס — 163.

אפרים, חסיד אדה״ז — 91.

ארי׳, חסיד — 163.

ארי׳ ליב האפטש — 201. 278.

ארי׳ ליב הלוי עפשטיין — 17.

*) כולל שמות אנשים, מקומות וספרים. אינו כולל תנ״ך, ש״ס בבלי ומדרשים. כן אינו כולל את רוב הפוסקים בפרקים יח ויט. מסיבות טכניות הכתיב אינו אחיד.

ארי׳ ליב זיוואוו — 20. 64. 145. 153. 232. 233. 257.
ארי׳ ליב חפץ — 257.
ארי׳ ליבוש עפשטיין — 153. 256.
ארץ ישראל — 13. 33. 53. 166.
ארשא — 156.
אשכנז — 62.

ב

באר החסידות — 124. 281.
באבינאוויטש — 156.
באבער — 156.
באברויסק — 143. 152. 153. 157. 159. 232.
באריסאוו — 159.
בוחאוו — 156. 244.
בוחאוו חדש — 208. 220.
בוחאוו ישן — 220.
בוקאווינא — 113.
בחינת עולם — 183.
בית רבי — 17. 19. 21. 43. 44. 53. 64. 74. 75. 79. 81. 111. 132. 142. 159. 179. 195. 277. 278. 281.
בנימין קלעצקער — 137.
בעליצא — 43. 156. 158. 245. 249. 256. 257.
בעשענקאוויטש — 90.
בצלאל אזאריצער — 64. 159. 160.
ברדיטשוב — 75. 267. 282. 285.
ברוך מרדכי מבאברויסק — 153. 232.
ברוך שלום, בן הצ״צ — 44.
ברוך שמעון הכורך — 167. 168.
ברוקלין — 285.

ג

גבריאל המלאך — 97.
גולות עיליות — 278.
גרשון דוב מקרעמענטשוק — 145. 148.
גרשון ליב הסופר — 168. 169.

ד

דברי טעם — 201. 278.
דברי נחמי׳ — 62. 90. 233. 240. 245. 255.
דוב בער ליפשיץ — 278.
דוב המכונה בער בן אפרים — 245. 248.
דובער, הה״מ ממעזריטש — 35. 55. 114. 122. 133. 134. 136.
דובער, כ״ק אדמו״ר האמצעי — 17. 19. 28. 30. 37. 39. 41-44. 49. 62. 81. 90. 94. 98. 111. 122. 128. 132. 134. 135. 142. 152. 163. 176. 178. 229.
דובער, בן הרח״א בן אדה״ז — 187.
דובראוונא — 82. 93. 156. 159. 160.
דוברומיסל — 259.
דוד הלוי עפשטיין — 17. 18.
דוד המלך — 96.
דוד לוריא (הרד״ל) — 220. 225. 244. 245.
דווינסק־דינאבורג — 153.
דרויע — 43. 176. 179. 180.
דריבין — 42.
דרך מצותיך — 17. 174.
דרכי חיים ושלום — 142.
דרכי תשובה — 208.
ד. ניחומקין — 147.

ה

האדיטש — 142. 258.
האמיל — 11. 17-19. 21. 22. 34. 35. 43. 44. 50. 53-55. 61. 62. 69. 75. 79. 89. 99. 105. 106. 128. 143. 147. 149. 152. 153. 156-159. 165. 168. 169. 177. 179. 182. 184. 185. 188. 191. 201. 208. 211. 219. 226. 229. 232. 233. 240. 243-245. 249. 251. 256-259. 261. 262. 276. 281.
הראדאק — 136.

הארקע — 156. 259.
הגדה של פסח — 27.
הורודנא — 257. 258.
היום יום — 94. 136. 179.
הלוסק — 17.
הלל מפאריטש — 51. 65. 70. 79-84. 90-92. 94-99. 153. 159. 160.
הלקח והליבוב — 127.
המאור — 206.
הנחות:
י (יט) כסלו תרפ"ד — 65.
חגה"ס תרפ"ט — 186.
חגה"ס תרצ"ט — 70. 148.
שש"פ תש"ה — 83.
יט כסלו תש"ו — 80.
פורים תש"ז — 29. 63.
יג ניסן תשי"א — 44.
יום שמח"ת תשט"ז — 92.
יט כסלו תשט"ז — 144. 281.
ש"פ יתרו תשל"ג (ד"ה בחודש השלישי) — 277.
הערוך — 20. 186.
הערצע גינזבורג — 20.
הפלאה — 206.
הפרדס — 17.
התמים — 29-31. 63. 90. 94. 103. 135. 144. 153. 157.

ו

ווארשא — 17. 61. 201. 278.
וויטעבסק — 28. 63. 82. 90. 92. 94. 97. 156.
ווילנא — 31. 63. 98. 282.
ווילשצע — 156.
ווין — 62.
וויעטקא — 61. 156. 277. 278.

ז

זאב ווילענקער — 132.
זאלישינקא — 159. 160.
זהר — 12. 28. 29. 56. 75. 94. 121. 122. 174. 190.
זהר חדש — 174.
זיטאמיר — 187. 190.
זלאבין — 50. 106. 156. 159.
זלמן, משרת אדה"ז — 92.
זלמן דוב בעל החלב — 160.
זלמן זעזמער — 75. 76. 91.
זלמן יעקב אסתר דישע'ס — 165-168.
זעמעלע סטוצקער — 92. 93. 96.

ח

חאטאוויטש — 156.
חאטימסק — 156.
חאסלאוויטש — 156.
חיים אברהם, בן אדה"ז — 90. 186. 187.
חיים אליעזר הכהן ביחאווסקי — 282. 285.
חיים ב"ר אברהם שו"ב דראהטשוב — 246.
חיים דוב, משרת הצ"צ — 55. 56.
חיים ויטאל (הרח"ו) — 182.
חיים מאיר היילפרין — 282.
חיים שניאור זלמן מליאדי — 20. 190. 191.
חינוך יהודה — 225.
חנה אריאל — 72. 75. 125. 126. 173. 195. 212. 232. 257. 258. 267. 277. 281. 282. 285.
חסדי דוד — 186.

ט

טובי' בלוי — 13.
טובי בעלקין — 19.
טולצ'ין — 159.
טור — 203. 204. 206. 207.
טעמא בת יצחק מהארקי — 259.
טשארי — 156.

טשאריא — 156.
טשערנאביל — 128. 174.
טשערניגוב — 90. 103. 112. 153. 243. 244. 286.
טשערקאס — 128.

י

יאנאוויטש — 261. 277.
יאסי — 97.
יגדיל תורה (קובץ) ירושלים — 12. 243. 256. 257. 278.
יגדיל תורה (קובץ) נ.י. — 12. 153. 179. 201. 203. 208. 209. 217. 219. 220. 225. 226. 229. 257. 259. 261. 262.
יד אלעזר — 62.
יהודה החסיד — 153.
יהודה חיטריק — 105. 111.
יהודה ליב (המהרי"ל), אחי אדה"ז — 28. 131. 261. 277.
יהודה ליב בטלן — 153.
יהודה ליב (המהרי"ל) מקאפוסט — 44. 190. 191.
יהושע, מ"ץ דהארקע — 259.
יהושע מונדשיין — 19. 153. 174. 175. 179. 256.
יואל, מ"ץ דנובהרדוק — 232. 233.
יוסף יצחק, כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ — 12. 17. 18. 31. 53. 61. 63-65. 69. 70. 79. 90. 93. 96. 98. 99. 114. 115. 136. 137. 176.
יוסף תומרקין — 21. 149. 282.
יחזקאל דרויער — 43. 176.
יחיאל ב"ר מאיר בעל בכי — 160.
יעקב, רבינו תם — 30. 33.
יעקב חיים יעקובוביץ — 13.
יעקב יואל סאקרין — 282. 285.
יעקב יוסף הלוי עפשטיין, בן ר"א — 21. 149. 256.
יעקב ישראל מטשערקאס — 128.
יעקב מקיידאן — 97.
יצחק, חסיד — 105. 106.
יצחק אייזיק מוויטעבסק — 82. 90. 92-96.
יצחק לוריא, האריז"ל — 33. 51. 80. 189.
יצחק שאול, תלמיד ר"א — 145. 148.
יקותיאל זוסמן חפץ — 257.
ירושלים — 12. 166. 168. 243. 256. 257. 278.
ירחמיאל ב"ר מאיר הכהן — 246.
ירמי', חסיד — 152. 153. 157-170.
ישכר בער הלוי הורביץ — 208. 209. 217. 218. 220. 225. 226. 244. 245. 261.
ישעי', חסיד — 20.
ישעי' מדרויע — 179. 180.
ישראל, הבעש"ט — 11. 13. 35. 52. 114. 122. 133.
ישראל, הרה"ק מרוז'ין — 52. 111-115.
ישראל, נכד ר"א — 21. 73.
ישראל אהרן המלמד — 158.
ישראל יצחק מדריבין — 42.
ישראל נח (המהרי"ן) מניעזין — 54-56. 153. 170.

כ

כוזרי — 28.
כנסת הגדולה (קובץ) — 17. 61. 62. 64. 153. 281.
כפר חב"ד (בטאון) — 19. 20.
כתבי האריז"ל — 33. 80. 189.

ל

לאה — 20.
לאה רחל מסביבת האר'ניא — 257.
לאחאוויץ — 257.
לאייעוו — 153. 243. 256.
לוי ביסטריצקי — 267.

לוי יצחק, חתן הצ"צ — 170.
לוי יצחק, אבי כ"ק אד"ש — 114.
ליאדי — 11. 18. 20. 76. 178-180. 186. 190. 225.
ליאזנא — 17. 27-29. 31. 34. 42. 61. 87. 92. 93. 136. 169.
ליב דריבינער — 97.
ליב יצחק, תלמיד ר"א — 145. 148.
ליובאוויטש — 49. 51. 52. 54. 56. 64. 76. 83. 89-95. 97. 149. 153. 156. 157. 159-161. 165. 166. 168-170. 208. 220. 226. 233. 258. 261.
ליטא — 18. 113.
לייפציג — 27.
ליקוט סיפורים ופתגמים — 33.
ליקוטי ביאורים — 79.
ליקוטי דיבורים — 18. 29. 34. 50-52. 70. 83. 84. 89. 91-94. 148.
ליקוטי סיפורים — 29. 43. 49. 63. 104. 111. 132. 144.
ליקוטי רשימות — 41. 44. 133. 174.
ליקוטי שיחות — 17. 111. 123. 134. 183. 225.
ליקוטי תורה — 149. 161. 171. 176. 189. 190.
לשמע אזן — 27. 29. 32-34. 41-44. 52. 53. 57. 62-64. 69. 73-76. 81. 89. 90. 103. 104. 106. 114. 121. 122. 124. 127. 131. 132. 134. 135. 141-143. 149. 150.

מ

מאהילוב — 50. 64. 156. 245. 247. 249-251. 253. 255.
מאזיר — 153.
מאיר אריק — 278.
מאיר ברלין — 249.
מאיר הלוי מאליסאוו, אבי ר"ה מפאריטש — 99.
מאיר הנגיד — 43.
מאיר יחיאל הדיג — 169.
מאיר נתן מסלוצק — 33. 34.
מאירת עינים (סמ"ע) — 65.
מאמר הבדלה — 281. 285.
מאמר הברכות — 281. 285.
מאמר השבת — 281. 285.
מאמר השפלות והשמחה — 281. 283.
מאמר יציאת מצרים — 281. 282. 284.
מאמר כללות התורה — 281. 285.
מאמר מצה וכוסות — 281. 285.
מאנאסטרישצינא — 97.
מאסקווא — 22.
מגדל עז — 29. 42. 43. 49. 53. 75. 76. 79. 112. 128. 142. 175. 176. 184. 262. 281.
מורה נבוכים — 28. 133.
מיכאל המלאך — 97.
מינסק — 31. 54. 63. 159.
מליצי אש — 19.
מנחם דוד, מ"ץ בצ'רניגוב — 243. 244.
מנחם מענדל, כ"ק אדמו"ר הצ"צ — 17. 19. 30. 31. 42-45. 47. 49-57. 63. 64. 69. 74. 75. 81. 83. 89-91. 94. 95. 97. 98. 105. 106. 111. 112. 114. 115. 122. 133. 149. 152. 153. 158. 159. 161. 162. 164. 166-170. 190. 200. 209. 217. 219. 220. 225. 232. 244. 245. 249. 255. 258. 259. 261. 267. 277. 278.
מנחם מענדל, כ"ק אדמו"ר שליט"א — 12. 13. 28. 33. 63. 80. 134. 257. 277.
מנחם מענדל מהאראדאק — 136.
מנחם נחום מבעליצא — 256.
מנחם נחום, בן אדה"א — 44.
מנחם נחום גלאטמאן — 153.
מנחם נחום הלוי עפשטיין, נכד ר"א — 21. 282.

מנחם נחום מטשערנאביל — 174.
מנחם צבי, מ"ץ דראמען — 262.
מנחת פתים — 278.
מסורת הש"ס — 20.
מסטיסלאוואל — 156.
מעזריטש — 42. 55. 133. 136.
מפתחות לליקוטי לוי יצחק — 114.
מצרים — 174.
מרדכי, אחי אדה"ז — 278.
מרדכי הלוי עפשטיין, אבי ר"א — 17. 27. 188. 191. 243. 258. 276.
מרדכי יואל הלוי דוכמאן — 19. 20. 44. 73. 81. 89. 107. 132. 134. 135. 145. 147. 149-152. 285.
מרדכי מטשערנאביל — 128.
משה, חסיד אדה"ז — 33.
משה, מ"ץ — 244.
משה בן מימון (הרמב"ם) — 20. 133. 178. 203. 204. 206. 207.
משה ב"ר זאב קלמנס — 277. 278.
משה ווילענקער — 63. 132. 135. 136.
משה חריף — 277. 278.
משה יצחק מיאסי — 97.
משה לייב שפירא — 41. 111.
משה מאריאמאוו — 153.
משה רבינו — 33. 44. 56. 96. 123. 164. 167.
משיח — 57. 91. 96. 123. 166. 182. 183.
משנה תורה להרמב"ם — 20. 178. 203. 204. 206. 207.

נ

נובהרדוק־סווערסק — 232. 233.
נחום העגלון — 96.
נחמיה מדובראוונא — 82. 90. 93. 160. 233. 245. 255.
נטע ממאנאסטרישצינא — 97.
ניו יורק — 12. 90. 153. 179. 201. 203. 208. 209. 217. 219. 220. 225. 226. 229. 257. 259. 261. 262.
ניסן בן מאיר — 248.
ניעזין — 44. 142. 259.
ניקולאי — 104. 105.
נעוועל — 90.
נפתלי יוניק — 79.
נר מצוה ותורה אור — 175.
נתן גוראריי — 13.

ס

סאסניצע — 89.
סדור אדה"ז — 179.
סדר הדורות — 33.
סטאראדוב — 156.
סטוצק — 87. 92.
סלוצק — 33. 34. 98.
סמאלענסק — 156.
סמיליאן — 156. 159. 226.
סעדיי — 136.
סענע — 156.
ספורי חסידים — 34. 104.
ספורי רמל"ש — 41. 111.
ספורים ופתגמים — 121.
ספורים נוראים — 44.
ספר המאמרים באתי גני — 134.
ספר המאמרים תש"א — 133.
ספר המאמרים תש"ח — 84.
ספר המאמרים תש"ט — 76.
ספר המאמרים תש"י — 61. 148.
ספר המצוות להרמב"ם — 178.
ספר השיחות ה'ש"ת — 28. 29. 31. 51. 65. 69. 79. 84. 90. 96. 136. 176.

ספר השיחות תש״א — 34. 42. 62. 75. 91. 136.
ספר השיחותתש״ב — 28. 148.
ספר השיחות תש״ג — 18. 27. 34. 74. 80. 103. 137. 173.
ספר השיחות תש״ד — 18. 28. 33. 89. 91. 99. 123. 137. 147. 176.
ספר השיחות תש״ה — 17. 32. 33. 134. 179.
ספר התולדות — הבעש״ט — 133.
ספר התולדות — אדה״ז — 44. 103. 123. 133.
ספר התולדות — אדמו״ר הצ״צ — 19. 50-52. 63.
ספר התולדות — אדמו״ר מהר״ש לכ״ק אד״ש — 63.
ספר זכרון להרב ברוק — 28. 29. 49. 62.
ספרי — 95. 177.

ע

עזריאל זליג סלונים — 29. 42. 49. 53. 76. 79. 112. 142.
עין יעקב — 27.
עלקא עפשטיין, אשת ר״א — 73. 141.
עמלק — 117. 121.
עץ חיים — 182.
עקיבא אייגר — 62.
עקרים — 28.
ערים ואמהות בישראל — 21. 22. 149.

פ

פאוולאוויטץ — 259.
פאלטאוע — 285.
פאלק מלאייעוו — 243.
פאריטש — 51. 65. 81. 159.
פולוצק — 28.
פולין — 112.
פייגין — 103. 104.
פינחס בן יאיר — 80.
פינחס רייזעס — 34.
פלח הרמון — 79. 80. 134.
פלפול התלמידים (קובץ) — 261.
פנים יפות — 170.
פסח מאלאסטאווקער — 65. 90. 91. 93. 94. 97.
פסקי דינים להצ״צ — 220. 223.
פעטערבורג — 52. 74.
פעטראוויטץ — 259.
פרי עץ חיים — 174.
פרילוק — 257.
פריידא, בת אדה״ז — 132. 135.
פרץ חן — 90. 97.

צ

צ׳אווס — 156. 277.
צבי דוב לאטקער, נכד ר״א — 21. 22. 142. 282.
צבי הירש ב״ר ישששכר — 249.
צבי הירש הלוי פייהין — 177. 180. 182.
צוואת ר׳ יהודה החסיד — 153.
צ״צ׳רסק — 156.
צמח צדק — 199. 201. 209. 217. 219. 225. 227. 229. 230. 233. 257. 259. 261. 277. 278.
צפת — 13. 267.

ק

קאזאן — 28.
קאנטאפ — 201.
קאפוסט — 74. 156.
קארמה — 149. 150.
קובץ רז״ש — 65.
קונטרס ההתבוננות — 175.
קיידאן — 97.

קיילעס מוויעטקא — 277.
קלימאוויטש — 156.
קלימוב — 112.
קענגסבערג — 17.
קראסניע — 156.
קרופקי — 156.
קרית חב"ד — צפת — 267.
קרני הוד תורה (קה"ת) — 133. 281.
קרסנופל — 156.
קרעמענטשוק — 21. 148. 149. 268. 282.

ר

ראגאטשוב — 54. 55. 156. 159. 208. 245. 247. 249-251. 253. 255.
ראובן הסופר — 132.
ראמען — 262.
ראסנא — 156.
ראשית חכמה — 99.
רודניא — 156.
רוז'ין — 52. 111-115.
רוטשילד — 96.
רוסי' — 18.
רוסי' הלבנה — 54. 62.
רחל — 20.
רמ"ח אותיות — 41. 44. 106. 121. 127. 132. 133. 174.
רשימת דברים — 44. 105. 111. 128.

ש

שאול קאזאנער — 28.
שאלות ותשובות אדה"ז — 219. 257. 258.
שאלות ותשובות הריב"ש — 201.
שארית יהודה — 277.
שבעים תמרים — 153.
שבתי כהן (הש"ך) 63.
שלום לאטקער, נין ר"א — 282.
שלום דובער, כ"ק אדמו"ר הרש"ב — 50. 69. 70. 75. 83. 90. 148. 176.
שלום דובער לוין — 201.
שלום הסנדלר — 96.
שלום יוסף הבנאי — 80.
שלום סענדער, תלמיד ר"א — 147.
שלחן ערוך — 12. 61. 103. 170. 201. 203. 204. 206. 207. 239.
שלחן ערוך אדמו"ר הזקן — 11. 17. 25. 119. 171. 178. 179. 185-187. 201. 209. 232. 233. 237. 261. 267-271. 274. 277.
שלמה המלך — 87. 91. 92. 164.
שלמה זלמן מקאפוסט — 74. 75.
שלמה יצחקי (רש"י) 114. 169. 170. 176. 188. 203. 204.
שלמה פעשעס — 163. 165. 168.
שלמה'קע השמייסער — 96.
שמואל, כ"ק אדמו"ר המהר"ש — 63. 69. 70. 75. 83. 84. 90.
שמואל, מ"ץ — 211.
שמואל ב"ר נטע, מ"ץ דסמאליין — 226.
שמואל בצלאל שעפטיל (הרשב"ץ) — 94.
שמואל גרונם אסתרמן — 22. 76. 104. 123. 132.
שמואל לויטין — 44.
שמואל מונקעס — 103.
שמואל סופר — 106. 107.
שמואל קריסלאווער — 121.
שמועות וסיפורים — 22. 32. 35. 42. 44. 51. 53. 57. 63. 73. 74. 76. 80. 83. 85. 99. 104-107. 119. 121. 123. 124. 132. 141. 147. 149. 152.
שמחה זוסיא — 209.
שמעון בר יוחאי (הרשב"י) — 134. 135.
שני המאורות — 11. 69. 71. 133. 177. 281. 285.

שניאור זלמן, כ"ק אדמו"ר הזקן — 11. 18. 19. 23. 25. 27-35. 41-44. 49-56. 61. 64. 75. 76. 80. 81. 84. 89-94. 97. 98. 103. 104. 107. 112. 119. 122. 123. 131-137. 141. 142. 149. 150. 152. 163. 169. 171. 173-176. 178-181. 185. 186. 189. 190. 201. 209. 211. 219. 223. 225. 232. 236. 237. 257. 258. 261. 267-271. 274. 277. 278.

שניאור זלמן אהרן שניאורסון (הרז"א) — 148.

שניאור זלמן אליעזר הלוי גורביץ — 20.

שניאור זלמן דוב, חסיד — 163.

שניאור זלמן הלוי דוכמאן — 107. 149.

שעורי תורה — 278.

שער האמונה — 175.

שער היחוד — 175.

שער היחוד והאמונה — 173.

שער מאמרי רז"ל — 51.

שצעדרין — 159.

שקלאוו — 31. 50. 54. 136. 137. 156. 159.

ת

תוספתא — 186.

תורה אור — 28.

תורת שלום — 79.

תלמוד ירושלמי — 64. 82. 133. 187. 256. 267.

תניא — 11. 25. 62. 83. 129. 131. 132. 134. 136. 173. 174. 182. 285.

תקוני זהר — 56. 174. 190.

ספר זה יצא לאור

לעילוי נשמת

אבינו סבנו מורינו היקר

איש חסד ורודף צדק

ר' **ישעיהו זליג** ב"ר **משה** ע"ה

זכריש

נולד ביום ג', ג' באלול ה'תר"פ

נפטר ביום ה', כ"ב אדר ה'תשמ"ח

מ"כ בחולון ארה"ק

מסר נפשו על חינוך ילדיו ומשפחתו

לתהלה לשם ולתפארת

ת' נ' צ' ב' ה'

★ ★ ★

נדפס על ידי

בנו, ר' **מתתיהו יחזקאל** וזוגתו צפורה שיחיו

והילדים, משה אהרן דוד,

בנימין, יונתן אליעזר שיחיו

זכריש

בתו **יפה** ובעלה ר' זאב שיחיו

והילדים דורון ודני שיחיו

קרס

בתו **אילנה** ובעלה ר' שמואל שיחיו

ובתם אביגל תחי'

הרכבי